

№ 10

(112)

ЖОВТЕНЬ

1967

РІК ВИДАННЯ
ДЕСЯТИЙ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ
ОРГАН
СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ТА УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА
ДРУЖБИ І КУЛЬТУРНОГО ЗВ'ЯЗКУ
З ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

В ЦЬОМУ НОМЕРІ:

ПЕРЕДДЕНЬ ВЕЛИКОГО 50-РІЧЧЯ

Жовтень — прапор свободи і миру.	6
Найвидатніша подія сучасної історії.
Л. СТОЯНОВ. С. ФЕЙХОО. А. ЛА ГУМА (наші інтерв'ю).	8
З ЛІТОПІСУ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ.
Я. ВАЛАХ. Від Унечі до Лейпціга.	13

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

КІЯМУДДІН ХАДЕМ. Ленін. Вірш.	5
ЮЗЕФ ОЗГА-МИХАЛЬСЬКИЙ. Сибірський санный шлях.
Поема.	17
Юзеф Озга-Михальський (нар. 1919 р.) — польський поет, публіцист і громадський діяч. Поема «Сибірський санный шлях» — один з останніх творів письменника — написана під враженням від подорожі по радянському Сибіру.	
ГАЛЬДОР ЛАКСНЕСС. Дім скальда. Роман.	30
Гальдор Лакснесс (нар. 1902 р.) — відомий ісландський письменник, автор ряду романів, що здобули широку популярність в усьому світі («Самостійні люди», «Сална Валка», «Атомна станція»). Роман «Дім скальда» — лірична розповідь про долю народного поета-злидаря, який живе у чужому для нього середовищі, де не цінують його творчості, не розуміють його людських поривань.	
ДУШКО КАЛИЧ. Недокурок. Сніжинки. Оповідання.	92
Душко Калич (нар. 1924 р.) — сучасний югославський письменник, майстер психологічних оповідань, талановитий романист. Був активним учасником національно-визвольного руху югославського народу проти німецько-фашистських загарбників. Зараз Душко Калич очолює югославський журнал «Повернення».	

СТАТТІ, НАРИСИ

ЯН НІВІНСЬКИЙ. «Вінчестер» і фіалки.	26
Н. МАТУЗОВА. Подих життя.	86
ЛАСЛО СЕНЦЕІ. «Надь вілаг».	90
ЯН ФІШЕР. Концепція реалізму Луї Арагона.	98
Ян Фішер — відомий чеський літературознавець, фахівець з французької літератури. Його розвідка «Концепція реалізму Луї Арагона» була вміщена французькою мовою в академічному виданні «Дослідження з романської філології», здійсненому 1965 року в НДР.	
Стаття Я. Фішера вміщується як інформаційна.	
М. СОКОЛЯНСЬКИЙ. Сердитий сміх Брендана Біена.	112
М. СОКОЛЬСЬКИЙ. Велика симфонія.	138
ЧИТАЮЧИ НОВІ КНИГИ. АРНОЛЬД УЕСКЕР. Їхнє власне і золоте місто. МИРОСЛАВ ЖУЛАВСЬКИЙ. Собака зірка. Ф. МОРІАК. Тереза Декейру.	157
«ВСЕСВІТ» ЗГАДУЄ, «ВСЕСВІТ» НАГАДУЄ «Англійська гра».	118

РЕПОРТАЖ, ІНФОРМАЦІЇ, РІЗНЕ

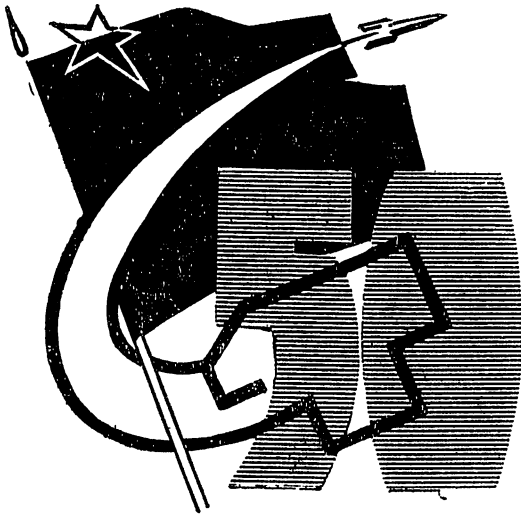
МАДЛЕН РІФФО. Написано під бомбами.	23
Шостий раунд Дже-Дже.	84
В об'єктиві — планета Земля. 2. Людина і сучасність.	101
Потривожені тіні.	110
Пригоди голубого «Маврікія».	116
Кінець кар'єри Хі Дžo.	146
Продано з аукціону...	155
ЖИТТЯ МИСТЕЦТВ	130
ВЕСЕЛІ СТОРІНКИ	148
КАЛЕЙДОСКОП ВСЕСВІТУ	84, 85, 111, 129, 155, 156

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР О. І. Полторацький

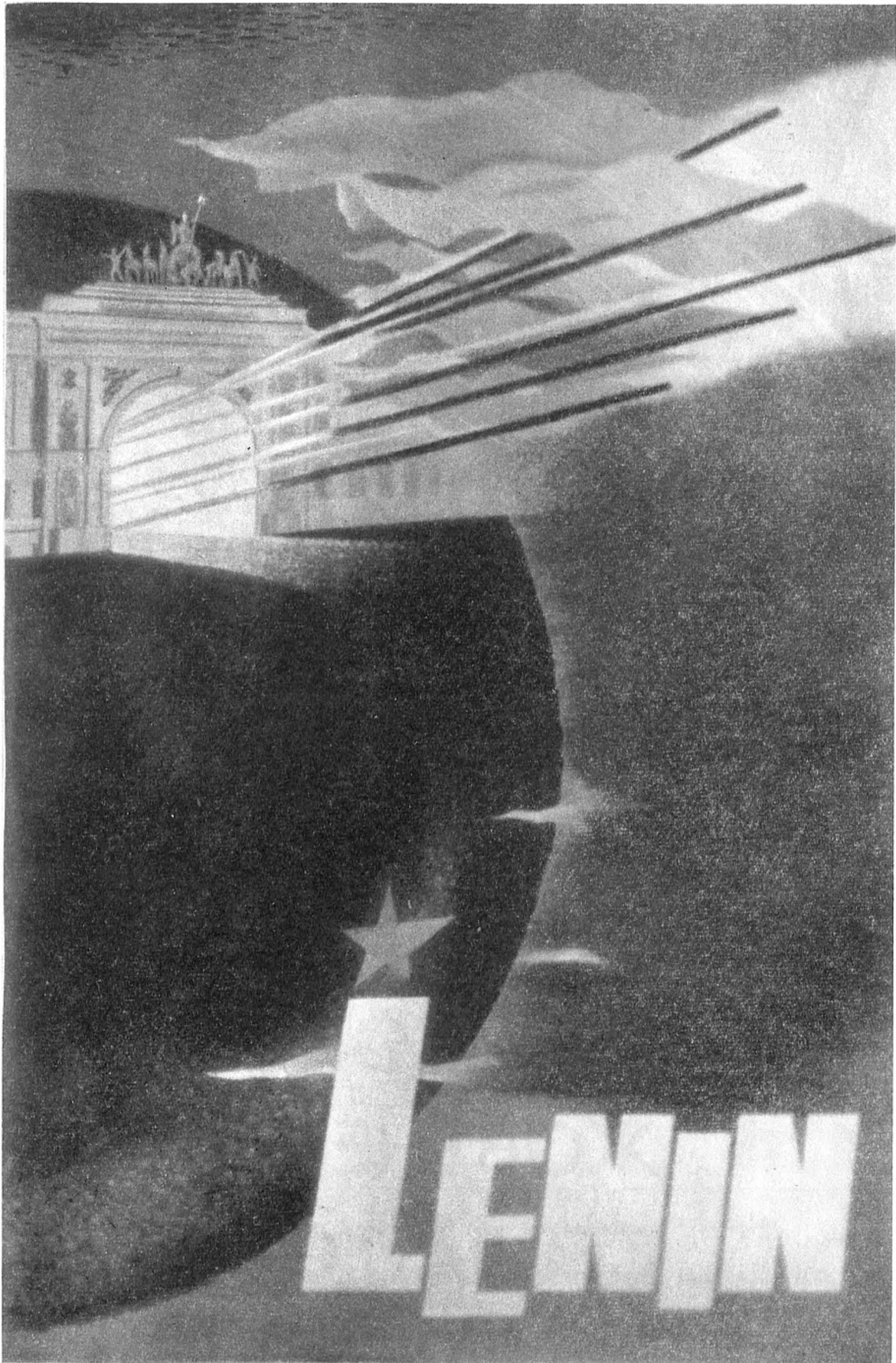
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. О. Білецький, П. А. Загребельний, Д. В. Затонський, К. А. Колосова, О. Є. Корнійчук, М. О. Лукаш, А. С. Малишко, Л. С. Первомайський, Ю. К. Смолич, М. О. Упенник, Н. А. Халемський (відповідальний секретар), Т. К. Якимович.

Художній редактор М. Я. Коваленко.

ПЕРЕДДЕНЬ
ІСТОРИЧНОГО
СВЯТА —
50-річчя
ВЕЛИКОЇ
ЖОВТНЕВОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ

Планат польського художника Тадеуша Гроновського

Л Е Н І Н

Ленін, Росію ти вів у бої за свободу,
Морок розсіяв і вічну посіяв свободу.
Був ти нам батьком і братом убогих і гнаних,
Був ти відважним солдатом, солдатом свободи.
Був ти весною, що в битві зиму подолала,
Був ти ясною зорею святої свободи.
Люди без тебе блукали б у горя тумані.
Мрій наших небо не знало б проміння свободи.
Згряя шалена чужинців над нами б знущалась...
Їхні знамена брудні закривали б свободу.
Що навкруги для бідноти? Робота й могила,
Бо вороги на прицілі тримали свободу.
Де там — наука, культура і роздум над віком!
Зв'язані руки, і очі не бачать свободи.
Ленін! Ти очі розкрив нам і скинув кайдани.
Дав нам пророче, закличне багаття свободи.
Батьком, Адамом нового і вільного світу
Став ти не даром, заклавши підмуток свободи.
Ні, не даремно по світу старого фортецях
Залпи буремно ударили, залпи свободи!
Нас обдирали і кидали в тюрми за правду.
Ми помирали, та вірили в нашу свободу.
В ярмах колоній віками земля задихалась,
Всюди — кордони, і шляху нема до свободи...
Межі і кліті змітав ти нещадно навіки
І не в граніті живеш, а в безсмерті свободи.

Переклав Степан ЛИТВИН

ЖОВТЕНЬ -

СВІТ ГОТУЄТЬСЯ ДО ВЕЛИКОГО СВЯТА

БУДАПЕШТ

УГОРСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

«Мючарноке» — найбільший виставочний зал угорської столиці. Сюди щодня приходять тисячі жителів Будапешта, приїжджі з інших міст країни, приходять, щоб подивитися виставку, присвячену 50-літтю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Серед численних експонатів виставки — матеріали, що розповідають про переможний шлях радянської влади, про успіхи комуністичного будівництва в СРСР.

Велике місце на виставці відведено матеріалам, які переконливо свідчать про безкорисливу братерську допомогу з боку Радянської країни народній Угорщині.

Крім документів, які постійно зберігаються в Будапешті в Музеї історії угорського робітничого руху, на виставці експонуються невідомі досі в Угорщині матеріали, надіслані з Москви, з Музею Революції і Музею В. І. Леніна.

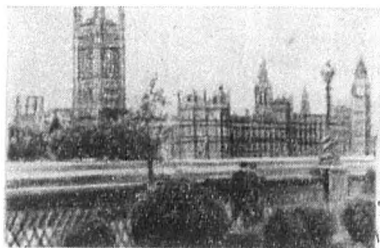
СОФІЯ

НАРОДНА РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ

Великий, із смаком оформлений том випущений видавництвом «Болгарський письменник». Це антологія «Жовтнева поезія», присвячена 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. В ній представлена творчість 98 болгарських поетів — Христо Смирненського, Николи Вапцарова, Людмила Стоянова, Георгія Джагарова, Владимира Башева, Христо Ясенова та інших. Вміщені в антології вірші розповідають про Жовтневу революцію, Радянський Союз, про подвиги Радянської Армії у Великій Вітчизняній війні, про братерську дружбу болгарського і радянського народів.

ЛОНДОН

АНГЛІЯ

В одному з найбільших районів англійської столиці — Кемдені — відкрито виставку, присвячену

50-річчю Жовтневої революції. Серед сотень фотографій та інших експонатів лондонці можуть побачити також рідкісні фото, які відтворюють картину Петрограда днів революції, ряд оригінальних документів, у тому числі плакати, випущені в ті буремні дні, тексти перших декретів Радянської влади за підписом В. І. Леніна тощо.

У приміщенні публічної бібліотеки Кемдена, де розмістилася виставка, демонструються радянські фільми, влаштовуються прилюдні лекції та доповіді про Радянський Союз. На великому вечорі, присвяченому наступному ювілеєві, головував мер Кемдена. З доповіддю виступив видатний англійський вчений-марксист Ендріс Ротштейн.

ТОКІО

ЯПОНІЯ

«Будівництво соціалізму в СРСР» — так називається виставка, влаштована тут до ювілею Великого Жовтня. Десять розділів виставки з їх понад двома тисячами різних експонатів дають виразну картину історичного шляху, пройденого Радянською країною. Серед експонатів можна побачити перші документи Радянської влади — «Декрет про мир» і «Декрет про землю», підписані В. І. Леніним, ленинські рукописи, особисті речі і зброю героїв громадянської війни, жменьку землі Сталінграда, моделі новітніх радянських літаків тощо.

Окремий розділ виставки присвячений образотворчому мистецтву народів СРСР. Тут поряд з картинами видатних радянських художників і скульпторів представлена й народна творчість, зокрема вироби гуцульських умільців, надіслані з СРСР.

БЕРЛІН

НІМЕЦЬКА ДЕМОКРАТИЧНА РЕСПУБЛІКА

На полицях книгарень і бібліотек уже з'явилося чимало книжок з числа тих, які видавництва республіки випускають до 50-річчя Великого Жовтня. «Світло Великого Жовтня» — так називається антологія, яку підготувало видавництво «Ауфбау-ферлаг». Її укладачі Александер Абуш і Вернер Баум зібрали прозові і поетичні твори 100 німецьких авторів. Всі ці твори присвячені Жовтневій революції, Радянській країні, впливові Жовтня на історичну долю Німеччини.

Цікаву поетичну збірку видало берлінське видавництво «Нойес лебен». «До всіх» (така назва цієї збірки) містить нові твори 37 кращих поетів НДР — Стефана Гермліна, Георга Маурера, Пауля Вінса, Еріха Куби та інших. Тематика представлених у збірці поезій дуже широка, але всі вони пов'язані із знаменною датою, з образом В. І. Леніна, з Країною Рад.

Збірку ілюстровано новими оригінальними творами відомих німецьких графіків.

Понад 100 назв книг уже випустили і випускають видавництва НДР до знаменного 50-річчя.

ПРАПОР СВОБОДИ І МИРУ

СВІТ ГОТУЄТЬСЯ ДО ВЕЛИКОГО СВЯТА

МЕХІКО

МЕКСИКА

Найпопулярніший журнал «Сьємпре» випустив додаток з нагоди 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Це багато ілюстроване видання дає широкую картину як подій самої революції, так і піввікового шляху Радянської країни. Численні фотографії й нариси розповідають про успіхи радянського народу в різних галузях економіки, науки і культури. Чимало фотографій знайомлять мексиканського читача з радянською столицею Москвою та іншими містами СРСР. У додатку вміщено також портрети визначних радянських вчених, письменників, митців.

Це видання користується великим успіхом і розійшлося значним тиражем.

У вступній статті, написаній головним редактором журналу «Сьємпре» Хосе Пахесом, Жовтнева революція названа «найважливішою подією всесвітньої історії».

РИМ

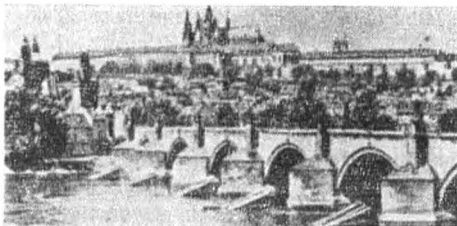

ІТАЛІЯ

Журнал Центрального Комітету КПІ «Контемпоранео» оголосив загальнонаціональний конкурс на кращий плакат до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Для кращих робіт встановлено три призи — золотий, срібний і бронзовий. Жюрі, до складу якого увійшли відомі італійські художники і громадські діячі, вже розглянуло багато творів. Імена переможців будуть оголошені на урочистому святковому вечорі в Римі.

В одній з картинних галерей італійської столиці буде влаштовано виставку плакатів, представлених на конкурс.

ПРАГА

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА

«Російська революція» — така назва капітальної праці відомого історика М. Реймана. Ця книга —

МОНТЕВІДЕО

УРУГВАЙ

Товариство «Уругвай — СРСР» до 50-річчя Великої Жовтня влаштувало кілька вечорів, об'єднаних одною загальною назвою «Що я бачив у Радянському Союзі». На цих вечорах виступали уругвайці, яким довелося особисто побувати в СРСР, — письменники, журналісти, вчені, комерсанти, педагоги, громадські діячі.

У приміщенні Товариства, де відбувалися ці вечори, влаштовано книжкову і фотовиставки, присвячені Радянському Союзу. Вечори супроводжувалися демонстрацією радянських кінофільмів, а також любительських фільмів, знятих уругвайцями під час їхнього перебування в СРСР.

Курси російської мови, що діють при Товаристві, провели прилюдний випуск понад ста своїх слухачів.

КАТМАНДУ

НЕПАЛ

У приміщенні бібліотеки радянської книги, яка існує тут уже кілька років, відкрито виставку, присвячену 50-річчю Жовтневої революції. Крім книг і численних фотодокументів про Радянський Союз, на виставці експонуються також твори непальських митців. Відомий непальський поет і художник Каламат Адхікарі представив створений ним великий портрет В. І. Леніна, який привертає до себе особливу увагу відвідувачів виставки.

Окремий розділ виставки розповідає про взаємини між Непалом і Радянським Союзом. Представлені тут фотографії і документи відбивають розвиток економічних і культурних зв'язків між обома країнами, розповідають про велику допомогу, яку СРСР надає Непалу.

НАЙВИДАТНІША ПОДІЯ СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ

Герой соціалістичної праці НРБ, академік Людмил Стоянов відповідає на запитання кореспондента:

Як ви дивитесь зараз на ваше життя і творчість до Жовтневої революції? Чи вважаєте ви, що були внутрішньо підготовлені для сприйняття тієї грандіозної події?

Я охоче поговорив би про Жовтневу революцію та її вплив на світ, про її роль як історичної події епохального значення. Але мені надто важко «знайти» себе самого у такому всесвітньо-історичному факті, оскільки я лише один з атомів його ефективної сили, звичайний сучасник Великого Жовтня.

Я не повірив би в те, що будь-який юнак у дожовтневий період міг лишатися байдужим до незлагод життя і, полишений сам на себе, не шукав би принаймні в мріях досконалішого світу, вільного від щоденних образ і насильства, бідності й злигоднів. У моїй повісті «Дитинство» можна відчувати атмосферу, в якій живе учительська родина на селі, побачити, як розвивається молода людина, як гостро сприймає явища й події, якою жагою до нового, до освіти, до змін сповнена юнацька душа.

Такий «досконаліший світ» піз-

ніше було знайдено — це був світ поезії. Такий, яким він був представлений у нашій, російській і світовій літературі. То був справжній порятунок від смердючої суспільної атмосфери на початку нашого століття, порятунок від убивчого видовища людського занепаду в нас і в усій Європі. Справа Дрейфуса щойно затихла. Але подібні неподобства, одне страшніше за інше, виникали щодня, в нас і в інших країнах. Мені казали: «Ви тікаєте від життя». На жаль, в нас не було Максима Горького, який би запалював молоді душі, розкривав би перед нами ширші обрії.

За цих обставин — глибокого невдоволення існуючим ладом — постріл «Аврори» прогрімів першою весняною грозою, тільки блискавичнішою й навальнішою. Луна революції прокотилася по всіх меридіанах, але мене вона не здивувала, крім хіба що своєю величчю й масштабністю.

Мені було тридцять років, коли я, військовий кореспондент на Македонському фронті, мав можливість спостерігати, як сприймають революцію солдати й офіце-

ри, як поступово, але дедалі ясніше починають розуміти вони її головну мету — негайний мир і перебудова світу.

Якими були ваші перші враження? Як зустріло революцію ваше літературне середовище?

Така подія не може не потрясти до дна міщанський спосіб мислення, не озброїти старий світ прагненням до опору. Європейська реакція і болгарські «ура-патріоти», білогвардійська еміграція і всі покидьки суспільства підняли стіною проти бурі революції, але не змогли заглушити її громоподібну луку. Для нас, що «тікали» від життя, «нові пісні» поетів молоді радянської республіки стали «євангелієм», наприклад «Скіфи» і «Дванадцять» Ол. Блока. Ми пишалися тим, що саме ті поети, які нібито «тікали» від життя (з погляду критиків-сектантів), тепер підняли прапор революції у поезії. «Мы на горе всем буржуям мировой пожар раздуем», — заявляли «Дванадцатеро»!

«Лівий марш» Маяковського був на устах в таких поетів, як Х. Ясенов, Г. Милев, Ламар, усьо-

го нашого «літературного середовища». «Довольно жить законом, данным Адамом и Евой!» — заявляв Маяковский.

Ще на фронті, в обстановці кривавої війни я зрозумів, що справді вже не можливо жити «за законами Адама і Єви», законами, що ввергли людство в пекло світової бойни.

Через десять місяців доведені до розпачу, озлоблені солдати, наслідуючи приклад Жовтня, обернули зброю проти організаторів війни — буржуазії й монархізму.

Що конкретно найбільше допомогло вам переосмислити свій творчий шлях і творчі принципи, яких ви дотримувалися доти?

Передусім видовище війни. І то — в її повсякденному побуті: голод і злидні солдатів, цілодобова тяжка праця, жорстока дисципліна, воєнні трибунали. Хто б це витримав? Хто сказав би: «Годі!»? Пізніше я висловив ці почуття у вірші «Ленін».

Вслухувались ми — знедолені,
злиднені —
В ім'я те далеке — рідне для
всіх мов.
Ім'я просте, близьке вимовлялось:
Ленін,
Ім'я — воля, мудрість, мужність
і любов.
(Пер. О. Засенка).

Втім, в оповіданні «Чайльд Гарольд» я значно раніше показав зародження тих настроїв через образ офіцера, якому приносять ранець вбитого англійця з поетичним щоденником Байрона і кількома знімками дружини і двох дітей. «Паломництво «Чайльда Гарольда» — улюблена поема офіцера ще з молодих років. Після безсонної ночі він наказує виготовити хрест і сам пише на ньому ім'я вбитого.

Очевидно, я був підготовлений сприйняти Жовтень — і то не тільки для себе, а й для мільйонів людей — як переворот у свідомості, підживлений також подіями й історичними катаклізмами. Жовтень став для мене світоглядом, який відкривав вікна до глибокого аналізу існуючого ладу, що його я ненавидів, здається, ще від першого свого подиху.

Одночасно це відбувалося на еволюції художніх критеріїв, що,

як і кожна еволюція, розвивалася поволі й поетапно.

У повісті «Милосердя Марса» почалася критика епохи з її збоченнями, кривавими ексцесами, характерними для фашизму, що наступав. Владайське солдатське повстання (1918), реакційний військовий переворот 1923 року, Вересневе народне повстання того ж року — це були уроки, дуже повчальні для свідомих людей того часу.

Коли з'явилися перші відчутні наслідки вашого ідейного перелому і його перші творчі вияви? Як ви їх нині оцінюєте?

Тут виявляється історична закономірність зв'язку між життям й ідеологічним розвитком. Звичайно, з цього не випливає, що виключаються інші фактори — освіта, література, філософія, політична економія. Романтика, легенда, міфологія відступили перед життєвими проблемами століття, хоча самі по собі вони лишалися органічною часткою мови творчості. Лірика, що створювалася під впливом символістів Франції й Росії, була для всього тодішнього покоління поетів пов'язана з шуканнями епохи й становила нероздільний струмок у національній літературі. Вона була культурним явищем, невіддільним від усієї нашої культури.

Ось чому на запитання «Як ви дивитесь на них?», тобто на мої поетичні захоплення перед Жовтнем, слід відповісти: з вдячністю, бо вони відкрили мені (як і іншим моїм побратимам) шляхи від національного до загальнолюдського, вигострили мої почуття мови, багатства стилю, широти духовного погляду.

Що ви скажете про вашу літературну публіцистику?

Публіцистика перебуває в безпосередньому контакті з величезною читачкою масою. Спочатку неспішно, через необхідність висловити деякі істини, але висловити відкрито й авторитетно, я в своїх критичних, суспільних, антифашистських статтях поступово досяг постійної й сталої близькості з читачем. Ці істини є виразом внутрішньої необхідності розуму й серця до спілкування, що згодом силою обставин, потягу темпераменту, перетворюються на

бойову зброю. Тоді почуваєш себе боржником народу, якому винен те, що в нього відняли: істину. Чим далі занурюєшся в битву, тим більше збираєш нових і нових союзників (факти, думки, міркування, переконаність), тавруючи противника, виставляючи його до ганебного стовпа.

Публіцистика вимагала самостійності мислення, політичної чи літературної орієнтації, найглибшого марксистського і партійного підходу, навіть ще до того, як станеш партійцем... Тому, як мене заповняють, у ній є дещо довговічніше від звичайних завдань дня, і, передусім, пристрасний захист ідей Жовтня, радянської держави, радянської літератури.

Багато моїх статей, оповідань і повістей («Холера», «Мехмед Сінап») мають саме елементи художньої публіцистики, одночасно й відгомін соціалістичного гуманізму і реалізму.

Чого ви шукаєте й що найбільше цінуєте в радянській літературі — як творець, людина і громадянин?

Інтерес до радянської літератури став природним продовженням інтересу до російської класики. Видання в моєму перекладі і редакції творів Пушкіна і Лермонтова, ряду творів класичної російської літератури під час минулої війни я вважав своїм обов'язком, виразом прихильності до радянської книги, до радянських письменників Маяковського, Єсеніна, Фадеева, О. Толстого, Гладкова та інших. Навіть більше, — обов'язком по відношенню до нашої власної літератури.

До кого з радянських письменників ви відчуваєте найбільшу близькість і симпатію?

Я не міг би усіх назвати, бо перелік був би надто великий. З багатьма мене пов'язує давня дружба, приятельство і одностовість. Вони лишили в моєму житті глибокий слід.

Я радий, що дістав нагоду висловити всі ці думки напередодні святкування 50-річчя Великого Жовтня, свята всього прогресивного людства.

Скорочений переклад з болгарської газети «Літературен фронт»

САМУЕЛЬ ФЕЙХОО,
кубинський письменник

НА ВАС ЗВЕРНЕНІ ПОГЛЯДИ ЛЮДСТВА!

Розмовляти з цим гостем з Куби і легко, і в той же час важко. Легко, бо він приємний співбесідник — живий, гостро мислячий. Важко тому, що іноді він вражає парадоксальною новизною своїх міркувань і до того ж не знаєш, з якої музи почати бесіду. Самуель Фейхоо прозаїк і поет, перекладач і художник-живописець, пристрасний збирач фольклору. Якщо до цього додати, що він не цурається науки і займається антропологією, що він невтомний громадський діяч і зокрема очолює Спілку кубинських письменників провінції Лас-Вільяс, то і тоді портрет цієї людини навряд чи буде повний.

Скажемо коротко: це на диво обдарована людина з широким колом інтересів, що зачіпають різні види і форми мистецтва.

Фейхоо простягає велику книгу. Це антологія російської класичної і радянської поезії — від Баратинського до наших днів — у перекладі на іспанську мову. На обкладинці імена двох авторів: С. Фейхоо і Н. Булгакова.

— Ось над чим я з рідкісним захопленням працював останні роки у співдружності з радянським спеціалістом Ніною Булгаковою, — говорить наш співбесідник.

Це солідна праця. На майже п'ятистах сторінках — вибрані твори класиків російської поезії: Пушкіна, Лермонтова, Майкова, Тютчева, Фета та багатьох інших, вірші радянських поетів — Маяковського, Єсеніна, Багрицького, Ахматової, Євтушенка... Книга вийшла друком у 1966 році у видавництві університету провінції Лас-Вільяс.

— Така повна антологія російської класичної та радянської поезії видається іспанською мовою вперше, — розповідає Самуель Фейхоо. — Треба зважити, — додає він, — що до останнього часу читачі країн Латинської Америки мали досить обмежене уявлення про російську і радянську поезію. Твори добиралися тенденційно, переклади робилися з англійської та французької мов, в них було багато перекручень, чарівна музика вірша оригіналу пропадала. Гадаю, що наша антологія до деякої міри задовольнить інтерес читача і дасть йому можливість припасти до чистого джерела російської поезії, пізнати й оцінити її красу.

Це не безпідставне припущення. Антологія вийшла досить великим для Куби тиражем у 10 ти-

сяч примірників і швидко розійшлася. Значна частина тиражу закуплена Міністерством освіти Куби, що включило антологію до списків обов'язкового читання у вищій школі.

С. Фейхоо відомий у себе на батьківщині і в країнах Латинської Америки як перекладач не лише російської, але й української поезії: він перший переклав на іспанську мову твори великого Тараса Шевченка, про якого говорить з глибокою пошаною як про геніального поета, найбільш близького своїми устремліннями кубинському народу.

Поки точиться ця розмова, наш співбесідник дістає другу, не меншу книгу. Це останній номер редактованого ним журналу «Іслас» з нарисами, публікаціями і численними фотографіями, цілком присвяченими Радянській країні. Добра половина збірки відведена Україні. Як виник цей номер журналу, що його видає університет Лас-Вільяса?

— У тисяча дев'ятсот шістдесят четвертому році, — розповідає Самуель Фейхоо, — мені вперше довелося побувати в СРСР. Я відвідав тоді Москву, Ленінград, а також Київ, Полтаву та інші українські міста, був учасником шевченківських свят на Україні. Захоплююча подорож, зустрічі з людьми в містах і селах справили на мене незабутнє враження. Які це прекрасні, чисті люди! — схвильовано каже кубинський гість. І продовжує: — Знаєте, мені часто сняться мальовничі пейзажі України, велич Москви, чарівність Ленінграда. Я навіть не можу уявити собі українців без щирої посмішки, і палке бажання знову і знову побувати в СРСР, особливо на Україні, ніколи не залишає мене. Радянський Союз — країна, в яку я закоханий...

Почуття і думки, що володіють Самуелем Фейхоо, знайшли своє відображення в редактованому ним журналі. Він повідомляє цікаву деталь: не встиг спеціальний номер «Ісласа» вийти з друку, як його миттю розкупили. Такий великий інтерес до Радянської країни не тільки на

Кубі, але й в інших латиноамериканських країнах, куди правда про СРСР проникає з великими труднощами.

Нинішній приїзд С. Фейхоо до Радянської країни пов'язаний з його дальшою редакторською і авторською діяльністю в тому ж таки журналі «Іслас».

— Ми продовжимо випуск номерів, присвячених СРСР,— говорить він.— Ваша країна велика, люди, що її населяють, надзвичайно цікаві. Мені хочеться знати їхні думки, філософію, обряди, пісні, легенди— не забувайте, адже я збирач фольклору. З цією метою, для збирання матеріалів, я й приїхав до вас, щоб знову відвідати Москву, побувати в Білорусії і Прибалтиці. Звичайно, я не міг кинути Києва— міста, що поклонило мене, де живуть мої друзі М. Бажан, М. Стельмах, Д. Павличко та багато інших видатних письменників України. Сподіваюся, моя теперішня поїздка дасть можливість продовжити знайомство наших читачів з СРСР і її народами на сторінках журналу «Іслас».

Яка не різноманітна перекладацька і редакторська діяльність кубинського гостя, але головне для нього— це творчість поета і прозаїка. Що нового можуть сподіватися від Фейхоо читачі в цій галузі?

— Продовжую писати вірші, але не залишаю й прози,— відповідає письменник.— Дуже приємно було довідатися, що мій перший роман «Хуан Кінкін з Пуебло-Мочо» про життя селян до кубинської революції готується до друку на Україні і в Москві. За цим романом було створено фільм, який показуватимуть в СРСР. Природно, хочеться вірити, що він сподобається радянським глядачам.

Письменник повідомляє, що закінчив новий роман «Панчо Рута і Хіль Хокума». «Це,— розкриває він свій замисел,— пригоди двох селян, які, на мій погляд, повинні викликати у читачів і серйозні роздуми, і сміх. В основі сюжету— вічна тема кохання. Зміст роману коротко такий: два моїх герої зовні негарні, але багаті. Вони прикидаються бідняками, вбираються в жебрацьке лахміття, щоб, подорожуючи у такому вигляді по країні, знайти справжню, романтичну любов. Любов не за гроші, не за достаток, а за їхню людську гідність. Мене приваблюють,— підкреслює письменник,— старі, але нестаріючі теми при обов'язковій умові: спробувати висвітлити їх з нової точки зору».

Чи продовжує наш кубинський гість свою діяльність художника-живописця?

— Коли дозволяє час, але його завжди не вистає,— так багато літературних справ. За останні роки на Кубі було організовано дві виставки моїх живописних творів. Як і раніше, мене приваблює пейзаж— адже я запевняю, мій колорист.

Між першим і нинішнім, другим, приїздом Самуеля Фейхоо в СРСР минуло три роки. Чи помітні, на його погляд, якісь зміни в обрисах радянських міст?

— О так, і дуже великі. З'явилася різноманітність в архітектурі, що дуже прикрашає міста. На вулицях і в магазинах стало ще людніше. Москва нестримно росте, впадає в очі гігантський розмах будівництва. Мене не здивує, коли в наступний мій приїзд Бородинське поле, де відбувся знаменитий бій між російськими і французькими військами, і яке лежить від Москви більш ніж за сто кілометрів, стане одним з районів Москви. А на пагорбі, де Наполеон даремно чекав ключів від Москви, піднесеться хмарочос-готель.

— Я не заперечував би проти того,— жартує на прощання Самуель Фейхоо,— щоб пожити в такому готелі якомога довше...

Алекс Л А ГУМА,

південноафриканський письменник

СПРАВЖНЄ ВІДКРИТТЯ

Ця розмова почалася трохи незвичайно: на питання, звернене до нашого співбесідника, про його письменницький стаж, він, замислившись, несподівано відповів:

— Майже такий самий, як в'язничний.

І, мабуть, помітивши наше здивування, пояснив:

— Перша моя книга вийшла в Кейптауні у тисяча дев'яност п'ятдесят другому році, а невдовзі по тому мене вперше було кинуто расистськими властями ПАР за ґрати. Відтоді письменницький і в'язничний стажі йдуть паралельно, інколи перехреснюючись.

Ми добре знаємо, якими вагомими літературними плодами ознаменувався письменницький стаж 42-річного південноафриканського літератора Алекса Ла Гуми. Це видані у нас, у СРСР,

його романи «Блукання вночі», «...І нитка скручена втрое...» — про життя африканців, про расистське гноблення, про страждання й боротьбу кольорових у Південно-Африканській Республіці. Написані пером талановитого митця, котрий на власній шкурі зазнав, що таке шал білих расистів, романи ці дістали належну оцінку радянського читача.

— Для збирання фактів,— говорить Алекс Ла Гума,— мені не треба було кудись їздити: п'ятикратні арешти за уявну «підригну діяльність» в ПАР, що кожного разу закінчувалися повним провалом обвинувачення, дали мені досить матеріалу для роздумів, якими хочеться поділитися з читачем.

Останні п'ять років, аж до свого від'їзду в Лондон восени минулого року, письменник перебував під домашнім арештом у Кейптауні.

— Слово «домашній» для молодосвідчених людей може прозвучати трохи благодушно,— гірко посміхається наш співбесідник,— але коли б ви знали, який це жах! Категорична заборона зносин із зовнішнім світом, заборона виходити за межі свого будинку, зустрічатися з друзями, користуватися телефоном тощо,— коротше кажучи, цілковита громадянська смерть. А за найменше порушення режиму — в'язниця...

Ось за яких обставин доводилося працювати Алексу Ла Гумі, «кольоровому» письменнику у світі расистів.

— А взагалі я не виняток,— підкреслює він,— приблизно в таких самих умовах працюють всі не-білі літератори ПАР. Стати письменником-професіоналом на моїй батьківщині для кольорового неможливо. Всі видавництва перебувають в руках білих бізнесменів. А вони кровно зацікавлені у збереженні апартеїду. Єдина можливість надрукуватися письменнику-негру — писати під диктовку расистів. Але хіба чесна людина зважиться на таке?

Письменник розповідає, що в ПАР введена найжорстокіша цензура. Кожний видавець, перш ніж сам ознайомиться з новим рукописом, зобов'язаний відправити його в цензурний комітет. У пресу потрапляє лише те, що до вподоби расистам, що відповідає їхній офіційній догмі.

Які жанри переважають в літературі ПАР?

— В останні роки — роман,— відповідає наш гість.— Основоположником його в ПАР, коли брати до уваги літературу, створювану не-білими письменниками, є Пітер Абрахамс. Це ім'я не потребує рекомендацій, радянські читачі знають його як чудового майстра слова. Я був дитиною,— згадує Ла Гума,— коли Абрахамс провів кілька днів у домі мого покійного батька, одного з засновників Південноафриканської компартії. Багато часу минуло відтоді, але я прекрасно пам'ятаю Абрахамса. Він живе і пише зараз на Ямайці, радуючи читачів в усьому світі своїми творами.

Чи знають в ПАР радянську літературу?

— На жаль, ні,— відповідає наш співбесідник.— Будь-які публікації з СРСР суворо заборонені з 1948 року. Звичайно, політичні борці, передові люди країни знайомі з кращими творами радянської літератури. Але й це знайомство дуже обмежене.

Мова заходить про перебування Ла Гуми в СРСР. Він вважає, що фактично це його перший приїзд до нас: своє дводенне перебування в Москві на початку цього року по дорозі в Бейрут на Конференцію письменників країн Азії й Африки, він не бере до уваги. Інша справа тепер, коли, крім Москви, Ла Гума побував у Ленінграді й Баку і захоплено говорить про все побачене. Що справило на письменника найбільше враження?

— На це запитання нелегко відповісти,— каже він.— Можливо, перебування в Азербайджані, зустрічі там з багатьма людьми. Це було для мене справжнім відкриттям. Я вперше побачив, яким повнокровним життям живе народ національної радянської республіки, народ, що при царизмі зазнавав всілякого гноблення. Я на власні очі побачив, як розцвіла тепер культура і економіка Азербайджану. І, спостерігаючи все це, думками я мимоволі звертався до моєї багатостраждальної батьківщини. Який різкий контраст! Але я вірю в краще майбутнє моєї країни, мого народу...

Звичайно, будь-яке інтерв'ю з письменником було б неповне без питання про те, над чим він зараз працює.

— Закінчив новий роман «Країна з каменю» — про життя політичних в'язнів у південноафриканських тюрмах, про їхню мужню боротьбу за щастя народу,— повідомляє наш гість. — Звичайно, як і в моїх попередніх творах, в основу роману покладено те, що я сам пережив і відчув у в'язницях. Я також узагальнив досвід моїх друзів — політичних в'язнів. Роман має незабаром вийти англійською мовою в НДР.

— Чи великий за обсягом цей твір?

— Не дуже, близько десяти друкованих аркушів. Я писав, щохвилини побоюючись наскоку поліції на мою квартиру. На рукопис будь-якої миті могли накласти арешт, а розлучатися з ним мені дуже не хотілося. На щастя, цього не трапилося. Сподіваюсь, що обсяг роману не позначився на його якості.

— Що можна переказати письменникам і читачам України від вашого імені? — запитуємо на кінець бесіди.

— Найщиріші вітання і побажання до 50-річчя Великого Жовтня. Я ще точно не знаю, де застане мене ця дата. Але, де б не застала, вона буде для мене, як і для мільйонів людей в усіх частинах земної кулі, великим святом. В глибині душі я плекаю надію зустріти піввіковий ювілей Радянської країни в Москві. Це моя велика мрія.

ІСТОРІЯ ОДНОГО ПРАПОРА

Прапор з України в залі Лейпцигського музею.

ВІД УНЕЧІ ДО ЛЕЙПЦІГА

Кілька років тому в Лейпцигський міський комітет Соціалістичної єдиної партії Німеччини прийшов ветеран німецького робітничого руху, старий комуніст Фрідріх Кліппген. Він розгорнув принесений ним великий пакунок, і працівники комітету побачили червоний прапор з написом, зробленим російською мовою.

«Майже піввіку тому я привіз цей червоний прапор в Лейпциг, — сказав Ф. Кліппген, — мені подарували його революційні бійці Щорса. Всі ці роки я зберігав

у себе цю дорогоцінну для мене реліквію».

І він розповів історію старого прапора, історію, яка є одною з яскравих сторінок літопису Великого Жовтня, і в якій події нашої революції тісно переплелися з революційним рухом німецького робітничого класу. Доля цього прапора є ще одним доказом сили немеркнучої пролетарської солідарності.

Йшов буремний 1918 рік. У нашій країні точилася героїчна боротьба робітників і селян проти

контрреволюції та іноземної інтервенції. Німецькі кайзерівські війська окупували тоді Україну, щоб придушити тут революцію. Вони шматували українську землю, грабували її багатства, сіяли смерть і руйнування. Але революцію вже не можна було придушити.

...У вересні 1918 року на станції Ровно збунтувався німецький військовий ешелон. Незабаром те саме сталося й на станції Київ-товарний. Один за одним спалахували бунти і революційні виступи німе-

Листівка ЦК КП(б)У, звернена до солдатів німецьких і австро-угорських військ.

цьких солдатів у Бахмачі, Конотопі, Люботині, Ворожбі. Гасла «Геть війну!», «Хай живе російська революція!», «Хай живе Ленін!» ширилися серед німецьких солдатів.

І з'їзд КП(б)У, який відбувся в липні 1918 року, вказував, що першочерговим завданням є встановлення найтісніших зв'язків з солдатами окупаційних військ і проведення серед них революційно-інтернаціоналістської пропаганди й агітації, створення для цього спільно з інтернаціоналістськими іноземними групами спеціального апарату і військової організації серед австро-німецьких військ.

Це важливе питання обговорював також і II з'їзд КП(б)У, скликаний у жовтні 1918 року. З'їзд висунув такі лозунги: «Братання з революційними австро-німецькими солдатами», «Разом з червоними німецькими і австрійськими солдатами проти спільного ворога».

Більшовицькі організації на Україні розповсюджували серед солдатів окупаційних військ сотні тисяч революційних листівок і відозв.

«Німецькі солдати, — писалося в одній з таких відозв, — у гromі і блискавці полум'яючого повстання ми в останній раз простягаємо вам свою руку, руку допомоги і братерського союзу. Ми говоримо вам: об'єднайтесь з нами проти наших і ваших гнобителів, проти наших і ваших офіцерів і генералів. Пам'ятайте, що коли в час повстання ви будете з нами, і ми, і ви тільки виграємо...»

Революційний рух серед окупаційних військ особливо посилювався після того, як 9 листопада 1918 року в Німеччині сталася революція. Тільки-но надійшла звістка про цю подію, В. І. Ленін негайно ж відправив телеграму, адресовану «Всім Радам депутатів, всім, всім». «Сьогодні вночі, — писалося в ній, — одержано звістки з Німеччини про перемогу революції в Німеччині. Спочатку Кіль повідомив по радіо, що влада там в руках Ради робітників і матросів. Потім Берлін повідомив ось що: «Привіт свободи і миру всім. Берлін і околиці в руках Ради робітничих і солдатських депутатів...»

В. І. Ленін писав далі в цій історичній телеграмі:

«Просимо вжити всіх заходів для оповіщення німецьких солдатів в усіх прикордонних пунктах. З Берліна було також повідомлення, що німецькі солдати на фронті арештували мирну делегацію від старого німецького уряду і самі почали переговори про мир з французькими солдатами».

Окремі телеграми з вказівкою якнайшвидше сповістити німецьких солдатів на Україні про революцію на їхній батьківщині В. І. Ленін надіслав на адресу Орловського і Курського губкомів партії і губвиконкомів.

Центральний Комітет КП(б)У тоді ж звернувся до лідерів німецької соціал-демократії із запитанням: «Кого ми маємо в особі

Місто революційних традицій Лейпціг стало одним з найбільших промислових і культурних центрів Німецької Демократичної Республіки.

Колишні учасники громадянської війни в нашій країні — ветерани німецького робітничого руху.

нинішнього уряду Німеччини — союзника чи такого ж ворога, як і уряд кайзера?» У листі ЦК КП(б)У розповідалося про злочини німецьких окупантів на Україні, про те, що грабування і розправи з українським населенням тривають й далі.

Німецький уряд Еберта-Шейдемана не відповів на це звернення. Але гідну відповідь давали самі німецькі революційні солдати. На всіх ділянках демаркаційної лінії між німецькими військами і Червоною Армією ширилися випадки братання, влаштовувалися спільні мітинги. Німецькі революційні солдати розправлялися із своїми офіцерами, відкрито висловлювали свою єдність з революцією в Росії.

Найбільш яскраві події сталися в листопаді 1918 року в Унечі, поблизу Чернігова, та в навколишніх селах, де демаркаційна лінія проходила між німецькими військами і частинами Червоної Армії, якими командував Микола Щорс.

Ще в жовтні в Унечі з'явилися два німецьких перебіжчики. А за тиждень потому в Богунському полку Щорса було вже 15 німецьких солдатів, які прийшли сюди, щоб разом із богунцями битися за Радянську владу на Україні.

Микола Щорс добре розумів значення революційної роботи серед німецьких солдатів, з великою увагою прислухався до вказівок В. І. Леніна. 10 листопада на залізничному роз'їзді Робчик, поблизу Унечі, він влаштував ці-

каву зустріч богунців з революційними німецькими солдатами.

Делегація богунців на чолі з самим Щорсом прибула сюди на поїзді, прикрашеному червоними прапорами. Коли поїзд зупинився на роз'їзді, оркестр богунців заграв «Інтернаціонал». Німецькі солдати побігли назустріч гостям. Вони були без зброї, груди деяких з них прикрашали червоні банти. Щорс німецькою мовою почав розповідати солдатам про революцію в їхній країні. Напередодні він вивчив напам'ять німецький текст своєї промови. Щорс говорив, як завжди, натхненно, запально, і німецькі солдати добре розуміли його, уважно слухали.

Однак німецькі офіцери перервали цей мітинг. Вони наказали своїм солдатам негайно розійтися. Страх перед офіцерами в німецькій армії був тоді ще дуже великий, і солдати виконали цей наказ. Але вже через два дні вони самі прибули до богунців. У штаб Щорса приїхала ціла делегація від солдатів 19-го і 106-го німецьких полків.

Ось що повідомляв про це Микола Щорс у телеграмі, надісланій тоді В. І. Леніну:

«Переночувавши, — писав Щорс, — делегація, з музикою і прапорами, з Богунським полком у бойовому складі відправилася о дев'ятій ранку 13 листопада на маніфестацію в села Ліщиці і Кустово-Брянново, звідки прибули представники німецьких частин...»

Того ж дня в селі Ліщиці відбулося засідання Ради солдатських депутатів 106-го полку разом із делегацією богунців. Головуючий на засіданні німецький солдат Пельг заявив:

«Німецькі солдати-робітники повинні взяти владу в свої руки, інакше через кілька років нас поженуть знову на бойню. Російська революція показує нам шлях, яким ми повинні йти».

Німецькі солдати разом з богунцями відправили телеграму В. І. Леніну. «Представники революційних солдатів Німеччини, — писалося в ній, — делегати Ліщицької Ради солдатських депутатів, разом з Унечською організацією РКП(б) вітають у Вашій особі світову революцію».

В. І. Ленін одразу ж відповів: «Дякую за привітання всім, — писав він. — Особливо зворушений привітанням революційних солдатів Німеччини. Тепер дуже важливо, щоб революційні солдати Німеччини взяли негайно діючу участь у визволенні України. Для цього необхідно, по-перше, арештовувати білогвардійців і власті українські, по-друге, послати делегатів від революційних військ Німеччини в усі військові частини на Україні для швидкої і спільної їх дії за визволення України. Час не жде. Не можна гаяти ні години. Телеграфуйте зараз же, чи приймають цю пропозицію революційні солдати Німеччини».

Новий житловий квартал у Лейпцігу.

На цій своїй телеграмі В. І. Ленін зробив позначку: «Терміново. Поза всякою чергою. Доставити мені відомості, о котрій годині прийнято Унечею».

Під час зустрічі німецьких солдатів з богунцями в Ліщицях й сталася подія, яка на довгі роки протягнула звідси незримий нитку пролетарської солідарності в ні-

мецьке місто Лейпціг. Але надамо слово Фрідріхові Кліппгену, який був солдатом 106-го полку і брав активну участь у тих подіях на Україні і в тій зустрічі в Ліщицях. Пригадуючи день 13 листопада 1918 року, він розповідає:

«Завершення нашої зустрічі було дуже урочистим. Командир радянської військової частини роз-

горнув червоний прапор і передав його мені як символ наших спільних класових інтересів, перемоги революції у цілому світі».

Повернувшись у грудні 1918 року додому, Ф. Кліппген привіз з собою в Лейпціг подарований йому червоний прапор. Колишній кайзерівський солдат став членом Комуністичної партії Німеччини, був активним діячем її лейпцігської організації. В роки гітлерівського панування Ф. Кліппген зазнав переслідувань. Добре розуміючи, яку смертельну небезпеку він накликає цим на себе і свою родину, старий комуніст, однак, надійно сховав і зберіг цінну реліквію російської революції — червоний прапор, привезений з Радянської країни.

Тепер, по смерті Фрідріха Кліппгена, прапор займає найпочесніше місце в Музеї історії міста Лейпціга. Цей музей, створений тут уже за часів Німецької Демократичної Республіки, зберігає в своїх залах чимало цікавого. Адже Лейпціг має визначні революційні традиції. Тут жив В. І. Ленін, тут друкувалася ленінська «Іскра». Чимало подій, які відбувалися в Лейпцігу, пов'язано з героїчною боротьбою Комуністичної партії Німеччини проти фашизму. У роки другої світової війни в Лейпцігу діяла антифашистська підпільна група на чолі з донецьким робітником Миколою Румянцевим і лейпцігським комуністом Максиміліаном Гауке. Все це знайшло свій відбиток в музеї. Але серед його експонатів прапор богунців займає особливе місце. Він є символом Великого Жовтня, який відкрив нову еру в історії німецького робітничого руху, який поклав початок тому історичному процесові, що нині привів до утворення першої на німецькій землі держави робітників і селян — Німецької Демократичної Республіки.

Я. ВАЛАХ

СИБІРСЬКИЙ САННИЙ ШЛЯХ

ПОЕМА

1.

Легкість і тяжкість краю цього
урівноважено ідеально,
як небо з землею на видноколі,
як сніжні сани з трійкою коней
чи блискавиці, що потонули
в ріці глибокій лише для того,
щоб відродитися у турбіні.

Легкість і тяжкість краю цього
урівноважено, мов каміння,
яке віднесли ще предки наші
до Льодовитого океану.

Краса цієї землі близька
моїй березово-мазовецькій, —
нараз ми ангелами стаємо,
і меланхолія нас повиває,
біла і тиха, яку нам треба
узяти в серце, мов заповіти.

Тут світ прадавній колись кінчався —
й на цілу зиму з ведмедем бурим
усе лягало і засинало
у соболевій шубі Сибіру...
Це тут мій прадід, раніш як вмерти,
з красунею Наталі повінчався,
та прізвище потім беріг своє
у метриці, наче пам'ятку польську;
тут школу він по собі лишив —
як меблі художні виготовляти.
Другий був швець, що взував ті ніжки,
які по-варшавському на помості
в Іркутську вчилися танцювати.
А третій прадід робив самовари.
Усі були вони Княжепольські,
Плонські, Горайські або Пекарські.

Тут пан Чижевський тримав у місті
власну броварню польську.
Був також Вроґський — маляр великий,
той, що завісу намалював
новому іркутському театру:
вихід Сибіру на океан.
Засланці вміли ковтати мороз,
а спирт заїдати снігом,
і душі їхні злітали у вись,
як дим од багаття кедрового...

Де блискавиці палили тайгу,
де пожежу дощі гасили,
де годинники часу не міряли миль,
не міряли цих безмежних просторищ, —
тепер тут виріс Новосибірськ.

2.

«Руху прудкий павучок
снує базар цього міста,
і голови економістів
царюють над цим товаром.
Карбованець, наче півень,
співає щодня про задум.
Адже відразу до грошей —
то і відразу до праці, —
хіба її міряють іншим,
якщо вона є товаром?»

Обличчя Сибіру — з пластів вугілля,
нутро його повне нафти
та дзвону коштовних алмазів.

Смарагди і аметисти
лежать, як мови слова
на вустах у німого.
Алтайський млин
пропускає ріку крізь жорна,
стрибає риба
вище в гірському повітрі.
Байкал парашутом великим
зводиться понад гори,
а гори п'ють воду з хмар —
найкращу в усьому світі».
Тому вони такі сніжні,
такі молоді та свіжі,
бо завжди ковтають воду,
найліпшу в цілому світі.
Так нам казав у розмові
директор музею Байкалу,
який цю прозору воду
боронить, як лев пустелю.
«Ви чуєте це, панове,
очима ковтаючи воду —
найкрасивішу блакить?
Чи знаєте, що ночами
п'єте ви не тільки зорі?»

А я владарем на чолі
ста тисяч тюленів стою,
цих прісноводних радянських, —
і воду їм чисту даю.
Я на чолі трьох мільйонів
харіусів та омулів,
я на чолі трьох тисяч
рибалок тутешніх стою.
Клопіт я маю з тюленими,
коли залишаю озеро
й допомагаю селянам
на сінокосі й жнивах.
Тоді — ви мене розумієте? —
в хутрі своєму товстому
тюлені страшенно потіють,
до того ж, буває, люди
частують горілкою їх...»

Харіус дуже схожий
на молодого янгола,
і святотатство — ловити
рибу таку на вудку;
харіус — під охороною
статуту риболовлі,
тому і приніс халепу
Путраментові з Варшави.

Директорська посада
у воднім музеї Байкалу,
як величезного озера,
надто відповідальна.
Путрамента він просив,
коли той ловив цю рибу:
нехай у «Жице Варшави»
хоч слово про неї скаже.
Не знаю — сказав чи ні?..

3.

Горда модрина стоїть над Байкалом,
білка руденька по ній пролітає,
наче іркутська руденька пісенька.
Пісенька про дівчесько руденьке,
в яке всі закохувалися раптово,
про дівчину, що дорожча від золота,
найчарівнішу на Забайкаллі.
Дівчина ця блукає тайгою
і пісеньками ловить ведмедика,
а гармоніст, що сидить під модриною,
грає для себе тужливу мелодію.
«Небо тут чисте, як хвилі,
Хвилі тут чисті, як небо...»
Гармоніст так довго грає,
що й модрина заспівала.
Вийшла дівчина з модрини,
як зерно виходить з шишки,
і влилася у гармонію
легким сибірським вальсом.

Було це якраз опівночі —
 півень час гребінцем чесав,
 і сон натовплених хліборобів
 прокинувся у віконцях.
 А за віконцями тими
 пісня шалено гриміла
 на тридцять міцних голосів:
 «Славнеє море священний Байкал,
 славне судно — омулявий бочонок...»
 Так оселедець співа в Ангарі,
 гирло на дні розважає,
 бо для усього потрібна рада,
 як на нещастя потрібне щастя, —
 ось чому і співає модрина,
 віттям гойдає в повітрі.

Тут ходять мильними кроками,
 бо менші тут ні до чого,
 трава повинна встигати за сонцем
 лиш так, як людська голова.
 Джерела рік старих — молоді,
 вони перемелюють воду в неони,
 сліди поколінь померлих — юні,
 наче відбитий кінським копитом
 недавній слід тракторів залізних.

В срібло одягнута кожна риба,
 вона осліплює очі кухарю:
 навіщо носить вона срібло,
 якщо його ніхто не цінує?

В річках купаються господині,
 гасять спеку серпневого полудня,
 річка Об у серпні спадає,
 а видноколи напоєні сіном.

Там, де дівчисько цілує річку,
 річка напружується, мов юнак, —
 до Льодовитого океану
 жене свої хвилі Об...

Новосибірськ із вітром на шиї —
 особливо у листопаді,
 коли на снігах спочиває ніч.
 Дівчисько тоді гуляє саме,
 та уявляє поля Єлісейські
 ще з романтичних часів Стендаля.
 Тільки тепер, у місяці серпні,
 сибірську дівчину полонило
 кохання юного смільчака,
 що ген чекає під ліхтарем.
 Її кохання пошани гідне:
 воно долає низьку потребу
 невірноваженого бажання,
 але душа — над усім панує.
 О, це — дівчисько з билин селянських
 і з електронів Будкера,
 з матерії й антиматерії
 тіло її й душа.
 Наприклад, Таня Разалова
 віддана кібернетиці,
 що так необхідна для світу,
 як для турбін — Ангара.

Таня любила хлопчину,
і він був закоханий в неї
шалено. Шалено — це значить,
що ледь не забив із кохання...
Страждання приносить кохання,
та інше — те саме, що ходить,
неначе в ошийнику, в позах,
у платтях моральності злої.
Кохання? Це — тіні кохання.
А радість — від близькості серця,
коли в середовищі ріднім
твій образ із профілем хмарки
співа на морозі сибірським.

Там, де схід сонця, — дівчисько,
а сонце підводиться вище,
проте не обійме статую,
щоб дівчина не розтанула.
Знає вона, що потрібні норми:
«Це вже занадто! Чуєте, пане?
І для сприяння цитат не вживайте —
адже кохання за вуха не тягнуть...»

Звідси близько Монголія —
царство всесвітнє шафранів,
світить лілова глорія,
сходячи хмаркою в небо
просто з луків, і квіти
плинуть вгорі над нами.
Чиї ж то очі, що нині
дивляться в небо високе?
Чиї то лілеї, в яких
знаходимо наші зіниці?
В букети зійшлися лілеї,
стоять вони у флаконах,
як взяті в ясир полонянки.
То краєвиди бувають —
контрасти гострі, як ніж,
тільки людина не знає,
що воно за краса!

Минулу річку тягли бурлаки,
тягли її проти хвиль, —
нині річку скорив народ:
тремтить від ходи материк.

4.

Край, що лежав, як сонний,
зв'язував крила засланих —
то були трубадури
волі Європи всієї, —
вони революції межі
розсунули далі Парижа.
Тут правда чуття загострює
більше за чисте повітря:
соціалізм — не ліки
від хворого серця й катару,
не всемогутнє правило
й не обережність чутлива
чи з Біблії млюсна цитата,
що хана царем замінює,

а потім царя — головою.
Тут бачимо ясно: зараз
не світло здійма людину —
людина здійсмає світло,
тут не ідея людину —
людина ідею підносить.
Ідею не можна привласнити —
треба її народити.
А дехто ловить ідеї
мов риба поживу в ставку!
Тут простір для вільного моря,
вільного вітру і хвилі:
сама тільки пуща кедрова —
як половина Європи,
а пуща модрини — буде
з другу її половину...

Яке тут безмежжя довкола,
яка тут зоря пломеніє,
яка тут прозорість, щоб люди
могли милуватись красою!

І скільки електрики нині
для ночі сибірської треба,
щоб світло цього континенту
небесні зірки не здолали!

Адам тут викресує атом
і в бомбу вклада оборонну,
що яблуком спілим червоним
лежить у зміїній пашеці.
Вона під ногою народу,
пашека, розбита в Берліні, —
фашизм помолола на порох,
і сила Сибіру стала ва
на тих терезах перемоги
була надзвичайно вагома.

Тепер математик Лаврентьєв
бере у сибірської Єви
ребро, а для ліплення глину
він прагне добыть у Венери.

Модель ця близька до ілюзій:
митцеві

й повітря — натура,
як чорна мурашка в пустелі
за явище нам видається.

Наприклад: Сибір порівняти
із вежею Ейфеля досить, —
який же Рабле тут потрібний
для мірки сибірської нині!

Бо зараз кибитка сибірська,
що стільки часу проклиналась,
ракетою стала — несеться
у напрямі Місяця прудко
і возить нам вісті космічні.
З трьох ступенів у Сибіряка
ніс: чхне — і чути на Марсі,
лютує — то спльовує в океан,
аж на поріг Америки.

Коли працює — то піт рясний
збігає трьома річками,
а засинає — то й океан
мерзне з китами разом.

А горло в Сибіряка —
начебто філармонія
із композитором власним:
якщо заспіває в тайзі —
летять горобцями ведмеді,
олень сибірський без ліку миль
мчить за Урал з розгону:
тільки й видно квіти-роги —
можна букети складати
чоловікам, що в Москві живуть,
а їхні жінки-геологи
вірні Сибіру довіку.

Апетит у Сибіряка —
начебто льох бездонний,
що повен вірменських вин
і коньяків незрівнянних.
П'є, співаючи, ніби птах, —
і невідомо: коли він п'є,
а коли він співає.

Гречані млинці з ікрою,
з цибулею оселедець,
байкальські солоні омулі
та осетри астраханські,
ленські, амурські лососі,
новосибірські пельмені.
пиріг із хариусів ангарських, —
все це закуска для того,
хто глибше хоче пізнати
Сибірякову душу.

Як весело він сміється! —
начебто все веселе
затрималось на вустах
цього молодого хлопця.
Коли ж він, бува, сумує, —
здається, що всі похорони
затримались на вустах.
А помирає — зненацька,
начебто куля з гільзи,
як і завжди помирає
вірний солдат російський.

Ціль у живого єдина —
це нескінченна дорога,
іншої я не знаю
в русі прудкім щоденнім.

5.

Сидиш у санях уральських,
вдивляєшся у півмісяць,
їдеш на схід і захід —
у дві сторони водночас.

Просто цікаво дуже,
як дві сторони пролітають,
як бачиш ти їх обидві
не двічі, а тільки раз.
І засинаєш ти, ніби
на білому пір'ї гусей,
що линуть на озеро Сани
і падають хмаркою в нього...
І прокидаєшся раптом,
почувши далекий постріл,
береш на приціл пір'їнку,
як в головах подушку.

Півмісяць уже під ногами
піднесеного Кавказу,
над нами — ранкова зірка
пробудженої Аврори.

Сумні оченята в дівчини,
а туфлі її веселі
дозволять ногам писати
простий, як мова, танок.

Хай розмовляють хмари
над нашими головами,
а вітер скажений — зв'язати б
і в сінях замкнути надійно.

Сани здійсмають завію,
і білі сніги куряться,
неначе на всім континенті
розлите свіже молоко...

Ця ніч духмяна, як трави,
аж ген, попід хмарами навіть, —
і всі її пахощі нині
я добре і в сні відчуваю.

Мир цій землі великій,
природі її неповторній
належить од всіх по праву, —
хто хоче і хто не хоче.

Тут Азія та Європа
зростаються монолітно,
Урал — серцевина дерева:
тут замикається коло
єднання шарів народних.

Ось він, увесь континент,
що носить ім'я Сибіру, —
тут і російські, й польські
вислані демократи
разом мороз ковали,
ніби гіркі облатки,
скуті одним ланцюгом,
тут біографії мерли.
Тут і Дибовські, й Черські,
а перед ними Аннелі,
Янчарські та Жураківські,
і декабристи російські
цю сторону заселили

в ім'я прийдешньої волі.
Тоді, коли цар Костянтин
дрімав у Лазенківським парку,
Рилєєв з Бестужевим разом
будили Росію грудневу —
багнетом у катове серце,
холодне, як зірка Полярна.
Їхній вогонь континентом,
снігом товстим котився —
й випалив шлях до сходу,
аж на Камчатку — просто
до Тихого океану.

Тут світлий Ленінів образ
гранованим діамантом
над просторами сумними
від Шушенського сіяв.

Тут швидше за нетрі тайгові
царський сатрап дичавів —
той губернатор Іркутський
великий князь Корсаков.
На кошти гофдами Рикової
створивши гарем придворний,
проковтував на вечерю
клітку співців-солов'їв,
обід поїдав в товаристві
кита, що похрипував басом,
і гейзером з його пащі
він на десерт запивав.
Це величезні витрати,
якщо тільки рибу зважить,
якщо повсякденно тільки
до кліток ловити птахів.
Час отакі втрачали
швидше за воду ангарську,
віддаючи перевагу
карбованцю, а не честі.

Вітай молодий Сибір —
легкий, мов завод алюмінію,
духмянний від будівництва
та зораної землі.
Прадавня тінь Чингіс-хана,
вдягнута в шкіру кінську,
випала із сідла.
І тінь цареву залізу —
тінь самодержця Росії —
вкрила сибірська трава...

Здоровлю могутній Сибір,
що був за олово тяжчий,
а нині довкола Землі
ширяє, неначе хмарка.

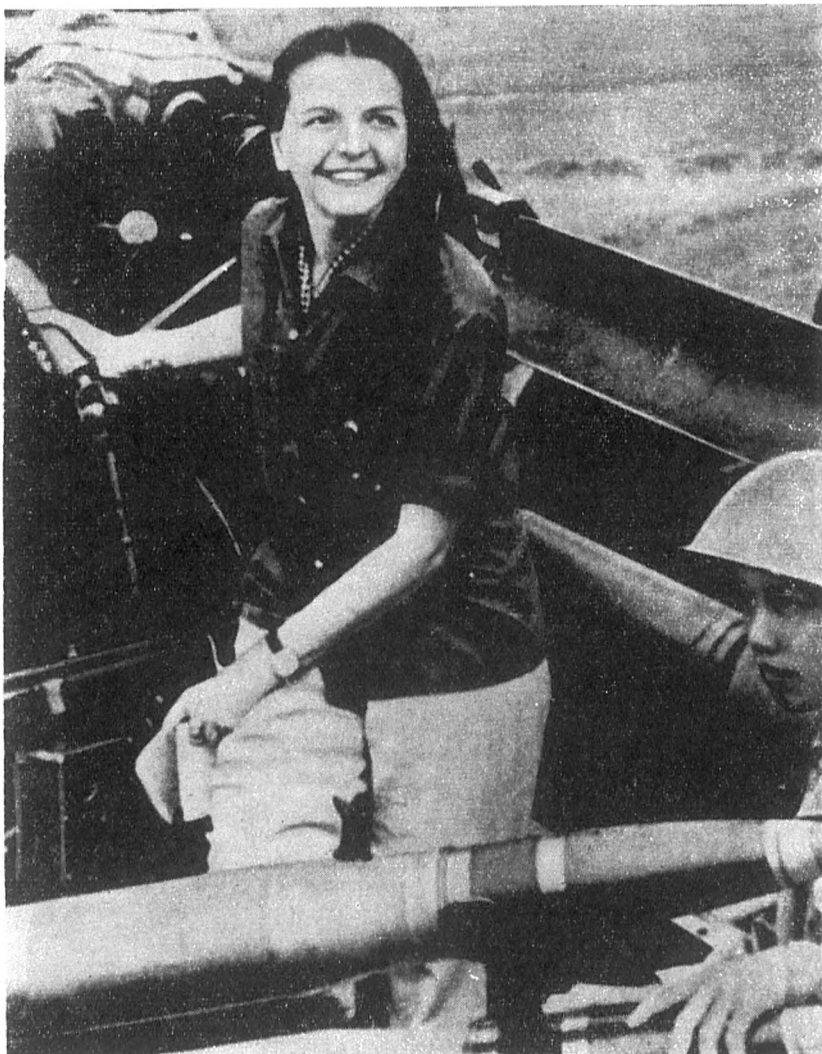
Стартуєш ти з Байконура
вище за небо світле,
яке складається нині
з турбот і хмарин земних.

*З польської переклав
Микола УПЕНИК.*

МАДЛЕН РІФФО

«Вона приїздила з В'єт-наму образи більш живі, ніж на кіноплівці, портрети більш точні, ніж на фотокартці, нарешті, факти, що у її передачі особливо обурюють. Завдяки їй і разом з нею читач бере участь у подіях. Як сама вона говорить на закінчення, її книга «грюкне наче двері». Двері, крізь які увійде, а потім вийде дійсність — з гуркотом бомб, гармат, ручних кулеметів, переможними вигуками», — так французький письменник-комуніст Андре Вюрсер говорить про книгу репортажів Мадлен Ріффо «Написано під бомбами». Безстрашна журналістка побувала у Південному В'єтнамі в ДРВ. Її нариси відтворюють героїчну боротьбу в'єтнамського народу проти американських імперіалістів.

Нижче ми друнуємо уривок з книги Мадлен Ріффо.

Мадлен Ріффо на позиції зенітної батареї.

НАПИСАНО ПІД БОМБАМИ

Над нами, у горах, палають дивні маленькі багаття. Я знаю, де бачила такі самі: на туніському кордоні, по той бік лінії Моріса. На алжирському схилі ми помічали інколи — після напалму — ці мерехтливі відблиски світла, що, перебігаючи зовсім низько по землі, роз'їдають її вглиб.

Дерев'яні укриття. Дівчата, схилившись над замаскованим вогнищем, роздмухують його віяла-

ми. На нейлоновому мотузку сохне одяг, транзистор передає концерт ханойського радіо; дві свині, півні й качки, такі незвичні у цьому лісовому куточку. Все це і є табір шостого відділення 759-ої роти Ударних молодіжних бригад, відділення, яке складається з шістнадцяти жінок віком від сімнадцяти до двадцяти п'яти років і займається нині розмінуванням.

Командир відділення Нгуєн Тхі Г'є — їй двадцять один рік — розповідає мені все, що слід знати про бомби уповільненої дії.

«Третина бомб, які американська авіація скидає на наші шляхи сполучення, — це бомби уповільненої дії. Не в змозі перерізати шляхи, ворог б'є по тих, хто їх ремонтує». (Це новий крок ескалації, про який не повідомляло жодне телеграфне агентство: адже

потрібно чимало помандрувати, щоб його викрити).

«Минулого року, — говорить Гве, — ми знешкоджували кожну таку бомбу, як нас навчили сапери. Тепер бомб надто багато... Коли вони падають досить далеко від дороги, ми продовжуємо

працювати, не звертаючи на них уваги. Головне — добре знати особливості механізму різних бомб, знати на яку глибину вони заглиблюються у ґрунт. Наші герої поклали голови, щоб вивчити все це...

Деякі бомби, перш ніж вибух-

нути, випромінюють блакитне сяйво, інші випускають дим, треті розжарюють землю. Вартовий, що залишається біля закопаної бомби, дуже добре відчуває, як за кілька секунд до вибуху починає тремтіти земля, і тоді він подає сигнал тривоги. Всі лягають. Осколки і земля летять над нами. У таких випадках голову слід захищати заступом — від каміння...

Десятки тисяч членів Спілки Трудячої Молоді пішли добровольцями до Ударних бригад, одні — на виробничий фронт, інші — на особливо небезпечні ділянки шляхів... Ми молоді, сильні і здатні боротися так, як тепер, ще десять, двадцять років, а може, й довше...

Неодноразово я бачила на дорогах бригади, які працювали у кількох десятках метрів від бомб уповільненої дії. Робітники бігли, штовхаючи поперед себе тачки із землею і зігнувши спину, щоб уникнути осколків. Стоїть тільки вартовий.

«...Американці кидають і звичайні бомби — виключно з метою замаскувати бомби уповільненої дії. Часто вони встановлюють детонатор «навиворіт», щоб бомба вибухнула в руках, коли її спробують знешкодити... Але ми вже маємо чималий досвід, і якщо всі ці бомби і завдають додаткового клопоту, найчастіше вони для нас не більш небезпечні, ніж картоплини...»

Гве однією з перших у травні 1965 року вступила до Ударних бригад. Це маленька міцна селянка, працювати їй довелося з шести років. Відтоді, як я наважилася обійняти її за плечі, виявивши симпатію і ніжність, сувора стриманість Гве поступово розтанула. Дивлячись на неї, я думала, яка щира й чиста ця революційна молодь. Молодь, з якою я познайомилася вже перед тим у Південному В'єтнамі. Молодь, якої напевно не знала досі історія багатьох народів.

«Всі ми їхали сюди, сповнені рішучості, — продовжувала Гве свою розповідь, — горді, що нас взяли виконувати найважчу роботу, у найбільш небезпечних місцях. Ми сказали: «Повернемося тільки після возз'єднання країни».

Ми не знали ще, скільки великих випробувань чекає на нас. На відміну від молоді Півдня, ми виросли у мирний час, понад десять років мирного життя — це щось та значить!

Щоб дістатися до гірських трас, де належало прокладати нові шляхи та розміщувати підприємства, добре сховані від «Джонсонів», довелося йти багато днів — вантаж (інструменти і рис) муляв плечі, ночівля просто неба, ручаї, які перетинали по пояс у воді. Багато хто, послизнувшись на камінні, губив свою долю рису або

В'єтнамська дівчина-боець конвоює американського льотчика із збитого ворожого літака.

Ця смілива дівчина має всі підстави радіти: вона знешкодила американську бомбу.

єдину пару сандалет. У інших почалася лихоманка, дехто навіть плакав, охоплений жахом серед незнайомих джунглів.

Та ми надійно підтримували одне одного. Ми співали, щоб підбадьорити себе, повторюючи девіз молодих партизанів Півдня: «Раз вирушивши у путь, не відступають». Через місяць ми зустріли хлопців і дівчат, котрі прийшли на допомогу з Ханоя та його околиць. Ноги у них зовсім розпухли. Їм було ще важче, ніж нам, цим городянам, людям фізично менш витривалим.

Швидко розбили табори, посадили маніоку та картоплю, виростили трохи птиці. Інколи ми надовго залишаємося на віддалених ділянках дороги, які особливо часто бомбардуються. Одного тижня довелося їсти рис сирым, бо не мали часу розпалити вогнище. Коли по зелені та овочі йти надто далеко, вечерю залишають найбільш втомленим. Та найважче вже позаду, бо за рік ми цілком звикли до цього лісового життя і добре вивчили свою роботу. Вже давно жодна з нас не має пухирів на долонях. Нізащо у світі ми не поступимося своїм місцем.

Якось прийшли солдати інженерних військ і хотіли знешкодити бомби, але ми їм заперечили: «Коли ви можете робити цю роботу, чому не можемо ми?» Ми викликали їх на змагання, але ж ти знаєш, трапляється, що дівчата виявляють кмітливості більше, ніж хлопці».

Гуе малює в моєму блокноті, намагаючись графічно пояснити, як можна заощадити час і сили, підриваючи американською вибухівкою скелю і одночасно засипаючи ями на дорозі. Ось один з цих прийомів:

«Щоб повалити шість або сім кубічних метрів скелі, щоб підір-

вати каміння, стовбури дерев, які перетинають шлях, беріть бомбу, що не вибухнула, і відгвинчуйте детонатор. Так ви одержите необхідну вибухівку.

У товаришів із зенітної батареї попросіть порожні гільзи від снарядів. Набийте їх порохом, вставте детонатор і гніт. Замажте вашу міну горщиковою глиною».

Гуе розповідає, що трапляються ночі, коли вона і її товариші змушені знову і знову ремонтувати шосе. Щодо неї, то дівчину вже шість разів закидало землею від вибуху бомби уповільненої дії. Вона говорить про ці випробування, як про звичні перипетії, до яких за тривалий час всі вже призвичаїлися.

Мене захопила жіночність цих гідних подиву зовсім молоденьких дівчат. Вони завжди залишаються

кокетливими і привабливими, і троє з них цього вечора використовують хвилину перепочинку, щоб змити своє довге волосся у відварі лісових рослин.

«Перш ніж почати розчищати дорогу, — розповідає одна з подруг Гуе, — обнімаємося, бо знаємо, що хтось з нас може не повернутися».

«Коли дорога вільна і машини можуть продовжувати свій шлях, ми залишаємося подивитися на них і співаємо, танцюємо — всі дуже веселі... Трапляються хороші хвилини. До нас регулярно приїздять вчителі, і ми продовжуємо навчання, адже сміливість — це ще не все».

...У куренях, де сплять дівчата, про навчання свідчать зошити і маленькі ліхтарики. Бамбукова перегородка, біля якої стоять ліжка, розповідає про мрії тих, хто тут спить: фото солдата, вирізаний з журналу малюнок, креслення, вірш-афоризм: «Я хотіла б стати кулею, щоб поцілити у голову янкі» — так написала зовсім молоденька дівчина, довідавшись про нове бомбардування Намдіня. Портрет, зроблений від руки по пам'яті, відтворює риси дівчини з цієї бригади, яка загинула минулого місяця. Вмираючи, вона запитувала: «Я закінчила роботу?»

Коли когось з дівчат поранено, жодна не погоджується евакуюватися і першу термінову допомогу їм подають товариші, хоча поблизу є польові лазарети.

Президент Хо Ші Мін під час нашої бесіди у Ханой, говорячи про це покоління, назвав його поколінням Серпневої Революції. Він сказав мені: «Я людина вимоглива. Але я пишаюсь нашою молоддю і нашими жінками. Інколи вони вражають навіть мене».

Загін відважних.

«ВІНЧЕСТЕР» І ФІАЛКИ

Кете Кольвіц. Революція. (1928 рік). Вугілля.

Автор цих спогадів народився в 1900 році. Як і багатьох поляків, лютневі події 1917 року застали його в Москві, де він вчився в польській гімназії і працював як кіноактор.

«ВІНЧЕСТЕР» ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ

Одного лютевого дня група польських гімназистів оточила склад мисливської зброї на першому поверсі готелю «Метрополь». У нас було тільки два револьвери і одна мисливська рушниця.

Наш напад справив на власника складу приголом-

шливе враження. Він погодився дати нам зброю, але радив не брати двостволок, бо це, мовляв, зброя мисливська і зовсім непридатна для революції: жандарми — не качки. Він вибрав для нас кілька штуцерів, з якими, за його словами, збиралися полювати на індійських слонів і тигрів якісь російські князі. Поїздка з невідомих причин не відбулася, і тому ця грізна і досить ефективна

зброя так і лишилася лежати в крамниці. Я взяв собі десятизарядний, великого калібру «вінчестер», що стріляв спеціальними розривними кулями. Одне слово, справжня гармата, тільки, на жаль, без лафета.

Для розміркувань і умовлянь часу не було, бо саме приїхали за зброєю робітники із заводських комітетів. З кожного грузовика нам кричали: «Товаришу озброєний, до нас!» Як тепло робилося на серці! Ми, поляки, за царів топтані в болото, власне — діти поляків, сімнадцятилітні юнаки — перші юнаки, перші озброєні під Кремлем!

Виявилося, що загін нашого грузовика мав найважливіше і найнебезпечніше завдання. Треба було взяти вокзал і закрити в'їзд поїздам з військами.

Ми рушили. Мене з «вінчестером» поставили на підніжку з прапором, щоб загін мав грізніший вигляд. Це мало справляти психічний вплив на перехожих і особливо на буржуїв і поліцаїв, які стріляли в нас із вікон.

Оскільки грузовик їхав не так швидко, влучити в нас було досить легко. Невдовзі ми мали двох пораних, яких довелося завезти в лікарню. Вільні місця в машині зайняли студенти. А втрапили все збільшувались, бо кулі сипалися безперервно, а ворога видно не було.

Нарешті наш грузовик з гуркотом в'їхав на привокзальний майдан. Тут нас зустріли градом куль. На щастя, товариші вчасно стягнули мене з підніжки. Керований якимсь інстинктом, я поклав свого «вінчестера» на борт грузовика і натис спусковий гачок. І тут сталося жахливе. Борт розтрощило, а плече моє враз затерпло: такий сильний відбій був у цього проклятого панського «вінчестера» з «Метрополя». Напевне саме через це не купив його великий

князь, а власник складу так охоче приніс його в дарунок революції.

Але в робітників мій «вінчестер» викликав надзвичайне захоплення. «Чудовий постріл... Бабахає, як гармата... Вокзальні двері пробило... Це справжня гармата, а не рушниця...» — чулося навколо. Але стрільця вже не було. Ключиця страшенно боліла. Інвалід та й годі.

— Товаришу, стрілай, — підбігає до мене якийсь моряк, вихоплює «вінчестер».

Кажу йому, щоб стріляв у скляний купол вокзалу. Матрос стріляє. Купол здригається, сипляться шибки... Але матроса вже немає. Лежить нерухомо, з розбитою в кров щогою... Як виявилося, то був матрос торгового флоту, до того ж — річкового. На зброї знався погано. Але тут об'явився якийсь сміливий чоловіча, що служив на станції нічним сторожем. Моя «гармата» знову почала стріляти.

Вокзал було взято. Аж тут під'їжджає мотоцикліст і каже, що ми повинні їхати в Сокольники, де з поліцейського відділення стріляє пристав, і вже вбито кілька дітей. Я згадую про свою гвинтівку і з досадою відзначаю, що вправний чоловіча вистріляв майже всі патрони.

Місце робітників, що лишилися на вокзалі, зайняло кілька студентів. Чи можна на них покластися? Чи вистачить зарядів для пристава?.. Але часу для роздумів не було... Навколо нас збирається натовп. Жінки голосять: «Людей убиває... То царський собака...»

Приїжджаємо в Сокольники. Але близько підступати до відділка не наважуємось. Пристав відкрив вогонь. Ми почали відповідати.

Місцеві хлопці тим часом сказали мені, як можна городами дістатися до відділка. Крадучись городами, я вже знав, що «вінчестер»,

яким князь мав убивати слонів і крокодилів, чудово підійде для пристава. Одна куля вщент розбила масивну віконницю, а друга — пробила обшиті залізом надвірні двері. Я стріляв лівою рукою, бо права жахливо боліла. Нарешті пристав капітулював. Натовп штурмував під'їзд, але наш артилерист-сторож поставив людей в один ряд: «Хочеш затопити пристава в пику — ставай у чергу!»

Щоб пристава не лінчували, нам довелося його зв'язати і посадити в кузов грузовика. Ми ледве просувалися запруженою людьми вулицею. З підвороті витягали напівроздягнених городових. Інші, бачачи з вікон, що ми нікого не розстрілюємо, виходили самі. Ми змушені були організувати загін сторожі, озброєний карабінами. Наше повернення з Сокольників перетворилося в справжню маніфестацію, яка саме збіглася з закінченням боїв.

Проте надвечір ми дізналися, що до Москви підходять війська: щоправда, не для захисту царя, а для відновлення порядку від імені Тимчасового уряду.

Посипалися накази про те, що всі цивільні під загрозою смертної кари мусять здати зброю. І нам довелося розлучитися з своїми «гарматами». Кожен з нас вже встиг здобути свою Трою — казарму, поліцейський відділок чи якусь іншу фортецю. Найдосвідченіші робітники розбирали свої гвинтівки на дрібні деталі і вночі закопували на городах.

ПІД СТІНАМИ КРЕМЛЯ

Працівник виховного будинку на Солянці поляк Якуб Венглінський підказав нам цікаву думку. Увечері і вранці під стіною

Кремля ми грали в карти, удаючи, ніби чекаємо на свою чергу в байк, що був поруч. А граючи в карти, ми видовбували з стіни цеглу і ховали в отворах порох, який добували з привезених з фронту снарядів або ж з боеприпасів, що лишилися від лютневих боїв. Потім історичні цеглини акуратно вставлялися на місце.

Нарешті наступив відповідалний момент. Петроград повстав. Відбулося засідання Московської Революційної Ради. Влада переходила в руки російських робітників.

Зі своїми товаришами я пробрався до Красної площі. По дорозі зайшов до знайомих. Вся сім'я була на кухні. Виявилось, що кімнати зайняті кадетами. У вікнах стояли кулемети.

Я подякував за склянку чаю і вибіг на вулицю, де на мене чекали хлопці. Послав усіх в різні місця до своїх з повідомленням про те, що Красна площа оточена кадетами. Сам пішов на площу і побачив там жахливе: від Історичного проїзду, чітко карбуючи крок, наближався якийсь полк. Я побіг йому назустріч. Підійшов до офіцера і відкликав його вбік:

— Я з Московської Військової Ради. негайно зупиніть полк. Ви йдете на вірну смерть.

Він мене відштовхнув:

— Знаємо таких. Замолодий, брате, для делегата.

В ту мить з вікон посипалися кулі, гранати. Загрімилі вибухи. Я відчув біль у нозі, потім побачив кров... Кинувся до пасажу. Якісь студенти несли поранених.

ФІАЛКИ І ШАБЛІ

Я просто оступив від здивування, коли тов. Ярославський сказав, що мене при-

значено командиром загону, який мав узяти Чисті Пруди, а потім Арбат.

Коли ми очистили один палац, з якого стріляв божевільний управитель, в залі побачили багато картин російських і зарубіжних художників. Я наказав своїм товаришам нічого не чіпати. Але сам не утримався від спокуси і взяв жмуток фіалок, що були у вазі без води. Я хотів урятувати фіалки.

Район Чистих Прудів треба було очистити від любителів стріляти із вікон будинків. Для цього ми обрали нехитрий спосіб — обходили особняки з городів.

Найчастіше нам відчиняли жінки, після того як ми обіцяли не вбивати їхніх чоловіків. Стріляли ми тільки в крайніх випадках. Впертих вояків доводилося усмиряти шаблею, що була ще, мабуть, з наполеонівської війни. Нерідко моя історична шабля служила краще, ніж французький карабін, який у декого з стрільців розривався на шматки, смертельно ранивши бійця.

Одного разу до мене прибігла дочка університетського професора і запропонувала: якщо я пообіцяю звільнити її брата, то вона скаже, де гімназисти влаштували на нас засідку. Я погодився. Виявилось, що ці хлопчики зайняли гардероб ковзанки. Я вирішив чекати якоїсь нагоди, щоб нам легше було взяти цю «фортецю». До того ж і зброї в нас було не густо.

На щастя, в одному палаці ми натрапили на колекцію старовинної зброї, і за моїм прикладом товариші вибрали собі шопайзручніші турецькі шаблі й сарацинські мечі. В темряві ночі наше незвичайне озброєння мало справляти приголомшливе враження. Але більше чекати ми не могли, бо прийшов син нічного сторожа і сказав, що від Тверського бульвару наближається

якийсь військовий загін. Невдовзі ми помітили озброєних людей з червоним прапором. Саме цього й чекали гімназисти. Мої хлопці відкрили по них вогонь, але й вони почали стріляти в загін, що наближався. Тоді ми кинулися на штурм гардеробу і добре всипали жовторотим панським синкам, щоб у них надовго відпало бажання служити контрреволюції. Пізніше мені доводилося чути легенду про те, ніби польські більшовики влаштували якусь жахливу різню. Але насправді жоден з тих хлопчиків не загинув, бо ми їх тільки добре відшмагали, як неслухняних дітей.

По дорозі до Димитрівського готелю ми зайняли ще один особняк, з якого в нас стріляли. Поряд була польська жіноча середня школа пані Якубовської. Там навчалася моя двоюрідна сестра, і я хотів з нею побачитись. Вікна школи були заставлені зсередини торбинами з піском, але все-таки через одну кватирку мені вдалося передати дівчатам жмуток фіалок, щоб їх нарешті поставили у воду. За ними потім доглядали всі мої шанувальниці, які знали мене з кінофільмів. Вони мали мої знімки і одразу впізнали в страшному нічному розбійникові актора кіно і брата їхньої колеги.

ТРАГЕДІЯ В ПАЛАЦІ БУРЖУА

Наближався вирішальний бій за Кремль. Тов. Янишевський вибухнув сміхом, побачивши нас з турецькими і сарацинськими шаблями. Тов. Ярославський запитав мене про мої нічні пригоди з фіалками, але тов. Янишевський заступився за мене:

— Що ж тут поганого, що він дарує дівчатам фіалки. А ви хіба ніколи не носили

дівчатам квіти? Можливо, генерал з нього й не вийде, але Чисті Пруди він все-таки очистив... Отже, брате, підеш зі своїми хлопцями в розвідку до Кремля.

— О, та це ж наш район! Ми знаємо там кожен камінь, кожна цеглину.

— Отож маєш там підтримати свого земляка Венглінського. Він казав про якийсь динаміт під стінами. Якщо ви висадите стіну Кремля, то...

— Але це ж історичний пам'ятник! — вихопилося в мене.

Але тов. Ярославський суворо сказав:

— Тепер йдеться про життя мільйонів. Історичні пам'ятники відбудуємо після перемоги революції... З Красної площі направите загін Червоної Гвардії до Малого театру. Туди йдуть латиші й литовці, але вони не знають Москви.

— Я знаю там кожен гардероб, кожен коридор. Дайте мені це доручення.

— Справді, я там ніколи

не був, — сказав командир загону латишів і литовців.

— А тепер ходімо, брате, бо на мене чекають мої хлопці.

За півгодини ми через каси дісталися всередину театру. Інша група зайняла акторські гардероби. Юнкери були оточені і склали зброю. Ми навіть не кинули жодної гранати. Приміщення театру не зазнало ніяких пошкоджень, і вистави могли відбуватися хоч зразу ж.

Потім ми пішли до Красної площі й почали обстрілювати її з кулеметів. Я зустрівся з Венглінським, і він накинувся на мене з лайкою. Мовляв, я десь бігаю за фіалками й дівчатами, а він ніяк не може знайти замуrowану в стіні Кремля вибухівку. Я допоміг Венглінському, і незабаром від вибуху в стіні Кремля утворився великий отвір. Уламок цегли зачепив мені стару рану на носі. Полилася кров. Якось гарненька сестра-жалібниця забинтувала мені ногу в Дмитрівському готелі. Потім

були різні обличчя, турецькі шаблі, Венглінський на стіні Кремля, якісь дівчата...

Розплющив очі в готелі, на своєму ліжку. Наді мною схилилася моя двоюрідна сестра Геленка із своєю подругою Белінською. Вони запевняли мене, що все вже закінчилося.

Блідий і немічний, я звівся з постелі через кілька днів. Треба було готуватися до екзаменів у гімназії і до роботи над роллю в новому фільмі режисера Ріно Люпо на студії «Нептун». Директор студії Н. В. Туркін сказав: «Хочемо створити щось на зразок вашої історії з фіалками... Одне слово, трагікомедію в палаці буржуя».

Н. В. Туркін попередив мене, що в наступному фільмі я гратиму разом з Володимиром Маяковським. Я був у захопленні від поеми Маяковського «Хмарина в штанах» і не міг дочекатися того дня, коли почну зніматися з відомим поетом у фільмі «Панночка і хуліган».

Скорочений переклад з польської.

ДІМ СКАЛЬДА

ГАЛЬДОР ЛАКСНЕСС

Малюнки О. Петрової.

РОМАН

Розділ перший

Високо на схилі горба, звідки добре видно дахи рибальського селища, притулилася гостроверха дерев'яна хатина: сіни, комірчина та кімната з плитою. Раннього весняного ранку сидить тут біля вікна блідий чоловік і колише хвору дитину. Це скальд¹ Оулавюр Каурасон Льюсвікінг. Хто має хвору дитину, той має і домівку. Халупа називається Небесний Чертог. Над фіордом яскраво світить сонце, вода в бухтах мов дзеркало. Прокинувшись рано-вранці, скальдова подруга склала подяку господу богів, якого вона називає «осподи», і мерщій подалася до сушарень заробляти гроші. Скальд дивиться на дахи селища, на синій фіорд, на таємничий серпанок, що оповив гори по той бік фіорду, і колише дитину. Все, що завжди, тільки не робота за гроші. Скальд нахилився над дівчинкою, поцілував її в лобик, і вона посміхнулася до нього.

— Донечко моя, люба моя, — сказав він, уперше відчувши справжню ніжність до маленької Маргарет (чи, може, йому так здало-

ся?). Поки вона була весела і здорова, він ставився до неї байдуже. На здорових і веселих дітей ніхто не звертає уваги — нехай самі про себе дбають, а ми маємо обов'язки лиш перед тими, хто страждає, ми любимо тільки тих, кому тяжко. І хоч раніше скальд ледве помічав, коли вона, бувало, гладила його по обличчю, тепер він ладен був зробити для неї все на світі.

— Донечко моя, люба моя! — Він пригорнув її до грудей. — Незабаром стане тепло, маленька Магга одужає, і тато з Маггою підуть на берег збирати черепашки.

— А-а! — кволо відгукнулася дівчинка.

— Черепашки великі й маленькі, пласкі й кручені, рожеві й перламутрові.

— І гав-гав, — пробелькотіла дівчинка.

— Еге ж, ми зустрінемо там гав-гав.

— І няв-няв.

— Так, потім прийде кицька і скаже «няв-няв».

Тут скальд помітив чоловіка, який, заклавши руки за спину, ішов схилом угору. Чоловік був високий, худий, глянувши на нього, можна було одразу сказати, що він не з тих, хто знічев'я тиняється по хатах. Обличчя в нього було стурбоване. Скальд вийшов на ганок зустріти гостя.

— Енс Фаререц! Прощу ласкаво! Здрастуй, — сказав він. — Правду кажучи, капі-

¹ Народний поет у ісландців та скандинавів.

тани не часто наважуються підніматись так високо над рівнем моря. Сподіваюсь, тобі не довелося тягти з собою сюди якісь неприємності?

Привітавшись, гість почастував скальда жувальним тютюном і сам теж узяв щіпку.

— Та я, власне, пішов нагору, аби трохи розвіятись, — промовив він. Очевидно, жартувати йому не хотілося.

— На жаль, Яртрудур, моєї подруги, немає вдома, тому я не зможу почастувати тебе кавою, — сказав скальд, — але можу запропонувати тобі плювальницю — плюю туди, скільки душі завгодно.

— В цьому немає потреби, — неуважливо відповів гість, але до хати зайшов.

— М-гм, — задумано промимрив він у відповідь на якісь скальдові дотепи. — Скидається на те, що вони поклали раз і назавжди позбавити людей будь-якого поживку.

— Ну що ж, — сказав скальд, — саме час.

— Мені не до жартів, — мовив гість. — Ось поглянь — бачиш? — Він показав на три траулери, які ловили рибу в гирлі фіорду. — Вони й з місця не рушать, аж поки не вишкребуть дно, мов ту каструлю з пригорілою стравою. Скажи спасибі, коли вони не доберуться до наших городів. Сьогодні вранці вони попсували ятері двом рибалкам, зруйнували їх ушцент.

— А де ж сторожові катери? — спитав скальд.

— На півдні, катають вельможних панів, як завжди, — відповів капітан бота.

Скальд не знав, що на це сказати, він, на жаль, був людина спокійна.

— Он що, — мовив він.

— Та хіба це життя? — вів далі Єнс Фаререц. — Але, хай йому біс, чесним двобоєм це теж не назвеш. Я виходжу на лов у човні з старим ятером, а ти на траулері з тралом — хіба ж це двобій? Коли один із супротивників — беззбройна дитина, а другий — озброєний до зубів берсерк¹, який люто гризе свій щит — хіба це двобій? Ні, це вбивство.

— Я б назвав це інакше, — обережно зауважив скальд, — але в кожному разі це грабунок.

— До того ж усі оптовики змовилися і знизили ціну на рибу, а П'єтур Три Коняки категорично відмовляється купувати бодай на одну рибинку більше, ніж сам дозволяє ловити; він хоче особисто порядкувати тим жалюгідним заробітком, який ще можна мати тут у селищі, хоче вирішувати сам, кому він дістанеться. А тепер П'єтур низив також і платню за перенесення каміння для державних будов.

— А властям скаржилися? — спитав скальд.

¹ Жорстокий, невразливий воїн давніх часів, який під час битви скаженів, гриз свій щит і ревів, мов дикий звір.

— Ти що, хлопче, збожеволів? Невже ти віриш у справедливість властей?

Скальд промовчав. Якийсь час гість і хазяїн сиділи мовчки. Що ж зрештою привело цього запеклого песиміста до скальда? Нараз гість мовив:

— Але це ще дрібниці...

Чи не занадто блідий Єнс? Чи не зводить він очі до неба, шукаючи допомоги в Ісуса Христа? Ця думка збентежила скальда, навіть серце йому заклатало. Припустімо, що можновладні грабіжники виривають у бідняків з рота останню рибину; припустімо, що вони геть чисто вигрібають фіорд, псують ятері та перемети, придбані цими бідняками ціною неймовірних зусиль; припустімо, що водночас сильні світу цього використовують сторожові катери для веселих прогулянок; нехай бідняків обкрадають не тільки в морі, а й на суші, позбавляючи їх роботи, знижуючи заробітну платню, обмежуючи вилов, тобто роблять з ними все, що тільки можна зробити з нужденним людом; припустімо, що навіть властям не можна вже довіряти. Та коли все це дрібниці, боже милостивий, що ж тоді ще нас чекає?

Проте Єнс Фаререц не схотів нічого пояснювати і заговорив про інше. Скальд не знав, що й думати. Аж раптом Єнс мовив:

— А молодець оцей Хйортур.

— Еге... завжди він вигадує щось нове, — сказав скальд.

— Ти скальд, і тому не помічаєш, що робиться на землі, — сказав капітан бота. — А ми, звичайні смертні, саме цим і цікавимось. Я, наприклад, вважаю, що Хйортур — дуже розумна людина.

— Я б цього не сказав, — заперечив скальд. — Але то правда, що саме він завів до нас курей.

— У нас багато хто глузує з нього й тих курей, — сказав Єнс Фаререц. — Але ти подумай, чи може хоч один птах зрівнятися з куркою? По-моєму, ні!

— Це правда, — погодився скальд. — Курка — чудове створіння, хоч вона і не вмє літати.

— Але Хйортурові мало самих курей. Хіба не він придбав корову? Хіба не він показав усім, що проста людина може мати корову, навіть коли цю людину примушують заставити душу, а фіорд вигрібають аж до дна? От я й кажу — це чудо. Колись треба було бути державним радником або П'єтуром Три Коняки, щоб наважитись бодай подумати про корову. А тепер уже багато хто починає розмову про них.

— Му-му, — тихо сказала дівчинка.

— Так, — сказав скальд, — му-му. Може, мама принесе молочка.

— А Хйортур ще й вівці має. З кожної подвійний зиск. Хто в нашому селищі думає про вівці? А знаєш, що він тепер затіяв?

Хоче зробити пасовище там, де були старі сушарні, що належали державному радникові. Там уже багато років живуть тільки ластівки.

Трохи поміркувавши, скальд вирішив, що гість недаремно вихваляє Хйортура. Кілька років тому Хйортур прийшов у селище з порожніми руками, де втративши все, що мав, і йому пощастило виблагати у П'єтура клопоту кам'янистого берега; Хйортур немовби уособлював в собі дивовижні повороти в історії роду людського — завжди слід вірити у невичерпну фантазію творця. Спершу бог створив світ, тоді з'явився державний радник, після нього — Товариство для оновлення суспільства, далі — Товариство дослідження душі, і нарешті ластівки захопили старі сушарні, а іноземні браконьєри — фіорд. Проте історія роду людського на цьому не кінчилася. З'явився новий чоловік, нова жінка, нові діти, а далі й кури. Та чужинець не задовольнився самими лише курми, він примусив кам'янисту землю вкритися травою. Оце й було найбільше чудо у Свідінсвіку біля мису Ульвюра Невмиваного.

По паузі капітан бота повідомив скальда, що Хйортур був двічі одружений. Перша його дружина давно померла. Від неї він мав доньку, яка виховувалась у материних родичів на березі якогось південного фіорду. Опікуни її нещодавно вмерли, і кілька днів тому вона приїхала до батька. Їй двадцять три роки і звуть її Йоурунн.

— Так, так, — мовив скальд.

Запала дзвінка, наче у чавунному котлі, тиша. Нарешті скальд спитав:

— Гарна дівчина?

— Гарна? — перепитав капітан. — Про це я не буду розводитись. Я вже сказав тобі, що хоч селище й обібрали до нитки, все це пусте. Більш я нічого не скажу. Ось тобі п'ять крон готівкою. Прошу тебе, склади для мене вірша на честь цієї дівчини.

Відколи скальда Реймара вигнано з селища за невдалу епітафію, написану з нагоди того, що дванадцять виборців із Свідінсвіка десь на півдні разом із траулером пішли на дно годувати рибу, почуття жителів селища висловлював скальд Оулавюр Каурасон. Він складав любовні вірші та листи з освідченнями для закоханих парубків і віршовані відповіді для щасливих дівчат. Любовний вірш або заримований лист з освідченням коштував півтори, щонайбільше дві крони плюс невелика надвишка, коли до пропозиції поставилися прихильно. Освідчення або звичайний любовний лист, наївна балаканина на зразок: «Вельмишановна панночко, палко вітаю тебе і бажаю всього найкращого. Ти, певно, здивуєшся, одержавши від мене такого листа. Але я твердо поклав написати саме тобі, а не якійсь іншій дівчині. Ти мені подо-

баєшся, я кохаю тебе...» — коштували лише п'ятдесят ейрирів. Крім того, скальд писав ювілейні оди, віршовані вітання з нагоди дня народження чи шлюбу, а також епітафії, але ніколи не складав памфлетів, навіть коли йому пропонували десять крон, і завжди уникав критикувати у віршах людей можливо-владних з будь-якого селища; саме такої помилки припустився скальд Реймар у своєму слові на смерть дванадцятих виборців. Як і слід було сподіватися, директор П'єтур Паульссон назвав цього Реймара непристойним писакою, що розбещує серця молоді, звільнив його і вигнав серед зими з будинку разом з дружиною та дітьми.

— Оце на вас схоже — сидіти вдома, мов та кобила над мертвим лошатком, та ліпити віршики, замість хоч трохи допомогти громаді, коштом якої ви живете цілу зиму, — сказала Яртрудур Йоунсдоуттір, скальдова подруга, повернувшись увечері з сушарні.

— Але ж хтось мусить глядіти хвору дитину, — зауважив скальд.

— Ось тобі маєш! Вони, бач, прагнуть глядіти хвору дитину, а раніш і знати її не хотіли. Чи не тому вони так турбуються про дитину, що сьогодні могли б дістати роботу у П'єтура Паульссона?

— Хіба ж торік я не сидів ночами біля ліжка маленького Каурі, аж поки він не вмер? — спитав скальд.

Яртрудур заходилася варити кашу, та водорості в плиті ніяк не хотіли горіти. Завжди, коли їй не щастило зразу розпалити вогонь, вона починала звертатись до скальда в другій або в третій особі множини: «ви» або «вони».

— Я хоч сто років проживу, а однаково не збагну, як це декотрі можуть дивитися людям в очі й навіть не прагнуть робити те, що роблять усі. Тепер усі за прикладом Хйортура заводять худобу, а декому не спадає на думку завести хоча б курей, не кажучи вже про щось більше.

— Я взагалі не вважаю курей за птахів, — зауважив скальд.

— Авжеж, це на тебе схоже, — сказала його подруга, — ти ніколи не віриш у перемогу добра — ні у великому, ні у малому.

— Яртрудур, — мовив скальд, — на мою думку, птахи мають літати у повітрі. Кажу ж тобі, мені важко назвати птахом істоту, яка не вміє літати. Пригадуєш, коли ми з тобою зустрілися вперше, за вікном хутора біля Підгір'я літали птахи. То були вільні птахи. Вони вміли літати у повітрі.

— Хто любить бога, для того кури найпрекрасніші птахи у світі, — відповіла його подруга. — Коли я побачила тебе вперше, я була така дурна, що повірила, ніби ти воскреслий Хатлгрімур П'єтурссон¹. А на-

¹ Хатлгрімур П'єтурссон (1614—1674) — автор популярних в Ісландії псалмів.

справді ти просто забрав собі в голову, ніби ти розумніший і за творця і за спасителя, разом узятих, аби тільки сидіти вдома та байдики бити, коли тобі пропонують роботу, а от мені так навіть не можна курку птахом назвати.

— Коли маленька Магга одужає, ми з нею підемо на берег збирати черепашки. Ми з нею зустрінемо няв-няв і гав-гав. Люба Яртрудур, ось уже скільки років ми живемо разом, і мені завжди так хотілося мати кішку й собаку...

— Отакої! — перебила його подруга. — Мало того, що ти сам живеш на утриманні громади, тобі треба її коштом годувати ще й кішку та собаку. А чи не краще завести кілька овець, аби мати м'ясо?

— Даруй, Яртрудур, я ще не кінчив. Я певен, маленька Магга була б дуже рада, якби в нас були кішка й собака. Як на мене, то не може бути справжньої домівки без собаки й кішки, адже вони — ніби частина людини. А коли хочеш знати мою щиру думку про вівці, то, по-моєму, розводити вівці не добре. Хіба що одну-дві для власної втіхи. І я вважаю, що людина мусить дозволити вівцям умирати природною смертю, коли вони постаріють. Гріх розводити худобу лише задля того, щоб її потім різати, це те саме, що подружити з людиною, аби потім легше було її вбити. Та коли вже ти кажеш, що мені аби лиш сидіти вдома й нічого не робити, то дозволю собі зазначити, що сьогодні я заробив п'ять крон готівкою, склавши вірша для однієї людини. І вже коли на те пішло, то навряд чи інші скальди написали стільки, скільки я за своє коротке життя. Мені ж бо тільки двадцять три роки, а я склав уже близько тисячі віршів, — я не кажу про те, що писав від імені інших. Додай до цього роман про заселення далеких островів — його я написав, коли мав лише двадцять років. Далі — найдокладніший життєпис усіх скальдів нашої округи, що жили протягом останніх ста п'ятдесяти років. Один цей твір має щось вісімсот сторінок. А зараз я працюю над повістями про незвичайних людей.

Тут скальдова подруга Яртрудур Йоунсдоуттір, ладна от-от заплакати, затулила очі чорною від сажі рукою:

— А мені від цього не легше. Мені випали лише гріх та каяття, та праведний гнів божий, тоді як інші переконані, що їх життя — подвиг; і ти ще не хочеш оголосити про наші заручини і примушуєш мене горіти в полум'ї цього страшного гріха, і дівчинка наша слабує на ту саму хворобу, що й хлопчик, і паливо у нас — самі тільки мокрі водорості. Як могла жінка, що вірить у бога, піти на таке? Осподи Йсусе, чим це я завинила, за віщо ти послав мені цю жадливу людину

і навіть дозволив мені вважати, ніби це сам Хатлгрімур П'єтурссон?

Маленька дівчинка побачила, що мати от-от заплаче, й собі почала плакати.

Коли часом траплялося, що скальд виявляв упертість та егоїзм, ба навіть якусь зарозумілість, — що не кажи, а він таки був скальд! — все це вмить зникало, скоро губи його подруги починали кривитись, не кажучи вже про сльози дівчинки. Хтозна, яка сила перемагала в скальдовій душі, — бажання догодити чи страх скривдити. Коли скальдові щастило інколи зостатися на самоті, він почував себе вільним, навіть домівки ніякої наче й не було. Та коли він бачив ці два заплаканих обличчя, домівка вмить з'являлася. Якщо ти самотній, — ти скальд. Якщо ти поділяєш горе близьких — ти маєш домівку. Скальд узяв дівчинку на руки й заговорив:

— Ось ми підемо з тобою на берег збирати черепашки — великі й маленькі, кручені й пласкі. А потім прийде гав-гав, а потім прийде няв-няв. Донечко моя мила, донечко моя люба...

Він обійняв за плечі свою подругу й сказав:

— Люба Яртрудур, згадай, адже Хатлгрімур був прокажений. А дружину взяв магометанку. Хіба ми з тобою не щасливіші за них?

Отак він заспокоював їх по черзі, аж поки вони не перестали плакати.

— Може, ти все-таки оголосиш у церкві про наші заручини? — спитала Яртрудур і благально глянула на скальда. В її темних очах ще блищали сльози. — І ми позбавимося цього гріха.

Пізно ввечері скальд сидів біля вікна, уявляючи собі, ніби він сам один. В думці він складав вірша. Невдоволений, переробляв знов і знов. Нарешті він засвітив маленьку лампу і записав кілька строф, поставивши під ними такі слова: «Любовний вірш для Єнса Фарерца, сплачено». Потім він погасив лампу і довго сидів під вікном, дивлячись на гори по той бік фіорду, що темніли на тлі весняного неба.

Де наш державний радник
Тріску колись сушив,
Ластівки в'ються безладно,
Пишний будяк розцвів.
Нам на полицю класти
Зуби і в голоді жити —
Нашу надію і щастя
Вкрали люди чужі.

Поки ми рибу ловили,
Інші забрали, що є.
З півдня дрилинула мила,
Викрала серце моє.

Хто ж захистить цих бідних
Від дерилюдів лихих?

Хто допоможе їм битись
З військом злодіїв тих?

Тут наш державний радник
З нормами¹ воював.
Серце моє безпорадне,
Хто б тобі захисток дав?

Розділ другий

Ловити в морі рибу — яка це тяжка праця, я б сказав навіть — яка це вічна проблема!

Мешканці Свідінсвіка докладали всіх зусиль, аби якось видобути з глибин моря ці химерні, довгасті створіння, проте успішне розв'язання цієї проблеми було далеко, як і багато століть тому. Державний радник мав шхуни й катери, зрештою він придбав навіть траулери, та коли втратив мало не мільйон крон, коли в холодних глибинах загинуло багато людей, — він схаменувся і втік у Данію, де, у теплу й суху місцинку. Після того мешканці Свідінсвіка зробили ще багато відчайдушних спроб перехитрувати рибу, але всі ці спроби кінчались однаково: риба виявлялася хитрішою за людей. Риба не вдовольнялася тим, що надила людей в океанську безодню; марно намагаючись подолати рибу, вони стільки заборгували банкові, що й не сподівалися вже розрахуватися з ним за цього, земного життя, та навряд чи й за життя майбутнього, хіба що їм зарахували б як сплату боргів вічне перебування душі в пеклі.

Всі ще добре пам'ятали, як траулер «Нумі» кілька років тому потонув отут, просто на рейді, — його доконали іржа, пацюки та всяка нечисть. Тутешні впливові особи визнали тоді за краще заснувати царство небесне просто в селищі, аби задовольнити потреби цих людей у картоплі, взутті й торфї. Після того мешканці Свідінсвіка наступного року обрали Юеля Ю. Юеля до альтингу, бо директор П'єтур Паульссон і власник рибного комбінату переконали їх: якщо вони не проголосують за капітал, то не матимуть більше змоги ловити рибу. Звісно, не всі повірили в це, далеко не всі, але в усякому разі більшість таки проголосувала за капітал. Наступної зими після того, як Юель став народним представником селища в альтингу, двадцять найповажніших виборців змогли вирушити на південь ловити рибу. Сподівалися на нову золоту добу. На жаль, двадцять з тих двадцяти голосів назавжди zostалися в мокрій виборчій урні океану й більше не мог-

ли вже брати участь у виборах. Виявилося, що судна Юеля так само погано пристосовані до двобою з океанською рибою, як і хисткі човники мешканців Свідінсвіка, ба навіть ще гірше. Риба й далі перемагала і ловила людей.

В той час скальд Оулавюр Каурасон, мало кому відомий, скнів у великих злиднях, бо директор П'єтур Паульссон давно вже підозрював, що скальд настроєний проти Душі, а вона ж бо становила єдину цінність, що залишилась у мешканців Свідінсвіка, після того як Товариство для оновлення суспільства спіткала невдача. Крім того, директор П'єтур Паульссон проголосив скальда Реймара «великим скальдом селища» на те півріччя і заявив, що цей чоловік, судячи з його творчості, є прихильником Душі. Тому директор надав скальдові Реймару посаду листоноші. Але одного разу Яртрудур Йоунсдоуттір плачучи прийшла до П'єтура Паульссона й почала благати його зглянутися над її другом. Директор пояснив жінці, що цей писака ніяк не підтримує його заходів і скоріше навіть схиляється до тих, хто виступає проти Душі. Але при цьому директор натякнув, що в селищі мають статися великі зміни, і тому не виключено, що він надасть цьому нещасному віршомазові змогу зробитися людиною і великим скальдом. Директор пояснив, що він вирішив замовити власним коштом урочисту відправу на спомин про дванадцятьох рибалок, які загинули на півдні разом із траулером, і для цієї відправи треба написати дванадцять віршів — на честь кожного загиблого, а також коротку натхненну епітафію, присвячену всім загиблим. Директор спитав у жінки, яке з цих замовлень, в разі потреби, вона вибрала б для свого друга — дванадцять віршів чи одну епітафію? Скальдова подруга зметикувала, що дванадцять віршів дадуть не менш як дванадцять крон, а одна епітафія — тільки одну крону, і вибрала дванадцять віршів.

Оулавюр Каурасон з запалом заходився складати дванадцять віршів на смерть своїх земляків. Він поставився до свого завдання вельми сумлінно, розмовляв з матерями, дружинами, сестрами загиблих, прагнув зібрати про кожного рибалку якнайбільше добрих відгуків, домігся, щоб у кожному вірші бринів свій особливий журний настрій, вклавши в них усе своє натхнення. Його твори були визнані найкращими віршами, будь-коли складеними у Свідінсвіку.

Коли розподілялися ці замовлення, головний скальд Реймар виїхав був у службових справах; повернувшись, він довідався, що Оулавюр Каурасон склав дванадцять віршів, а йому, Реймарові, лишилося написати тільки одну загальну епітафію. Скальд Реймар не сказав на це й слова, він швиденько

¹ Богині долі в скандинавській міфології.

написав епітафію і вручив її директорові, заявивши, що не потребує ніякої винагороди. В результаті всі дванадцять натхнених віршів Оулавюра Каурасона було забуто, хоч вони й відзначалися досконалою формою. Цих віршів ніколи не переказували, ніхто не знайшов у них справжньої розради, хоча П'єтур Паульссон і оцінив їх по дві крони кожний. Зате єдина безкоштовна епітафія скальда Реймара поширилася по всьому фіорду, наче той вогонь у соломі, її співали влад і невлад молоді й старі, аж поки вона перетворилася нарешті в колискову. Епітафія звучала так:

То сміливі хлопці,
Виборці звияжні,
Що у море вийшли
На іржавім човні
І не повернулись:
Риба затягла їх
У зелене море.
Їх жінки в жалобі!

Після цього директор П'єтур Паульссон заявив, що скальд Реймар — брудний писака, нерозбірливий у виразах і з розбещеними думками, що він отруєє молоді душі, а також калічить ісландську мову й підриває репутацію Свідінсвіка. Директор додав, що як демократ, християнин і соціаліст він не допустить, щоб з людей знущалися після того, як вони потонули, і головного скальда Реймара одразу було звільнено з посади листоноші. Незабаром йому відмовили і в житлі, й серед зими він опинився на вулиці разом із дружиною та дітьми. Водночас директор П'єтур Паульссон заявив прилюдно, що Оулавюр Каурасон має рідкісний поетичний хист і згодом стане великим скальдом. Директор надав йому халупу, звелівши перенести її вище на пагорб, аби скальд не жив надто близько до інших людей, і нарешті сам придумав для скальдового дому цю пишну назву — Небесний Чертог.

В той час як тут взаємини між людьми та рибобою спричинились до єдиного позитивного наслідку, а саме до зміни скальдів у Свідінсвіку, люди в далеких країнах додержувалися власних поглядів на рибні мілини біля Свідінсвіка і поводитися відповідно до своїх поглядів. Вони вважали, що ці мілини мало не найкращі у світі. Чи справді це так? В усякому разі іноземні риболовецькі судна почали вчашати на ці мілини і черпали там мільйон за мільйоном, а риба тим часом, як і раніше, заманювала мешканців Свідінсвіка на дно океану або ще гірше — у трясовину боргів, дна якої поки що нікому не пощастило виміряти. Траулери, що належали господареві Свідінсвіка чи його довірених особі, ішли на дно, продавались або заставлялись у рахунок оплати боргів банкові, а іноземні риболовецькі судна щодня відходили від мілин, які належали цим злидненим меш-

канцям Свідінсвіка, навантажені скарбами для іноземних мільйонерів.

Люди у Свідінсвіку почали тихо ремствувати, бо запідозрили, що господар майбутнього рибного комбінату Юель зовсім не має так багато грошей, як гадали вони, коли обирали його до альтингу. Крім того, до Свідінсвіка дійшли чутки, що акціонерне товариство «Грімур Лодінкінн» може незабаром збанкрутувати. Саме тоді директор П'єтур Паульссон уперше висловив думку, що мешканцям Свідінсвіка слід збудувати собі нову церкву на спомин про те, що Гвендур Добрий рівно сімсот років тому зламав собі ногу під час корабельної аварії десь неподалік од їхнього краю; ще директор запропонував, аби Свідінсвік придбав літак чи закріпив за собою право користуватися літаком, — він бо має намір організувати товариство для здійснення цих ідей. Проте деякі з тих, що були вже по зав'язку ситі ідеями директора П'єтура Паульссона, вирішили ризикнути та й подалися до столиці, щоб поговорити з самим Юелем. Вони прямо заявили Юелю: коли він не має достатнього капіталу, то наступного разу вони не оберуть його до альтингу. Юель одразу виїняв чекову книжку й спитав: «Скільки?» На це вони відповіли, що хотіли б ловити рибу. Так було покладено початок векселям, що їх видав Юель кільком мешканцям Свідінсвіка, аби вони могли дозволити собі розкіш змарнувати ці гроші, ловлячи рибу. Таким чином Юель залишився в альтингу ще на один рік. Та не встиг він оплатити векселі, як свідінсвікці знов занепокоїлись: два траулери, що належали акціонерному товариству «Грімур Лодінкінн» і досі ще не пішли на дно, кілька разів були помічені разом з іноземними суднами-бракон'єрами у прибережних водах Свідінсвіка.

Отак стояли рибальські проблеми селища одного чудового квітневого ранку, скоро після того як було складено любовного вірша для Єнса Фарерца. Скальд Оулавюр Каурасон поволі брів до сушарень, прийнявши запрошення самого директора і поступившись перед наполегливими закликами своєї подруги взяти участь у повсякденній праці. Шлях його лежав повз будинок старости громади. Цього тихого ранку біля хвіртки стояли четверо чоловіків і розмовляли із старостою. Скальд підняв над головою шапку і привітався: «Добридень». Йому здалося, ніби вони дивляться на нього якимось не так, він аж злякався, міркуючи, чим міг не догодити їм.

Скальд одійшов уже далеченько, коли один з чоловіків гукнув його і сказав, що їм треба з ним поговорити. Він повернувся, підійшов до хвіртки, знову скинув шапку й привітався. Всі вони видалися скальдові яки-

мись підозрілими. Староста стояв, похиливши голову й насупивши брови, гриз трісочку, лице й руки його були вимазані смолою. Двоє з тих чоловіків мали боти, двоє вантажили каміння для державних споруд.

Один з вантажників сказав:

— Ти дістав роботу на рибі. А я, бач, не дістав роботи на рибі.

— А-а, ось воно що, — мовив скальд.

— Чого це раптом П'єтур Три Коняки дав тобі роботу на рибі? — спитав другий вантажник.

— Не знаю, — відповів скальд.

— А я знаю, — сказав власник бота, — П'єтур Три Коняки дає скальдам жерти, коли йому треба примусити їх говорити або мовчати.

Тут втрутився староста:

— Та вже звісно, не без причини дали тобі роботу в сушарні за повну платню, коли люди з великими сім'ями не мають ніякої роботи, а тим, хто працює на державу, знизили заробітну платню.

— Директор П'єтур Паульссон завжди добре ставився до мене, — сказав скальд.

— Ще б пак, ти йому задницю лижеш.

— Скажи мені, Лауві, — мовив староста, — чому ти примусив громаду сплатити перед різдвом твої борги у крамниці, якщо П'єтур Три Коняки так добре до тебе ставиться? Чому П'єтур сам не сплатить твої борги у крамниці, а вдається до моєї допомоги?

— Я стільки заборгував П'єтурові до різдва, що він вирішив — справедливо буде, коли за мене заплатить громада, якщо вже я сам неспроможний це зробити. Тепер, навесні, я знов можу брати у нього наборг без посередництва громади. А в рахунок сплати боргу моя подруга Яртрудур щодня працює на обробці риби або ще десь. Сподіваюся, що згодом я зможу сплатити всі свої борги — і П'єтурові й громаді.

— То ти вважаєш, ніби не залежиш од П'єтура? — спитав один.

Скальд відповів:

— Я вважаю, що не залежу ні від кого, хіба що від мого злиденного будинку, коли цю халупу можна назвати будинком.

— А як ти дивишся на те, щоб прийти сьогодні ввечері сюди до Гунсі? — спитав другий.

— Це несподівана честь для мене, — відповів скальд, — особливо коли запрошує сам староста.

Староста промовчав.

— Він уміє добре писати, — зауважив один з вантажників.

— Хіба ж у нас буде так багато писанини? — спитав один з власників ботів.

— Скальди інколи можуть придумати щось путнє, — сказав другий вантажник.

— Це правда, але чи путні в нього кулаки? — спитав другий власник бота.

— Сподіваюся, до бійки не дійде, — сказав скальд.

— Не турбуйся, — сказав староста, — але не думай, що тебе запрошують на вечірку. І гляди, нікому не проговорися, про віщо ми тут з тобою розмовляли.

— Я не розумію, — знизав плечима скальд.

— Тримай язика за зубами, — підтвердили інші четверо.

— Я спізнюся на роботу, — сказав скальд.

— Приходь увечері, десь о дев'ятій, — сказали вони.

Скальд попрощався й пішов.

У сушарні він помітив дівчину, якої досі ніколи не бачив, вона носила хустку не так, як тутешні дівчата, хустка в неї була низько насунута на лоба, та все одно не можна було не звернути уваги на її очі: бувають такі очі — на них дивишся й дивишся, аж поки збагнеш, що в них є щось незвичайне. А може, очі в неї просто дуже великі? Вона була висока, міцна, але не гладка, вдягнена як усі на обробці риби — одяг приховував її фігуру. А взагалі скальд не дивився на цю дівчину й ніколи не признався б, що вона впала йому в око. Інше турбувало його: після ранкової розмови біля старостової хвіртки він увесь час перебував у глибокій задумі. Але чому все-таки ця дівчина носить хустку не так, як усі? Це здавалось йому протестом, але ж проти чого? А може, хтось звів її колись, і вона поклала собі, що це більше не повториться?

Проте, як ми вже сказали, скальд був заклопотаний іншим, отож йому навіть на думку не спало спитати, хто ця дівчина; він уникав розмов, боячись, щоб його не впутали в чужі справи. Чи не завело вже його власне простосердя на якийсь хибний шлях? Щоближче до вечора, то більше хвилювався скальд — цікаво, про віщо це він мусить мовчати? Може, він уже спіймався на гачок, може, його одурили, вирвавши обіцянку мовчати, або хочуть використати проти когось, і тепер він втратить свою волю, незалежність і душевний спокій; а може, його збираються втягти в якусь змову чи до зграї злочинців, або ж примусять оголосити війну Юелю Ю. Юелю чи стати ворогом уряду?

Увечері скальд носив на ношах рибу вдвох з якоюсь старою жінкою, та думки його були далеко, він прагнув, щоб вечір з усіма його тривогами вже минув і всі, крім нього, полягали спати. Нараз до скальда підскочив управитель і люто накинувся на нього: та чи знає він, за віщо тут людям платять гроші?

Ні, Оулавюр Каурасон клав на свої ноші так мало риби не умісне, а тому, що неправильно визначив її вагу.

— Даруйте, я навіть не помітив, що взяв так мало риби, — чемно сказав він.

Управитель, назвавши скальда ледарем і роззявою, звелів йому повернутись і покласти на ноші принаймні ще стільки ж риби. Скальд одразу пішов назад, стара неохоче попленталася за ним. Хтось голосно засміявся. Коли принижений скальд опустив ноші на землю, щоб наповнити їх, перед ним несподівано стала незнайома дівчина. У неї були великі блискучі очі під густими широкими бровами, важкі повіки та довгі вії. Вона дивилася на скальда.

Справжнє каяття полягає в тому, що людині стає соромно за те, що її покарали. Куди неприємніше було скальдові, що його завернули назад, аніж те, що він поклав на ноші замало риби. Не страшно зробити негідний вчинок — страшно бути спійманим на гарячому; допустити, щоб тебе завернули з ношами назад на очах у незнайомої дівчини — то гірше, ніж уперто йти своїм шляхом: краще вмерти, аніж бути піднятим на глум жінкою. Вчинок набуває ваги залежно від того, як його оцінюють очевидці: покласти на ноші мало риби — добре, коли це тобі минеться; погано, якщо це помітить управитель, і катастрофа, якщо присутні засміються, бо коли вже з тебе одного разу поглузували, то, що б ти далі не робив, іншим це здаватиметься смішним — аж до твоєї смерті. Але вічною ганьбою твій вчинок стане лиш тоді, коли ти помітиш насміх чи просто співчуття до своєї вбогості, або зневагу в очах, про які ти мріяв, може й сам того не знаючи. Хвалити бога, нічого цього не було в її очах. І вона сказала йому:

— Ти дозволяєш завернути себе назад? І більше нічого.

Розділ третій

З одного боку, робота, з другого — сім'я: дві стіни однієї в'язниці. Щоразу, коли скальдові щастило вирватися з дому не для добування грошей і не в родинних справах, йому здавалося, ніби ненадовго подарували йому цілий світ. Щойно він сходив з буденної стежини, як одразу ж починав бриніти Голос. Це був той самий Голос, що й раніше. В дитинстві скальд гадав, що знає, кому належить Голос, розуміє його і може навіть назвати його на ім'я, але чим доросліший він ставав, тим важче було йому збагнути, кому належить голос, і зрозуміти його: він лиш відчував, що Голос кличе його вда-

лину, геть од усіх людей і повсякденних обов'язків, туди, де володарює сам. Тепер скальд уже давно не знав, кому належить Голос, але дедалі звабливіше бринів він у його вухах. Часом скальдові навіть здавалося — ось настане день, і він покине все, щоб слухати самий лише цей Голос.

— О, чудесний Голос, — прошепотів скальд, вдихаючи вечірній прохолодний вітер півночі, та простягти руки назустріч Голосу не наважився, боячись, щоб люди не вважали його за божевільного.

В світлиці у старости було повно людей — багато чоловіків і кілька жінок, гамір стояв такий, що ніхто й не помітив появи скальда. Всі говорили разом, намагаючись перекричати один одного, — не збори, а ярмарок. Одних аж розпирало від злості, інші поводитися насторожено й неприступно, ще інші сприймали усе це як розвагу. Спершу скальд не міг збагнути, про що мова. Він спитав у двох чоловіків, що сиділи обабіч нього, з чого весь цей шарварок, але ніхто йому не відповів. Послухавши трохи, скальд вирішив, що предметом суперечки є родина П'етура Три Коняки, а найбільше його бабуся. Тож не дивно, що скальд наставив вуха.

Досі мало хто міг похвалитися, що знає родовід директора П'етура Паульссона. Навіть знавцям генеалогії були невідомі деякі вельми значні парості цього роду. Єдине, що всі знали достеменно, то це те, що директорова бабуся фру Софія Сйоренсен кілька разів зволила подати голос на спіри-тичних сеансах під час процвітання у Свідінсвіку Товариства дослідження душі. Про національність цієї фру ходили найрізноманітніші чутки. Коли П'етур Паульссон напивався, він запевняв, що його бабуся датчанка, отже, він зовсім не ісландець, але на спіри-тичних сеансах Товариства дослідження душі декому видалося, ніби фру розмовляла якоюсь не дуже зрозумілою мовою — чи то фарерською, чи то норвезькою, а одного разу, коли на сеансі з'явилася мати фру Софії, тобто директорова прабабка, все зійшлося так, що рід П'етура йде від французів. Скальд Оулавюр Каурасон був особисто присутній, коли обидві ці фру озивалися з потойбічного світу. Тим-то він був трохи збентежений, почувши зненацька, що про фру Софію Сйоренсен кажуть так, ніби вона ще жива. Наскільки він міг зрозуміти, фру Софія була зовсім не така вже й покійниця, якою її вважали під час тих спіри-тичних сеансів. Якось так виходило, неначе вона живе мало не в їхньому селищі, хоча здоров'я її, на жаль, кепське. А взагалі стан здоров'я старої фру, як і саме її існування, були оточені глибокою таємницею. Проте частенько поштар, добре хильнувши, показував близьким друзям копії телеграм, де

Йшлося про здоров'я фру Софії Сйоренсен. Ці телеграми П'єтур Паульссон надсилав своїм родичам, що жили десь на півдні, кожного дня, а іноді й кожні кілька годин. Та коли поштаря починали докладніше розпитувати про ці телеграми, він ухилявся від прямих відповідей, даючи все-таки зрозуміти, що йому відомо про сімейні справи П'єтура Три Коняки куди більше, ніж належить людині, яка не має нічого спільного з цією родиною. А що поштар протягом кількох років день у день одержував відомості про здоров'я П'єтурової бабусі, він міг докладно розповісти, як вона себе почуває. Люди божилися, що найзвичайніший день у житті фру Софії минав приблизно так: удосвіта вона прокидалася в нападі чорної немочі, під час сніданку її мучила задишка, оповідні — невеличкий крововилив у мозок, по обіді — перелом обох стегон, а ввечері вона вирушала на прогулянку до Адальфіорду і просила вітати всіх друзів та знайомих...

— Що за нісенітниця! — обурився хтось із присутніх. — Хто ж це, якщо він сповна розуму, вирушить проти ночі пішки через гори й пустки до Адальфіорду, та ще й з переламаними ногами?

Проте чоловік, який чув усе це від свого друга поштаря, запевняв усіх, що тут немає ніякої помилки, бо наступного дня П'єтурові надійшла телеграма з Адальфіорду від його родичів з повідомленням, що бабуся щасливо дісталася вчора до Адальфіорду і почувала себе добре, але може статися, що їй трохи погіршає. Щойно П'єтур одержав цю телеграму, як зразу ж телеграфував родичам у столицю: бабуся в доброму стані в Адальфіорді, завтра можливий приступ апендициту.

Один чоловік сміявся гучніше за інших, слухаючи оті розповіді про стан здоров'я фру Софії Сйоренсен, його сміх звучав наче гуркіт грому, він поглядав мокрими від сліз очима на присутніх, і сміявся далі — так він брав участь у розмові. То був Хйортур Переселенець. Поруч нього сиділа білява дівчина в синій сукні, з крупними рисами обличчя і грубуватою шкірою, маленькими довгастими ямками на щоках і блискучими очима під широкими густими бровами. Весь її вигляд свідчив про жвавий темперамент, мовчала вона якось значущо, майже промовисто. Це була та незнайома дівчина, котра заговорила до Оулавюра Каурасона в сушарні. Навскіс од неї сидів Єнс Фаререць і зачудовано дивився на неї, ніби не вірив, що на світі справді існує така дівчина. Тільки зараз Оулавюр Каурасон збагнув, що це певно і є та сама дівчина, для якої він склав любовного вірша, — Йоуа, Хйортурова донька, злодій небезпечніший за всі іноземні й

тутешні траулери разом узяті. Плечі в неї були дужі, перса високі й гарні.

«Якби знаття, що вона така, я б склав зовсім іншого вірша», — подумав скальд.

Хтось сказав: треба підпоїти поштаря і витягти з нього все, що він знає. Але виявилось, що скористатися з цього способу вже не можна: зовсім недавно директор П'єтур Паульссон урочисто запрягнувся поштареві ніколи більше не брати в рота алкоголю, а поштар дав таку саму клятву П'єтурові.

— То виходить, П'єтур Три Коняки тепер непитущий? — спитав хтось з таким подивом, ніби побачив комету, яка провіщає кінець світу.

— Атож, і ще він кинув жувати тютюн і пити каву, — сказав другий.

— Якого біса, він що, зовсім з глузду з'їхав? — загомоніли всі.

— П'єтур каже, це потрібно, щоб його ореол був чистий.

— Ореол? А це що за чортівнина?

— Це таке сяйво круг голови, як у божої матері та малого Христа. Коли людина жує тютюн, воно зникає.

— Чоловіче добрий, — сказав один, — я знаю достеменно, що відтоді як П'єтур дав обітницю не жувати тютюн, він завжди тримає під язиком добру порцію жуйки і смоче її.

Тут втрутився другий:

— Ви всі чули, звичайно, розмови про нову штуку, з якою тепер носить П'єтур, вона називається вітаміни. Ці вітаміни кращі за все, що ми знали досі: кращі за нюхальний тютюн та жуйку, за горілку та жінок.

Хйортур зареготав так, що мало не впав, а донька його насупилася й ображено облизала губи. Хтось чув, що ці вітаміни — просто новий спосіб дурити людей.

— Ні, ошуканства тут бути не може, — зауважив другий, — інакше П'єтур не жував би їх цілими днями. До того ж він одержав з Німеччини різноколірні папірці, які треба намочити певним способом, — я б пояснив, як саме, коли б тут не було дівчат, — і якщо мокрий папір забарвиться в потрібний колір, значить тіло і душа мають вдосталь вітамінів і цілком здорові.

Тепер уже сміялися всі, хто міг, Хйортур аж захилювався, широко роззявивши рота, більше він уже не міг сміятись. Його донька пирснула і закинула назад голову.

Тут заговорив староста. Він не думав, що люди прийдуть сюди розважатися, йому, наприклад, не до сміху, він взагалі не розуміє, як це можна сміятись у такий тяжкий для громади час. Староста сказав, що він буде тут у селищі шхуни, аби люди могли заробляти на хліб, а не для того, щоб у них з-під носа виловлювали всю рибу. А коли хтось має підозру, ніби в селищі змовники допо-

магають суднам-бракон'єрам ховатися від сторожових катерів і морити людей голодом, то він ладен виконати свій обов'язок і повідомити про це окружного суддю. А яким способом мочиться П'єтур Три Коняки, його особисто не цікавить.

— Слухайте! Слухайте! — закричали всі й знов зробилися серйозні.

Наступне питання було не менш важливе, аніж незаконний лов риби, і тут, як і в усьому іншому, теж був замішаний П'єтур Паульссон. Всім відомо, сказав староста, що П'єтур Паульссон є довіреною особою уряду в селищі. А відтоді як Юель Ю. Юель став депутатом альтингу і обладнує всі його діляця на півдні, П'єтур сидить у сідлі особливо міцно. Між іншим, це означає, що П'єтур порядкує, як йому заманеться, всіма державними замовленнями тут у селищі. Тепер ось почнеться нарешті спорудження молу, для цього доведеться закупити з державних кредитів цемент і залізо, а це призведе до зменшення роботи в селищі, до зниження заробітної платні. Староста сказав — це однаково, що заборонити людям сплачувати їхні борги громаді й покласти початок цілковитому занепадові Свідінсвіка.

Люди навперебій твердили одне: перспективи страшні — вилов мізерний, іноземці вигребають з моря не лише рибу — власність мешканців селища, а й їхню снасть, громада в небезпеці, та все це дрібниці в порівнянні з тим, що замислив П'єтур Три Коняки: розтринькати державний кредит, наданий цій нещасній громаді на таку непотрібну розкіш, як цемент і залізо. Та й навіть взагалі заливати бетоном причал, які кораблі зайдуть сюди, в цей порт? Хисткі човники місцевих рибалок більш придатні на паливо, аніж для плавання в морі. Хтось почав запевняти, що з будівництвом порту, для якого ось уже років з десять тягають каміння, однаково нічого не вийде, бо ділянка, обрана для спорудження порту інженерами з Рейк'явіка, міститься надто високо, і дістатися туди можна хіба що під час припливу, та й взагалі це місце більш придатне для вирощування картоплі, аніж для причалу. Хйортур Переселенець знову почав сміятися.

Скальд неухважно слухав усі ці суперечки, радіючи, що тут не було змови проти уряду або й чогось гіршого, і був щасливий, що хоч ненадовго вирвався з дому. Він заздрих Хйортурові Переселенцю, котрий міг робити все, що йому заманеться, навіть сміятися з речей серйозних. У допитливих очах його доньки світилася непоборна батькова життєрадісність, неясне передчуття великих подій.

Усі вважали, що треба діяти, було висловлено багато пропозицій: надіслати теле-

граму урядові, написати Юелю, поговорити з П'єтуром Три Коняки. Але все це вже не раз робилося за таких самих обставин і не давало ніяких відчутних результатів. Нарешті комусь спало на думку, що єдиний вихід з цього скрутного становища — заснувати спілку; багато хто вже чув про такі спілки й посилався на товариства, котрі існували в селищі раніш, наприклад, святої пам'яті Товариство для оновлення, яке розорило всіх, і Товариство дослідження душі, яке мало забезпечити людям райське життя тут на землі; однак протягом усього свого існування воно спромоглося лише викопати з могил останки двох убивців. Хтось спитав:

— Як же ми зможемо тут, у Свідінсвіку, організувати спілку проти уряду, директора і закордону водночас?

Ще хтось заявив, що безглуздо засновувати якісь товариства чи спілки, поки душі людей не зміняться в самій своїй основі. А староста схилився до того, аби організувати спілку й висунути вимоги, але зазначив, що такі робітничі спілки часом починали виступати проти суспільства, тож треба пильно стерегтися такої небезпеки.

— Яке там у біса суспільство! — вигукнув Енс Фаререц.

— Суспільство злодіїв! — ущипливо пояснив хтось і докинув: давно вже час посправжньому взятися за тих, хто те тільки й робить, що обкрадає людей. А що скаже на це Оулавюр Каурасон Льюсвікінг? Адже він скальд.

— Правильно! Оулавюр Каурасон! — загомоніли всі й приготувалися послухати натхненну промову.

Оулавюр Каурасон нічого не відповів, але серце йому закалатало, коли він почув своє ім'я. Всі очі втупились у нього, люди закликали його висловити свою думку. Донька Хйортура Переселенця дивилася на нього з таким виразом, ніби наказувала йому підвестись і діяти.

— Що я можу сказати? — спитав Оулавюр Каурасон.

— Але ж ти скальд! Ти мусиш говорити, — сказали всі.

Скальд, звиклий робити те, що йому наказують, підвівся й збентежено глянув довкола, в голові йому паморочилось, він провів рукою по чолу, по очах, по обличчю, мовби знімаючи павутиння, і тяжко зітхнув.

— Що я можу сказати, адже я стою осторонь від усього.

Але збори не дозволили йому сісти.

— Допомогу від громади ти береш, то чому ж не хочеш взяти участь у громадських справах?

І тоді скальд почав свою промову.

— Мені важко говорити, — сказав він. —

По-моєму, всі ми тут у селищі сліпі. Коли вже ви хочете почути мою думку, то мені здається, ніби над усім нашим селищем панує майже всесилий ворог, він день у день вкорочує нам життя, а ми немовби не бачимо ні поля бою, де перебуваємо, ні самого ворога, який панує над нами, і все тому, що ми сліпі. Іноді я думаю, що ворог цей — частинка нашої власної душі. Може й немає ніякого ворога, окрім сліпоти нашої. Може, ми б звільнилися, якби позбулися своєї сліпоти? Я не знаю. А як ви гадаєте?

— Кажі далі! — кричали скальдові. — Бач, він нічого не знає!

Тоді скальд промовив:

— Мені так важко говорити. Я вже сказав, що я сліпий. Я вже сказав, що ми всі тут сліпі. Але я найсліпіший, і мені ще гірше, ніж тим, хто втратив свою снасть, тим, кому загрожує зниження платні за вантаження каменю, й навіть тим, хто zostався взагалі без роботи. Я скальд. Я людина, котра не може вантажити каміння, не може мати і якусь частку у риболовецьких ботах. Саме це я мав на увазі, коли сказав, що стою осторонь від усього. Я той нікчемний парафіянин, з якого всі глузують, бо він сидить ночами й пише книжку про таких самих нікчемних людей, як він сам. Та зате немає на світі такого злодія, котрий міг би в мене щось украсти. Дехто каже, ніби я дістав роботу в сушарнях, бо підлизуюся до директора П'єтура Паульссона, але це неправда, я ніколи нічого не зробив для директора, тільки склав на його прохання дванадцять віршів, а це найменше, що можна зробити для людини. Та коли б єпископ чи навіть сам король наказали мені висушити весь їхній вилов, обіцяючи за це золото і коштовності, я б і не подумав торкнутися бодай найменшої рибинки, якби ця рибинка не вигравала всіма барвами веселки і запах її не нагадував про далекі морські простори.

Скальда почали перебивати, та Оулавюр Каурасон уже розійшовся й не хотів зупинятись.

— Так, — вів далі він, — я чую, що ви можете. Я ніколи не збирався бути кимось іншим, я тільки скальд і філософ, тим-то мені байдуже, як мене називають люди: дурень, ледар, йолоп чи ще якимсь. Все одно скальд і філософ любить світ більше за всіх інших людей, хоч він ніколи не буде власником бота і нездатен навіть вантажити каміння. Отак воно вже ведеться, що бути скальдом і писати про світ куди важче, аніж бути просто людиною і жити в цьому світі. Ви за мізерну платню тягаєте каміння, і злодії грабують вас, а скальд — це нерв світу, і в ньому зосереджені знегоди всіх людей. «З копита проклятого світу повиривай, господи, дрібні цвяхи», — сказано у старому псалмі. Скальд —

живе м'ясо під цим копитом, і ні збільшення заробітку, ні добрий вилов не можуть загоїти його ран, він зцілиться лиш тоді, коли світ стане кращий. Того дня, коли світ стане добрий, скальд перестане відчувати біль, не раніш. Але того ж дня він перестане бути скальдом.

Він замовк, глянув довкола й відчув, що павутиння з його обличчя зникло. Він побачив перед собою широко розкриті голубі очі, що палали жадою великих подій. Чи не вони запалили його на таку красномовність? Але він ще сказав далеко не все.

— Бути скальдом — це означає до смерті бути гостем на далекому березі. А там, у моєму краю, куди я ніколи не потраплю, там люди не мають ніяких турбот, бо господарство там іде само собою, і ніхто не намагається вкрасти щось у ближнього свого. Мій край — це земля достатку, це світ у тому вигляді, в якому природа подарувала його людям, моє суспільство — це не суспільство злодіїв, там немає хворих дітей, діти там здорові й веселі, там здійснюються всі бажання юнаків та дівчат — це ж бо природно. У моєму світі можливе здійснення будь-якого бажання, тому всі бажання там добрі за своєю природою, зовсім не так, як тут, де людські бажання вважають поганими тільки тому, що їх не можна здійснити. Там людина може тішитися, лежачи на траві й слухаючи, як дзюркотить струмок у видолінку, або дивлячись, як хмарки відбиваються в морі. А коли лютує шторм, люди підкидають у вогонь більше палива і радіють, що мають міцний дім. І ми чуємо Голос, і він не завдає болю, і нічого не вимагає, та найчудесніше зазвучить цей Голос, коли помре останній скальд. У мене цей Голос чують всі, всі. А тут, на цьому березі...

Люди заворушилися, почали шукати по кишенях тютюн, їм немовби фізично боляче було слухати, як людина розкриває свою душу. Але Йоуа, донька Хйортура Переселенця, враз підвелася, підійшла до скальда, простягнула йому довгу міцну руку й мовила:

— Це мрія про щастя.

Батько дівчини голосно зареготав.

Знову всі загомоніли разом. Скальд відчув, що ніхто не зрозумів його, крім оцієї дівчини, але ж саме для неї й була виголошена ця промова, хоч він і не певен, що вона правильно зрозуміла його; несподіваний потиск її руки ще під його пальці, долоня в неї була більша, ніж у нього, і дужча. Але що найгірше — скальд збудив ревності Єнса Фарерца, бо цей закоханий власник бота нараз підвівся і заявив: усе, що казав тут Оулавюр Каурасон, є не що інше, як пуста маячня. Такі речі, сказав він, купують, коли

треба, і платять за них стільки, скільки вони коштують; він прийшов сюди не теревені ці слухати, а щось зробити, аби покласти край несправедливості та насильству і добратися до цього товариства злодіїв. Багато присутніх підтримали його схвальним гомоном.

— Треба говорити тільки про те, щоб об'єднатися, — сказав Енс, — заснувати спілку, обрати надійного керівника, розпочати боротьбу.

Скальд розхвилювався і вийшов.

Тільки на вулиці відчув він, яка задуха була у приміщенні. Стояв звичайний квітневий вечір, прекрасний лиш тим, що обіцяв весну, але для юної дівчини теж зовсім не обов'язково бути гарною. Скальд подумав — коли вже він пішов з дому, то треба скористатися з нагоди і погуляти на березі фіорду. Якого біса припхався він на ці збори, де йшлося про бабусю П'єтура Три Коняки, та ще й розкрив там свою душу? Ясна річ, його розповідь про країну благоденства всі сприйняли як насмішку; ще добре буде, коли до цього поставляться просто як до балаканини божевільного. Він ладен був одкусити собі язика, та сказаного не повернеш. У вечірній тиші на березі моря він міг признатися самому собі, що ніколи б не розводився на тих зборах, якби не очі дівчини. Люди поділилися з ним своїми турботами, а він їм віддячив, розповівши казку про країну мрій. Але найгірше те, що він ніби вкрав цю дівчину у Енса Фарерца, він продав Енсові звичайного ключа до її серця, а сам одімкнув це серце золотим ключем. Вона ж бо підійшла до нього прилюдно, простягла йому руку й заговорила до нього. Та коли вже казати правду, він мусив спокутувати перед цією дівчиною свою ганьбу, те, що дозволив удень завернути себе з ношами назад. Але ж чи мав він право залишити собі оті п'ять крон, одержаних від власника бота?

Розділ четвертий

Пройшовши трохи вздовж берега, скальд повернув назад. Коло будинку Хйортура він зустрів дівчину, що поверталася зі зборів. Він удав, ніби не впізнав її в сутінках, скинув шапку і спитав, хто це, а вона підійшла ближче і знов простягла йому свою сильну долоню.

— Це я, Йоуа.

Дівчина стояла зовсім поруч, і скальд відчував, яка вона дужа, певно, могла б підняти і понести його на спині.

— Даруй, що я при всіх подала тобі ру-

ку, — сказала вона. — Але я, на жаль, не завжди можу опанувати свої почуття.

— Тут нема чого вибачатися, — відповів скальд. — Це я мушу вибачитися перед тобою — адже я, либонь, і сам не розумію, що кажу.

— Це нічого, — сказала вона. — Я тебе зрозуміла. Завжди легше зрозуміти іншу людину, аніж саму себе. Поет висловлює думки іншої людини краще, ніж вона сама. Я написала роман, триста п'ятдесят сторінок поштового паперу, він називається «Мрія про щастя», тим-то я й зрозуміла тебе. Хоч я і сентиментальна, але завжди прагну зрозуміти інших. Тож пробач, будь ласка, що я сьогодні в сушарні втрутилась у твої справи.

— Так, я дозволив завернути себе. Може, це й негаразд. Та мені здається, треба щось робити і для тих, кому подобається завертати людей з дороги.

Вона задумано дивилась у сутінки, міркуючи над його словами, тоді сказала:

— Який ти мудрий! Я не така мудра. І все ж, коли ти сьогодні ввечері говорив, мені здавалося, ніби ти висловлюєш те, що у мене на серці, принаймні я про це мріяла ще змалку. В моєму романі йдеться про юнака і дівчину, які в своєму селищі знаходять омріяне щастя, чисто як у тебе.

— Я теж написав роман, він називається «Заселення далеких островів». Про двох молодих друзів, один з них бідний, другий багатий. Вони не могли стерпіти, що на світі так багато несправедливості, що люди так погано розуміють одне одного, і подалися шукати в океані безлюдний острів, знайшли його і zostалися там жити.

— Тільки вдвох? — спитала дівчина.

— Спершу вдвох. Але поблизу був ще один острів, там жили чоловік і жінка — дуже поважне подружжя з двома дорослими доньками. Це подружжя теж оселилося на пустельному острові, щоб спокійно там жити. Молодики одружилися з дівчатами, і наприкінці роману далекі острови перетворюються на справжній рай земний.

— Ну, точнісінько як у моєму романі, тільки у мене — величезне селище, — сказала дівчина. — От уже ніколи не сподівалася, що стріну людину, котра думала б так само, як я у дитинстві. Чудно слухати, коли хтось інший говорить про твої найпотаємніші мрії. До того ж ти знайшов слова, які мені завжди хотілося сказати, але я не могла знайти їх. Давай пройдемо трохи по дорозі?

Він повернув і пішов поруч неї.

— Мені завжди було дуже прикро, — сказала дівчина, — що я не вмію складати вірші. Так хотілося б написати бодай одну вісугу¹. Та в мене нічого не виходило, ніяк не могла знайти ні вдаливих алітерацій, ні потріб-

¹ Строфа (ісландськ.).

них слів. Що треба робити, аби знаходити ті слова? Я, наприклад, ось уже кілька днів б'юся над віршем до одного чоловіка. Я знаю, потрібні слова так і літають у повітрі круг мене, та ніяк не можу схопити їх.

— Чи не тому, що тобі бракує справжнього почуття? — спитав скальд. — Коли почуття щирі, потрібні слова приходять самі.

— Мої почуття завжди щирі, — з притиском мовила дівчина, і скальд злякався, що образив її.

— Ти його кохаєш? — спитав скальд.

— Чому ти так прямо про це питаєш?

— Коли ти його кохаєш, я можу скласти вірша від твого імені, це коштуватиме всього півтори крони.

— Ти віриш у кохання? — спитала вона.

— Як ти можеш про таке питати, мені аж дивно, — сказав скальд.

— Чому ти не відповідаєш прямо?

— Це не я, а ти питаєш надто прямо.

— Він ладен боротися з ким завгодно.

— То він тобі до пари. Я певен, що ти його кохаєш.

— Він прислав мені вірші — таки спромігся сам їх написати.

— Угу, — сказав скальд.

— Він має власний бот і гроші в банку, а будинок належить йому з матір'ю. Він багато плавав на іноземних суднах. То нічого, що він трохи старший за мене. Мені ніколи не подобалися надто молоді хлопці. А тобі подобаються молоденькі дівчата?

— Скільки тобі років? — спитав він.

— Двадцять три, — відповіла вона. — А коли я написала «Мрію про щастя», мені було тільки сімнадцять. Останні п'ять років, коли ще жила моя тітка, мені доводилося так багато працювати, що ніколи було писати романи. На мені трималася вся домівка.

— Домівка, — сказав скальд. — Це я розумію.

Вони підійшли до хвіртки.

— Ти примусила мене завернути назад, — мовив скальд.

— Спасибі, що ти провів мене, — сказала вона.

— Сьогодні я двічі дозволив завернути себе.

— Треба щось робити і для тих, кому подобається завертати людей з дороги, — зауважила вона.

— Ніколи не забувай свою мрію про щастя.

— Ніколи не забуду, як приємно було мені слухати твою промову. Думатиму про неї, аж поки не засну.

— Ну, до побачення і надобраніч.

Ступивши кілька кроків, він озирнувся і спитав:

— А що ми вирішили з віршем?

— Я й забула, — озвалась вона вже біля дому. — Про це треба подумати.

— Який має бути вірш? — спитав скальд.

— Який хочеш, — відповіла вона.

— Ти хочеш, щоб він був довгий?

— Це вже на твій розсуд.

— Люди звичайно хочуть за свої гроші мати вірша якнайдовшого.

— Ну, нехай будуть три строфи, або п'ять, але не більш як сім. А втім, роби, як вважаєш за краще.

— Щире кохання небагатослівне, — зауважив скальд.

— Хтозна, може, моє кохання таке щире, що навіть скальд не зможе знайти належні слова, щоб передати його.

— Тоді б ти не просила мене скласти для тебе вірша.

— Ти глузуєш з мене, — сказала вона, ввійшла в дім і зачинила за собою двері. Скальд стояв, збентежений, так і не зрозумівши її. Важко було за таких обставин скласти любовні вірші, звернені до Енса Фарерца.

Розділ п'ятий

У Небесному Чертогу світилося. Скальд подумав, що у його подруги вже сидить якась плетуха і розповідає їй, як молода дівчина прилюдно подала йому руку. Що він може сказати на своє виправдання? А може, їй уже доповіли, що він ходив на березі у темряві з цією дівчиною? Новини в селищі ширяться з блискавичною швидкістю. Але то була не плетуха. Сам директор П'єтур Паульссон у пенсне на носі та з золотим ланцюжком на череві сидів біля ліжка дитини.

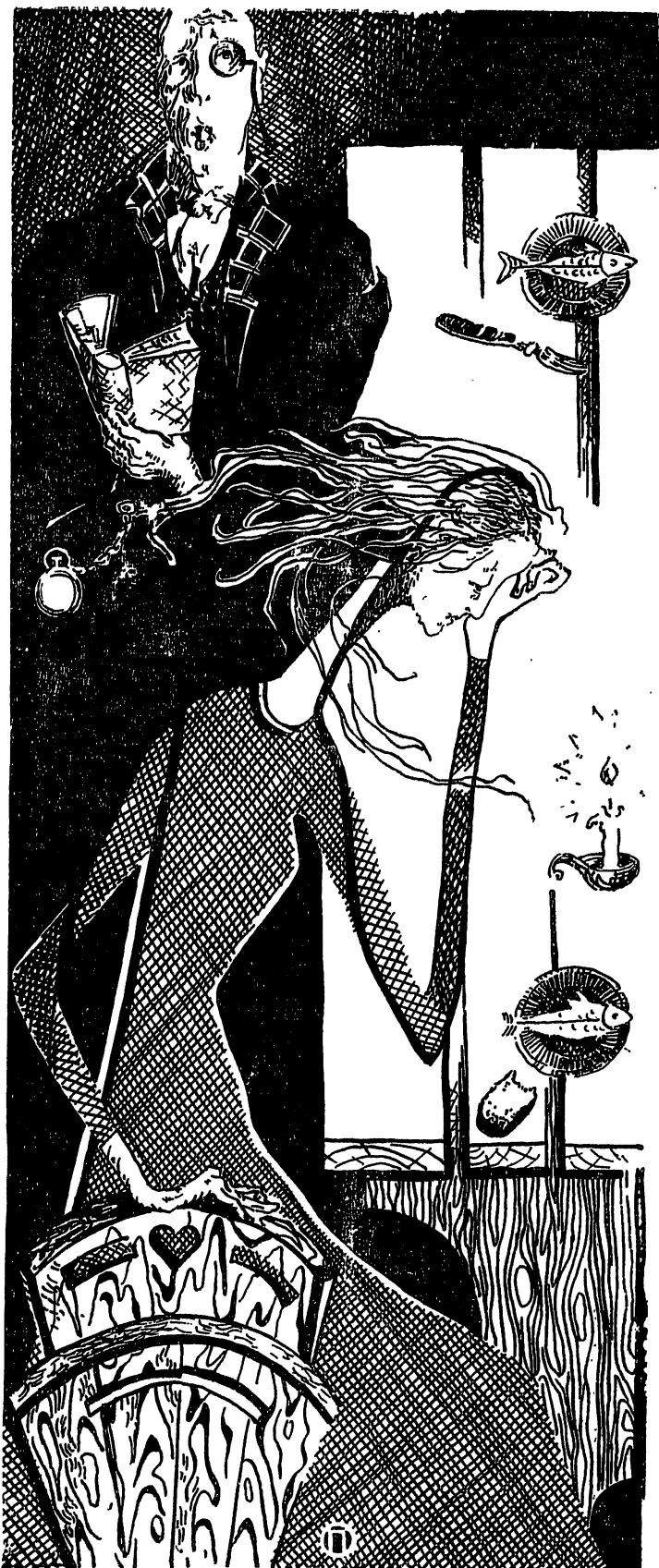
— Ти не повіриш, але ця свята людина принесла нам цілий слоїк еліксиру життя для нашої малої, — сказала подруга скальдові. — Господь хай віддячить таким прекрасним людям на віки вічні.

— Про такі дрібниці й говорити не варт, жінко добра, — сказав директор. — Хіба ми всі не щирі ісландці?

— Авжеж, і сподіваюся, бог дасть, ми завжди будемо щирими ісландцями, — сказала подруга, і скальд аж очі витріщив, почувши таку недоречну молитву.

— Хіба ж це від нас залежить — перестати бути ісландцями? — спитав він, стурбований незрозумілим візитом П'єтура Паульссона.

— Оце мені приємно чути від скальда, — сказав директор. — Тепер я бачу, що ти вільний ісландець, а не брудний віршомаз.

— Мені так прикро, що я не можу запропонувати нашому доброму директорові чашечку кави, — сказала подруга.

— Та хай їй всячина, цій отруті, — сказав директор П'єтур Паульссон, жестом виражаючи свою огиду до кави. — Ми, ісландці, нащадки стародавніх вікінгів, котрі вгамовували спрагу власноручно натопленою ворванню, а часом не гребували й осадом ворвані. Я чув про старих ловців акул, яких узимку викинуло на шхери після корабельної аварії, так вони замість горілки пили гарячу тюленьчу кров. То були не якісь там ірландські раби¹, любий мій, а вільні ісландці з Ісландії, яким ніколи не спало б на думку організувати спілку балакунів та вбивців, спрямовану проти нашої економіки. Навпаки, вони завжди дбали про чистоту свого ореолу.

— Авжеж, — сказала скальдова подруга, — то були чудові, святі люди.

— На жаль, я не знаю, що таке ореол, — зауважив поет. — Адже я так мало читав.

— Бути скальдом і не знати, що таке ореол? — здивувався директор. — Не дуже багато ж ти знаєш, мій любий. Ось ми, я та мій повірений, знаємо, що таке ореол, у нас є прегарна англійська книжка. З ореолу одразу видно, чи справжня людина цей ісландець чи ні. Хто за нинішніх тяжких часів не хоче працювати для нашої економіки, той не може бути щирим ісландцем. Слухай, адже ти скальд, давай трохи попрацюємо разом, я саме задумав написати п'єсу, завітай до мене завтра чи післязавтра, ми з тобою поговоримо за склянкою риб'ячого жиру. Сподіваюсь, ти не вживаєш тютюну?

— Ні, — відповів скальд. — На жаль, не вживаю. Через це я, певно, багато втрачаю.

— Що ти, що ти, звідки такі хибні погляди, мій любий! — Директор змахнув рукою, ніби хотів удержати скальда. — Ореол у тютюні й ореол, чистий від тютюну — це все одно, що підгорілі млинці та пухкі оладки. Саме тому нам не слід вживати тютюну. Замість тютюну ми повинні мати ідеали. Треба бути патріотами, а не якимись тютюнниками. Але водночас ми мусимо зробити щонебудь і в ім'я розквіту культури тут, у Свідінсвіку. Чого нам тут бракує, то це високої культури. Слухай, а що якби засвітити в нас у Свідінсвіку маяк культури, щоб він горів удень і вночі, нагадуючи про Тоурдура з Хаттардаля чи про якогось іншого стародавнього мудреця.

— Про кого ж саме? — спитав скальд.

— Та про кого завгодно, це ми завжди встигнемо погодити, а зараз треба придумати щось, аби відвернути увагу людей від балаканини всяких безрідників, поки наша еко-

¹ В давнину, за родового ладу, ісландські вікінги чинили збройні наскоки на Ірландію, вивозили звідти калонених і обертали їх на рабів.

номіка зовсім не занепала. До речі, а що було сьогодні ввечері на зборах? Організували спілку?

— Я й не знаю, — відповів скальд. — Взагалі там була про це мова, казали, що треба організувати робітничу спілку, але я рано пішов з тих зборів і погуляв трохи на березі, подихав свіжим повітрям.

— Спілка робітників, — сказав директор П'єтур Паульссон. — Вони, певно, мають мене за йолопа. Вони, мабуть, вважають, що заткнуть мені рота, коли організують свою вшиву спілку, спілку дармоїдів і ледарів. Ну, хай тоді на себе нарікають. Я їм скажу — якщо вони організують спілку чорноробів, я організую спілку кваліфікованих робітників, а якщо вони організують спілку кваліфікованих людей. Нехай не думають, ніби хтось може організувати проти мене спілку матеріалістів, я їм покажу такого, що вони довго мене пам'ятатимуть. Ми, щирі ісландці Свідінсвіка, мусимо розпочати боротьбу за те, щоб нарешті і у нас була пристойна церква. Я вже усе зважив. Тут є один чоловічок, старий тютюнник Йоун з французького хутора, якому, власне, давно вже час на той світ, і він, очевидно, скоро так і зробить. Після смерті він коштуватиме п'ятдесят тисяч крон, це вже точно, а коли до цього додати ще церковні фонди... Крім того, ми повинні купити або принаймні орендувати для Свідінсвіка літак, щоб піднімати людей у повітря. Ось тобі дві крони для твоєї крихітки, любя Яро. Слухай, друже, а хто, по-твоєму, заводій у всій цій справі? Невже отой щур староста? Один чоловік вийшов з тих зборів подивитись, яка завтра буде погода, і сказав мені, що там була й Хйортурова дівка, котра працює в мене у сушарнях. І останнє запитання — як ти гадаєш, чи не одержав цей дурень і божгуз Єнс Фаререц листа від отого проклятого Ердна Ульвара, який допустив, щоб його батьки здохли тут, мов ті собаки?

— Але ж Ердн Ульвар лежав у туберкульозному санаторії, — заперечив Оулавюр Каурасон.

— Хай їм біс. Усі ці ледарі й невдахи, що не хочуть працювати ні на себе ні на інших, тільки те й роблять, що вилежуються в санаторіях. Там їх коштом держави годують, мов тих графів чи баронів, чіпляють їм на голови навушники. Та він ще наплачеться у мене, цей ірландський раб, цей безрідник! Десять років я утримував його батьків у божому домі, а він тепер строчить проти мене листи й навіть намагається влізти до моєї родини, ну, хай начувається разом із своїми друзями! Я їх усіх зітру на порошок, я їм ще покажу! Чого нам тут бракує, так це гарної церкви з колонами та вітражами на вікнах, які відображали б історію нашої округи при-

наймні з часів Гвендура Доброго — адже саме тут в корабельній аварії й зламав він ногу. Ось чого бракує Свідінсвіку. Але ми, скальди й ідеалісти, мусимо насамперед думати про майбутнє: церква — це ще не все, нам конче потрібне повітряне сполучення.

— Ти знаєш, що я з тих, хто має ідеали, — озвався скальд. — Немає нічого важливішого, як підносити людей над земними справами. Та чи не здається тобі, що такі речі, як церква й літак, не можна ставити поряд?

— У чому відмінність між християнством і авіацією? — спитав тоді директор П'єтур Паульссон.

Та скальд не міг відповісти на таке запитання.

— Ось бачиш, мій любий, — сказав директор, — ти не знаєш, у чому відмінність між християнством і авіацією. Дехто каже: християнство, але не авіація, інші кажуть — авіація, але не християнство. А я не тільки кажу — християнство й авіація, я тверджу: християнство — це авіація, авіація — це християнство. Слухай, коли тобі потрібні безкоштовні вітаміни для дитини, приходить у крамницю до мого повіреного. Я можу навіть дістати для тебе різноколірні папірці з Німеччини, на які треба мочитись.

— Щиро дякую, — сказав скальд, а його подруга ще раз звернулася до господи бога, щоб він підтримав директора. — Я, неосвічений скальд з народу, хочу тільки спитати в тебе, П'єтур: навіщо нам тут у Свідінсвіку літак?

— Навіщо нам літак? — обурився директор. — Ти що, мій любий, не сповна розуму? Невже ти не розумієш, навіщо нам літак? Та щоб літати у повітрі, дивак! Літак — це нова доба.

— А я гадав, що нова доба — це насамперед їжа й одяг, — мовив скальд.

Директор був приголомшений. Він аж рота роззявив з подиву, неначе Оулавюр зненацька заговорив по-китайськи. З куточка рота на підборіддя йому потекла цівка темної від тютюну слини.

— Стривай, стривай, мій любий, — сказав директор, трохи отямившись. — Зразу видно, де ти був сьогодні ввечері. Російського духу набрався. Душі в них зашкарублі. А тебе я попереджаю, що скальди, котрі хочуть стати ірландськими рабами, нехай начуваються. Ще ніхто ніколи не заступався за скальда, мій любий. Дім скальда може злетіти в повітря, може згоріти. Ти дуже помиляєшся, коли вважаєш, ніби нова доба — це насамперед їжа та одяг. Нова доба — це чуття громадянськості, чуття батьківщини, за яку ти ладен голодувати й навіть потонути, коли цього потребує її економіка. Нова доба — це готовність віддати останню краплю крові заради минулого свого народу і заради його майбутнього. Нова доба — це озна-

чає не бути росіянином. Нова доба — це означає не бути ірландським рабом, який не має батьківщини. Пригадай, що сталося з Сігурдом Брейдфіордом¹. Пригадай, що сталося з Йоунасом Халльгрімссоном², мій любий.

— О, такі великі імена навряд чи слід згадувати у такому маленькому домі, — сказав скальд. — Якщо вони заслужили смерть від голоду й злиднів, усіма знехтувані й гнані, то на що заслуговую я?

— Ну що за безглузда балаканина, мій любий. Хто ж це в нас у Свідінсвіку не має хліба й одягу? Наскільки мені відомо, я всіх одягаю і годую тут, у Свідінсвіку. Я демократ. Я завжди був добрим соціалістом. Я завжди стежу за новітніми науковими досягненнями. Ось хоч би й зараз — я купив для селища вітамінів більш як на тисячу крон. Нехай ті, хто порядкує в інших селищах, наслідують мій приклад. Нашій економіці потрібна трудова повинність, а не поденщина, коли люди звикають молоти всякі дурниці, спрямовані проти їхньої батьківщини; якби їхня сила, вони, як ірландські раби, повбивали б нас, вільних громадян, віддали б ісландців на поталу датчанам і росіянам. Слухай, а що коли поставити цей маяк культури на місці Ульвюра Невмиваного, як спомин про нього?

— Але ж тоді цей маяк заведе кораблі просто на берег, — зауважив скальд.

— А ти не дурний, — відзначив директор. — Ти, друже, хитрун. Гаразд, ми краще поставимо наш маяк культури за церковною стіною, щоб не наражати судна на небезпеку. Ми все зробимо для наших відважних моряків. Найголовніше — це мати ідеали, мати палку, полум'яну віру в життя. Ох, якби мені крила! Мораль нової доби потребує не тільки здорового, а й святого життя, як і колись, у давнину, потребує духовної зрілості, світла. Треба, щоб ореол був чистий, сказав мені недавно у столиці на спиритичному сеансі дух Скарпхедінна³, сина Ньяля⁴. То ця чортова Хйортурова дівка теж вешталася там сьогодні? Ось тобі маєш! У неї французька хвороба, це вже точно. Ну, я її провчу! Будь од неї подалі, мій любий.

— Господи милостивий, — сказала скальдова подруга, — з якими людьми ти водишся, Оулавюрі!

— Що? — сказав скальд і почервонів.

— По-моєму, я маю право знати, з ким ти водишся, — заявила подруга, — ти ж бо так батько моєї дитини.

— Ну, ну, не будемо зараз сваритися з

цього приводу, — сказав директор, — це було б надто легковажно; зраджувати добропристоїно — це неабияке вміння. Щось я ще хотів спитати в тебе, ага, чи не потрібен тобі новий костюм? Або ж білизна? Поговоримо завтра з моїм повіреним. І розкажи мені коротко, про віщо там говорили на зборах, поки ти був там?

Незважаючи на свої ідеали, директор часом міг спускатися на землю, мов той морський птах, що нараз падає з неба й хапає рибу.

— Та нічого цікавого, — мовив скальд, — все одне й те саме, знають, що все це ні до чого, а базикають, мовляв, перебиваються самим маргарином та цикорієм, а будинки от-от порозвалюються, жодної цілої шибки немає, а взимку тільки багатії можуть дозволити собі розкіш купувати вугілля. Казали, що той, хто стоїть при владі у Свідінсвіку, певно, ненавидить людей. І дивувалися, що то воно за живуче створіння людина, коли вона ще не здохла від цієї війни...

— Безрідна худобина завжди живуча, всіх їх треба гнати з пристані, — перебив його директор. — А ще що?

— Дивувалися, що ми не можемо ловити рибу так, як іноземці. Міркували, чому наші шхуни тонуть на рейді від іржі, пацюків та всякої нечисті або йдуть на дно разом з усім екіпажем, а іноземні мільйонери грабують собі ісландців просто у них на очах.

— Зразу видно, що вони дістали наказ од росіян, — сказав директор. Він підвівся похмурий. — Інакше кажучи, тут організувалася партія, яка має намір боротися проти народу. Я певен, що сюди прибув лист із вказівками від однієї людини, яка, згідно з новою постановою, не має навіть права на допомогу від нашої громади, а отже, не має права й сунути свого носа в те, що я роблю у своєму власному селищі, — хочу вішаю, хочу ріжу. Але стривай! — Директор змахнув рукою. — Дав я дві крони для крихітки, га? Я питаю, чи дав я дві крони для крихітки?

— Дав, дав, хай тобі за це бог віддячить, — відповіла скальдова подруга.

— Слухай-но, моя любя, мені здається, що тобі потрібен новий псалтир, — сказав директор і, витягнувши з нагрудної кишені новенький псалтир із золотим обрізом, проستاгнув його жінці.

На очах їй заблищали сльози.

— Шкода, що не маєте фісгармонії, — зауважив директор. — Ото було б добре на прощання всім разом проспівати псалом.

Скальдова подруга крізь сльози роздивлялася коштовний подарунок, вона не могла вимовити й слова, а потім, наче дитина, кинулася на шию директорові й розцілувала його.

— Давайте проспівасмо «Славен господь,

¹ Ісландський поет (1798—1846), автор чудових ліричних віршів, що створили йому репутацію ісландського Бернса.

² Ісландський поет (1807—1845), найвідоміший представник романтизму.

³ Один з головних героїв «Саги про Ньяля», — самолюбний і насмішуватий, сміливий і вільний варвар, який ні перед ким не схиляється.

⁴ Герой легенд і поем епохи родового суспільства.

отче наш милосердий на небесах», — запропонував директор. — Жоден псалом не може так швидко настроїти душу на високий лад, як цей.

П'єтур Паульссон узяв псалтир, погортав його, знайшов псалом, і обличчя його зразу ж набрало побожного виразу.

— Я боюся, що ми розбудимо дитину, — зауважив скальд. — Бідна дівчинка така хвора, хвилини, коли вона спить, дорожчі від золота.

— Той, хто прокидається від співу псалма, прокидається на небесах, — заперечив П'єтур Паульссон, пробуваючи голос. Потім він засунув великі пальці в кишені жилета, став посеред кімнати, широко розчепіривши ноги й насунувши на очі капелюха, випнув черево і заспівав, надимаючи щокни, аж лице йому налилося кров'ю. Голос він мав дуже гучний. Скальдова подруга намагалася підвискувати йому. То була церковна відправа вищого класу. Але сталося те, чого так боявся Оулавюр Каурасон, — дівчинка прокинулася і заплакала, йому довелося взяти її на руки і колисати, щоб трохи заспокоїти. Нарешті псалом кінчився. Директор скинув пенсне, аби сльозам ніщо не заважало текти.

— Як хороше стає на душі від одного лише псалма, — сказав він. — Мені завжди здається, що той день, коли я не проспівав жодного псалма, змарнований.

Він обійняв скальдову подругу, міцно поцілував її і сказав «надобраніч».

— Я ж дав для дівчинки дві крони? — перепитав він. — Вона, сердешна, нездужає, певно об'їлася цукерок. Діти мусять жити здоровим природним життям, нехай їдять не карамель, а равликів та водорості, як усі французькі діти. Я сподіваюся, що тепер ця дурненька швидко одужає. Вітаміни — ось джерело життя в наші дні. Ну-ну, а з другого боку, якщо вона й помре, теж не так страшно, смерть — лише суєта й обман, усі ми відродимось, а вже дитина, котра помре з незаплямованим ореолом, і поготів.

— Яка прекрасна, благословенна людина, — сказала подруга, коли П'єтур Паульссон пішов. — Мені й не снилося, що я по-дружньому розмовлятиму з такою видатною людиною. Подумати тільки, адже він був колись жебраком, і його теж утримувала громада. Таки справді — того, хто вірить у добро, бог винагороджує і в цьому житті і в майбутньому.

— З твоїх слів, люба Яртрудур, я бачу, що ти щира ісландка, — мовив скальд.

— Сама знаю, — відрубала подруга. — Принаймні я не змовляюся з усякими там дівками та рабами проти свого благодійника. Дай мені зараз же дитину, це моя дитина!

Але скальд не віддав дитину, а обережно

поклав її в ліжко і вкрив ковдрою. Вона майже заспокоїлась. Лицько, облямоване білявими кучерями, пашіло; очі напівзаплющені, дихала вона надто часто. Скальд нахилився й дивився на неї, він відчував, що його дім — тут.

— Чи не час вже спати? — спитала по хвилині жінка, вкладаючись у ліжко.

— Так, — неувважливо озвався скальд, все ще дивлячись на дитину. Його подруга забурмотіла молитву. Ось вона вмолилася зручніш, не перестаючи молитися. Скальд все ще сидів над дитиною. Нарешті подруга заснула. Тоді настала ніч і воля. Скальд навшпиньках перейшов кімнату, взяв свою теку, сів біля дитячого ліжка і заходився писати.

Розділ шостий

Йоухан Голий двадцять років бігав од своєї коханки. Історія ця почалася, ще коли він був жонатий, жив на півночі й обробляв свій клань землі. Отут і з'явилася коханка. Тоді дружина покинула Йоухана. Але дуже скоро Йоухан зненавидів свою коханку і вирішив розбудити якогось мерця та наслати на неї, але помилково розбудив свою матір. Мати накинулася на нього і мало не всю ніч боролася з ним на цвинтарі, аж поки не здолала. Вона наклала на нього закляття: двадцять років він мусить блукати, не знаючи спочину, по всій країні, гнаний всякою нечистою силою, яка дертиме на ньому одяг, щоб він завжди світив тілом. З усіх мандрів Йоухана по країні особливо пам'ятний випадок, коли він узимку перейшов через Кйолур — вісімнадцять днів ішов від одного хутора до другого. Слів божих він не міг чути. Він носив з собою невеличкий клунок, де лежали пара шкарпеток, старі черевики і страшенне Євангеліє. Голий був чоловік мовчазний.

Усі незвичайні люди, про яких писав скальд, не мали іншого майна, крім хмар і сонця в небі. Хоч які були жалюгідні ці люди, скальд у своїх оповіданнях завжди говорив про них надзвичайно шанобливо. Так само він ніколи не говорив про Яртрудур Йоунсдоуттір, не додавши при цьому «моя подруга», і старанно титулував кожну людину у своїх писаннях, а декотрим давав навіть по два титули: поет і знавець коней, поетеса і швачка, служниця й співачка; звичайні чоловічі титули були такі: знавець літератури, автор щоденника, удовець, торговець кавою; звичайні жіночі — покоївка, служниця, куховарка; чоловіка, який не мав нічого, крім кози, він величав власником кози. Йоуханів титул — Голий — він писав з великої

літери, так само як Його Величність. Скальдова гречність не змінювалася залежно від становища, вчинків, зовнішності чи вдачі людей; мало не з дитячих літ іронія стала другою натурою цього сина громади, який виріс біля ніг багатих вівчарів та власників рибальських ботів. У своїх оповіданнях скальд ніколи не ставав на чийсь бік, ніколи не проголошував морального вироку ні вчинкам, ні людям, так само як Сноррі Стурлусон¹, коли писав про королів чи асів². Цей чоловік, який не міг би скривдити навіть комаху, ніколи не допускав, щоб в його оповіданнях звучало обурення з приводу так званих поганих вчинків, і писав лише тоді, коли щось здавалося йому гідним цього. Він ніколи не був пишномовний, коли змальовував так звані добрі вчинки або розповідав про повчальний напрям думок, і в його писаннях неможливо було знайти бодай найменше схиляння перед звичайною мораллю, чи пропаганду середнього звичайного способу життя — класичного ідеалу маленьких людей. Той, хто писав книжки, був зовсім не схожий на покірливу людину, що визнає середній звичайний спосіб життя і ладна догодити кожному.

З-поміж усіх нещасних і незвичайних людей Оулавюр Каурасон найвище ставив Голого. Повість про нього потроху виросла в цілу книгу, і ця книга серед інших розповідей про незвичайних людей мала ту перевагу, що в ній автор перестав бути просто літописцем, який дивується з химерного феномена природи: його найпотаємніші думки злилися з думками героя, він переживав їх і неначе боровся з самим творцем, як це притаманно скальдам. Тим-то він міг багато ночей поспіль битися над одним реченням, зрештою викреслював його на світанку і лягав спати, вкрай стомлений і розчарований, мов людина, яка втратила все, що мала, і вже не сподівається на радість.

Минуло кілька днів. Скальд не поспішав до директора П'єтура Паульссона, аби разом з ним за склянкою риб'ячого жиру написати п'єсу. Майже весь час сидів він у Небесному Чертогу, полишивши роботу в сушарні на свою подругу. Він передчував близькі сутички, але не хотів нічого знати. Коли вже скрізь грабіжники та злодії кривдять бідних людей, то скальд вважав, що не слід організовувати спілку і дратувати цих панів, бо вони можуть позбавити людей ще й життя. Нехай собі вигадують нові й нові способи обкрадати бідняків, нові й нові закони, щоб убезпечити себе від тих, кого вони обібрали до цурки. Все, все краще, ніж приймати якісь рішення; нестерпно, коли тебе закликають кривдити людей, так само як

і боронити їхні інтереси. Найбільше багатство людини в Ісландії — це хмарини, які то скупчаться на небі, то розвіються.

Скальд мало не цілий день згаяв на любовний вірш, присвячений Єнсові Фарерцу, але ніяк не міг настроїтися на потрібний лад, може, тому, що не знав, чи дуже кохає дівчина Фарерца. А може, йому бракувало проникливості, щоб правильно зрозуміти її відповідь і побачити все як є. Він промучився більшу частину дня, але натхнення не приходило. Знов і знов кидав він писати і, мов людина, що бреде в тумані гірською стежкою, питав у розпачі: любить вона Єнса Фарерца чи тільки крутить йому голову?

— Тату, — поклікала його дочка.

Їй хотілося знати, чи тут батько — єдиний її скарб.

— Ти моє сонечко, — сказав скальд.

Підодіяльник у дівчинки був з червоної картатої тканини. Подушку поклали високо, щоб хвора бачила не саму лише стелю, а й всю кімнату, і вона дивилася напівзаплющеними очима на цей маленький світ, який насправді був світом величезним, і тримала в руках пташку, зроблену з кісток пікши, — символ людського життя, але була надто квотла, щоб забавлятися цим символом. А коли батько зупинився ненадовго біля ліжка і глянув на неї, личко їй осяяла слабенька усмішка, ніби чарівний привіт з кращого світу, і все-таки це була усмішка життя: так серед страждання може сянути блаженство. Коли вона отак, трішки лукаво, усміхалася, на одній її щічці з'являлася ямочка, і раніш, коли дівчинка ще була здоровою і посміхалася до батька з усією дитячою чарівністю, він часто казав:

— Навчайтеся, хлопці, коли вона підросе! — І бачив її дорослою, бачив її життя, сповнене всіляких казкових пригод.

Аж ось усмішка згасла, і скальда охопила тяжка туга. Як просто в цьому домі стикалися горе і радість життя! Цей маленький дім, який власне й домом не назвеш, ширився і зростав, ставав величезним, наче цілий світ.

Минуло кілька днів, а дівчина так і не прийшла по свого вірша, і скальд уже вирішив був, що працював марно. Він хотів однести їй вірша, але передумав, боячись, що це можуть витлумачити хибно. Він поклав аркуш паперу з віршем у кишеню й іноді виходив увечері на дорогу, сподіваючись зустріти дівчину, але так і не стрів. Скальд був трохи ображений, що вона попросила його скласти вірша і не прийшла забрати його. Адже вона мусить розуміти, що це його хліб, його заробіток. Часто, особливо ввечері, скальда охоплювала раптова тривога. Він нишком вислизав з дому і швидким кроком прямував до фіорду, озиравшись, неначе злочинець, але дівчини ніде не було.

¹ Ісландський політичний діяч (1178—1241), історик, філософ, літературознавець і поет.

² Аси — загальна назва староісландських богів.

— Ну, — розпачливо сказала його подруга, повернувшись одного вечора додому з роботи, — від завтра всі, хто не вступив до спілки дармоїдів та ледарів, не дістануть роботи.

— Авжеж, — мовив скальд, — я певен, що, перш як вступити до спілки з такою мерзенною назвою, кожний добре подумає.

— Я з свого боку можу сказати тільки одне, — вела далі жінка, — я ніколи не зраджу батьківщину і не стану ірландською рабинею.

— Не розумію, про що ти говориш, — сказав скальд.

— Зате я знаю. Той, хто відгородився від людей, хай собі бадьориться. А мені сказали, що коли я завтра прийду працювати в сушарні, то мене поб'ють.

— Отакої! Ну, хто тебе битиме, люба Яртрудур? Тут якесь непорозуміння.

Та жінка невгавала, вона говорила про економіку країни, про щирих ісландців і про перемогу добра, яке тепер хочуть затоптати в болото. Вона сказала, ніби настав час скальдові показати всім, яка він людина, і вимагала, аби завтра вранці він вийшов на бій за свого благодійника П'єтура Паульссона і не допустив, щоб усякі безрідники розтоптали те добре й благородне, чого нас навчили.

— У моєму світі панує мир, — відповів скальд. Він мав одне лиш бажання — вислизнути з дому. Саме тут зайшла до них одна жінка, що працювала в сушарнях разом з Яртрудур, скальд скористався з нагоди і, поки вони розмовляли, тихцем вийшов. Він помчав, неначе у семимильних чоботях, за мить був уже на дорозі й пішов уздовж фіорду. Вітру не було, надвечір спустився туман, почав накрапати дрібний дощ, осідаючи, наче паморозь, на волосся й руки скальда.

Повертаючись додому, він зустрів на дорозі жінку, схожу на якусь казкову істоту. Незважаючи на туман, вечір був не дуже темний, і він одразу впізнав її, коли підійшов ближче. Він скинув шапку, а дівчина простягла йому руку, і він знову відчув, як її міцний потиск проникає в нього, і йому зразу потеплішало на серці.

— Де це ти пропадав? — спитала вона.

— Де це ти пропадала? — спитав він.

— Ти ходиш, неначе трохи випив, — сказала вона.

— Це тому, — відповів скальд, — що давно, в юнацькі роки, коли я підвівся з ліжка після багаторічної хвороби, мені здалося, ніби в мене одна нога коротша за другу.

— Походимо трохи, — запропонувала вона, — холодно стояти на місці. І мені треба поговорити з тобою.

Вони рушили, і дівчина доторкнулася до нього.

— Мені теж треба поговорити з тобою, — мовив скальд. — Маю для тебе дещо. Чому ти не прийшла по це сама?

— А що це? — спитала вона.

— Вірш, — відповів він.

— Ох, а я зовсім забула! — Вона взяла вірш і байдуже сховала його в кишеню плаща, але забула подякувати скальдові й навіть не подумала витягти гаманець.

— Ти підпишеш разом з нами вотум недовіри проти Юеля? — спитала вона.

— Навіщо? — здивувався він.

— Уже доведено, що його посудина плаває в наших прибережних водах.

— Люди, які висловили свою недовіру Юелю, анітрохи не кращі за нього, — сказав скальд.

Вона спитала:

— Невже ти такий падлюка?

— Можливо, — відповів він. — Але прихильником Юеля я ніколи не був.

— То люди тепер мусять платитися за те, що вони обрали такого? — спитала дівчина. — Вони гадали, що ця клята тварюка має багато грошей і обсипле їх своїми милостями, а він збанкрутував. Кажуть, улітку в нього заберуть останню іржаву посудину.

— Ну, то в прибережній смузі буде на один корабель менше. І на одну команду менше для акул, — мовив скальд.

— Поштаря викликали до Рейк'явіка, — сказала вона.

— Та-ак, — простягнув скальд, зовсім не зацікавившись. — Чудна ти дівчина...

— Чому? — спитала вона.

— Говориш таке.

— А про віщо, по-твоєму, треба говорити? — спитала вона.

— На таке безцеремонне запитання я не можу відповісти, — сказав він.

— Тож, по-твоєму, не варт говорити про те, що Юель, — а це всім відомо — шпигує у прибережних водах для іноземних компаній і що на всіх крацях ісландських мілинах він має помічників? А П'єтур Три Коняки — зв'язковий цих іноземців тут у селищі, вдень і вночі він обмінюється шифрованими телеграмами з іншими шпигунами, які перебувають десь поблизу.

— Уперше я познайомився з фру Софією Сйоренсен, коли мені було вісімнадцять років, — мовив скальд. — Того ж літа я одержав од Юеля перші зароблені мною гроші. Ніщо не дивує мене. Але ми з тобою бачимось нечасто, можна було б поговорити про щось приємніше.

— Це ти чудний, а не я, — сказала вона. — Розмовляти з тобою — це все одно, що розмовляти з людиною, яка не має тіні.

— Я розумію, — сказав він, — все одно як з привидам.

— Ти можеш стиснути кулак? — спитала вона.

— Не дуже міцно, — відповів скальд. — Ледь-ледь. Зовсім слабо.

— Стисни чимдуж, — сказала вона і зупинилась. Плечі в неї були широкі, між персами — цілий океан. Обличчя міцне, як скули корабля, високе чоло, широкий рот з припухлою нижньою губою, ясні очі під густими бровами. Він стиснув кулак.

— Вдар мене! — сказала вона.

— Ти жінка, — відповів скальд.

— Вдар мене, куди хочеш. Ну, прошу тебе!

— Йоурунн, — сказав він і поклав руку їй на плече, торкнувся її оголеної шиї. — Ми з тобою друзі чи вороги?

Вона нічого не відповіла й пішла далі. Трохи згодом сказала:

— Чого варта мрія про щастя, якщо спокійно дивитись, як лихі люди дурять беззахисних?

Він довго думав, тоді спитав:

— Чого ти хочеш від мене?

Вона відповіла:

— Ми організували робітничу спілку і вимагаємо, щоб ця спілка брала участь у розв'язанні питання про поденну роботу і про надання роботи. Ми опрацювали тарифну таблицю. Чому ти не вступаєш до цієї спілки? Чому ти не дозволяєш вступити до неї своїм домашнім?

— Ночами я пишу книжки, — відповів скальд. — Ніякої іншої роботи для мене не існує. Я скальд.

— Оулавюр Каурасон, скажи мені, будь ласка, тільки одне: ти з нами чи проти нас?

— Я не хочу нікому заподіяти лиха, — відповів він.

— Оулавюр, скажи «так» або «ні».

— І «так» і «ні», я тут тільки гість...

— Замовч! — сказала вона. — Сушарня зробилася полем бою. Завтра вранці там битимуться, і ти змушений будеш стати на чийсь бік. Або ти боротимешся разом з робітниками, або на боці П'єтура Три Коняки.

— Я лишуся вдома, — сказав скальд. — У мене хвора дитина.

— Інакше кажучи, ти хочеш послати на поле бою бідолашну Яртрудур, а сам будеш відсиджуватись удома?

— Ти зараз розлючена, — сказав він, пройшовши мовчки кільканадцять кроків, і додав: — Невже я знов мушу віддати себе на поталу?

— Вибирай, — сказала вона. — Ти мусиш вибрати.

— Дозволь мені тут попрощатися з тобою, — сказав він. — У мене справи.

Вона простягла йому свою міцну руку.

— Ми вороги чи друзі? — спитала вона.

— Я маю справи там, нагорі, — сказав він.

Скальд зійшов з дороги й стрибнув через рівчак просто в мох.

— Ти розсердився? — спитала вона.

— Звісно, я дурний, — сказав він і переступив через колючий дріт, натягнений уздовж шляху. — І до того ж, як ти сама сказала, падлюка.

— Чого це ти так розсердився? — гукнула вона навздогін. Не озиваючись, він хутко йшов до пагорба, і ноги його занурювались в мох.

Розділ сьомий

П'ять років тому, коли Яртрудур прийшла сюди через гори, гнана негодою, градом та вітрами близької вже зими, коли вона шукала і знайшла його, самогубця-невдаху, тоді вона заходилася глядіти цього відживленого Хатлгрімура П'єтурссона і підтримувати його. Їй самій було ще не так погано, вона могла думати не тільки про себе й тому вирішила жити для нього. Вона сказала, що не забула його очі, певна, що світ не може зрозуміти їх, вірить, що він вищий за всіх і що йому потрібна мати.

Скальд відповів тоді:

— Колись у мене була мати. Одного зимового дня вона віддала мене на опікування громади. Мела хурделиця, і я так голосно плакав, що й досі ще не отямився.

— Я ніколи не покину тебе, — сказала вона.

Він глянув на Яртрудур. Молодість зів'яла на її щоках, але ясно-карі очі блищали, наче мокрі водорості, нагадуючи йому про те море, в якому не можна потонути.

— Коли вже я не зумів утопитися, я хочу лиш одного: знов почути чудесні звуки одкровення, — сказав він.

— Я благатиму господа, щоб він шепотів тобі вдень і вночі, — мовила вона.

— Там, де я зріс, ніколи не було священних днів, — сказав він пригнічено. — Моїм другом був Сігурд Брейдфіорд.

Неначе легенька хмаринка заступила сонце. Може, саме тоді Яртрудур уперше взяла під сумнів його вищість над всіма людьми землі, а може, вона не зовсім зрозуміла його — то було її перше розчарування у воскреслому Хатлгрімурі П'єтурссоні.

Яртрудур мала родичку, що жила в селищі біля фіорду, там саме шукали вчителя, який за вельми скромну платню погодився б навчати дітей читання, письма і закону божого; от Яртрудур і прийшла до скальда, щоб відвезти його туди.

Ні, він не захворів на запалення легенів, але після невдалого самогубства його часто морозило, йому важко було звикнути до

думки, що він лишився живий; скальд боявся, що життя йому так само не вдасться, як не вдалася смерть. Діти в селищі дивились на нього з страхом. Він поскаржився на недугу і попросив дозволу лягти якнайраніше. Яртрудур пішла поратись коло худоби.

Скальдові надали місце в сінях за переділкою. Там лежали інструменти, в'ючні сідла, насінна картопля. Від перини дуже тхнуло гагою, та вона була тепла, і на стовпі висів ліхтар. Скальд вирішив, що життя й справді не таке вже страшне, як часом здається; він дістав свої книжки, олівці й почав описувати все, що може статися з людиною. Остуда скоро минулася, і замість неї прийшло поетичне натхнення. Може, йому ще судилося почути божественні звуки?

Було вже дуже пізно, в будинку всі спали, коли скальд почув, що знадвору хтось намацує ручку на дверях. За давньою звичкою він сховав зошит під перину. Яртрудур Йоунсдоуттір прочинила двері настільки, щоб можна було зайти. Скальд злякано дивився на неї, але вона сказала, що хоче тільки переглянути його речі. Вона мала безбарвне волосся, заплетене в коси, була побожна й пригнічена гріхами, та попри все це в її волоссі, очах та зубах прозирало щось звірине. Виявилось, що скальдові шкарпетки і черевики зовсім діряві. Вона примостилася край його ліжка і заходилася штопати. Якийсь час мовчали. Потім вона сказала:

— Чому ти мовчиш?

— А що мені казати?

— Тоді, навесні, ти говорив так багато. Я думала про це все літо. Розкажи мені про голоси світу. Про Ісуса Христа в житті людей.

Але тепер скальд уже не мав бажання говорити про це. Він, що пізнав навесні Вегмей, таку земну, таку живу дівчину, котра лишала в нього на підлозі сліди піску та морської води, — як міг він після цього думати про Ісуса Христа в житті людей?

Знов запала мовчанка, він дивився на бліду щоку Яртрудур, коли нараз шия та підборіддя її затремтіли, полилися сльози. Він відчув себе негідником, бо ж він таки склав колись псалом для цієї дівчини й освідчився їй у листі, хоча лист цей не дійшов до неї. Хіба ж то не підлість — зрадити дівчину, хай навіть вона й почала старіти? Чи він уже забув про те, що вона прийшла здалека, аби зробити з нього людину, коли він уже дійшов до того, що навіть лихо зреклося його — він не захворів на запалення легенів, хоча й дуже промочив ноги, не вмер з голоду, хоч і не мав чого їсти, не потрапив під кулю, хоч був під обстрілом. Навіть море не прийняло його як утопленика. Нараз у нього вихопилися слова, які привели його самого в розпач:

— Люба Яртрудур, боюся, що я, на жаль,

зовсім не воскреслий Хатлгрімур П'етурссон.

Вона залилася сльозми, волаючи до господа бога й питаючи, як він міг забрати в грішницю останню її надію. Оулавюр Каурасон розчулився ще більше. Нарешті він спитав, чи не може вона уявити собі іншого сина, крім превелебного Хатлгрімура П'етурссона, і тоді вона підвела на нього свої мокрі, мов водорості, очі, в яких засвітилась іскра надії, і прошепотіла:

— Можу.

Коли вже так вийшло, він витягнув з-під перини свого зошита з віршами й сказав, що йому дуже хочеться прочитати їй одного з них. Вона пожвавішала і перестала плакати. Та поки вона слухала його вірш, скальд відчув, що вона бачить у ньому не його самого, а когось іншого, може й він бачив у ній когось іншого, а не її. Послухавши його трохи з широко розкритими очима, вона зненацька впала навколішки біля його ліжка, простягла до нього руки й сказала:

— Давай помолимося!

Він саме дочитав вірш до половини, і коли її холодні пальці торкнулись його, здригнувся і в замішанні відклав зошит.

— Що? — спитав він.

— Давай помолимося!

— Ти молись, а я послухаю, — сказав він. І вона почала молитись.

Тепер усі називали його Оулавюр Каурасон, учитель, і ставились до нього навіть з повагою. Йому не доручали ніякої роботи в садибі, і він мав багато вільного часу для своїх занять. Через день він ходив на сусідній хутір вчити дітей закону божого, там жила молоденька дівчина, яка часом позирала на нього. Вперше він заговорив до неї біля струмка, де вона полоскала панчохи, потім зіткнувся з нею в сінях і нарешті побачив у кухні, куди його запросили випити кави. З нею легко було розмовляти. Стояла похмура зима, а її юні очі сяяли, мов сонце. Повернувшись додому, він згадував їх і писав вірші про волю, про сині весняні простори, такі широкі й звабливі; коли він думав про очі тієї дівчини, весна вже не здавалася казкою, чудесною вигадкою про золоту добу, якої насправді ніколи не було в цій країні.

Одного разу, коли скальд сидів над своїми віршами, його покликали: з Яртрудур стався якийсь напад. Вона лежала в багні між сажем та будинком, ця чистуха, яка не могла спокійно бачити й порошинки, а її родичка, хазяйка хутора, стояла над нею і намагалася встромити їй між зуби цвях. Скальд геть увесь вимазався, поки доніс її до хати. Обережно поклавши її, він з подивом уздрів, що ця свята недуга подарувала їй нову душу і нове тіло. І на обличчі у неї з'явився новий вираз — вираз захвату. Він і

не впізнав би цю жінку, якби не її зсудомлені пальці, котрі під час молитви торкались його оголеної тіла і намагалися порядкувати його долею. Уночі він лежав серед насінної картоплі й бачив перед собою таємничі острови в далекому морі, куди слідом за сонцем прямували двоє молодиків, аби жити на волі. Вони зустріли там людей—вродливіших і шляхетніших за мешканців Свідінсвіка. Там панувало щастя. Такий був початок роману про заселення далеких островів.

Несправедливо було б твердити, ніби в дівчині з сусіднього хутора не вирувала гаряча кров: на несміливе привітання вона відповідала усмішкою, на зауваження про погоду — уривком вірша, прислів'ям або жартом: так починається гра. Та чи не забуває вона про скальда, скоро він зникає за рогом будинку?

Одного місячного вечора, коли скальд ішов додому, він стрів її за городом, вона виносила попіл, прикривши ночви фартухом, щоб той попіл не летів їй у вічі.

Скальд сказав:

— Маєш надто гарні очі, щоб поратися коло попелу.

— А я й сама попіл та порохнява, — засміялась вона.

— Що ти скажеш про сьогоднішній вечір? — спитав він.

— Вечір неначе порцеляновий, — відповіла вона, — місяць виблискує на скрижанілому снігу.

— Уперше бачу, як попіл і порохнява перетворилися на порцеляну, — сказав він.

— Завтра ця порцеляна розіб'ється, — відповіла вона.

— Мені здається, що така розумна дівчина мусить трохи прогулятися із скальдом, — сказав він.

Вона розв'язала домотканний фартух і, забувши про ночви, з голосним виском помчала разом із скальдом по замерзлій калюжі. Коли вони вибігли за ворота садиби, вона сказала:

— Ну, я піду, щоб моя хазяйка чогось не подумала.

— Ходімо до струмка, — сказав скальд.

— Коли я стрічаю таку веселу дівчину, я неначе заново народжуюсь на світ.

— Навіщо журитися? — спитала дівчина.

— Світ зовсім не такий серйозний, як де-хто гадає.

— Ну, а коли б з самого початку він був створений з серйозними намірами? — спитав скальд.

— Мені однаково, — відповіла дівчина. — Я люблю тільки веселих людей.

— Хоч сама ти попіл та порохнява?

— Саме тому.

Коли слухаєш гарних дівчат, мимоволі здається, ніби їхні найзвичайніснінькі слова сповнені якогось глибокого змісту, якоїсь

таємничої мудрості, а може, так воно і є, може, саме в красі й полягає вища мудрість? Скальдові здавалося, ніби дівчина володіє якоюсь особливою мудрістю, протиставленою його мудрості, і з якоюсь певною метою протиставляє своє життя його життю.

— Побережися, — сказав він. — Може, я теж маю острів у далекому морі, де панує нічим не затьмарене щастя? Може, я напишу тобі колись з отого чудесного острова?

— Ну, мені вже таки треба йти, бо хазяйка подумає бозна-що, коли я не повернуся, — сказала вона.

Їй було вісімнадцять років.

Трохи далі лежав невеличкий ставок, вкритий гладенькою блискучою кригою. Обое не витримали й побігли туди ковзатися — адже вони були однолітки. Промчали туди й назад, потім ще раз, вона тримала його за руку, але не робила ніяких спроб притулитись до нього або що; вона була тільки доброю і простою товаришкою. Вони промчали по льоду ще раз, і п'ять разів, і десять, і щоким їй аж пашіли в місячному світлі.

Вони схаменулися лиш тоді, коли зі схилю горба хтось сердито гукнув Оулавюра Каурасона. Яртрудур Йоунсдоуттір сказала, що людині з таким кволим здоров'ям слід було б піти додому й лягти, а не зчиняти серед ночі такі дикі забави з людьми, яких він майже не знає.

— З людьми? — спитала дівчина з сусіднього хутора і засміялася. — Це я — люди?

— Чого тобі треба від цього парубка? — спитала Яртрудур Йоунсдоуттір. — Ти ним правуєш, чи що?

— А нащо мені правувати ним, — відповіла дівчина. — Я гадаю, кожна людина сама собою правує.

— То ти он яка! — сказала Яртрудур Йоунсдоуттір. — Оулавюр, як мати й сестра я наказую тобі негайно облишити цю людину!

— Мати й сестра! — повторила дівчина з сусіднього хутора і зайшлася сміхом, але то не був образливий сміх. Вона весело реготала, наче почула якийсь жарт. Але саме те, що їй видалося це смішним, вразило Оулавюра Каурасона більше, ніж могли б вразити сарказм та іронія. Скальд відчув, який він кумедний в очах цієї дівчини з сусіднього хутора, бо в нього раптом з'явилася така мати й сестра. Він пішов геть, не попрощавшись. Яртрудур постояла ще якийсь час, лаючи дівчину. Потім вона побігла слідом за скальдом.

— Як ти міг так повестися зі мною, Оулавюр? — спитала вона, наздогнавши його.

Він не відповів.

— І тобі не сором, що я застала тебе з цією безстидницею?

— Ні з ким ти мене не застала, — відповів він. — І вона зовсім не безстидниця.

— То ти з нею заодно проти мене, — сказала Яртрудур і заплакала на морозі. — Гадаєш, я її зразу не розкусила? Ось бог покарає тебе, тоді ти зрозумієш, що робиш.

А він уже давно зрозумів, що вона та її осподь бог — спільники, але хоч як тяжко було йому на душі, він не міг скривдити це людське дитя, яке плакало на морозі, та його оспода бога. До того ж вона мала рацію, хоч це й був тяжкий урок: скальдові краще не ковзатися на льоду разом з безтурботною дівчиною.

Яртрудур часто сиділа вночі й щось плела для Оулавюра або латала стару одержу, десь добути для нього, і ніколи на його вбранні не було жодної плямки чи зморшки, не кажучи вже про дірки; вона невтомно працювала, перучи його одяг, огорнула його випарами зеленого мила. Весь час вона намагалася щось підсунути йому. Та незабаром скальд помітив, що подруга невтомно стежить за ним: удень, коли давав уроки, він бачив, як вона раз у раз проходила повз одчинені двері; коли він на сусідньому хуторі вчив дітей закону божого, Яртрудур часто дожидала його за хвірткою чи за будинком, і він ішов додому під її наглядом. Та ось дні збільшились, сонце довше затримувалось на небі, і скальда, мов того в'язня, охопила гнітюча туга. Гори кликали його, промовляли до нього, кажучи, що краще йому бути з ними, аніж в'язнем жити серед людей. В ці дні небеса користувалися кожною нагодою, аби шепнути йому що-небудь, мов той лукавий спокусник, котрий намагається звести дівчину. Навіть сніговий був тільки машкарою і воєнною хитрістю цього спокусника. Скальд Греттір Асмундссон жив відлюдно і загинув у далеких шхерах, та зате він знайшов вічне життя в серці народу.

Якось по дорозі додому Оулавюр Каурасон стрів одну з своїх учениць, яка несла на спині мішок. Йому подумалося, що дівчинка надто квола, щоб тягти такий важкий мішок, але він не знав, чи личить йому допомогти; досі між ними не було нічого спільного, крім Аврама, Ісаака та Якова. Насувалася заметіль.

— Що у тебе в мішку? — спитав скальд.

— Черепашки, — злякано відповіла дівчинка, бо її християнство було під владою цієї людини.

— Дай-но я понесу, бо вітер зіб'є тебе з ніг, — сказав він.

— Дякую, не треба, — відповіла дівчинка.

— Ти надто мала, щоб нести цей мішок у таку негоду, — сказав він.

Дівчинку звали Стіна. Її хата стояла між горою та берегом. Вона була вдягнена легко, панчохи метлялися на тонких ногах, вітер віяв їй просто в обличчя, і що дужче віяв вітер, то тендітнішою здавалася дівчинка. Він узяв мішок і повів її за руку.

Оце і все.

— З ким це ти йшов поза парканом рука в руку серед білого дня? — спитала Яртрудур.

— То моя учениця. Її звуть Стіна.

— Тільки того й бракувало, щоб ти не по-християнськи повівся з нею напередодні конфірмації!

— Як ти можеш казати таке? — обурився він. — Про маленьку невинну дівчинку!

— Вони зовсім не такі вже невинні, як прикидаються, — відказала подруга. — Всі вони розпусниці, й матері їхні теж розпусниці, сорому не мають, вирости не встигнуть, а вже бігають за чужими чоловіками привселюдно. Клянусь Ісусом і осподом богом, коли це дівчисько попадеться мені ще раз, я їй так намну вуха, що вона більше ні до кого не чіплятиметься.

Для Яртрудур існував лише Оулавюр Каурасон, весь інший світ складався із згуртованої армії повій; життя було війною, де вона мусила битися сама проти цієї армії спокусниць; в будні й у свята всі жінки землі, молоді й старі, чатували на цього невідалого Хатлгрімюра П'єтурссона, її скальда, намагаючись звести його з пуття.

Скальд одійшов од Яртрудур з пересохлими устами і з клубком у горлі, попрямував до комірчини й заходився складати в мішок свої книжки та шкарпетки. Коли він уже майже спакувався, зайшла Яртрудур і спитала, що він робить.

— Я йду, — сказав він.

— Куди? — спитала вона.

— Все одно куди, — відповів він.

— Ідеш од мене? — спитала вона.

— Так, — сказав він.

Обличчя їй враз ніби скам'яніло, далі на ньому відбилися розпач та біль, і нарешті вона заплакала.

— Від мене, котра ладна вмерти за тебе?

— Це не потрібно, — сказав він. — Я хочу вмерти сам за себе.

— А за кого ж умерти мені? — спитала вона.

— За оспода.

Тоді її тіло обм'якло, вона впала навколішки, мов перед ідолом, обхопила його ноги, припала до них і простогнала:

— Хоч я тільки хробак під твоїм підбором, але в мене буде від тебе дитина.

Холодна жорстокість, притаманна вільним героям, наринувла на нього зненацька, мов божевілля, мов натхнення, що змітає всі перешкоди, перетворює кайдани на порох; він бачив гори — притулок самотників —

мовчазні й величні, і вже ладен був розчавити хробака. Та враз йому сяйнула думка: розчавити одного хробака — це значить розчавити всіх хробаків. І він збагнув, де його місце. Йому здалося, ніби він враз переродився. Він не хотів заподіяти біль, він прагнув добра. Скальд наче озирнувся й побачив самого себе, поділеного на дві частини: вільний герой, безумець, злочинець і скальд відступив, а натомість з'явився християнин, слухняний член суспільства, людина нудна й непоетична. Ельвір, батько, який не міг підхопити дитину на вістря списа¹ і покійно визнав норми поведінки, визначені суспільством. Скальд знову повитягав з мішка свої речі, книжки, шкарпетки і поклав їх на місце; та й час був таки вже пізній, і в горах лютувала хуртовина.

Розділ ВОСЬМИЙ

До телефонного стовпа прибито оголошення:

«Ісландці! Ви — нащадки стародавніх скандинавських вікінгів. Геть ірландських рабів!

Хай живе ісландський державний лад, навіть коли економіка країни й вимагає зниження погодинної оплати праці! Лишайтеся вільними людьми!

Власники ботів і городів, бороніть свою націю! Ми вимагаємо війни проти датчан і росіян!

Підтримуйте авіаційні починання Щирих Ісландців Свідінсвіка! Геть безрідників!

Ми хочемо побудувати у Свідінсвіку пишну церкву і засвітити маяк культури. Геть брудних писак!

Пам'ятайте про чистоту ореолу!

Комітет.

Р. С. Цілющий риб'ячий жир для дітей продається за безцінь у мене в крамниці. А також вітаміни у вигляді драже. Вітаміни — рятівний засіб нових часів. П. П.»

Рано-вранці наступного дня, коли скальдова подруга Яртрудур Йоунсдоуттір як щира й вільна ісландка квалітивно збиралася на роботу до сушарень, скальд Оулавюр Каурасон став на дверях.

— Люба Яртрудур, я хочу попросити тебе залишитися сьогодні вдома, — сказав він.

Вона мовчки видивилась на нього, тоді сказала:

¹ Ельвір Дітолюб — один з персонажів ісландських саг, який заборонив своїм людям підкидати дітей в повітря й підхоплювати їх на вістря списів, як це робили вікінги.

— Невже ти справді приєднався до тих, хто воліє слухати людей, а не оспода бога?

— Люба Яртрудур, цілком можливо, що бог хоче, аби люди працювали за старими розцінками, а не за новими. Але я знаю одне — коли бог і люди сваряться, то краще бути якнайдалі від цієї сварки.

Сила, що примусила цього нейтрального скальда перепинити шлях своїй подрузі саме в ту хвилину, коли вона мала намір стати щирою ісландкою, була набагато дужча, ніж його глибоко вкорінена готовність догоджати і боязнь образити. І ось, ніби скорившись таємному інстинктові, але з твердим переконанням ясновидця скальд вирішив, що сьогодні було б нерозумно йти на роботу в сушарні П'єтура Паульссона і що краще залишитися вдома.

— Одійди від дверей, бо гнів осподній впаде на цей дім, — сказала подруга.

— Ну, гаразд, — сказав він. — Нехай твій бог зробить з цим домом все, від чого мій бог давно вже боронить нас.

Цього ранку в багатьох будинках певне дійшло б до бійки, коли б не сталась одна надзвичайна подія, яка відвернула увагу селища від усіх гострих питань. Датському військовому судну «Сокіл» пощастило цієї ночі здійснити неймовірну операцію — захопити в прибережній зоні іноземний браконьєрський корабель, що належав англійцям. Саме коли на суші назрівали серйозні події, датське сторожове судно ввійшло у гавань Свідінсвіка, ведучи злочинця на буксирі. Коли датчани кинули якір, директор П'єтур Паульссон уже встиг зарізати годоване теля і переодягнутись у найкращий костюм, а оголошення зникло з телефонного стовпа. Негайно прибув окружний суддя, і відбувся суд. А ввечері, після того як злодія присудили до штрафу в десять тисяч золотих крон, а рибальську снасть перетягли на берег, П'єтур Паульссон купив увесь вилов і влаштував прийом на честь датського командування та окружного судді.

Директор закупив доволі риби, щоб на якийсь час забезпечити всіх мешканців селища відрядною роботою на її розвантаженні, чищенні й солінні. Отже, боротьбу за підвищення розцінок було тимчасово відкладено, сушарні не перетворилися на поле бою, люди забули про сварку. Всю ніч, поки носили рибу, тривав бенкет на честь датчан, і не самий лише риб'ячий жир пили гості. А вранці, перш ніж суддя ліг спати, снасть англійців було продано з аукціону в присутності пастора, повіреного, кількох п'яниць та дітлахів, а також і самого директора, який стояв на пристані, розставивши ноги, з почорнілими губами та набряклим обличчям, і хоч не дуже добре тямив, проте запропонував мізерну ціну за трал — кілька сот за річ, що коштувала багато ти-

сяч, і удар молотка закріпив за ним куплене. Вся процедура тривала кілька хвилин, і директор, підхопивши під руку суддю, пішов з пристані разом з ним. Датське сторожове судно рушило в море, і на телефонному стовпі знову з'явилось оголошення, під яким хтось приписав: «Бабуня знов відчуває себе добре».

А вночі директор спорядив моторний бот з ліхтером на буксирі, аби віддати англійському траулерові, який чекав у гирлі фіорду, його снасть.

Уночі під час бенкету, поки робітники старанно перетягали з траулера видов і тельбушили рибу, знайшлося ще два щиріх ісландці, які теж не сиділи без діла, — пастор і повірений.

Дивно, але завжди знаходяться люди, ладні рятувати суспільство, навіть коли для

них і не лишилося місця за святковим столом. Поки П'єтур Паульссон частував датчан телятиною і всілякими винами — шипучими, солодкими та гіркими, так що ніхто не зміг би вже відрізнити датчанина від щирого ісландця, — ці двоє зголоднілих співвітчизників ходили від хати до хати, і люди уронисто підписували заяву про те, що замість працювати за високими розцінками навесні вони воліють мати постійну роботу влітку. Так більшість робітників підписали цей папір. Бо ж людина не метелик, який живе тільки один день лише для того, щоб розпростати проти сонця свої барвисті крильця, і не хрущ, що літає один місяць у розпалі літа; ні, людина, на жаль, мусить жити протягом цілого року.

Кілька днів перегодом у Свідінсвіку за участю всього населення було засновано

спілку щирих ісландців. Більшість воліла бути щирими ісландцями, аніж чорноробами, бо ж загалом людина — істота безкорислива, вона завжди ладна стати під знамено ідеалів, аби лиш ці ідеали були досить далекі від дійсності, від того, щоб зубами й пазурями битися з ворогом в ім'я кращого життя, аби ці ідеали були досить нереальні, неймовірні та незрозумілі, ба навіть казкові. Спілка ухвалила рішення: літати у повітрі, збудувати пишну церкву, спорудити маяк культури й оголосити війну ірландським рабам та всяким безрідникам. Далі було ухвалено влаштувати на Іванів день свято з читанням віршів Оулавюра Каурасона, з доповіддю про ореол і загальним питтям риб'ячого жиру. Урочисте заснування спілки відбувалось у народній школі, на дошці крейдою було написано великими літерами: «Тримайте ореол у чистоті! Скарпхедінн Ньяльссон. Вітаміни — рятувальний засіб у наші дні. П'єтур Паульссон, директор».

Після цього в селищі настав мир, і весняне сонце всевладно запанувало на небі. Хмари насунули і розвіялися, все вийшло куди простіше, ніж можна було чекати. Скальд майже не виходив з дому, боячись зустрічі з людьми. Він доглядав свою маленьку дочку, дивився на небо й на землю у вікно. Але з настанням літа дівчинці полегшало, вона вже хотіла, щоб її пташки, зроблені з риб'ячих кісток, літали як справжні. Знизу, з селища до неї приходили маленькі дівчатка, показували їй свої іграшки, а одного разу її спустили з ліжка, і вона разом з дітьми бавилася долі в сонячному промінні. Трохи згодом вона вже сиділа з дітьми край дороги й милувалася квітами. Скальд стояв на порозі свого дому й дивився на далекий світ. І йому здавалося, ніби дім вислизнув йому з-під ніг і помчав геть, а він залишився сам один у безкрайому просторі, споглядаючи, як дім чимраз віддалявся й меншав, аж поки не зник зовсім; тепер скальд не мав більше дому.

Чи засмутився він, втративши дім? Чи не здалося йому, що довкола пуста? Чи не думав він, що бог покинув його? Аж ніяк. Йому здавалося, ніби він стоїть у саду, повному троянд і квітучих яблунь. Він писав:

Ти одвернулась, земле, од пустелі,
Де серце спало у старі часи,
І нині пісню усмішки твоєї
Співа життя на різні голоси.
Твій найбідніший раб, небесний світе,
Твій скальд слухняний, стомлена душа,
Мов те дитя поміж троянд розквітлих,
Якому тепло з пісні і вірша.
І палко я вітаю дивні звуки,

Що їх мені, нікому, дав творець!
І радісно зітхать, здійнявши руки:
О глибина життя, о божества вінець!

Розділ дев'ятий

І ось уже знов осінь, і крук знову гострить дзьоб на дахах будинків.

— Чому ти все літо уникав мене? — спитала Йоуа одного дощового вересневого дня. Вони стрілися на розі біля крамниці, й скальд не мав куди сховатись. — Хіба ж я така страшна?

Вона дивилась йому просто в очі, не кліпаючи, хоча дощ так і лив їй в обличчя.

— Добридень, — сказав він і скинув шапку.

— Я питаю, чого ти завжди ховаєшся, як побачиш мене?

Він відповів:

— Я ні від кого не ховаюся, хіба що від самого себе.

— Я все літо хотіла поговорити з тобою, але ти завжди тікав. Чому ти тікав? — напоягала вона.

— А де Єнс Фаререць? — спитав він.

— Єнс Фаререць? — здивувалася дівчина. — Ах, он воно що, Єнс Фаререць! То ти злостишся ще з весни?

— Я цього не сказав, — відповів скальд, збагнувши, що так просто він її не спекається. — Але все літо я тішився життям і боявся, що хтось прийде і втягне мене в боротьбу.

— Боротися треба, — сказала вона. — Чого варте життя, коли людина не має ворогів? Чого варте життя, коли людина не бореться? Чого воно варте, коли не можна битись і перемагати, коли людина — не людина?

— Боротися — це, може, річ природна, так само як їсти й пити. Зате мир — це розкіш. Єдине, про що я мрію, — це жити у розкошах.

— Що ж ти робив? — спитала вона.

— Дивився на небо, — відповів скальд.

— Не говори загадками, — попросила вона. — Я знаю, що ти великий скальд.

— Я вбогий скальд, — сказав він. — На жаль, Але ж зате я багатий. Я володію небом. Я вклав увесь свій капітал у сонце. Я не так легко гніваюсь, як тобі здається, і зовсім не лихопомний. Та, як усі багатії, я трохи боюся розгубити свої скарби.

Вона відвернулась і замислилась, їй дуже личили оті цівки дощу на засмаглому лиці, що аж пашіло здоров'ям і силою. Було

видно, як думки, мов летючі хмарини, перебігають на її лиці.

— Чому ти зневажаєш людське життя? — спитала вона.

— До речі, — спитав він, — як закінчилася війна, що її хотів оголосити Єнс Фаререц?

— Ти такий великий скальд, що я спалила свою «Мрію про щастя», — сказала вона. — Але я таки розчарувалася в тобі, Оулавюр Каурасон.

— Я знаю, ти вважаєш мене за негідника, — сказав він. — І ти маєш рацію — той, хто милується світлом неба, негідник. Земля є і лишається для нього чимсь випадковим. Той, хто милується світлом неба, мусять мати жорстоке серце. Такій людині, коли її можна назвати людиною, ніщо вже не зарадить. Тим-то прошу тебе, дай мені спокій.

Коли він повторив це слово, в куточках уст йому з'явилися страдницькі риси, але вона безжально дивилася на його страждання.

— Ти двоєдушний, — заявила вона.

— Он як!

Він знову взявся за шапку, щоб попроситися й піти.

— Та годі тобі скидати раз у раз шапку, чисто дурник якийсь, — мовила вона. — Скажи мені краще, чому ти так погано ставишся до мене?

— Я вже сказав тобі, чого саме я хочу найбільше, — відповів скальд.

Потому він довго ходив під дощем, не знаходячи собі місця. Осінні птахи на пагорку, кумедно стрибаючи, вершили свій чорний тинг¹, а кілька собак, втомившись ганяти за ними, лежали неподалік, витягнувши лапи, нашорошивши вуха й висолопивши язички, збирались на силі для нової гонитви і не спускали очей з птахів, що поводитись бундючно і визивно.

Добре мати домівку, коли ти вимок до рубчика. Подруга варила суп, повітря в хаті було важке і пахло рибою. Яртрудур за своїм звичаєм почала бурчати; не розумію людей, які мокнуть під дощем без всякої потреби; як то можна не берегти одяг, коли не маєш у що перевдягтися, і таке інше. Він не відповідав, бо те, що Яртрудур звичайно говорила, майже ніколи не потребувало відповіді. Не скидаючи мокрого одягу, скальд мимоволі роздивлявся її. Вона стояла в кутку біля плити, бліда й виснажена, з густим, ніби чужим волоссям, що жило мовби незалежно від неї, як волосся, що росте на покійнику, і скальд питав себе: якщо я покину її, хто ж устроїть їй цвях між зуби під час нападу, аби вона не відкусила собі язика? Як можу я докоряти

їй, що руки в неї не молоді й не гарячі, груди — не високі, шия — не сильна й не біла, а уста не тануть під моїм поцілунком. Як докоряти їй, що голос у неї вже не молодий, що в ньому не бринить жага, а мова не вишукана? Хіба ж вона в цьому винна? Хіба ж він, обравши її як свою долю, має право карати її за вади, в яких вона не винна? Коли він бачив молоду принадну жінку, то відчував ще гостріший жаль до цієї, не такої, і цей жаль зв'язував його з нею сильніше за любов. Вона була частинка того роду людського, з яким він сам зрісся нерозривно, роду, охопленого пристрастями, вразливого і смутного, що силкується вирватися з жорстокого мороку свого існування. Чи можна зневажати і зраджувати цей рід людський, твій власний рід, хоч його пошуки доброго і прекрасного марні? Покинути цю жінку й бігти за іншою — однаково, що бігти від власного життя за мандрівним вогником. Коли ж і вона була молода і вродлива, як усі юні дівчата. Всі юні дівчата одного чудового дня перестають бути юними і вродливими, так само як вона. І скальд знову твердо поклав уникати всяких зустрічей, які могли б спричинитися до того, що він зрадить її та свій спокій. Його жаль був такий великий, що ніякі злигодні не здавалися нестерпними, ніяка катівня — надто темною, глибокою чи смердючою.

Тихого бляклого осіннього дня, коли навіть ворони припишкли, схилом пагорба йшли вгору чоловік і жінка, вони поводитись досить вимушено — зразу було видно, що заручилися зовсім недавно. То були Йоуа та Єнс Фаререц. Так, минув той час, коли Єнс Фаререц ішов цим схилом, закривши руки за спину. Скальд одразу збагнув: ця прогулянка означає, що вони заручені й хочуть в такий спосіб повідомити його про цю подію. Скальд знав, що Єнс Фаререц все літо провів в іншому фіорді й оце тільки повернувся, може, навіть учора, отже, вони порозумілися зразу, і це свідчило про серйозні наміри. Певно, він добре заробив. Єнс був високий, дужий, завжди невдоволений і войовничий, він хотів змінити суспільство і заробити якнайбільше грошей — тобто якраз був їй до пари. Може, вірш, якого склав для нього скальд від її імені і за який ще не одержав грошей, відіграв свою роль в їхньому коханні. Ця думка була якоюсь розрадою для скальда.

Він мерщій заходився прибирати в кімнаті, гадаючи, може, вони надумали завітати до нього. Але, підійшовши до Небесного Чертога, дівчина показала в інший бік, і вони звернули зі стежки. Потім дівчина знаком запропонувала своєму супутникові сісти, і вони примостилися на камені за два

¹ Тинг — народні збори округи, вече.

кроки від халупи. Вони сиділи досить довго і розмовляли, скальдові було їх добре видно з вікна. Ніхто з них навіть не глянув в його бік, ніби його й на світі не було. Через якийсь час дівчина підвелася, підвівся й чоловік, обоє пішли назад і скоро зникли з очей. Скальд перевів подих, неначе йому пощастило уникнути великої небезпеки. Серце йому страшенно калатало.

Чого він боявся? Що вони зайдуть до його халупи, аби продемонструвати йому свою вульгарну, осяйну і нудотну віру в життя, яка є основним сенсом кожних заручин і кидає виклик усім, хто скорився долі й прагне, щоб йому дали спокій? Чи, може, в глибині душі скальд боявся зовсім протилежного — що його багатство — душевний спокій — зросте ще більше, ба навіть занадто, через те що він назавжди втратив цю дівчину?

Все літо він жив у чудесній небезпеці, що вона може забрати його спокій, він ховався за найближчим рогом, угледівши її здалека; і коли вже на те пішло, неспокій конче потрібен для того, щоб людина жадала спокою.

Коли заручені зникли внизу між будинками, скальда охопив жаль; немає тепер тої тривоги, яка робить спокій ще жаданішим. Її образ, її сильна долоня, в якій ховалася вся маленька скальдова рука, її відважне вимогливе життя належали тепер іншому. Цього бляклого згасаючого осіннього дня він ніби побачив, як спливатиме його життя — безбарвне, одноманітне, мов той шлях у пустелі, таке воно було до її появи. Враз на нього війнуло холодом близьких зимових світанків з памороззю на шибках, коли він прокидатиметься, охоплений страхом перед новим днем; прокидатиметься лише для того, щоб побачити, як його власне життя невблаганно минає без радості й краси, без надії на здійснення бодай одного заповітного бажання душі; він прокидатиметься свідомий того, що все це життя, прожите відповідно до обов'язку й моралі, коли він керувався лише почуттям жалю до своїх близьких, є фальшиве від початку до кінця.

Розділ десятий

Дитина знову нездужала, дім скальда, що навесні ширяв у просторах всесвіту, давно вже повернувся на своє місце. І коли вранці маленьке дівча, бліде і кволе, хилилося на подушку, замість кинутися з усмішкою в обійми нового дня, скальд раптом згадав, що так і не виконав своєї обі-

цянки, даної торік узимку, — піти з нею на берег збирати черепашки. Картаючи себе за таку забутливість, він дав собі слово бути з нею ще добрішим. У лікарневої дружини він дістав різні ліки на додаток до вітамінів, одержаних у П'єтура Паульссона, але дівчинка ковтала їх з огидою, і тоді він пішов до крамниці й купив їй цукерок на двадцять п'ять ейрирів. Годинами сидів він коло хворої, забавляючи іграшками або розповідаючи казки. А в дні, коли дівчинка почувала себе особливо погано, він колисав її на руках, бурмочучи якісь безглузді слова і наспівуючи уривки з віршів.

Лютувала осіння негода, крізь шум зливи та виття вітру долинав важкий гуркіт океану. Багато сльотавих ночей скальд і його подруга навіть не роздягалися, щоб бути наготові. Одного такого вечора, коли халупа тріщала під поривами вітру і дитина стогнала, напівзаплющивши очі, вхідні двері зненацька прочинилися, і хтось увійшов у сіни. О такій порі люди тверезі не ходять, і скальд подумав, що в цю негоду він ще буде змушений провести ніч у товаристві якогось п'яниці. Але гість був зовсім не п'яний. Він привітався, стоячи біля дверей, які люто шарпав вітер. Прийшов, певно, здалека, бо обличчя обвітрене, на ногах високі чоботи, на плечах — плащ і рюкзак. Чоловік просунув голову у двері й кинув лев'ячим оком на всі боки — це був не якийсь там боязкий прохач.

— Ердн Ульвар! — скрикнув скальд, підхопившись. — Звідки ти взявся? Як ти сюди потрапив?

Пароплав, яким він їхав, не доплив до Свідінсвіка. Ердн прийшов пішки через гори з сусіднього фіорду.

— Ласкаво просимо, переночуй у нас, хоч тут буде не дуже зручно, — сказав скальд.

— Хто це? — спитала Яртрудур і сховалася за плиту. — Як ми можемо пропонувати ночівлю такому поважному панові? Ця халупа от-от завалиться на хвору дитину. Чи не краще йому попроситися ночувати до П'єтура Паульссона?

— Ердн, — сказав скальд, — ця халупа і все, що в ній, — твоє. Яртрудур, він стояв в дорозі й хоче їсти, що ми можемо запропонувати йому?

— Вас ніхто бува не питав про мене сьогодні ввечері? — спитав Ердн Ульвар. — Заходив сюди хто-небудь?

— А хто мав зайти?

— Один чоловік. Приятель. Має крупні риси обличчя, темну кучеряву бороду, жує тютюн.

Ні, такого чоловіка не було. Оулавюр допоміг другові скинути плащ і запросив сісти

на ліжку, прагнучи влаштувати його якнайзручніше.

— Яртрудур, чи немає в нас бодай жменьки борошна на оладки?

Проти звичаю, він сам заходився розпалювати вогонь, від надмірного старання робив усе незграбно, очі йому палали.

— Бач, чого схотів, — відповіла подруга.

— Він мій друг і мій гість, — сказав скальд. — Мій дім — його дім.

— Борошна в нас немає, — сказала подруга. — Але є картопля. А в діжці вимочується скат.

Гість навіть не подякував, хоч йому двічі презентували весь дім, він начебто й не чув розмови господарів, схилився над скальдовою текою, що лежала в ногах ліжка, й почав гортати рукопис, куточки уст йому опустилися, брови насупились. І замість розповісти про свою подорож, він спитав:

— Ти й тепер пишеш так само, як і раніш?

— Я вже не пригадую, як я писав раніш, — відповів скальд, коли вогонь нарешті розгорівся. — Зараз я пишу повість про незвичайних людей.

— Що ж то за люди? — спитав Ерн Ульвар.

— Йоухан Голий, він двадцять років тікав од своєї коханки, ходив у самому лахмітті, мов те опудало. Далі йде розповідь про Йоуна Мастака.

— Навіщо ти пишеш про цих нещасних?

— Певне тому, що мені їх жаль.

— А чому ти їх жалієш?

— Не знаю. Може, тому, що в моїх очах вони уособлюють весь рід людський.

— І ти готовий на жертви заради цієї жалості? — спитав Ерн Ульвар.

— А мені однаково, хай навіть не матиму що їсти, — відповів скальд. — Хай навіть буря завалить мій дім.

Але тут втрутилася Яртрудур Йоунсдоутір.

— Мушу признатися, це вже ніяк не схоже на пастора Хатлгрімура П'єтурссона — не знати ні сорому, ні честі й ніколи не дбати про спасіння власної душі. Сидить цілісіньку ніч, мов той привид, задерши ноги на ліжку, так що простирadlo і ковдра стають мов та риб'яча шкура, пошматована собаками; лягає над ранок, вилежується цілий день у ліжку і байдуже дивиться, як тане на очах рідна дитина, — ось його життя. Я вже не кажу, що той, хто силкується якимось звести кінці з кінцями, не чує від нього й слова подяки.

З тим самим виразом обличчя гість холодно глянув на жінку, ніби почув, як рипнув стілець; а скальд промовив:

— Вдале речення і бездоганний віршований рядок — величезна нагорода за голод-

ний день і безсонну ніч. У майбутньому, коли мій образ уже зітреться, ніхто не питає, що саме скальд їв на обід та чи спав він уночі, тоді будуть цікавитися тільки, чи добре він писав по-ісландськи, чи гарні його вірші.

— А дух цих віршів? — спитав Ерн Ульвар.

— Раніш я був далекий від людського життя, особливо від свого власного. А тепер людське життя близьке мені, особливо власне.

— Ти хочеш сказати, що твоя смерть тепер ближча? — спитав гість.

— Я намагаюся відповісти на твоє запитання про дух моїх творів, — відповів скальд. — Я мав на увазі, що світ тепер для мене більш матеріальний, аніж він був, коли ми розмовляли з тобою востаннє, і ти кажеш правду — виходить, він став для мене більш тлінний. Проте я все ще чую той добрий Голос, і хоч яке злиденне моє життя, він робить його багатим.

— Ти віриш в Іміра¹, — сказав гість і вперше посміхнувся до свого друга. Скальд захоплено дивився на комірець його сорочки — як гарно лежав він навіть після нічного переходу через гори в таку негоду. Шкіра Ердна вже не здавалася такою грубою й обвітреною, риси обличчя — тонкі й вольові; вся його постать немовби випромінювала здоров'я. І Оулавюр Каурсон був щасливий, що така людина — його друг і... суддя.

— Ну от, — мовив скальд нарешті, — от я й розповів тобі все про себе. Тепер ти мусиш розповісти мені про себе.

— А що тебе цікавить? — спитав гість.

— Які справи привели тебе в наш край? — спитав скальд.

— Я хочу стати депутатом альтингу, — відповів гість.

— Депутатом альтингу? — здивувалася Яртрудур. — А ходиш пішки через гори.

— Депутат альтингу Ерн Ульвар — по-моєму, це звучить прекрасно, — мовив скальд.

— То підтримай мене, — сказав гість. — Вибори будуть навесні.

Аж тут скальд збагнув, що з ним не жартують, і спитав:

— А що на це скаже директор П'єтур Паульссон?

— А ми його вколошкаємо, — сказав гість.

— Ну, не треба говорити таке, — скальд злякано глянув на свою подругу.

— Ти напишеш відозву до мешканців Свідінсвіка із закликом скинути Юеля і вигнати звідси його помічника П'єтура Три Коня-

¹ Міфічний велетень. Боги вбили його і створили світ з його тіла.

ки, тоді твоя дитина і всі, кого ти так жалієш тут у селищі, зможуть жити по-людськи.

Скальдова подруга озвалася з-за плити:

— Я піду з цього дому. Можете самі варити собі рибу.

— Говори обережніш, — шепнув скальд своєму гостеві, а вголос попросив подругу не брати всерйоз невинних жартів.

— Я не терплю, коли жартують з того, що для мене є священним, — сказала подруга. — І я не хочу слухати всякі гидкі слова про мого благодійника.

— Якщо він дав тобі вітаміни в таблетках, моя любя, — мовив гість, — то скажу тобі під секретом: після кожної таблетки треба випити літрів тридцять води, а користі від них однаково не більше, ніж од чорнокореня.

— Господи Ісусе, слухати такі слова від чужої людини, та ще в домі, який належить панові П'єтуру, — сказала Яртрудур, і сльози полилися їй з очей. Схлипуючи і шморгаючи носом, вона схопила свою темну хустку. Скальд підвівся й почав заспокоювати її: ну що це з нею, не можна ж виходити з дому в таку неgodу, та ще й уночі, навіщо брати до серця жарти двох давніх друзів, які не бачилися стільки років.

— Коли вже цей дім і все, що є в ньому, належить цьому чоловікові, як ти сам оце допіру сказав, то я тут зайва, — заявила подруга.

— Я піду, — сказав гість і підвівся.

Тут Оулавюр Каурасон зовсім розгубився і вигукнув:

— Якщо ти підеш, Ердн, я піду разом з тобою!

Скидалося на те, що дім скальда залишиться стояти, покинутий усіма, а в ньому — тяжко хвора дитина і солоний скат у каструлі.

Та нараз вхідні двері прочинились, у кімнату війнуло холодним вітром, і висока дівчина у червоній шовковій хустці на чорних кучерях, у дорогому пальті та з кошиком в руці голосно мовила:

— Добровечір!

— Господи, спаси і помилуй, В'єдіс П'єтурсдоуттір, як ти потрапила до цього жалкого дому? Та ще й серед ночі?

Цибата директорова дочка ще кілька років тому бігала по селищу незграбна і недоладна, але тепер це була найвродливіша дівчина у Свідінсвіку. Запальна й дотепна, вона мала здоровий колір обличчя, розумні очі ніколи не виказували, про що думає ця дівчина з столичною освітою.

— Мені сказали, що ваша крихітка тяжко хвора, — заговорила Цибата. — А тут ще цей вітер скажений. І мені стало так жаль вас, схотілося зробити для вас що-небудь... Чим я можу допомогти? — Тут вона

побачила гостя й здивувалася: — Ердн Ульвар, ви... ви тут... я просто очам не вірю!

— Та ми ж з тобою на «ти», Дісо, — сказав Ердн Ульвар. — Сам бог прислав тебе сюди, ця родина ледве не розпалася, коли я сказав, що потрібно тридцять літрів води, аби запити одну таблетку твого батька, тепер я доручаю тобі зібрати цю родину до купи.

— А ти все такий самий негідник, так само знущаєшся з бідолошного П'єтура Три Коняки, але знай, що його справжній вітамін — це я, а мене, мій любий, не треба запивати тридцятьма літрами води. Ну, а тепер давай руку і здраслуй.

— Спасибі, Дісо, — сказав гість. — Дайно гляну на тебе. Чи дуже ти змінилась? — І пояснив присутнім: — Ми з Дісою бачились у столиці.

— В'єдіс, ти ж освічена дівчина, — мовила спантеличена Яртрудур. — Та я собі не вірю — невже ти називаєш свого батька на прізвисько і глузуєш з нього, та ще й у присутності цих людей!

Хвору дівчинку, яку прийшла провідати директорова донька, всі забули, скальдові довелося нагадати про неї і показати, де вона лежить, але він сказав, що будити її не слід, найкращі ліки — це сон. Гостя схилилась над дівчинкою, але ласкавим словом, зверненням до дитини, бракувало ніжності, притаманної щирій любові. Вже ніхто не збирався покидати дім. Скальдова подруга простила дівчині її неповагу до батька й почала вихвалити великодушність чудових людей, яких осподь посилає серед ночі втішати бідняків.

— Яртрудур, любя, я чую запах вареної риби, — сказала Цибата. — Зніми її з плити. Гадаю, твоя маленька дочка давно вже не їла м'яса. Мені соромно, що я не подумала про це раніш.

Вона розкрила свій кошик і витягла звідти смажену баранину, тушковану в солодкому соусі картоплю, зелений горошок, розкішний пудинг, яблука і пляшку вина. Скальд з подругою аж заклали, дивлячись, як принцеса застелила скатертю їхній хиткий стіл, порозставляла тарілки, поклала ножі та виделки й почала розкладати принесене по тарілках. Ердн Ульвар спохмурнів і мовчав, поки вона все це робила, потім сказав:

— Ти що, не сповна розуму, дівчинко?

— Прошу до столу, — сказала Цибата.

— Це образа для дому, — заявив Ердн Ульвар. — Я не доторкнуся до цієї їжі. Дайте мені риби!

Дівчина спинилась, наче прикипіла до місця, і глянула на нього. Обличчя їй зробилося нараз дитячим і ображеним — маленьке злякане дівча, ладне от-от заплакати.

Розділ одинадцятий

— Ердн, — сказала вона. — Ось ти нарешті... нарешті приїхав, і всі тебе так чекали... А ти...

Тут вона опанувала себе, закусилла губу і сказала:

— А втім, дарма. Коли ти не їстимеш, нам більше залишиться, і взагалі це принесено не для тебе, а для маленької хворої дівчинки. Дайте йому тухлої риби і налейте в каву риб'ячого жиру.

Проте кінчилося на тому, що всі заходилися коло печені, крім тієї, для кого вона була призначена, — маленької хворої дівчинки, яка спала собі та й спала. Дочка хазяїна Свідінсвіка всю свою увагу зосередила на новоприбулому, метушилася коло нього, вгадуючи найменші його бажання.

— Ви ж знаєте, як тяжко він хворів, — сказала вона, ніби виправдуючись.

Господарі потроху подолали свою ніяковість і, замість піти геть, прийняли запрошення сісти до столу в їх власному домі. І ці незвичайні, такі різні люди їли, пили й були щасливі.

Ердн Ульвар запропонував послухати «Повісті про незвичайних людей» Оулавюра Каурасона Льюсвікінга, зі столу все поприбирали, скальд приніс свій рукопис, попросив гостей зручніше влаштуватись на ліжку, сам сів на ослінчику біля їхніх ніг і почав читати. Подруга примостилася у своєму затишному куточку за плитою. Вітер нараз вщух, море заспокоїлось. І ось землю й небо забуто. В домі запанувала сага про Голого; скальд і на чільному місці двоє слухачів королівського роду. І ця жалюгідна халупа стала королівським палацом. Дівчина притулилася до гостя, припала своєю курчавою головою до його щоки.

Пізно вночі скальд закінчив читання. Тоді подруга сказала:

— Отой бородатий, якого дожидав сьогодні наш гість, либонь, уже не прийде.

— Авжеж, — сказав Ердн Ульвар, — ну й бог з ним. Я його вже якось розшукаю.

— Не турбуйся, друже, — сказав Льюсвікінг. — Сьогодні ти спатимеш отут, на цьому ліжку. А ми самі завжди знайдемо, де лягти.

Тоді підвелася Діса й сказала:

— Ні, тут ти не можеш ночувати, Ердн.

— А то чому? — здивувався Ердн. — Чи, може, ти хочеш, щоб я заночував у П'єтура Три Коняки?

— Ну, не зовсім так, — відповіла вона.

— А як?

— Полиш це на мене, — сказала вона. — Я знаю місце, де ти можеш переночувати. Той, кого ти чекав сьогодні, зробить усе, що треба.

Незабаром вони попрощались і вийшли.

Ердн Ульвар уже в перший вечір зрозумів напрям думок свого давнього друга, збагнув, що скальд — не та людина, котра стане в перші лави, і коли вже згуртовувати прихильників, то краще шукати їх в іншому місці; тому він ніколи не вимагав, щоб скальд брав участь у партійній боротьбі, яка розгорілась у селищі під його, Ульвара, проводом. Та оскільки Ердн зовсім не поважав загальноприйняті норми поведінки, він краще, ніж будь-хто, вмів розмовляти із скалдом, тим-то в Небесному Чертогу не було більш жаданого гостя, і час, проведений друзями вдвох у володіннях Брагі¹, — в тих володіннях, де доля людини має особливий сенс, — минав непомітно.

Кінчилася зима. Давно вже знов організовано спілку некваліфікованих робітників з Ёнсом Фарерцем на чолі, але тепер вона мала пристойнішу назву: спілка робітників Свідінсвіка. Щоправда, турбот ця спілка мала поки що небагато, бо з роботою в селищі справа стояла гірше, ніж будь-коли, тож не було й приводу боротися проти надто низьких розцінок. На лихо ту частину молу, що на березі, давно вже закінчили, а уряд ще й досі не визначив, на якій ділянці молу можна вирощувати картоплю, щоб її не заливало під час припливу; коштів, щоб оплачувати працю носіїв каміння, селище не мало. Спілці лишалося тільки констатувати, що селище в скрутному стані, і на цій підставі надсилати одне за одним послання до уряду, до Юеля Ю. Юеля та директора П'єтура Паульссона: потрібні були гроші, шхуни, рибний комбінат, земля під посіви, кури і справедливий суспільний лад. А крамниця у селищі дедалі порожніла, й після нового року там не було вже нічого, крім маргарину, цикорію, сухарів та вітамінів. Ці речки, поки вони не кінчилися, люди одержували за рахунок громадської каси, сподіваючись на державну позичку.

Зате ті, хто ще мав у запасі мішок солоні риби і трохи картоплі, прагнули бути вільними ісландцями і боронити свою націю від усяких там безрідників. Акції ірландських рабів, датчан і росіян у ці дні дуже знизились. Спілка ширих ісландців Свідінсвіка оголосила збір коштів на спорудження нової ісландської церкви з колонами та кольоровими вітражами, аби в такий спосіб увічнити в селищі пам'ять Гвендура Доброго, і з усіх боків попливли дари — натурою, обі-

¹ Бог поезії, а також ім'я норвезького скальда першої половини XIX ст.

цянками поденної роботи й навіть готівкою. Бо досі в Ісландії ще не було такої скрути, щоб не можна було зібрати чималеньку суму на спорудження церкви: люди, котрі скоріше повісяться, аніж витратять на себе бодай один ейрир, давали по п'ять крон щирим сріблом, а двоє рибалок з далекого мису поклали навіть по новенькому блискучому риксдалеру. Якби тепер наш дорогий Йоун Тютюнник розщедрився тисяч на десять, можна було б до наступного року збудувати церкву, і не тільки церкву, а й маяк культури на спомин про Тоурдура з Хатардаля та Ульвюра Невмиваного. Той маяк — найпалкіша мрія директора П'єтура Паульссона. Крім того, щирим ісландцям Свідінсвіка пощастило закріпити за собою право користуватися літаком: голова спілки заявив, що вже наступного літа всі члени спілки зможуть ширяти на легких крилах над змученим злигоднями селищем Свідінсвіком біля мису Ульвюра Невмиваного.

Але жодна з цих подій не обходила скальда. Його дедалі більше хвилювало, що дівчинка вже майже не могла ковтати вітаміни П'єтура Паульссона, так само як і риб'ячий жир, а коли їй нарешті спробували давати сиродій від директорової корови, було вже запізно, дівчинка згасала на очах, аж дивно було, як довго жевріє в ній вогник життя. День у день важче було скальдові та його подрузі добувати щось на обід, таке завдання було не під силу неборакові скальду, тут потрібен науковий підхід, світова мудрість. Гроші в цю пору року росли так само кепсько, як і трава. Якщо хтось у ці скрутні часи й замовляв надгробний вірш, то добре, коли скальд одержував за це мішок торфу, а не кошик кіз'яків. Коли рибалки виходили в море і поверталися з рибою, Льюсвікінг ходив на берег, і часом йому кидали що-небудь, кажучи: «Треба дати цьому злидареві пару тріскових голів на юшку, він хоч недоумкуватий, але ж все-таки скальд, і може своїми писаннями наслати на нас благословення або ж різачку — залежно від того, як ми до нього поставимось». Та, на жаль, ці випадкові акти милосердя не могли забезпечити скальда на тривалий час.

Траплялося, він вертав додому з порожніми руками, хоч подруга й виганяла його на мороз, кажучи, що не пустить у дім, коли він не принесе цукру, житнього борошна та крупів. Стоячи навколішках, вона молилася і співала псалми — так голосно, наче кричала у зіпсований телефон. Сам скальд міг би голодувати скільки завгодно, і якби він був вільний, то просто б ліг, вкрився з головою ковдрою і спокійно чекав, поки для людей настануть кращі часи. А так усе кінчалось тим, що подруга сама йшла до директора П'єтура Паульссона й йшанючувала у нього якісь недоїдки за ту єдину платню, котру

злидар може дати багатієві: злидарські сльози.

Одного разу, коли в сінях під стелею висіла одна-однісінька рибина, скальд виїшов на шлях. Стояв мороз, кружляла завірюха; йому було наказано не приходити додому з порожніми руками. Він натягнув на вуха свого старого кашкета й двічі обмотав шию шарфом. Китайчана куртка давно вже не захищала од вітру, і скальдові здавалося, що мороз дме йому в кістки, мов у флейту.

Тоді скальд раптом пригадав те, про що, власне, й не забував ніколи, — що Хйортурова дочка так і не віддала йому борг. Не дуже то було йому приємно йти до цієї дівчини і нагадувати про таку дрібницю, зовсім не це ввижалося йому того вечора, коли його промова та її мрія про щастя знайшли одне одного. Йому поталанило, він сам утік вчасно в гори, але ж його вірш, як і завжди, з'єднав два серця. То як же вона може, кохана і щаслива, примушувати бідолашного скальда чекати винагороди за те, що він підібрав маленького ключика до серця такої чудової людини, як Єнс Фаререц? Адже мусить вона розуміти, що то не проста річ — вселяти в серця любов з допомогою мистецтва.

Вітер вигравав на його кістках, і справедливість його міркувань видавалася йому незаперечною. Ні, це аж ніяк не можна назвати приниженням. Подарувати їй вірш — це було б лицарство, якого він не міг собі дозволити за такої скрути. Яке мені діло до цієї дівчини? Мене не обходить, палкі чи холодні в неї очі. Головне, я просидів цілий день і цілу ніч, аби виконати її замовлення; робота є робота, угода є угода. Нехай люди не думають, що скальди живляться самим повітрям.

І так без кінця.

Хйортурів дім виявився саме таким, яким скальд завжди уявляв собі справжній дім, саме в такому жила в його дитячих мріях його мати: двері виходять на дорогу, привітні вікна з обох боків, дах, димар. Вузькою стежкою скальд попрямував до будинку, стискаючи в обіймах вітер, що проймав аж до кісток. На подвір'ї він побачив хазяїна — лагідного, рум'яного, веселого, в теплій шапці й куртці, вимазаній мохом. Селянин засміявся, — він зовсім не зважав на хуртовину — і спитав, чого це завітав скальд.

— Та гуляю, щоб розважитись, — відповів скальд.

Хазяїн зареготав ще голосніше — що то за чудні розваги у цих скальдів!

— Ну, як погода. Чи скоро буде тепло, як ти гадаєш? — спитав скальд.

— Та зима ще постоїть, — відповів хазяїн. — Що, є новини?

— Ні, нічого особливого, — сказав скальд.

— У селищі всі живі-здорові?
— Та начебто.
— Яка ж мета твоєї прогулянки задля розваги?

— Та я вже нагулявся на сьогодні, — відповів скальд. — Зайшов, бо побачив тебе у дворі. Просто так. Яке чудо, адже кілька років тому на цьому місці шарудів пісок, а тепер тут будинок і садиба, живуть люди й худоба. А берег, де в старих сушарнях гніздяться ластівки, скоро перетвориться на зорані лани.

— Хочеш, я покажу тобі своїх курей? — спитав хазяїн.

— Щиро дякую. Багато хто сміявся з цих птахів, бо вони не вміють літати, але хотів би я знати, який інший птах дає стільки яєць як курка? — гаряче мовив новоз'явлений прихильник курівництва.

— Хотів би я подивитись, як той, хто глузував з моїх чубаток, відмовиться від їхніх яєць, — сказав хазяїн.

Приміщення для худоби та сінник містилися під одним дахом з будинком, позаду. Скрізь панував порядок, наче у свят-вечір, підлога вишарувана, стійла та ясла вичищені, хвости й боки двох корів теж чисті, як сумління хазяїна. В одному кутку за ґратами ходило зо два десятки породистих курей, вони спокійно перемовлялися своєю курячою мовою, зате півень, угледівши гостя, випнув груди і войовничо закукурікав, трясучи гребінцем і борідкою. Оулавюр Каурсон вирішив, що це справді чудові птахи, особливо півень, і довго дивився на них. В протилежному кутку ремігали двадцять овець, сумирні й прекрасні.

— Полапай яку хоч і скажи мені свою думку, — запропонував хазяїн.

Скальд вибачився і пояснив, що він зовсім не розуміється на вівцях; правду кажучи, він їх трохи побоювався. Тоді хазяїн узяв одну з маток і показав скальдові, як треба лапати вівцю: спершу груди й спину, аби визначити, чи добре вона вгодована, потім черево — чи добре наїлася, і нарешті вим'я — чи є молоко.

— Дозволю собі зауважити, коли б ці вівці жили на березі фіорду, вони всі без винятку були б щирими ісландцями, ввійшли б у спілку і збудували маяк культури, — сказав хазяїн і розкотисто зареготав. З усього було видно, що цей чоловік та його худоба — одне ціле, що благоденство худоби — це його щастя.

— Щиро дякую, що ти показав мені цих чудесних тварин, — мовив скальд. — Я дедалі більше переконуюся, що тварини — істоти досконаліші, ніж люди, і напевне люди ніколи не піднімуться до їхнього рівня. Тварини прекрасні в усьому. Ну, а тепер мені час додому. На все добре.

Хазяїн був задоволений, що гостеві спо-

добалась його худоба й він дав їй заслужену оцінку. Чи не зайде скальд і до хати подивитись на жінок? Може, скальди вміють лапати жінок краще, ніж овець?

— Дякую, не варт, — відмовився скальд.

— У них частенько й кава буває, — сказав хазяїн.

— Ну, коли так... може й справді... дякую, — мовив скальд.

Дівчина виблискувала чистотою, мов щойно розпукла квітка, — свіжа, повна незбагненої мінливості барв, що хвилювали найпотаємніші куточки душі. Побачивши на порозі гостя, вона відкинула з лоба кучері.

— Приймати скальда на кухні — та про це не може бути й мови, — заявила вона і, міцно тримаючи його за руку, повела до світлиці. Вона вибачилася за своє кепське вбрання — грубий светр і така ж груба кошлата спідниця приховували обриси її фігури. Вона звеліла довготелесому хлопцеві принести вугілля й трісок, миттю розпалила вогонь і сказала, щоб скальд почував себе як удома. Чи не хоче він їсти?

Вдома вона поводитися так само невимушено, як і всюди, бо виросла серед великого гурту людей, звикла бути за господиню та приймати гостей; вона випровадила дітей — своїх сестер і братів, які прибігли подивитись на гостя; мачуха її та батько пішли у своїх справах; палав вогонь, у кімнаті потеплішало, шибки почали відтавати. Скоро запахло оладками.

Скальд zostався сам у світлиці й зачудовано роздивлявся довкола. На стіні висіли дві картини, одна зображала водоспад, друга — кипучий гейзер; в кутку прибито до стін дві лави з подушками, перед ними стіл, стільців не було, на підлозі ткані хідники та килимки, на стінах вишивані оздоби, широка тахта під строкатим ліжником та з вишиваними подушками, комод з тазом до вмивання, слоїк шампуня, мило, пудрениця, слоїки з пахучим кремом. На комоді скальд помітив сонник і чорнильницю. До стіни над комодом пришпилено три листівки з портретами кіноакторів, — всі аж надто прилизані, а на четвертій листівці кінозірка — не дуже пристойна і не дуже гарна. Під стіною проти вікна стояв ткацький верстат з початим полотном.

Скальд сидів на тахті серед вишиваних подушок і не міг отямитись від подиву, він і не уявляв собі, що може існувати така світлиця. До пахощів од слоїв на комоді домішувалися пахощі з кухні, скальд чув, як з ложки на сковорідку ллється тісто і так приємно шкварчить — неодмінний супровід усіх важливих подій. Потім він відчув запах кави. Нарешті прийшла господиня, розчервоніла коло плити. Вона вже встигла скинути светр і вбратись у вузьку сукню, яка їй була дуже

до лица. Дівчина постелила на стіл скатертину, принесла міцну каву з такими густими вершками, що вони майже не текли, і гарячі оладки з хрустким краєчком, помашені маслом і присипані цукром.

— Мені здається, ніби я вмер і потрапив на небо, — сказав гість, поклавши цукор у каву.

— От уже не думала, що діждуся скальда в гості, — озвалася дівчина.

— Ніколи б не повірив, що десь може існувати така світлиця, — сказав він.

— Коли я торік приїхала сюди, то повикидала звідси весь мотлох, поставила свій ткацький верстат, сама позбивала ці лави в кутку, пофарбувала їх, поклала подушки. Гарно вийшло, еге ж?

— Не питай мене, — відповів скальд. — Все, що я тут бачу — надзвичайне. Мені нема з чим це порівняти. Адже я нічого не маю.

— А кому належать вірші, які ти написав минулої весни? — спитала вона.

— Тобі, — сказав він.

— Ні, — сказала вона. — Не треба мені лестити. Але й П'єтурові Три Коняки ці вірші теж не належать, хоч ти й читав їх на його святі. А я — бодай би я ходила боса в такий мороз, як сьогодні, аби тільки вміла писати такі вірші.

Він перестав їсти й дивився на неї, вона стояла посеред кімнати, скальдові аж сльози на очі навернулись. Коли він і написав кілька гарних слів, чого вони варті в порівнянні з цією дівчиною: її форми такі досконалі, до них уже нічого не можна додати ні у віршах, ні у прозі, ні пензлем, ані божественним одкровенням.

— Йоурунн, — сказав він, благально дивлячись їй в очі своїми глибокими чистими серйозними очима. — Зглянься на мене!

— Прошу, пий каву, — сказала вона і засміялась.

— Твої оладки, — сказав скальд, опанувавши себе, — їсти їх — це однаково, що їсти ореол.

— Навряд чи це ореол святого, — зауважила дівчина.

— Авжеж ні, — погодився він. — Слухай, а що то в тебе за жінка отам на стіні?

— Це я, — сказала вона.

— Не може бути, — здивувався скальд. — Я не вірю, щоб ти могла так високо задерти спідницю на очах у людей.

— Перед скальдом можна й вище, — відповіла вона. — Перед скальдом усі голі.

— А хто ці троє над нею?

— Гадаєш, вони справжні?

— Принаймні вони добре підстрижені й зачесані, — сказав він.

— Хочеш, я підстрижу тебе? — запропонувала вона.

Він трохи подумав і сказав:

— Ні, я не смію.

— Налити тобі ще кави? — спитала вона й знов засміялася. — А чого ти боїшся?

— Я можу застудитись, якщо зостануся без чуприни, — відповів скальд. — А чому в тебе немає фотографії Єнса Фарерца?

— Знов ти з отим Єнсом Фарерцем! — посміхнулася вона, і в очах їй спалахнув зухвалий вогник, скоріш визивний, аніж пухотливий, і скальдові здалося, що він тепер краще розуміє цю фотографію дівчини на стіні.

— Але ж ви разом гуляли восени на схилі, — сказав він.

— На якому схилі? — здивувалась вона.

— Ну... просто на схилі, — відповів він.

— Я зустріла його біля дому, — сказала вона.

— Біля дому? Біля якого дому?

— Ну... просто біля дому, — відповіла вона.

Йоуа замовкла, хукнула на шибку, вкриту морозяним візерунком, тоді спитала враз:

— Як це так вийшло, що ти, котрий пише вірші для П'єтура Три Коняки, не багатий і не щасливий?

— Все моє щастя полягає в тому, що я бідний, — відповів скальд. — Я безмежно вдячний богам за те, що він не дав мені нічого, крім мене самого. Поки я бідний, я маю право вважати себе за людину.

— Це якось чудно, — зауважила вона.

— Але це щира правда, — сказав він. — Людина лиш тоді є людиною, коли не має нічого. А вірші я пишу зовсім не для директора П'єтура Паульссона. Я пишу їх для тих, хто народиться після моєї смерті. Моє життя — це випадковість. Але народ, що володіє духом поезії, вічний.

Вона помітила його хвилювання, і погляд її потеплішав.

— Коли ти говориш, мені завжди здається, ніби в тебе на плечах сидять птахи, — сказала вона. — Тобі б жити у високій вежі на порослій лісом горі, сидіти край вікна і дивитись на весь світ, і жити вічно, і пускати птахів літати.

— Птахів? Літати? Куди? — спитав він.

— До мене.

— А що сказав би на це Єнс Фарерц?

— Ти зневажаєш його, — сказала вона, — а не маєш на це права, хоч ти й дуже талановитий. Та коли вже ти знову згадав про Єнса і хочеш почути щось про нього, то можу сказати, що хоч ти й великий скальд і на твоїх плечах сидять птахи, Єнс має одну величезну перевагу над тобою, і вона все вирішує. Він ненавидить несправедливість і ладен битися за справедливість.

Щоки їй зашарілись, очі яскріли, мов блискавиці.

— Що ти мала на увазі, кажучи про перевагу, яка все вирішує?

Вона опустила очі й прикусила губу. Вона була запальна. Її часто підхоплювала якась гаряча хвиля, тоді вона не завжди вміла опанувати свої почуття і мимохіть могла проговоритися.

— Я хотіла сказати... я хотіла сказати, що одного чудового дня ти раптом збагнеш, що Ерн Ульвар більше дружить з Єнсом Фарерцем, аніж з тобою.

— Можливо, — мовив скальд. — Але я знаю одну людину, яка є ще більшим другом Ерн Ульвару, ніж ми з Єнсом Фарерцем, разом узяті.

— П'єтурова Діса розумна дівчина, — сказала Йоуа. — Вона освічена дівчина. Вона розуміє, що справедливість важить більше, ніж дім і родина, як сказано у писанні. Вона ладна боротися з несправедливістю, бодай навіть їй доведеться боротися з рідним батьком. Так само, як і Єнс Фарерц. Він має дім, має бот і гроші в банку, а проте ладен боротися проти несправедливості. Та й сам Ерн Ульвар — такий розумний, що міг би стати ким завгодно, завжди бачить лиш одну зорю, зорю справедливості. Тому він усе своє життя ніколи не їв досхочу, хіба що в туберкульозному санаторії, і, я певна, ми ще побачимо, як він умре за справу бідняків. Я люблю П'єтурову Дісу за те, що вона любить його.

— Я тебе добре зрозумів, — сказав скальд і перестав їсти. — Удар нагаєм не можна не зрозуміти. Ти намалювала тут портрети цих великодушних людей, аби на їхньому тлі ще виразніший став портрет злидаря, ба навіть негідника, що не має мужності прожити життя, — тобто мій портрет. Щиро дякую тобі за угощення, любя Йоурунн. Таких смачних оладок я не їв відтоді, як мене воскресили з мертвих. А тепер я мушу піти з цієї затишної теплої світлиці, з цього раю, де є все, в тому числі й обов'язкова любов до справедливості, й повернутись до свого дому.

Збагнувши, що образила його, вона підійшла до нього зовсім близько, назвала на ім'я і сказала, не підводячи очей:

— Чому я ставлюсь до тебе гірш, аніж до інших? Можеш ти мені це пояснити?

— До побачення, — сказав він.

— Зажди, — попросила вона. — Я добре знаю — треба мати мужність, щоб жити твоїм життям, навіть велику мужність, пробач, що я була така несправедлива, і посидь ще.

— Я зайнятий, мені вже давно треба бути вдома, — сказав він. — Я взагалі зайшов цілком випадково.

— Спасибі, що зайшов, — сказала вона. — Але ти не зовсім мене зрозумів, ба навіть

зовсім не зрозумів. Чуєш, Оулавюр? Я знаю, що не вмію вибирати слова, але прошу тебе, не карай мене за це, я не хочу, щоб ти пішов од мене ображений після того, як єдиний раз завітав сюди. Оулавюр, завжди, коли я в думці повторюю твої вірші, мені хочеться чимсь віддячити тобі. Що ми всі тут можемо зробити для тебе, що тобі потрібно?

— Дякую, я маю все, що треба, — перебив він її, висмикнув руку, яку вона тримала обома руками, і попрямував до дверей. — Моя хвора дочка плаче там, удома, і кличе мене, коли я довго не повертаюсь.

Він знову вийшов у заметіль і натягнув на вуха свого старого кашкета.

Розділ дванадцятий

А тим часом директор П'єтур Паульссон квапливо збирався до столиці. Спершу в цьому не бачили нічого особливого, директор їздив частенько. Та незабаром пішли чутки, що тут не все гаразд: директора викликано до столиці, де він мав стати перед судом. Призначено особливого слідчого у справі про шпигунство, і до справи цієї, як виявилось, причетні багато визначних діячів країни; вони допомагали іноземним бракон'єрам обкрадати народ, грабувати джерело його існування. У зв'язку з цим проведено якнайретельніше розслідування стану здоров'я фру Софії Сйоренсен, бабусі директора П'єтура Паульссона. Як стало відомо з столичних газет, слідство виявило, що центр цієї діяльності на користь іноземців був у столиці, у депутата альтингу Юеля Ю. Юеля, і по всіх багатих на рибу мілинах країни діяли його помічники. Було доведено, що П'єтур Паульссон є агентом іноземців у Свідінсвіку. Всіх без винятку шпигунів присудили до штрафу. На П'єтура Паульссона теж наклали великий штраф, але це навіть сприяло збільшенню його кредиту, бо цифра була п'ятизначна.

Проте у Свідінсвіку почали діяти люди, які всіляко намагалися підірвати загальну довіру до особи, що сплатила такий величезний штраф. Ці люди твердили, ніби Юель Ю. Юель ось-ось уже збанкрутує, і остання його іржава посудина, душогубка, неодмінно піде на сплату штрафу. Спілка робітників висловила недовіру і директорів і депутатів альтингу, заявивши привселюдно, що вони обидва лишилися без шеляга в кишені й не заслуговують на довіру. Навіть дехто із щирих ісландців неначе похитнувся у своїх

переконаваннях. Ясна річ, спілка щирих ісландців одразу ухвалила резолюцію, що брудні вихватки проти директора і депутата альтингу є не що інше, як підступи всяких безрідників, котрі, відірвавшись від народу, борються проти народу, проти батьківщини. Та незважаючи на це, день у день зростала кількість щирих ісландців, які почали сумніватися, що Юель і директор мають так уже багато грошей. Звичайно, всі вільні висловили співчуття П'єтурові Паульссону в тому, що він став жертвою сучасного правосуддя, яке захопили в свої руки безрідники, але потай вони питали себе, чи можуть люди, які за гроші виконували небезпечні завдання для когось, самі сплатити цей штраф? Чи можна вірити в багатство людини, яка виконує небезпечні завдання для когось, замість працювати для самої себе? Уже не можна було приховати того, що віра в стовпи селища похитнулася саме там, де цього найменше чекали. А що коли остання іржава посудина Юеля таки піде з молотка? Що ж тоді буде з незалежністю країни? Коли Юелю не пощастить довести, що він має доволі грошей, то цілком імовірно, що навесні він не пройде на виборах до альтингу. Для суспільства настали тяжкі часи. В ці дні дехто нишком перебрався з спілки щирих ісландців до спілки чорноробів.

Люди з нетерпінням питали себе: цікаво, який вигляд матиме наш велелюбний благодійник і стовп суспільства, коли він зійде на берег після подорожі до Біармії?¹ Кожен робив припущення залежно від свого сумління, бо люди звичайно судять інших за своїм образом і подобою, але в цьому куточку земної кулі ніхто не чекав такої мужності. Несподівано для всіх стало очевидно, наскільки директор П'єтур Паульссон вищий за всіх інших людей.

Одного чудового дня до фіорду зайшло вантажне норвезьке судно і взяло курс просто на Свідінсвік. Капітан навіть не викликав лоцмана — йому були відомі всі небезпечні місця. Не дійшовши трохи до берега, норвежець кинув якорі. Це прибув директор П'єтур Паульссон. На ньому був капелюх з ширшими крисами та вищим наголовком, аніж його звичайний, — не інакше, то був один з капелюхів самого Юеля. Директора оточував пишний почт з інтелігентів — усі теж у капелюхах, з тростинками і в окулярах, як і сам директор. Урочиста процесія пройшла через селище.

Що ж це, хай йому біс, могло б означати? Тільки одне: у Юеля Ю. Юеля знайшлося досить грошей. Акціонерне товариство «Грімур Лодінкінн», яке навесні збанкрутувало і заборгувало державному банкові кілька мільйонів, одержало в тому ж таки банку

¹ Біармія або Б'ярмаланд — країна на узбережжі Білого моря, населена фінським плем'ям Б'ярмів.

мільйонний кредит, аби збудувати у Свідінсвіку довгожданий рибний комбінат, от П'єтур Паульссон і прибув разом з інженерами та підрядчиками на судні, навантаженому будівельними матеріалами для комбінату: спорудження причалу і фабрик мало розпочатися негайно. Того ж дня у Товаристві щирих ісландців скликано збори, які вітали радісне повідомлення про комбінат. Люди висловили бажання працювати на будівництві комбінату за низькими розцінками. Інтереси Ісландії були у Свідінсвіку піднесені на належну височінь.

А над ліжком хворої дитини сидить Оулавюр Каурасон Льюсвікінг, і звістки про зовнішні події долинають до нього, як далекий шум вітру. Над усе хвилюють його зараз страждання дівчинки, за останню добу вони посилились, немов океанські хвилі, падають вони на це маленьке тільце, під час переміжків вона непритомніє, а скальд сидить коло неї блідий, змучений безсонням, і жде нової хвилі, палко бажаючи того, хто послав їй ці страждання, аби нова хвиля замість дитини впала на нього. Уже випробувано все можливе, навіть лікаря викликали.

Ніч напередодні повернення в селище П'єтура Паульссона була особливо тяжка, батько й мати, не роздягаючись і не лягаючи, сиділи над дівчинкою. Надвечір наступного дня вона поринула у напівдрімоту, її надто часте дихання тепер було ледве чути, вряди-годи тілом пробігав легкий дроз. Яртрудур міцно заснула, але батько ще сидів біля ліжка, похиливши голову, охоплений тією втомою, яка сковує тіло тупим, гірким болем і жене думки та почуття геть, у п'яний світ привидів та марення.

Нараз скальд здригнувся, йому привиділось, ніби у двері просунув голову лев і оглядає кімнату тим рішучим поглядом, який, за цілковитої відсутності всякого співчуття і жалю, зробив його всемогутнім царем звірів, що знає силу влади над іншими, — саме тому він є цілком чужий людині.

Скальд випростався, намагаючись ширше розплющити очі й подивитись, чи не зникне ця мара, чи не з'явиться якась інша. Лев'яча голова у дверях потроху перетворилась у знайоме обличчя друга. Перш ніж увійти Ердрн Ульвар сторожко роздивлявся довкола, мов той звір, що принохується.

— Ти один не спиш?

— Так, — прошепотів скальд, — я один не сплю.

— Можна мені переспати цю ніч у тебе на підлозі? — пошепки спитав Ердрн Ульвар.

— Не питай нічого в цім домі. Це твій дім, — відповів скальд.

— Я наймав кімнату в одного щирого ісландця, заплатив за неї наперед. Але сьогодні ввечері мене вигнали, заявивши, що ісландський напрям переміг. Як тут справи?

— Скоро кінець, — відповів скальд.
— А ти викликав лікаря?
— Так, він був уранці.
— І звісно, нічого не зробив?
— Еге ж, він випив усі ліки, які його дружина прописала дівчинці минулого тижня, — все, що лишалось у трьох слоїках. І з'їв усю мазь, якою ми змащували їй пролежні.

Ердн Ульвар мовчки підійшов до ліжка і з хвилину дивився на дівчинку; на обличчі його не можна було прочитати нічого.

— Вона вже не впізнає ні матір, ні мене, — сказав Оулавюр Каурасон. — Останні три дні вона не могла навіть посміхнутись до мене.

— Ти не збираєшся лягати?

— Ні, я сидітиму, я трохи передрімав удень. Але Яртрудур, моя подруга, не спала всю ніч і весь день, тому ліжко, на жаль, не вільне, але я дам тобі ковдру, ти зможеш у неї загорнутись.

— Як ти не лягаєш, то й я не ляжу, — сказав Ердн Ульвар. — Чи я гірший за тебе? Я можу сісти на цей ящик з другого боку її ліжечка, спертись об стіну, і ми з тобою побалакаємо.

— Я радий, що ти прийшов до мене, — сказав скальд. — Я тут сиджу так довго, аж мені вже казна-що ввижається. Зараз я зварию трохи кави. А ти розкажеш мені новини.

Керосинка пустила спершу трохи чаду, потім вода зашумувала, нарешті запахло кавою. Двоє друзів сіли обабіч дитячого ліжка і стали повільно пити каву, а гість розповідав про все, що сталося в селищі. Про подорож П'єтура Паульссона і про справу, в якій він був замішаний, про банкрутство і багатство Юеля Ю. Юеля, про гроші в Ісландії і про те, кому вони служать, і про народ, що терпить від безгрошів'я, про тих, хто надсаджується на роботі або ходить безробітний. Всі вони добросерді споживачі цикорію та маргарину і до того ж не мають права називатись ісландцями у своїй власній країні, їх називають або ж безрідниками або ж ім'ям народів (від кельтів до слов'ян), про яких вони й не чули ніколи, — і все це, щоб виправдати грошову війну, яка провадиться проти них. Далі гість розповів, що, зійшовши сьогодні на берег, П'єтур Паульссон насамперед скликав збори у своїй продажній спілці й пообіцяв роботу за розцінками, встановленими ним самим, на цьому шахрайському комбінаті, — в нього ж бо перед виборами мають намір вгати тисяч крон. Спілка робітників Свідінсвіка теж зібрала сьогодні ввечері збори й ухвалила ні на крок не відступати від розцінок, затверджених навесні, ані від своєї вимоги, щоб делегати спілки брали участь у розподілі роботи в селищі, а інакше оголосити страйк. Ухвалу цю вже сьогодні ввечері подали П'єтурові Паульссону, і він одразу ж

відповів, що той, хто слухає Ердна Ульвара, не лише ворог Душі, а й ворог Ісландії, і ставитись до нього будуть саме як до ворога. Цибату посаджено під домашній арешт — її двері замкнули ззовні, а під вікном стоїть варта.

Скальд неухважно слухав довгу розповідь Ердна Ульвара, повну складних перипетій і драматизму, приправлену яскравими слівцями, відступами, означеннями, висновками та характеристиками. Все це було дуже далеке від тієї ділової і об'єктивної манери, якої дотримувався скальд. Ця пристрасна розповідь, що велася притишеним голосом, майже пошепки, над умираючою дитиною, надала людського змісту холодній пісні нічного вітру і проклала скальдові шлях крізь хаші і моторошних видінь, жертвою яких він став би цієї ночі, поки згасав вогник дорожнього життя. Скальдові було байдуже, що саме говорить його друг, він радів, що цей голос звучить зараз в його домі. Отак гість проговорив більшу частину ночі, а скальд слухав, непорушно втупившись в одну точку, і раптом сказав:

— Я безмежно вдячний всевишньому за те, що він дав мені почути мову благородної людини саме цієї ночі й забути, що людина — це прах.

Ердн Ульвар пильно глянув на друга і сказав уже зовсім іншим тоном:

— Кожна проста людина благородна. І вона зовсім не прах.

— Ти завжди прагнеш не вирізнитися серед інших, Ульваре, а це риса хороших людей, їм завжди не подобається, коли кажуть, що вони живуть для інших. Любити ближніх для них так само природно, як їсти й пити.

Ердн Ульвар довго сидів задуманий, анітрохи не зворушений високою оцінкою друга. І коли він нарешті відповів, слова його зовсім не пасували до спокійного шурхоту нічного вітру.

— Я не вірю в любов. Я навіть не знаю, що таке любов.

— Любов, — сказав скальд, трохи розгубившись, бо йому довелося несподівано пояснювати таку звичайну річ. Збентежений, він повторив ще раз це слово. — Любов — це означає відчувати страждання будь-якої людини так само, як я відчуваю страждання моєї дівчинки, коли в неї починається напад болю.

— Людина має лиш одну рису, яку можна порівняти з цілеспрямованими інстинктами звірів, благородну рису, її бракує навіть богам: людина прагне справедливості, — сказав Ердн Ульвар. — Той, хто не прагне справедливості, не людина. Я мало ціную ту жалість, яку боягузи називають любов'ю, Льюсвікінг. Що таке любов? Коли велелюба людина бачить, як іншій людині виколують очі, вона волає, неначе то їй самій ви-

колюють очі. Та коли людина бачить, як можновладні, брехуни осліплюють цілий народ, ще й дурять його, вона лишається байдужа. Коли велелюбна людина бачить, як собаці прищепили хвоста, їй здається, ніби в неї самої є хвіст. Зате в її душі не здригнеться жодна струна, коли знавіснілі злочинці в неї на очах затоптують у болото половину людства.

— Але ж через жалість до людей господь віддав на розп'яття свого єдиного сина, невже ти не бачиш нічого повчального в цій старій казці, Ердн?

— Авжеж бачу, — відповів Ердн Ульвар. — Бачу, що жалість до людей убиває богів.

— Тож ти вважаєш, що я не маю рації, відчуваючи жалість до цієї вмираючої дитини, яка лежить між нами? — спитав скальд.

— Життя дитині має забезпечувати справедливість, а не любов, — відповів Ердн Ульвар. — Боротьба за справедливість — ось єдине, що надає сенс людському життю.

— Ердн, — сказав тоді скальд, — а тобі не спало на думку, що боротьба за справедливість може тривати доти, аж поки на землі вже не лишиться жодної людини? «Хай загине світ, зате справедливість восторжествує», каже старе прислів'я. По-моєму, це прислів'я може правити за девіз для божевільних. А якщо боротьба за справедливість призведе до загибелі світу, Ердн, що тоді?

— Твоя правда, боротьба за справедливість призведе до загибелі світу, — відповів гість.

— Справедливість — це бездушна чеснота, — сказав скальд, — і якщо вона переможе, то не лишиться майже нічого, задля чого варто було б жити на світі. Людина живе насамперед своєю недосконалістю і заради неї.

— Людина живе своєю досконалістю і задля неї, — сказав Ердн Ульвар.

— Ти ж не будеш заперечувати, Ердн, що людина від природи є бідна, — сказав скальд.

— Людина від природи є багата, — сказав гість.

— Поглянь на цю дитину, що лежить між нами...

Ердн Ульвар не глянув на дитину, але швидко відказав:

— Немає нічого більш природного і зрозумілого, аніж смерть. Людина мусить зустрічати смерть так само радісно, як і все інше, що приходить у свій час. Нормальна людина навіть не боїться смерті. Християнські циніки, твердячи, ніби людина грішна, використовують смерть, аби з її допомогою залякувати людство пеклом; це пропаганда людиноненависництва. Допіру ти сказав, ніби людина — це прах. Але ж це не що інше, як християнський забобон, перекруче-

ний, порочний погляд. Людина — це насамперед істота, яка височить над землею. Звичай ховати людей у землю виник зовсім не тому, що дехто вважав, ніби людину створено з праху, а тому, що ті, хто ховає, гидують людиною і порівнюють її з тим найнижчим, що їм відомо. З фізичної точки зору людина — це передусім вода, в ній лише двадцять відсотків інших складових речовин, у певному розумінні людина — це водяна істота, проте для життя їй насамперед потрібне повітря. Але, що найголовніше, людина — це вогонь. Це та істота, котра вирвала вогонь у богів, і тим, чим людина стала, вона завдячує тільки вогню.

У щілинах і стріхах шепоче нічний вітер, ніби далекока долинає хропіння скальдової подружки, дівчинка все ще лежить у глибокому забутті, скальд схиляється над нею, і довге вогняно-руде волосся спадає йому на чоло й на щоки. І коли він дивиться втомленими очима на свого друга, що сидить по той бік ліжка, йому здається, ніби друг говорить до нього з якоїсь безмежної даліни, відстань між ними казково-неймовірна, вона незмірна, незалежна від жодних зовнішніх ознак, і все-таки вони обидва — неодмінна умова, два полюси. Скальд каже:

— Сьогодні вночі, коли я слухав наші голоси в цій незвичайній нічній тиші, де чатує близька смерть, мені здавалося, наче ми з тобою двоє богів, що сидять у небі на хмарах, а між нами — конаюче людство.

Тут скальд помітив, що дівчинка розплющила очі й дивиться на нього. Вона опритомніла. Життя і здоров'я знову заграли на її личку, уста заворушились, батько збагнув, що вона хоче щось сказати йому. Він низько схилювся над нею і поцілував її в чоло.

— Тату, — мовила дівчинка напрочуд дзвінким і чистим голосом, який блиснув у кімнаті, мов сонячний промінь, пробуджуючи все до життя й освітивши сутінки після шепоту друзів і тихого бурмотіння вітру. — Тато і Магга підуть на берег...

— Радість моя, скоро у вікно зазирне весняне сонечко, — сказав її батько. — Тоді ми встанемо з тобою раненько та й підемо на берег збирати черепашки, великі й маленькі, плоскі й кручені, рожеві й перламутрові.

Вона радісно посміхнулася батькові й більш нічого не сказала. Тепер все було прекрасно, вона така багата, така щаслива, маючи його і знаючи, що він тут, поруч, ласкавий і любий. Дівчинка відчувала на лобі його м'яку добру руку, бачила над собою його лагідні очі й раділа, думаючи про веселу прогулянку разом з ним. Повіки її знов опустились, але усмішка не зникла з уст. Надовго запала тиша. Ердн Ульвар сидів нерухомо по той бік ліжка і з кам'яним обличчям дивився кудись перед собою, ніби все це його зовсім не обходило, або ж нав-

паки — хвилювало так, аж він не міг дивитись на дитину. Трохи згодом слабкий дроз знову пробіг тілом дівчинки, і все кінчилося. Скальд зняв руку з її чола. Очі в неї були напівзаплющені, на устах ще вигравала усмішка. Якийсь час скальд дивився на неї, на її усмішку і прошепотів сам до себе, хитнувши головою, мовби на підтвердження своїх слів:

— Нехай увійде. Я завжди знав, що вона — добрий друг.

Розділ тринадцятий

Коли у скальда Оулавюра Каурасона народжувалася дитина, він зразу біг до сусідів позичати безмін, аби зважити її. Коли дитина в нього вмирала, він ішов позичити кілька крон, аби купити труну.

Вранці друзі попрощалися біля дверей будинку — один пішов закликати бідняків боротися за справедливість, щоб дітям майбутнього жилося добре, другий подався шукати добросердих людей, щоб поховати свою дитину. Проте важко було знайти добру душу, яка зголосилася б поховати його дочку. Хто частував його гарячою бурдою з цикорію, хто — бубликами, але ніхто не хотів брати на себе похорон. Натомість його намагалися розрадити, кажучи, що гряде нова золота доба, — адже цими днями почнуть будувати комбінат. Чи варт бідкатися, що доведеться працювати за п'ятдесят ейрирів на годину, коли при цьому люди зможуть зберегти свою національність. Інші були настроєні песимістично й казали, що ореол директора П'єтура Паульссона не вартий п'ятдесяти ейрирів. Лише в одному сходилися всі — кожна сторона мріяла створити міцну спілку, і всі дуже старалися перетягти скальда на свій бік, забуваючи, що йому треба поховати дитину. Вислухавши всі міркування, скальд сказав: коли б у нього спитали, чого він бажає найбільше, він одповів би, що хоче стати гірським духом.

Пастор вважав, що за нинішніх обставин поховати дитину досить важко, не може бути й мови, щоб він позичив скальдові гроші на труну, треба вже зовсім не мати сорому, щоб звертатися до бідного слуги господа бога ще й з таким проханням. То був тяжкий рік, чисто як доба Стурлунгів¹. На пасторовому носі й на рукавах лежала порохнява. У нього сталося лихо — великий клапоть домотканого полотна, покладений восени на дно силосної ями, щоб розгладився, зник без сліду.

¹ Доба Стурлунгів — XII—XIII століття, коли міжусобиця серед ісландської родової знаті призвела до загибелі староісландської республіки і до втрати країною незалежності.

— Люди забули про Христа, — сказав пастор.

А що скальд все просив та й просив, слуга божий прямо сказав: сумління не дозволяє йому виконувати пасторські обов'язки, коли немає певності, що йому за це заплащать, пасторам теж треба жити, так само як скальдам; і він зовсім не повинен давати гроші на труну чи ховати кого-небудь, якщо не одержить наперед належної платні. Скальд підвів на пастора глибокі серйозні очі й спитав:

— А що зробив би на вашому місці Ісус Христос, пасторе Брандур?

Пастор здув з рукава цілу хмарину поро-ху й різко мовив:

— Я не бажаю слухати таке у своєму домі. Як ти взагалі смієш розводитись про бога? Я знаю достеменно, що ти не віриш у бога. Той, хто так розуміє, не вірить у бога.

Скальдові було не до суперечок на релігійні теми.

— На жаль, я не знаю, хто в кого більше вірить — я в бога чи бог у мене, — сказав він. — Я знаю тільки, що між нами завжди були добрі відносини. Але я завжди вважав, що з моїми земними справами мушу звертатись до людей, а не до бога.

— Отож-то й воно, — сказав пастор, — впізнаю цей тон. Він іде від росіян, цей бридкий тон. Не вірити в бога і вимагати все від людей, це їхня звичка. Ніякої поваги до майна тих, хто всім жертвує задля економіки країни. А складати повісті про викрадачів овець, про людей, що знущаються з власних дружин, та ще й завошивіли, про всяких голодранців, які ніколи й не жили в нашій окрузі, — оце вони називають сучасною поезією і вимагають до неї поваги. Ви нічим не гребуєте, аби тільки знеславити селище та підірвати його репутацію!

— Та-ак, — сказав скальд, — ну, я мушу йти. Велике спасибі, прошу пробачення.

Коли пастор побачив, що скальд став покірливий, він трохи пом'якшав і сказав, одчиняючи йому двері:

— Єдине, що тобі лишилося, це звернутися до старого Йоуна Тютюнника, який живе на французькому хуторі. Це поважна, чудова людина, він так само як і наш директор доводить на власному прикладі, як багато може людина досягти в житті, коли вона не звикла весь час вимагати чогось від інших. Ось уже скоро сорок років, як він рубає тют-юн для господа бога і для людей з шостої години ранку до одинадцятої години ночі. Коли французи поїхали звідси, вони подарували йому велику ділянку землі біля самої затоки — за те, що він стеріг їхнє майно, поки вони мали тут склад. А через два роки він продав цю ділянку державному радникові за великі гроші. Такі люди гідні наслідування, ними пишається наше селище, саме

про них і треба писати книжки й складати вірші, а не про всяких вошивих негідників і голодранців. Про таких людей, як наш старий Йоун, господь сказав: «У малому ти був вірний, над великим тебе поставлю».

Багач-тютюнник дозволяв собі тільки одну розкіш — смолу. Щороку він смолив свій будинок, тоді як всі інші будинки блякли від негоди. Всередині смерділо кіптявою та гаром, аміаком та кислим тютюном. Біля малюсінького віконця сидів на ліжку старий з брудною сивою бородою, підсліпуватими очима в більмах, у лахмітті, й кощавими жилавими руками м'яв жмут злежаного тютюнового листа. У головах ліжка стояв на керосинці голубий кавник та ослін для різання тютюну. Багач плюнув на підлогу, полапав рукою на полиці, де стояла бляшанка з тютюном, і спитав:

— Тобі на скільки, на двадцять п'ять ейрирів чи на п'ятдесят?

— На жаль, я не вживаю тютюну, — сказав скальд.

— Чого? — не зрозумів багач.

Скальд вибачився ще раз.

— Ти хто такий? — здивовано спитав багач.

Скальд назвав себе.

— Тут ніхто нічого не одержує задурно, — заявив тютюновий король.

— Я зайшов тільки висловити тобі свою пошану, бо пастор часто говорив мені про тебе.

— Пастор? — насторожився старий Йоун Тютюнник. — Передай йому, що церква буде тільки коли я помру, не раніш. А поки я живий, я хочу, щоб мені дали спокій. Годі канючити. Просвітку нема через оте вічне скигління та випрохування. Я ніколи нічого не одержав задурно.

— А я й не збираюся нічого в тебе просити, — сказав скальд. — Просто мені спало на думку, чи не можеш ти розповісти щось цікаве, як усі старі люди при нагоді. Я б залюбки послушав розповідь про твоє життя. Хтозна, може б, я написав щось про тебе — те, що тобі здається гідним пам'яті людей.

— Ні, — сказав старий. — Нема чого писати про мене. Все, що мусить бути написане, вже написано, це зробив святої пам'яті Сноррі Стурлусон. Я маю свій родовід, і цього з мене досить. По чоловічій лінії рід мій іде просто від Харальда Синьозубого. Нині в Ісландії живуть самі лише дармоїди та пройдисвіти. Колись я мав справу з французами. Скажи пасторові, що церкву він одержить тільки після моєї смерті.

— Але ж бодай що-небудь мусить давати тобі радість у житті, як і всім людям, — сказав скальд.

— Ніхто не зазнає радості, поки не помре, — відповів старий.

— Сьогодні вночі у мене вмерла дитина, — сказав скальд.

— Що ж, таке трапляється. Я ніколи не мав дітей, — сказав старий. — Я ніколи не кидав гроші на вітер.

— Я теж не збирався заводити дітей, — сказав скальд. — По-моєму, я сам дитина, дитиною і зостанусь. А проте незчуєшся, як уже й зажевріє нове життя.

— Я чув, ти бідняк, — сказав Йоун Тютюнник.

— Так, — сказав скальд, — це правда. Я бідняк. А хто не бідняк, коли вже на те пішло. Людина — вбоге створіння.

— Не кажи, наші предки не були бідняки. Гонгурольф підкорив Нормандію, це я знаю від французів. А Ервародд¹ був високий, дванадцять ліктів, і прожив триста літ. І я зранку до вечора рубаю тютюн, не звертаючи уваги на це осоружне голодне скигління навколо, я навіть часто встаю серед ночі, щоб розтерти гаманець тютюну. Але ніякої церкви вони не матимуть, поки я не помру.

— Я розумію, безглуздо просити в тебе допомоги, коли спіткало лихо, — сказав скальд. — Може, я згодом і міг би розплатитися з тобою, як не грішми, то бодай віршем.

— Я ніколи не допомагаю тому, кого спіткало лихо, — заявив Йоун Тютюнник. — Бідняки ніколи нічого не домагались і не доможуться, навіть коли їм подають допомогу. Якщо іноді я комусь і допомагаю, то лише багатим. Тоді принаймні знаєш, куди пішли гроші. Бідняки — це океан.

— Ну, а коли ми тремтимо, скулившись на морозі, й навіть земля неблаганно закрита для наших померлих дітей, не кажучи вже про небо, — що тоді?

— Мені ніколи нікого не жаль, — відповів Йоун Тютюнник. — Про мене, бодай хоч усі чисто поздыхають. Це тільки справедливо, коли здихає той, хто не може жити. Я не зможу жити — я теж здохну. І ніхто мені не допоможе — ні на землі ні на небі.

— Навіщо ж тоді народився Ісус Христос, коли вже ми не допомагатимем один одному в біді? — спитав скальд.

— Нехай Ісус Христос сам допомагає своїм злидарям, — сказав Йоун Тютюнник. — Церкви йому не буде, поки я не помру.

— Слухай, Йоуне, нехай Ісус Христос сам будує собі церкви, а ти, поки живий, допомагай своїми грішми братам, яких спіткало лихо.

— Я ніколи не мав братів і не хочу їх мати. Нема чого втягати мене в цю справу, — сказав старий. — Всі вони кляті ледарі. Плювати я на них хотів.

— Хтозна, може й справді я багатий чоловік, милий Йоуне, — сказав скальд. — Хто-

¹ Гонгурольф і Ервародд — герої ісландських саг.

зна, чи не матимеш ти добрий відсоток, якщо позичиш мені десять крон.

— Ні, — сказав старий. — Ти мені не до вподоби. Мені все життя подобався мій родич Сігурдур Фафнісбані. Оце справжній мужик! А ось Греттір¹ був собі звичайний бідняк, та й Гуннар з Хлідаренді теж завжди був ледар. Якщо в нас у Свідінсвіку й можна кого-небудь вважати за людину, так це бідолашного П'есі Паульссона. Багато років тому я плавав разом з його татусем на одному боті, він був брехун та ще й на руку не чистий, казали навіть, ніби він убив людину, отже, рід цей препоганий. Але краще бути гордістю поганого роду, аніж заблюдлою вівцею доброго роду. І якщо вже я коли-небудь допоможу комусь тут у селищі, то хіба що бідолашному П'есі. Можеш узяти безкоштовно один понюх, а більше я не дам нічого. І скажи цьому паршивому пасторові, що він не матиме церкви, аж поки я не помру.

Надходив вечір, скальд випив уже чимало цикорної бурди, а надії на поховання дитини було не більш, ніж уранці. Повертаючись додому, він згадував усе пережите за день. Він добре розумів, що звертався до всіх, крім того, хто б напевне допоміг. Скальд боявся, що не витримає солодкого чарівного напою, такого любого серцю директора П'етура Паульссона. Було ще одне місце, але там він уже й зовсім не міг принизити свою гідність, — дім Йоуї.

Скальд вертав додому, так і не добувши труни. Він знав, як його там зустрінуть, але так отупів після цілого дня принижень, від недосипання, що тепер його вже нічого не страшило. Скальд добре знав, що з тих труднощів вони вийдуть так само, як завжди: вранці його подруга піде до П'етура Паульссона, поплаче там, і маленька труна з'явиться сама собою.

Біля підніжжя горба під повіткою часто сушився одяг, його ворухив вітер, лякаючи вечорами мешканців Небесного Чертогу. Скальд несміливим кроком ішов мимо, він був пригнічений і не дивився навколо. Раптом з-під повітки до нього рушила дівчина у плащі та хустці.

— Мені треба поговорити з тобою, — сказала вона.

— Чого тобі треба від мене? — спитав він.

— Чому ти звертався до всіх, тільки не до нас? — спитала вона. — Чи ми гірші за інших?

— Я не мав до вас ніякої справи, — сказав він.

— Не прикидайся, — сказала вона. — Я знаю, що тобі потрібні гроші. Про лихо довідуються швидко. Люди радіють, коли хтось не може дати собі раду, так само як вони.

— Краще щоб нас тут не бачили, — сказав він. — Давай станемо де темніше.

— Мені нема чого ховатися, — відповіла вона. — Ось гроші, пробач, що так мало. І обіцяй мені більш ніколи не ходити по хатах, коли тобі потрібна буде така дрібниця. Я цього не переживу.

— Я можу попросити милостиню в кого завгодно, тільки не в тебе, Йоуа, — сказав скальд. — Нехай всі зневажають мене, тільки не ти. Тільки перед тобою я хочу здаватися багатим. Чому ти хочеш позбавити мене самообману, ніби ти віриш, що я багатий? Простягаючи мені цю милостиню, ти забираєш останнє, що я маю. Так, ти допомагаєш мені поховати мою дівчинку, але в цій самій могилі буде поховано рештки моєї чоловічої гордості...

— Ти добровільно носиш свої кайдани — розірви їх!

Цей владний наказ примусив скальда забути про свою розпуку, він відчув на своїх плечах її дужі руки, а на лиці — її гарячий подих.

— Жалість — це благородне почуття, — сказав він. — Припустимо, я прожenu її, мою подругу, можеш називати її як хочеш, — гадаєш, це зробить мене вільним? Ні, я й хвилини не зможу бути щасливий. Якби вона була молода, гарна й багата, якби вона мала друзів та рідних, якби вона могла привертати до себе людей і знайшла собі чоловіка, тобто якби вона була улюблениця долі, — тоді інша річ, бо хто сам собі допоможе, тому й бог допоможе. А в неї немає анічогісінько. Вона людина в усій її наготі, вона хвора, беззахисна, в неї немає друзів, немає нікого, хто б любив її, хто б міг устроїти їй цвях між зуби, коли з нею трапляється напад. Бог, люди і природа не дали їй нічого...

— Ти не віриш у життя, — сказала дівчина. — Ти гадаєш, що творець не дозволить світові існувати без твоєї дурної жалості. Ти, ти скальд, зійди ж з цього огидного хреста!

Нараз він відчув на своїх устах її уста, гарячі на морозі, мало не жорсткі. Ще мить — і вона зникла.

Розділ чотирнадцятий

Переговори між робітниками і директором П'етуром Паульссоном не дали нічого, він рішуче відмовився визнати їхню спілку правомочною вести переговори і заявив, що примусить людей працювати за розцінками, схваленими щирими ісландцями, а не якимись безрідниками. На ці розмови згаяли весь день, і норвезьке судно так і не розвантажили. Але на другий день, коли щирі ісландці хотіли приступити до роботи і заходилися спускати на воду ліхтери, де й взялися раптом оті безрідники і заборонили

¹ Греттір — герой «Саги про Греттіра».

працювати. То були здебільшого молоді хлопці, які ще не пройшли конфірмацію, але траплялися серед них і чоловіки в літах, котрим так і не пощастило збагнути Душу, в тому числі й староста громади, єдиним богом якого була громадська каса. Тож він і розмірковував, що для каси буде вигідніше, коли люди матимуть вищі розцінки.

Голова спілки Єнс Фаререц галасував більш за всіх. Аж ось молодь побачила своїх батьків та рідних, які йшли назустріч у лавах щирих ісландців, — старі вантажники, що працювали в селищі десятки років, незалежно від того, хто правив цим селищем, — державний радник, Товариство для оновлення суспільства, Товариство дослідження душі чи власник рибного комбінату через директора П'єтура Паульссона. Хлопець із Скійоулі теж був там, він з'явився, щоб давати вказівки і нацьковувати синів на батьків. Прийшов і директор — з паличкою, у пенсне, в піджаку, капелюх зсунутий на потилицю. Він заявив, ніби його анітрохи не дивує, що люди, в жилах яких тече кров ірландських рабів і які допускають, аби їхні батьки здохли голодною смертю, зчинили бунт проти суспільства. Він розуміє і Єнса Фарерца: той, як фаререць¹, хотів би знов запрягти ісландців у датське ярмо після чотирьохсотлітньої боротьби за незалежність. Але як потрапив у таке неподобне товариство староста Гунсі, котрий наживається на грошах, виділених на взуття і каву для всяких прикутих до ліжка бовдурів, і ставить в рахунок домовини вдвоє більшого розміру, ніж потрібно для висхлих стареньких жінок?

Проте П'єтур не вважав за доцільне підбурювати щирих ісландців до нападу. Люди кілька годин простояли на березі, дивлячись одне на одного й обмінюючись зневажливими вигуками. Нарешті директор відкликав своїх людей у приміщення школи, аби піднести їх національний дух з допомогою співу псалмів. Скоро виявилось, що П'єтур не дуже покладається на боездатність щирих ісландців, бо він посадовив пастора і свого повіреного на коней і послав їх до сусідніх округ збирати військо. Всіх селян, хто жадає славних подвигів, закликали до Свідінсвіка на захист справи нації проти зухвалих вимог чужоземців. Незалежність Ісландії під загрозою, у селищі порядкують росіяни, датчани та ірландські раби, придушуючи тих, хто прагне зберегти свою національність за п'ятдесят ейрирів на годину.

Літні селяни, посміхаючись у бородині, вдавали, що не чують усіх цих теревенів: буцім-то Егіль Скаллагрімссон чи Гуннар з Хлідаренде, яким не було чого червоніти перед П'єтуром Три Коняки або ж отим Юліусом

Юліуссоном за свою національність, колись встрайвали у бійку через оті п'ятдесят ейрирів на годину й рішуче відмовлялися взяти участь у бойовому поході, та ще й за таку мізерну винагороду. Але знайшлися селяни молодші віком, з іншими, аніж у старих, поглядами. Вони куди гірше за батьків знали родові саги й вирішили, що буде почесніше взяти участь в сутичці у Свідінсвіку, аніж прибирати коров'ячі кізяки у віддалених долинах.

Через весь цей розбрат поховати дитину нейтрального скальда було не так просто. Коли Оулавюр Каурасон знову прийшов до пастора, вже маючи гроші на похорон, виявилось, що герой-пастор псїхав до сусідньої округи у військових справах. Скальд пішов просити старосту збити труну за готівку, але той саме був на березі як військовий ватажок. Всі лаштувалися стріляти один в одного, тільки стріляти, і ніхто не бажав ховати дітей, яких уже вбито.

І знову скальд, згаявши весь день у марних благаннях, вертав пізно ввечері додому. Дивна річ, але він відчував якесь вдоволення, бо через своє лихо і турботи глибше зрозумів марність усього земного, тоді як інші так чіплялися за цінності цього нужденного життя, що, знавіснівши, рвалися стріляти.

Роздуми його порушило незвичайне видовище: навколо його халупи юрмилися люди, озброєні кийками та всякою всячиною, хтось стояв на порозі, хтось уже проник усередину. Спершу скальд дуже злякався. Він не належав до жодного з ворогуючих угруповань, проте, хоч і знав цих людей, в такий неспокійний час ніхто не міг би сказати, де тут друг, а де ворог; може, вони чатують на скальда в його власному домі, наміряючись убити його тільки за те, що він любить мир, — таке вже траплялося. Одне було ясно: війна починалася з нападу саме на його дім, дім мирної людини. Скальд зупинився й у квітневих сутінках тривожно дивився на свою халупу.

Тоді мужчини закричали:

— Іди сюди, скальде! Не бійся! Ми б'ємося за тебе! Ми б'ємося за поезію всього світу!

Вдячний за таке гостинне запрошення, скальд підійшов ближче. Тут двері халупи прочинились, і на поріг вийшов Ерн Ульвар, його друг, він повторив запрошення і радо вітав скальда в його власному домі.

Люди сиділи скрізь де попало, хто й просто долі. Скальд насамперед подивився, чи не взяли чого в комірчині, але там все було як перше: крихітний трупик, загорнутий у саван, лежав на грубих ношах. Та коли подруга, стоячи за плитою з набряклим од сліз обличчям, побачила Оулавюра, вона випросталась і заволала:

¹ Фарерські острови, звідки родом Єнс Фаререц, належать Данії.

— Вони порушують мир живих і мертвих, вони поганять мій дім і труп дитини, о Ісусе небесний, понасилай на них вогонь і дияволів, на цих лиходіїв!

Дехто посміхнувся, але більшість не звернула на неї уваги.

Скальдові пояснили, що сталося: Ердна Ульвара хотіли схопити й відправити в Адальфйорд за порушення закону про боротьбу з туберкульозом: він без дозволу залишив туберкульозний санаторій. Телеграма з відділу охорони здоров'я підтверджувала, що цей чоловік ширить заразу, лікар Свідінсвіка звернувся до окружного судді й зажадав, аби Ульвара забрали звідси, поки він не перезаразив мешканців цього здорового селища. Всі безрідники зразу ж вирішили охороняти Ердна Ульвара. Чи можна їм лишитися тут на цю ніч?

— Цей дім — твій, Ердн, — сказав скальд.

Почувши це, подруга зойкнула і почала голосно читати молитви, добираючи слова ще старанніше, ніж завжди. Дехто з німим подивом втупився в цього оскаженілого христового звіра, інші відверталися — ця сцена викликала в них почуття сорому.

У кого був якийсь тютюн, той частував усіх, далі з'явилися карти, і лагідне лихо-слів'я гостей заглушило молитовні вправи господарині. Поприносили хто воду, хто гас, хто каву, де й взявся цукор. Скальд допоміг подати всім каву. Нарешті подруга перестала молитись і, змучена, вмостила за плитою із своїм плетінням.

Пізно ввечері, коли більша частина охорони порозходилася по домівках, певна, що вже нічого не трапиться, прийшла звістка з директорового табору: люди в Небесному Чертогу, будьте наготові! Незабаром на схилі з'явився натовп з ліхтарями та кийками. Обоє дверей скальдової халупи замкнули на всі запори, світло загасили, люди, готові до оборони, стали біля вікон та дверей. За кілька хвилин у двері постукали, а коли прибулим здалося, ніби їм надто довго не відповідають, вони почали гамселити в стіни. Скальд підійшов до вікна, відчинив кватирку й спитав, хто там.

— Одвічні жителі Ісландії, — відповіли йому, — ісландці.

— Он як, — сказав скальд, не насмілюючись промовити своє небезпечне «ну й ну».

Тоді якийсь незнайомий пояснив, що його прислав сюди окружний суддя забрати сухотного, — видаси ти нам його чи ні?

— Моя дитина вчора померла від сухот, — сказав скальд. — Може, добрі люди допоможуть мені поховати її?

— Відчини двері й давай сюди цього чоловіка! — відповів посланець властей.

— На жаль, я вже ліг спати, — сказав скальд.

Аж тут підійшов директор П'єтур Паульс-

сон — він трохи відстав, бо захекався, ідучи вгору.

— Не треба нікого просити відчиняти двері в цьому будинкові, це мій будинок, — заявив директор. — Це я вирішую, коли і як відчинити тут двері. Але спершу я маю сказати кілька слів Оулавюру Каурасону. Гей, Оулавюр Каурасон, ти, що називаєш себе скальдом, я прийшов сюди сказати тобі, що ти вже не скальд. Ти брудний писака, богохульник і наклепник, ти отруюєш душі молоді. Надто довго я терпів такого бовдура, такого пацюка, як ти. Я простив тебе, хоч ти запламував Свідінсвік, складаючи історії про людей, які ніколи не жили в цьому селищі, про злодіїв, п'яниць, волоцюг та вошивих псів, що погано поводитися з своїми друзями. І хоч ти виступав проти бога й душі на словах і на ділі, я раз у раз давав тобі можливість стати добрим скальдом. Але всі мої прагнення зробити з тебе доброго скальда залишилися марними. Тепер мій терпець увірвався. Щоправда, колись у нас були непогані відносини, але тепер, коли ти відкрито виступаєш на боці отих безрідників проти захисників батьківщини, проти незалежності нації, проти мене, — тепер я більш не хочу тебе знати. Я ще покажу вам, я зітру вас на порошок, я вас у баранячий ріг скручу! Я вас у багно затопчу! Гей, хлопці, якщо вони не відчинять двері, обв'яжіть цю халупу вірьовками і поваліть її.

Щирі ісландці пообв'язували халупу вірьовками і повалили її, щоб проникнути в це розбійницьке лігво. Але бажаних наслідків це не дало. Безрідники загасили ліхтарі щирх ісландців, бійка точилась у темряві, й серед колотнечі Ердн Ульвар утік. А скальд зостався без притулку, з мертвою дитиною і з подругою, яка волала до Ісуса, але показала себе недосить щирою ісландкою: вона захищала твори свого друга від злобної критики.

Забравши труп дитини і скальдові твори, вони перебралися до сусідів. А на світанні прийшли безрідники й підняли дім скальда.

Розділ п'ятнадцятий

На другий день після невдалої спроби арештувати Ердна Ульвара воєнний стан у Свідінсвіку біля мису Ульвюра Невмиваного досяг найвищого напруження. Ватажок захисників батьківщини директор П'єтур Паульссон не мав спокійної хвилини. Вночі шукали по всіх закутках отого ірландського раба, і варту біля Цибатої було подвоєно. Рано-вранці після безсонної ночі директор скликав свій загін, набраний напередодні ввечері, й озброїв його кийками, деякі се-

ляни з далеких хуторів прихопили з собою рушниці. Навчання в селищі було припинено, школу перетворили в ставку щирих ісландців, церкву — на пункт першої допомоги, доставивши туди перев'язний матеріал, а повіреного посадовили на дзвіницю, наказавши бити у дзвони, як тільки директор П'єтур Паульссон подасть знак починати битву, бо це була священна війна. Стратегічний план щирих ісландців полягав у тому, щоб відтіснити чорноробів з пристані у воду, напавши на них з трьох боків. Але виявилось, що не самі тільки щирі ісландці потурбувалися про підкріплення, — безрідники теж порозсилали в усі боки гінців і назбирали по навколишніх хуторах чималий загін, та ще й уночі до них підійшло підкріплення з інших фіордів. Тому вранці, коли обидва війська зустрілися, стало ясно, що захисникам нації буде непереливки в цій відкритій Бровальській битві¹; директор П'єтур Паульссон наказав своїм людям поки що не виступати.

Стояв ясний квітневий день, море було спокійне. Обговорювалися різні припущення, що тепер зробить директор. Він славився тим, що ніколи не відступав, але ж сьогодні супротивники його мали явну перевагу. Люди бачили, як директор покликав до себе двох здоровенних рибалок. Далі він звелів спустити на воду моторку, і вона помчала в море на повній швидкості.

Пояснення надійшло з табору щирих ісландців. Датський військовий корабель, запрошений торік на бенкет до П'єтура Паульссона, останніми днями правив сторожову вахту в цих місцях, його бачили в гирлі ріки. У П'єтура Паульссона з'явилися раптом невідкладні справи на цьому кораблі. Достеменно так ніхто і не довідався, що там було, але в селищі весь час тільки про це й говорили, і хоча дехто й заперечував, ба навіть дуже запально, проте всі зійшлися на тому, що, скільки стоїть Свідінсвік, такого не траплялося. Коли стало ясно, що безрідники можуть подолати володаря батьківщини П'єтура Паульссона, взяти верх у селищі і в такий спосіб заволодіти країною, директор визнав за краще звернутися по допомогу до військового корабля і просити датське військове командування вдарити по селищу з гармат або ж принаймні позичити щирим ісландцям одну гармату.

За таких обставин навряд-чи можна було вимагати від людей, щоб їх цікавив якийсь скальд, котрий ходив від хати до хати з своєю мертвою дитиною, текою для паперів і подругою. В такі часи люди заклопотані справами важливішими. Річ неймовірна — але Оулавюр Каурасон Льюсвікінг і сам був, що йому треба поховати дитину.

Звісно, це була б не така вже велика втрата, якби датський військовий корабель перетворив на руїни оте маленьке рибальське селище, котре, на жаль, не могло похвалитися великою кількістю щирих та вільних ісландців. «Ми ще й не таке втрачали», — казали б згодом. Але, з другого боку, не можна забувати, що ісландці як щирі, так і не щирі, жили останні чотириста чи п'ятсот років під датським ярмом, з них спускали сім шкур, обдирали, як липку, ще й дурили. Минуло всього лише кілька років, як цим щирим і не щирим ісландцям пощастило скинути чужоземний гніт. І хоч серця мешканців цього невеличкого рибальського селища біля підніжжя високих гір були, може, не цілком щиро-ісландськими й вільними, а всього лише просто ісландськими, проте не знайшлося там жодного серця, котре щиро не раділо б визволенню з-під датського ярма. Видно, справа зайшла аж надто далеко, коли навіть скальдові Оулавюру Каурасону, який не мав нічого, крім звичайної ісландської мертвої дитини, здалося, що ті щирі ісландці таки перебрали міру, звернувшись до датчан з проханням стріляти з гармат по цій мертвій дитині.

Він покинув удома труп дівчинки та свою подругу і стояв у натовпі безрідників на майданчику біля рибосховища. Майбутній депутат альтингу від Свідінсвіка Ерн Ульвар виголошував промову, і люди тісно з'юрилися навколо нього. Було видно, що вони вірять Ерннові: хитали головами один до одного, не відводили очей від промовця, відчуючи радісну впевненість, бо він був в їхніх лавах, такий несхожий на них і все-таки плоть від їх плоті. Кожному здавалося, ніби він стає дужчий, маючи такого друга; коли Ерн був з ними, вони не страшилися ніякого ворога, а коли Ерн говорив, люди неначе вперше усвідомлювали власні думки. Лиш тепер вони побачили, які вони самі і який є той світ, де вони живуть. Оулавюра Каурасона теж охопило піднесення, у скронях стугоніла кров, до горла підкотив клубок, і хоч це заважало йому розуміти звичайну мову і зважувати аргументи, душа його захоплювалася настроєм цих зборів і палко співчувала людям.

Ерн Ульвар говорив, що наш прапор — символ крові всього людства, що ми є частина всього людства, яке прагне волі й бореться за неї. Дехто вважає, казав він, ніби наша справа буде програна, якщо мене силоміць заберуть звідси. Яка короткозорість! Адже ні я, ні хтось інший не є вирішальною силою в цій боротьбі. Мій образ скоро зітреться, він — тільки міраж. Але, вів далі Ерн, навіть коли я загину, коли навіть зникне всяка пам'ять про мене, одне ніколи не зітреться і не зникне — це прагнення пригноблених до волі. Можливо, ідеал волі не є

¹ За легендою, на Бровальському полі сталася битва між Харальдом Хільдетаном і Сігурдом Ріндом. Рік цей (740 р.) дехто вважає першою твердою датою шведської історії.

найкращим з ідеалів, але це вищий ідеал пригнобленої людини, і поки на світі є гноблені, ідеал волі збереже свою силу, так само як ідеал ситості збереже свою силу, поки на землі залишиться бодай одна голодна людина. Історія людства, казав Ердн, це історія боротьби за волю, і в цій боротьбі не може бути поразок, бо людина за природою своєю є переможцем. Ніколи ще ворогам людства не щастило здобути тривку перемогу. Справа людства стоїть міцно. Закони життя за нас. Нікчемні й смішні є всі обвинувачення, що їх зводять на нас вороги. Бодай навіть вони накажуть стріляти по нас з гармат — дарма. Нехай хтось із нас загине в боротьбі, нехай навіть нам доведеться відступити — дарма, наші поразки не мають значення, бо нам нема чого втрачати, а здобути ми можемо все, і наша кінцева перемога — це непохитний закон життя, на цьому законі стоїть світ.

Скальд ледве впізнавав свого друга. Хмурний, замкнутий вираз зник з його обличчя, немов машкара, його очі блищали. То було могутнє втілення людської гармонії, неземної, безмежної, безликої, що стояла високо над часом і простором. Ульвар — це таємна сила, неясна думка, висловлена вголос, думка не лише тих, хто випадково опинився тут, але й тих, хто вже помер, і тих, хто ще мав народитись; отака була його таємна сила, він воскресив цих мертвих людей.

Під червоним прапором, символом живої крові людства, стояла молода дівчина з високими сильними персами і розмаяним на весняному вітрі волоссям, вся — надпорив, і скальд сказав собі: ось живий символ Волі. Він раптом зрозумів її до кінця. На устах його ще палав її поцілунок — вона припала тоді до нього на морозі, мов те сонце, що навесні поцілувало землю, і йому здалося, що тепер він нарешті розквітне.

Нараз Ердн Ульвар змовкає. Він важко дихає, наче йому бракує повітря, заточується, хапається однією рукою за груди, другою за обличчя і падає. Люди в паніці юрмляться навколо нього. Не тямлячи себе, Оулавюр Каурасон пробивається крізь юрбу у внутрішнє коло, де Єнс Фаререц і ще один чоловік підтримують Ердна Ульвара, блілого як смерть, із заплющеними очима та кров'ю в куточку рота.

— Оулавюр, подерж-но прапор! — сказала дівчина. Взявши на себе роль розпорядника, вона заспокоїла людей, звеліла всім одійти вбік, послала когось по ковдру, і четверо чоловіків однесли на ній хворого. Оулавюр Каурасон лишився біля прапора.

Скоро дівчина повернулася і сказала:

— Особливої небезпеки немає. Але Єнс Фаререц на всяк випадок розігріє зараз мо-

тор і відвезе Ердна до лікарні в Адальфіорд. Давай мені тепер прапор.

— Можна, я трохи понесу його замість тебе? — спитав скальд.

— Ні, — відповіла вона. — Не замість мене. А за тих, хто переможе в боротьбі, бо на їхньому боці закон життя.

Ердна перенесли на бот Фарерца і поклали в каюті. На допомогу покликали кількох дужих рибалок, не можна було гаяти і хвилини. І саме тоді, коли бот уже мав відійти, на пристань вбігла дівчина. Простоволоса, вона не встигла навіть зачесати своє густе волосся, лиш накинула пальто і взула гумові чоботи просто на світлі шовкові панчохи.

— Я теж їду! — крикнула вона, захекавшись, і махнула рукою рибалкам. — Стривайте!

Рибалки завагалися. Вони з підозрою дивилися на директорову доньку, не розуміючи, що їй треба в цьому човні.

— Адже хтось мусить коло нього ходити, — сказала вона.

— Тільки не ти, — сказав Єнс Фаререц.

Не чекаючи його дозволу, вона стрибнула на борт і зникла в каюті.

— От навіжена, — сказав один з рибалок.

Єнс Фаререц зазирнув до каюти і побачив, що вона сидить край ліжка, схилившись над хворим.

— Вона з глузду з'їхала, чи що? — спитав рибалка, наміряючись витягти дівчину з каюти.

— Давай одчалою! — наказав Єнс Фаререц. Одкусивши чималий шмат тютюну і посміхнувшись, він пішов до машинного відділення.

— Кохання зробило її нашою заложницею.

Мотор заторохтів, і бот одійшов од берега.

В цей час навпроти директорового будинку причалила моторка П'єтура Паульссона. Всі чекали, що повіреному от-от буде дано сигнал вдарити у дзвони, але вийшло інакше.

Директор спитав, куди це подався Єнс Фаререц на своєму боті.

— Повіз Ердна Ульвара та твою дочку, — відповів хтось.

— Куди? — спитав директор П'єтур Паульссон.

— Чи я знаю? Може, вінчатись.

Директор тупо видивився на того, хто це сказав, тоді промовив: «Що?», але не розлютився — йому просто відібрало мову. Він підійшов до самого краю свого маленького причалу, якось по-дурному махнув капелюхом услід боту Єнса Фарерца й тричі крикнув: «Дісо!» — перший раз голосно, останній раз ледве чутно. Та ніхто не звернув на нього уваги. Бот Фарерца швидко

віддалявся. Директор довго стояв на причалі, широко розставивши криві ноги, вже не схожий на переможного полководця, з юелевим капелюхом в одній руці та з пенсне у другій, а вітер куйовдив його ріденьке сивіюче волосся і надимав поли піджака.

Якщо на датський військовий корабель директор вирушив схожий на лева, то на берег він зійшов схожий на ягня. Датчани явно відмовились обстріляти Свідінсвік або позичити щирим ісландцям гармату. Замість піти на дзвіницю і наказати, аби посинілий від холоду повірений провістив усім, що пророк видобув свого меча, П'єтур Паульссон подався до себе додому і замовив телефонну розмову із столицею.

— Так, любий мій Юллі, бабуні зовсім погано.

Власник комбінату з столиці:

— До бісової матері!

Директор П'єтур Паульссон із Свідінсвіка:

— Вона вмерла. Її більш немає.

Власник комбінату:

— Іди під три чорти!

Директор П'єтур Паульссон:

— Ісландський народ у Свідінсвіку битиметься до останнього.

Власник комбінату:

— Ти завжди був рідкісний дурень.

Директор П'єтур Паульссон:

— Вони воліють проливати кров, аніж працювати за розцінками щирих ісландців. Чи не можеш ти прислати сюди підкріплення з Рейк'явіка?

Власник комбінату:

— Я зараз же пошлю до тебе людей, і вони дадуть тобі такого прочухана, що й кісточки цілої не лишиться.

П'єтур Паульссон:

— Невже ми віддамо ісландську націю на поталу цим безрідникам?

Власник комбінату:

— Якщо через тебе я втрачу своїх вихорців, я тебе вб'ю власними руками.

П'єтур:

— Ну-ну, бувай здоровий, мій любий Юліусе, хай благословить тебе бог.

Власник комбінату, не відповівши, жбурнув трубку.

Отак і кінчилась у Свідінсвіку велика битва за розцінки, і закоцублому повіреному було дозволено спуститися з дзвіниці. А на другий день почалися підготовчі роботи на будівництві рибного комбінату за розцінками, складеними спілкою робітників.

Увечері скальд сидів у своєму воскреслому домі, наче знов народився на світ. Подруга заснула, і він перебирав у думці події дня. Через два дні поховать його

доньку, і коли земля ляже на віко домовини, що тоді зв'язуватиме його з цим жалюгідним домом, який минулої ночі перекинули йому на голову? Він підійшов до вікна. Крізь побиті шибки в хату залітав град, але потроху негода вщухла, небо проясніло, і скальд побачив зірку. Він заплющив очі, йому здавалося, ніби зірка спустилася до нього з неба; крізь півсон він чув її легкі кроки, що влітались у спогади про цей буремний день. Під звуки журливої прекрасної музики він чув, як у глибині його душі народжуються вірші про ту, яку він назвав символом волі:

Йдеш ти гордо і легко...
Ждав тебе я давно...
Віє вітер холодний
У вікно, у вікно...
Та над виром шаленим
Сяє зірка ясна...
Ти до мене приходиш —
І приходить весна.

Ні роботи, ні хліба —
Тільки ніч та зима.
Все віддав би тобі я —
Так нічого ж нема.
Тільки те, що наснилось,
Що у мрії встає,
Та ще ти, моє щастя, —
Все багатство моє.

Та зима вже вмирає
І вщуха вітровий.
Завтра — сонце засяє,
Сонце щастя й надії,
Сонце Травня, що дзвінко
Нашу єдність кує...
Прапор свій понесу я
У майбутнє твоє.

Розділ шістнадцятий

Йоун Мастак був родом з півдня. Кажуть, батьки його походили з поважних родин, але він був позашлюбний. Змалку він подавав великі надії, і руки мав золоті, але був легкодухий і не вмів зберегти те, чого домогся. В будь-якому куточку країни він почував себе наче вдома, бо вмів робити геть усе: працював як тесляр і коваль, знався на всяких машинах, розводив рибу, полював лисиць, був ткачем, повирухою, гармоністом, робив вівцям кастрацію і щеплення, добре співав, бігав на лижах, плавав, складав вірші, знав датську мову, писав без помилок і говорив, як той скальд. А вже як жінки його любили, то й казати нічого.

Минали роки, Йоун Мастак вважав своєю домовиною всю Ісландію і скрізь був жаданим гостем. Один тиждень він гостював на

сході країни, другий — на заході, вся вона була для нього наче власна дідівщина. Скрізь Йоуна Мастака чекали з нетерпінням, а проводжали з сумом.

Аж ось одного разу, коли Йоунові було вже десь близько сорока років, до нього під машкарою щастя прийшло лихо. Молода, показна з себе донька одного пастора з півночі стала причиною загибелі Мастака.

Вони побрались і почали хазяйнувати на одному з хуторів її батька. Першого ж року вони все перебудували по-новому, бо грошей у жінки було чимало. Хутір стояв на березі моря. Незабаром виявилось, що дружина аж надто кохає свого чоловіка, вона зизим оком поглядала на всіх, хто тільки наближався до нього, а жінок зненавиділа люто. Молода й хвилинки не могла прожити без Йоуна. Йоун Мастак був чудовий рибалка, знався на цій справі не гірш, аніж на всяких інших, але дружина так за нього боялася, що у нестямі бігала на березі, коли їй здавалося, що він вийшов у море в не зовсім ясну погоду. Траплялося, Йоун за весь сезон ловив удвічі менше риби, ніж інші рибалки, бо часом, навіть у добру погоду, дружина тримала його здоровісінького в ліжку, годуючи голем-моголем, гарячими оладками та баранячою шинкою. Зимовими вечорами, поки він лагодив ятері, вона сиділа поруч, хоч у пальці їй аж зашпори заходили, а навесні, коли він заганяв вівці, вона бігала разом з ним по пустищах за кожним ягнятком. Влітку вона забороняла іншим жінкам гребти за ним сіно. Коли в нього траплялася справа десь на сусідньому хуторі, дружина йшла разом з ним або ж раптом наздоганяла його на дорозі. Коли він виходив уночі, вона вставала з ліжка і йшла слідом, навіть у хуртовину, і напіводягнена чекала його біля дверей убиральні.

Отак склалося життя людини, якій раніш належала вся країна і яка належала всій країні. Блідий і мовчазний, з погаслим поглядом, не сміючи дивитися людям в очі, бродив Йоун Мастак поміж будинком та сажем, наче власна тінь, під тягарем щирого безмірного кохання молоді багаті жінки.

Кажуть, що одного вечора дружина, як звичайно, подала Йоунові чудову смажену баранину та інші ласощі. Вона з ніжною любов'ю стежила за ним, вгадувала найменше його бажання. Йоун Мастак спокійно їв, майже не розмовляючи. А поївши, витягнув свій гострий ніж, вихолостив себе, тоді простягнув тарілку дружині і, заточуючись, попрямував скалічений до ліжка.

Поки скальд Оулавюр Каурасон готувався писати повість про цю незвичайну людину, думки його раз у раз поверталися до

його власного життя: молода дівчина, що простягнула йому прапор людства, ця сильна, благородна, квітуча дівчина, ладна віддати йому все своє багатство, невідступно панувала в його думках усі довгі дні й короткі ночі, які скоро вже зовсім перестануть бути ночами. В одному вірші, мимовільно складеному вночі, скальд твердив, що життя його, вві сні і наяву, належить їй, проте, як звичайно, те, що творив скальд, було далеко від того, що він переживав як людина. В уяві скальда зникали всі перешкоди, а в дійсності він так і лишався в'язнем того життя, котре сам обрав собі й назвав своєю долею. Він і далі жертвував собою для тієї людини, якій дав колись слово, хоч сам він уже давним-давно не той, ким був, коли давав це слово, і вона — не та, світ — не той; ця вірність була протестом проти мінливості кохання, його ненадійності, зрадливості, але хтозна, може, без цього не може існувати людське суспільство?

Часом скальд одривався від цих думок і питав себе: чи не суперечить така вірність самій природі людини, коли людина живе заради цієї вірності, жертвуючи коханням? Чи не є вірність насамперед чеснотою собаки? Чи існуватиме вона в країні майбуття? Ота вірність, разом із своєю основою — жалістю, — чи не є вона протилежністю чесноті, браком мужності, потрібної, щоб стати справжньою людиною? А може, людина, якій бракує мужності, саме і є справжня людина? Належить людина самій собі чи належить вона людям? Чи правильно повівся Йоун Мастак щодо своєї дружини, коли, доведений до розпачу, схопився за ножа? Може, йому слід було втопитися — це часто було останнім порятунком для тих, кого дружини занадто кохали.

З властивою йому обачністю Оулавюр Каурасон залишив собі лазівку: він увесь час зволікав з огласом заручин. Неначебто він ще мав якусь надію врятуватися, втекти, поки суспільство не поставило свою офіційну печатку на його співжитті з подругою; проте він добре розумів, що зовнішні узи — це суєта-суєт, пусте, а найстрашніший зашморг він сам накинув на себе. Звільнитися від зовнішньої форми легко, а звільнитися від внутрішнього сенсу свого життя — це можливо лиш у хвилину натхнення. Отямившись, скальд бачив, що дійсність існує не зовні, а тільки в його власній свідомості, й вона не залежить від жодних зовнішніх форм.

Прокидаючись вранці після тривожного сну, скальд злякано дивився навколо і не впізнавав навіть свого власного я, воно здавалось йому цілком чужим, наче завороженим. Жодна королівна не зможе звіль-

нити його-від цих чар, ба навіть сама донька країни майбуття, дівчина з прапором, живий символ волі.

Де ж та вільна, безтямна, зла і поетична людина, з якою він колись давно попрощався на дорозі?

Розділ сімнадцятий

На щастя, прокидаючись уранці, мало хто дивується, що він людина; більшість любісінько іде собі на роботу, наче немає на світі нічого більш природного. Люди радіють навіть, особливо в нинішній час, коли скрізь повно роботи, коли на всю широчінь розгорнулося будівництво пристані, салганів, млина для виготовлення кісткового борошна — цілого комбінату на сто тисяч, ба й на мільйон крон. Заробітна платня висока, крамниця повна краму. Але тільки тепер, коли всі забезпечені роботою і ніхто більше не боїться, що завтра він не матиме що їсти, коли в усіх є доволі грошей, скальд раптом збагнув, яким був Свідінсвік біля мису Ульвюра Невмиваного в останні роки, коли тут не було роботи, ніхто нічого не мав, і всякий поживок був милістю божою, а той, хто хотів, міг сидіти вдома і писати вірші та повісті про незвичайних людей. Кожна хвилина, яку скальд витрачав не на своє писання, здавалась йому згаяною. Але тепер, коли діти повмирали, він уже не мав приводу залишатись удома. Шкода, але скидалося на те, що Юель Ю. Юель має таки досить грошей, і не можна було сподіватися, що ця прикра робоча гарячка найближчим часом мине, і скальд знову зможе повернутися до своєї важливої справи.

Одного чудового весняного дня у Свідінсвіку знову вибухнула війна, цього разу в зв'язку з виборами до альтингу. В селищі з'явилися два кандидати на високе звання депутата і почали скликати людей на збори. Юель привіз з собою свій розкішний автомобіль і шофера, щоб катати дітей і старих по всій окрузі, де тільки була дорога. З вірогідних джерел стало відомо, що літак, обіцяний ще минулого літа, має скоро прибути, якщо тут виберуть того, кого слід, і тоді люди навіть найнижчого стану зможуть піднятися у вищі сфери за рахунок власника рибного комбінату. Юель пожертвував та кож тисячу крон на нову церкву, яку збирався спорудити у Свідінсвіку. В селищі почалися бучні бенкети з коньяком, прогулянками на конях і струсом мозку.

Але супротивник Юеля Ю. Юеля був теж не дурний, хоч повадився скромніше. Певна річ, це був не Ерн Ульвар, якого народ любив і за яким ладен був іти хоч на край світу. Проте говорили, що цей супротивник боронить інтереси робочого люду, і до того ж його висунув у кандидати сам уряд, — цього вже ніхто не міг збагнути. На жаль, він не мав автомобіля і, звичайно, не міг обіцяти й літак, бо часи були дуже скрутні, зате він привіз з собою тростину. І поки Юель примушував свого шофера вдень і вночі катати дітей та всяких йолопів під безнастанні гудки та ревіння мотора, кандидат уряду і простих людей ходив із своєю тростиною у гості. З усього поводження цього чоловіка було видно, що тростина є ознакою не тільки його гідності й влади, а і його багатства, бо він беріг її, як ока в лобі. Він обережно носив її перед собою на деякій відстані від тулуба, завжди вертикально, і переступав ногами так обережно, мовби ніс проти вітру засвічену різдвяну свічку чи підносив комусь пишний букет з якоїсь надзвичайно урочистої нагоди; та й взагалі хода його скидалася на ходу людини, в якій немає пальців на ногах. Це незмінно церемонне ходіння супротивника Юеля мало на меті викликати довіру і пошану. Не дивно, що люди запитували: невже ця тростина й справді так дорого коштує, що потребує такого піклування, такого урочистого поводження, такої священної пошани? Відповісти на це було не так просто. Може, для господа бога чи навіть для уряду ця тростина й була щось незвичайне. Але для людей це була найзвичайнішня півторакронова палиця з загнутим держальцем, колись мабуть пофарбована у жовтий або червоний колір, з металевим наконечником унизу; та з часом ці зайві оздобы постиралися, тростина давно вицвіла, держальце під тиском долоні наполовину вирівнялось.

Яртрудур негайно подалася до хазяїна комбінату, її покатали на автомобілі, і вона не пропустила нагоди поплакати і розповісти, що під час останньої бурі будинок її дуже похилився й від нової бурі може зовсім завалитись, але хазяїн комбінату не мав часу слухати жіночі теревені, він зразу дав їй п'ятдесят крон і звелів іти геть. Тоді вона пішла до власника тростини, знов трохи поплакала і повторила історію про свій вітропрониклий будинок. Супротивник Юеля гречно запросив її сісти і ладен був без кінця обговорювати її справу. Він обіцяв усе обмірковувати. Сказав, що зробить у своєму серці зарубку, щоб нічого не забути. Він зробить усе, що зможе, вірніше все, що можна зробити в нинішні скрутні часи. Але він мусить порадитися з вищими інстанціями, перш ніж дати остаточну відповідь.

Йому нібито достеменно відомо, що в разі сприятливого результату виборів уряд має намір збільшити капіталовкладення на вантаження каменю для державних будов, тож у Свідінсвіку можна буде спорудити мол, який висуватиметься в море далі, ніж усі існуючі моли. Він сказав, що для тутешніх мешканців головне — це терпіння і наполеглива праця. Отже, зарубку в його серці зроблено. А поки що до побачення!

Яртрудур довго шпетила супротивника Юеля, його серце в зарубках, його тростину та його державне каміння і молила бога, щоб він провалився на виборах.

— Зате що за людина Юліус Юліуссон, — казала вона, — просто незвичайна, чудова людина! Тільки подумати, що є на землі люди, які носять у кишені, наче той молитовник, грубі пачки п'ятдесятикronових папірців і будують церкви вартістю в тисячу крон та рибні комбінати на мільйон крон. Там, де я виросла, ніхто б у таке не повірив.

Власник комбінату здавався їй ще одним доказом слави божої.

— Люба Яртрудур, — сказав скальд дуже серйозно, — попереджаю тебе, коли на цих виборах ти проголосуєш за Юеля, то це означатиме, що ти проголосувала проти мене.

— Я так і знала, — відповіла подруга, — це у вашому дусі — казати, що треба слухатися цього шмаркача із Скійоулі, який підбурює всякий набрід на розбій та вбивства, а не вгодних богові людей.

— Скальди і набрід завжди були друзями, — сказав Оулавюр Каурасон. — Давно відомо, що в годину випробувань їх водою не розіллеш.

У червні, в неділю скальд разом з поденниками стоїть перед будівлею початкової школи й дивиться, як люди йдуть голосувати. Безхмарне літнє небо розкинулося над цим селищем, яке лежить на березі перед дзеркальною гладінню моря, і знов у природі правує дух доброті й спокою, аж навіть не віриться, що в Ісландії існують ще лихо й турботи.

Сліпуче виблискує розкішний автомобіль Юеля Ю. Юеля, під'їжджаючи до дверей з черговим вантажем щирих ісландців, яким на мить мусить видатися, ніби вони правлять країною. Дверцята автомобіля відчиняються, шофер кличе людей на допомогу, і з м'яких сидінь стягають кількох щирих ісландців. Це стара Тура з Скаульхольта із своїми опіканцями. Першого витягають старого Гіслі, великого землевласника. Хоч великий землевласник уже багато років лежить прикутий до ліжка, він має ще доволі сил, аби викупити одне око, люто помахати кулаком і вперто вигукнути:

— Все це селище належить мені!

Після великого землевласника до будинку внесли язичника Йоуна Ейнарссона, він блаженно всміхався й пускав слину, поглядаючи на сонце, автомобіль, вибори та щирих християн.

— Вавва-вавва, — сказав язичник і зареготав, — вавва-вавва.

Останню з розкішного автомобіля хазяїна комбінату витягли Створіння Людське — хоульсбудську Дісу, яку спершу довго тримали під замком у сараї Йоуна-вбивці, де зберігалася риболовна снасть, а тепер вона жила за переділкою у Скаульхольті. Це було те саме створіння, яке Ердрн Ульвар назвав колись символом цього селища. Вона теж прибула сюди, аби підтримати справу щирих ісландців. Просто з розкішного автомобіля її у веретяному мішку понесли до виборчої урни. З мішка визирало божевільне обличчя, в якому не було нічого людського, тепер уже не змарніле, а спотворене брезклістю, з чорним волоссям навколо — то були колись кучері, але вони давно вже позбивались у ковтун. Застиглі старі почервонілі очі тупо дивились на ясне небо.

Що ж то за жінка вийшла з автомобіля слідом за цими трьома щирими ісландцями — у новій святковій спідниці й новій кофтині та хустці, вмита, зачесана, в шапочці з китицею, готова виступити в лавах щирих ісландців проти всяких безрідників? То була Яртрудур Йоунсдоуттір, скальдова подруга. Урочистим, твердим упевненим кроком, не дивлячись навколо, пройшла вона в зал для голосування.

Кілька хлопців вітали цих щирих ісландців голосними вигуками.

Почувши, що прибули мешканці Скаульхольта, звідусіль понабігали цікаві. Вони з'юрилися біля дверей виборчої дільниці й нетерпляче дожидали, коли вже ті виконують свій громадянський обов'язок і вийдуть. Минуло кілька довгих хвилин. Раптом з залу голосування почувся гамір. На порозі з'явилося Створіння Людське — жінка стояла рачки. Біля виборчої урни вона вислизнула з мішка, вирвалася з рук чоловіків, які тримали її, і з жахливими зойками пожерла бюлетень та олівець. Не зразу вдалося схопити її і знову запхнути в мішок.

Незабаром повернулася від виборчої урни й подруга з Небесного Чертога, очі її сяяли блаженством, неначе вона причастилася святих дарів у великдень. У такому щасливому стані, не глянувши ні на кого, вона знов сіла в автомобіль. І вельмишановних виборців повезли по домівках. На цьому подорожі в автомобілях кінчилися для них аж до наступних виборів.

Коли розкішний автомобіль зник з очей, скальд Оулавюр Каурасон отямився. Його

аж трусило від цього бридкого видовища, хотілося втекти світ за очі, геть звідси якнайдалі. Але тут на його плече лягла чиясь рука, він побачив усмішку молодої дівчини, її сміливі палкі очі під літнім небом.

— Льюсвікінг, — сказала вона, — куди ти?

В ту ж мить він перестав думати про втечу.

— З тобою, — мовив скальд, дивуючись, як личить їй це літнє небо.

Вони взялися за руки й пішли своєю дорогою.

Розділ вісімнадцятий

Можна було не сушити собі голову, хто на цих виборах здобуде місце в альтингу, проте цікаві виборці просиділи цілу ніч, дожидаючи, поки підрахують голоси. Їм пощастило розжитися на горілку, тож не бракувало таких розваг, як прокляття, лайка, галас, блювання та бійка. Дехто у цілковитій безпам'яті валявся у придорожних рівчаках. На головній вулиці туди й сюди, зигзагами походжали Юель і П'єтур Паульссон, а між ними власник тростини, і пили всі троє з однієї пляшки. Безрідники, цілком тверезі, дивилися на цих володарів батьківщини й ставали на один урок розумніші або дурніші. Тепер уже всі знали, що рибний комбінат тільки жартома протиставлявся власникові тростини, а власник тростини — комбінатові: від кого ж бо Юель одержував свої гроші, як не від власника тростини. Власник тростини був водночас кандидатом уряду і представником інтересів народу, а гроші надходили від народу в банк для Юеля, аби він міг будувати рибні комбінати, підтримувати церкви та купувати виборців. Уже було вжито заходів для того, щоб злити спілку чорноробів з щирими ісландцями під керівництвом старости громади. Власне, лишалося тільки довести будівництво комбінату до банкрутства, і край. Супротивник Юеля, як завжди, ніс свою тростину так, ніби це був гібрид різдвяної свічки й букета квітів, а Юель Ю. Юель і П'єтур Паульссон вели його, по черзі нахилились і цілували його, вихваляючи його серце, де зроблено зарубку про недавнє прохання Яртрудур Йоунсдоуттір.

— Вони гадали, що я ісландець, — говорив директор П'єтур Паульссон, аж заходячись реготом. — Та який я, к бісу, ісландець? Мене звуть Педер Паульсен. А мою бабуню звали фру Софія Сйоренсен.

Селище веселилося собі й далі.

Уже зійшло сонце, і тіні стали коротші, коли скальд повернувся до своєї халупи. Він увійшов якомога тихше, щоб не розбудити подругу. Але марно — вона помітила, коли він увійшов, а може й не спала, дожидаючи його. Він одразу взяв свою теку і в промінні вранішнього сонця схилювався над рукописом. Подруга сперлася на лікоть і почала сипати докори, в очах у неї горів зловісний вогонь.

Вона казала, що підбрала його мокрого на березі, коли він мерзів у розпусті, піклувалася про нього, повернула його до життя, стала йому за підпору, зробила з нього людину, коли вже ні бог ані люди не вважали його гідним їхньої допомоги. Заради всього цього, заявила вона, ладна була терпіти навіть побої. Вона сказала також, що народила йому двоє дітей, а третій був викидень, що поступилася заради нього своєю чистотою та честю, взяла на душу гріх та ганьбу, і спасіння душі їй тепер у вічній небезпеці. Без докорів терпіла вона всі його відмовки, коли він не хотів оголосити про їхні заручини і вінчатись у пастора. І незважаючи на все це, вона ладна була терпіти будь-які побої. Будь-які побої — повторила вона з запалом, неначе це було хтозна-якою заслугою. Голод і холод вона теж ладна була терпіти. Не ремствуєючи дивилася вона, як діти її конали від сухот, не ремствуєючи стояла над їхніми могилками, вручаючи їхні та свою душу у всемогутні й милосердні руки спасителя. Навіть смерть вона ладна була прийняти від руки цього негідника Оулавюра Каурасона. Вона ладна була навіть простити йому, коли він задивлявся на жінок, якщо тільки це порядні жінки. Та хоч вона ладна була терпіти через нього побої, голод, гріх, смерть і порядних жінок, одного вона все-таки не згодна терпіти — щоб він цілісіньку весняну ніч швендяв з усякими шльондрами і повертався над ранок додому з французькою хворобою...

Скальд час від часу зводив очі, поки вона говорила, але не рушив з місця, не переривав її. На обличчі в нього був самий тільки подив од цього потоку красномовства та цікавості, — а що ж буде далі, чи довго зможе вона провадити в такому дусі. Як людина з чистим сумлінням він був далекий від того, щоб виправдовуватись. Либонь, його мовчання допікало їй ще дужче, аніж слова, вона дедалі більш розпалювалася, аж поки її мова не перетворилася на потік безладних проклять, лихих пророкувань та лайки й кінчилася зрештою голосним риданням. Скальд не рушив з місця. Подруга, вийши, качалася на ліжку, потім її лють вляглася, і вона завмерла, лежачи ніцьма, знесилена, тяжко схлиплюючи й заснувши

в рота різко подушки. Трохи згодом, коли схлипування затихли, скальд відклав убік перо, спокійно склав рукопис у теку і голосом, який йому самому видався чужим, мовив:

— Люба Яртрудур, тепер ми з тобою мусимо розлучитись. Скажи мені, куди б ти хотіла поїхати, і я відвезу тебе.

Довго ще після цих слів лежала вона, як і перше, ницьма, не рухаючись, не схлипуючи, не випускаючи з рота різко подушки. Скальд навіть подумав, що вона не чула його слів, і спитав:

— Куди ти хочеш поїхати?

Нарешті вона підвела голову і вступилась у нього поглядом жертви, яку зараз роздере хижак. Та побачивши, який він холодний, який далекий від хвилювання, котре могло б змінити його рішення, вона нишком залізла з головою під ковдру. Скальд чекав довго, але подруга не ворухилась, і, вже не сподіваючись на відповідь, він, не роздгаючись, загорнувся в ковдру і ліг долі.

Десь близько дев'ятої він прокинувся від запаху оладок. А гарячі оладки були найулюбленішою його стравою, верхом насолоди. Скальд здивовано підвівся, не тямлячи спросоння, де він.

Подруга пекла на плиті оладки й ніжно, ніби нічого й не сталося, дивилась на нього, шукаючи в його очах бодай іскру примирення. Вона поставила перед ним каву з гарячими оладками. Але скальд не пом'якшав за час сну, його рішення було непохитне. Він мовчки випив каву, не торкнувшись оладок. Його неначе підмінили, він раптом став зовсім несхожий на того Оулавюра Каурасона, якого знала Яртрудур Йоунсдоуттір.

— Я допоможу тобі спакувати речі, Яртрудур, — сказав він. — Куди ти хочеш поїхати?

Вона впала на стілець і заридала, затуливши обличчя обвітряними синіми руками, які всі ці роки піклувалися про скальда, працювали на нього, торкалися його тіла, в радості й горі колисали його дітей і стуляли їм очі, коли вони вмирили. Але цього разу вона плакала тихо, тихими слізьми глибокої німотної розпуки.

Розділ дев'ятнадцятий

Через кілька днів Оулавюр Каурасон вивів свою колишню подругу Яртрудур Йоунсдоуттір назавжди з їхнього дому. Вирішили, що вона повернеться на хутір Гіль, по той бік гір, де вона жила перед тим, як поїхала до скальда. Через фіорд вони пе-

реїхали поромом, а на тому березі їх дожидав кінь, присланий по Яртрудур з хутора Гіль. Скальд збирався провести свою колишню подругу до межі округи і надвечір повернутись у Свідінсвік. Цим самим шляхом він прибув сюди колись на ношах у супроводі скальда Реймара.

То була безмовна подорож. Скальд ішов попереду звивистою кінською стежкою, що вела нагору, спітнілий, похиливши голову, волосся спадало йому на очі. Він не міг примусити себе глянути довкола, помилюватись, як широко розкривається далина, що вище вони вибираються нагору, або вдихнути пахощі зелених гірських видолинків. Він тільки плентав уперед, мов стара шкапа, нічого не відчуючи і не зводячи очей з дороги. Яртрудур у рясних спідницях їхала верхи, сидючи на своєму манатті, закутана в чорну шаль, незважаючи на червнєве сонце, і сльози лились та й лились їй з очей; часом сльози нараз висихали, а потім лилися знову. Нарешті подорожні вибралися на гребінь гори, і на них повіяло свіжим вітром з узгір'я.

Там, нагорі, серед вересового пустища біля межі округи — невеличкого струмка, який біг по червоному камінню, скальд зупинився і сказав:

— Тепер я піду назад, Яртрудур. Я хочу надвечір повернутись додому.

— Додому? — повторила вона глухо, не в силі більше плакати, безнадія так і застигла на її обличчі.

— Гадаю, що звідси ти сама знайдеш дорогу, — сказав він. — Адже у Свідінсвік ти йшла цим самим шляхом.

Ніякої відповіді.

— Мені дуже шкода, що не маю нічого подарувати тобі на прощання. Не хочу гнати тебе, як собаку, і тому дуже прошу — візьми мого годинника.

Скальд одержав цього негодящего старого годинника ще позаторік за один вірш, і хоч годинник ніколи не йшов довго і точно, це була його найцінніша річ.

— Залиш собі свого годинника, Оулавюр, — прошепотіла вона.

— Ні, — сказав він. — Я хочу, щоб він був у тебе.

Не звертаючи уваги на її протести, він поклав їй годинника у кишеню спідниці.

Тоді вона сказала:

— Оулавюр, чи будеш ти хоч іноді молитися за мене Ісусові Христу?

— Я певен, що в цьому не буде потреби, — відповів скальд. — Твій невидимий друг завжди буде з тобою, хоч як його зватимуть — Ісус Христос чи Хатлґрімур П'етурссон. Той, у кого людина вірить, завжди поруч неї. І прошу тебе, постався розумно до нашої розлуки. Згадай, що всім

людям колись, та доводиться розлучатись, хоч як палко любили б вони одне одного. І краще зробити це, поки ще нічого не сталося такого, що могло б запламувати одного з них, чи й обох. Яртрудур, добре бути вкупі, але добре також і розлучатись. Бути вкупі — правильно, але й розлучатися — теж правильно. Ну, а тепер прощай, Яртрудур. І спасибі тобі за все.

Він простягнув їй руку і зразу ж одсмикнув її. Він був навіть такий жорстокий, що підстьобнув її коня, коли той переходив струмок. Аж ось кінь вийшов з струмка і ступив на землю іншої округи.

Скальд мерщій попрямував назад. Крок його був легкий, наче крок злочинця, який полишає місце злочину, або людини, що пройшла очищення вогнем, проте бігти він боявся, щоб не образити її, коли вона була озирнеться. Але в міру того як відстань між ними збільшувалась, він прискорював крок, не почувуючи себе у безпеці, поки Яртрудур не зникне з очей. Коли ж вона нарешті спустилася за згірок, скальд кинувся бігти. Він ладен був бігти на край світу. Він біг щодуху, семимильними кроками, перестрибуючи через усе, що було під ногами, лєтів. Ніколи раніш він так не бігав, та ще й без усяких зусиль, легко. То був неприродний біг, то було визволення, то була сама воля. Земля під ним здавалась йому маленькою, наче з висоти орлиного льоту. Він співав, кричав, гукав тролів, богів та ельфів, у яких ніколи перше не вірив, десь в улоговині він навіть беркицьнувся, постояв на руках сторч головою, тоді простягнув руки до неба і плачучи дякував всемогутньому: господи, господи, господи!

Нарешті він розпростерся долі серед заростів високогірної карликової верби та вересу — вільна людина під синявою неба, слухаючи калатання власного серця. Що є на землі прекрасніше за волю, коли тебе випустили з в'язниці? Скальдові здавалося, ніби до нього знов повертається дитинство з усім своїм таємниче-прекрасним світом.

Розділ двадцятий

Білої ночі скальд сходить на берег у Свідінсвіку, вільна людина. Після шести років ув'язнення він бачить це селище у світлі нових надій. Йому ще немає і двадцяти п'яти років.

Селище спить, чути лише глухі нічні крики птахів, які легко ширяють над нерухомим молочним морем. Дівчина сказала, що вона

дожидатиме його повернення у себе вдома. Від нетерпіння, від свідомості, що він зустріне її з нею як вільна людина без участі бога і людей, йому паморочиться в голові, а в крові зринає радісне занепокоєння, лице паленіє, тіло стає якесь неприродно легке, неначе на початку сп'яніння.

Підходячи до будинку, він помітив, що Йоуа майнула за вікном своєї кімнати. Скальд зачинив хвіртку тихо-тихо, та ледве ступив на ганок, як двері прочинилися ніби самі собою. Дівчина стояла за дверима, простягнула до нього руку, мерщій перевела його через поріг та сіни до своєї кімнати й обережно замкнула двері. Мовчки припали вони в темряві одне до одного, ховаючи за поцілунками своє збентеження.

А ніч спливала. Всі нитки життя сплелися в одну, всі його джерела повернулись до свого початку, панувало саме лиш кохання. Перші промені сонця застали чоловіка й жінку нагими, вони всміхались одне до одного вічною усмішкою роду людського, а крики птахів тепер звучали голосніше, і море вкривалося брижами від ранкового вітру. І вони стали пошепки розповідати одне одному історію свого кохання.

— Як могло статися, що всі ці роки ти був її полоненим? — спитала Йоуа.

— Я не був її полоненим, — відповів скальд. — Я був полоненим тих, кому тяжко. Та коли ти глянула на мене там, у сушарні, й спитала: «І ти дозволяєш завернути себе?» — тоді я відчув, що в моєму житті щось сталося, і я ніколи не зможу бути таким, як перше.

— Тут, у цій світлиці буде твій дім, коли ти схочеш. Віднині ти житимеш так, як личить скальдові. Тобі нічого ніколи не бракуватиме. У нас тут у всіх легка рука, все, чого б ми не торкнулися, починає жити.

У промінні нового дня він оглянув цю світлицю, найкраще з усіх людських жител, розчулений, вдячний, занімілий мов грішник, що потрапив після смерті до раю. Невже правда, що в цій розкішній світлиці він складе безсмертні пісні своїх зрілих літ і напише книжки про великих героїв — героїв, може й не цілком справдешніх, але таки справдешніших за декотрих живих людей, про героїв, які оновлювали світ або принаймні зробили красу необхідною? Невже правда, що він стоятиме в задумі біля цього вікна за завіскою літньої ясної днини й дивитиметься, як небо віддзеркалюється в морській глибині? Невже правда, що зимовими вечорами, коли ззовні долинає свист вітру й рокотання моря, він спокійно сидітиме тут біля огнища з оцією відданою жінкою, яка уособлює все найблагородніше в людському житті?

— Зараз я піду й спалю свою халупу з усім отим ненависним мотлохом.

— А що скаже на це хазяїн селища?

— А хто може що сказати, коли людина спалює свій дім, бо він став їй осоружний? — сказав скальд. — Уявляєш собі, як приємно дивитись, коли твоє минуле разом з полум'ям розвіюється вгорі, а ти постаєш із попелу новою людиною?

Вона попросила його піти звідси, перш ніж покинеться її мачуха: потрібен якийсь час, аби підготувати домашніх до звістки про їхні заручини, та хоч би там що, вона скаже про це вже сьогодні. Йоуа знов припала до нього і попросила:

— Поцілуй мене, Льюсвікінг, обійми мене, я хочу знову відчувати тебе, ще ніхто й ніколи на світі не кохав так.

Прощальному поцілункові на порозі не буде, здавалось, кінця, все ледве не почалося заново.

Скальд довго ходив сам у ранковій прохолоді, невиспаний, очманілий після палкої ночі, мріючи заснути.

Він зупинився на схилі горба й уважно оглянув свою халупу, похилену після весняного нападу, радіючи, що зараз підпалить її. Ніхто й ніколи не ненавидів якийсь будинок так, як скальд ненавидів оцей. Жодна людина не мучилася так у жодному домі, і все-таки він вижив. У цьому домі він не зазнав жодної радісної хвилини. У цьому домі він ніколи не був самим собою, ніколи не вимовив слова правди й завжди мовчав про те, що хвилювало його, неначе про якийсь злочин. Всі ці роки він, переступаючи цей поріг, щоразу платив за це перемогою над самим собою, перемогою, яка часто забирала всі його сили. Цей дім був єдине місце, де кожен порух душі був для нього мукою, де від безвиході він ставав поганою людиною, — поганою аж до самих кісток. Шість кращих років свого життя він змарнував у цьому пеклі, у цьому домі.

Скальд одчиняє двері, і в ніс йому вдаряє затхле повітря — сморід гнилої риби, збитого гагачого пуху, старої кіптяви, цвілі. Стоячи на порозі й приножуючись, він раптом помічає долі якийсь недоладний клунок, лахміття, заляпане глиною з налиплим кінським волоссям. Це людська істота.

Спершу скальд не повірив своїм очам, — може, він збожеволів? Хитким кроком заходить він до кімнати, сподіваючись, що мара щезне, перш ніж він насмілиться торкнутись її. Але мара не щезає, і він торкається її. Він обіймає її, підводить. Вона розплющує злякані, благаючи, повні сліз очі.

— Яртрудур, — сказав скальд, — я нічого не розумію. Як ти потрапила сюди?

Вона кинулась йому до ніг, обхопила його коліна й зойкнула:

— В ім'я бога, вбий мене.

— Годі тобі! — сказав він і знову підвів її. — Скажи мені краще, чого ти хочеш?

Ридаючи, вона припала до його плеча й обхопила руками його шию.

— Оулавюр, коханий, серце й життя моє. Оулавюр, коли ти дозволиш мені вмерти біля тебе, я й по смерті належатиму тобі, це так само вірно, як те, що я родила твоїх дітей і ховала їх. Та коли ти дозволиш мені жити, я стерплю все, що ти накладеш на мене: вважаєш, що я лиха, — бий мене, вважаєш, що я потворна, — йди до інших жінок, все, все, що завгодно, тільки не відсилай мене туди, де я не бачитиму тебе.

Він незграбно, ніяково погладив її щоку:

— Бідолашна моя Яртрудур, що це сталося зі мною? Хіба скальд здатен покинути тих, кому тяжко? Годі плакати, мій друже, я постараюся бути добрим до тебе.

Він відчув на своєму обличчі її гарячі губи й солоні сльози, а в її риданнях — судорожний радісний надпорив: от-от вона впаде і затіпається у нервовому нападі.

— Ти хочеш, аби перемогло милосердя боже? — спитала вона крізь сльози.

— Бог і його милосердя мене не обходять, — сказав Оулавюр Каурасон. — Просто я вважаю, що саме так мусить повестись людина. Скоро я оголошу про наші заручини. Але я благаю тебе — поїдемо звідси.

— Гаразд, — покірливо згодилась вона. — А куди ми поїдемо?

— Геть звідси, — відповів він. — Геть на захід, через гори, до якогось незнайомого місця, в далеку долину чи в іншу частину країни, але ми мусимо поїхати негайно.

— І все тут покинути? — спитала вона.

— Все покинути, — сказав він. — Все. Всі мрії. Всю свою поезію. Всі свої надії. Все своє життя. Все.

Він сів до столу біля вікна й тупо дивився на дахи селища. Подруга заходилася варити каву перед відходом, запалила чадну керосинку, відчинила шафу, й звідти війнуло цвілим хлібом. Скальд сперся на лікті, стиснув долонями скроні, все ще дивлячись у вікно. Наче в летаргії, він нічого не бачив, не чув, не думав. Боягузтво чи жалість — однаково, як це зветься, але він не порушив у цю фатальну годину своєї обітниці, чи краще сказати — порушив її. Він був справжня людина. Волосся впало йому на чоло, очі змертвіли, ще якийсь час він, мов засуджений, дивився на розквітаючий ранок. Аж ось повіки йому обважніли. Він похилився на стіл, випростав руки, сховав у них обличчя й заснув.

*З ісландської переклали
С. НЕДЕЛЯЄВА, Л. ГОРЛІНА,
М. ЛУК'ЯНЧИКОВА*

ДОЗАСІДАЛИСЯ. У найбільшому готелі англійського міста Сауттемптона злодії покрали взуття, що його пожилиці виставляють на ніч за двері своїх номерів. Серед потерпілих виявилось й півтора десятка високих поліцейських чинів з Лондона, які прибули в Сауттемpton на нараду з питань боротьби із злочинністю.

ІНТЕЛЕКТУАЛИ. Інститут Геллапа провів серед жителів Нью-Йорка опит, щоб з'ясувати, як вони використовують свій вільний від роботи час. На анкету відповідали особи віком від 20 до 45 років. Ось деякі дані: біля телевізорів опитані проводять щодня в середньому дві з половиною години, на заняття спортом витрачають одну годину, на читання лише 6 хвилин. Нічев'я забирає у них щодня 50 хвилин. Про свою дальшу освіту опитані нічого не могли сказати.

СПАДКОЄМЦІ. Три старі жительки американського міста Луїсвілла дістали недавно велику спадщину від... кози на ймення Суга. А сталося це так.

Років з п'ять тому тут померла місис Мері Маккрі. Не маючи близьких родичів, вона відписала все майно й чималі гроші своїй улюбленій козі, отій самі Сузі. У духовниці було вказано, що доглядати за козою місис Маккрі доручає трьом своїм приятелькам, які, за тою ж таки духовницею, ставали власницями майна після смерті кози. Але у цьому випадку вони мали довести, що добре поводилися з козою і що Суга померла природною смертю.

Оскільки три дами з Луїсвілла виконали всі умови духовниці, вони стали власницями великого будинку і поточного рахунку в місцевому банку на 35 тисяч доларів.

Сучасні Ромео і Джульєтта — Дже-Дже і Джованна.

ШОСТИЙ РАУНД ДЖЕ-ДЖЕ

Після багатьох раундів один з боксерів зрештою впав колодою на поміст, і суддя оголосив його суперника переможцем.

А переможець той був зовсім не боксером, а футболістом. І відбувся той матч не на рингу і не на футбольному полі, а в судовому залі.

Нижче подаємо репортаж про той незвичайний матч. Раунд за раундом.

Синьйор Доменіко Агуста є італійським князем (хоч республіка і скасувала всі титули, екс-аристократи цупко тримаються за них) і мільярдером, власником авіаційних заводів. І є ще у нього 17-річна

дочка Джованна, спадкоємиця усіх його титулів і капіталів.

А Хосе Джермано, якого «тіфозі» (болільники) називають Дже-Дже, мав тільки титул лівого нападаючого бразильської футбольної команди «Фламенго». П'ять років тому ця команда продала Дже-Дже за 180 тисяч доларів міланській команді «Інтер». У Мілані він здобув не тільки нові футбольні лаври, але й завоював серце вищезгаданої княжни Джованни Агусті. Одного траурного для його світлості дня Джованна заявила своєму батеньку, що вирішила вийти заміж за Дже-Дже.

Щоб було зрозуміло, чому саме цей день став для князя траурним, слід врахувати таку деталь біографії «бразильєро»: він є найчистокровнішим негром.

Жахі Семисотлітній рід Агуста

і безрідний негр! Голуба кров і кров негритянська!

На Джованну напустили родичів і прелатів, залякували її громами земними і небесними. Та марно. Княжна виявилася дівчиною з характером.

Тоді старий Доменіко спробував підкупити Дже-Дже, спокусити його грішми, щоб той відступився від Джованни. Не вишло і це.

Про те, щоб одружитися в Італії, чорний Ромео і біла Джульєтта не могли й мріяти, бо італійські закони вимагають згоди батьків на шлюб. Але сталося так, що міланський клуб позичив «бразільєро» за 10 тисяч доларів льєжському клубові «Стандард». Дже-Дже довелося переїхати до Льєжа, в Бельгію. Потайки втекла туди і Джованна. І, оскільки бельгійські закони не вимагають дозволу батьків на шлюб, юна пара вирішила одружитися у Льєжі.

Ось тут-то і знадобилися князівські мільйони. Було найнято цілі табуни адвокатів, детективів і гангстерів, які вистежили таємний притулок Джованни. Туди примчали її батьки, родичі, міланські прелати разом з бельгійськими святыми отцями, щоб знову спробувати «вправити мозок» Джованни. Льєжського поліція Каміла Кароласа було спіймано на гарячому в кімнаті футболіста, коли він намагався прилаштувати до телефонного апарата пристрій для підслуховування. Коли і цей етап кругової облоги не дав бажаних наслідків, князь переніс центр бойових операцій у льєжські суди.

У першому судовому раунді адвокати Доменіко Аугста зажадали заборонити одруження на тій підставі, що Дже-Дже нібито обдурив княжну, удавши з себе архімільйонера, бразильського креза. Це обвинувачення виявилось абсолютною брехнею. Джованна добре знала, що єдиним джерелом заробітків її коханого є тільки його руки або, точніше, ноги.

У другому судовому раунді адвокати князя пред'явили довідки міланських психіатрів, які (за відповідний гонорар) визнали Джованну напівідіоткою. Та Джованна тут-таки вручила суддям контрекспертизу бельгійських ескулапів, які засвідчили, що коефіцієнт розумових здібностей дівчини вищий за середній.

Загін князівських адвокатів полетів у Бразилію і привіз звідти «документи», які доводили, що нібито Дже-Дже вже в утробі матері був психічнохворим, а як тільки навчився ходити, то став розпусником, безбожником і соціально небезпечною людиною. Було також «точно встановлено», що Дже-Дже мав роман з однією бразильською дівчиною незадовго до його переїзду у Мілан. Отже,

«бразільєро» обвинуватили у всіх семи смертних гріхах.

Одночасно воєнні дії перекинулися і на стадіони. Люди князя роздавали найманим хуліганам тисячі квитків на матчі з участю Дже-Дже, та ще й преміальні, і за це в бразильця летіли пляшки з-під пива. Трибуни волали:

— Дже-Дже на мило! В інвалідну команду!

Ці футбольні комбінації принесли такі князеві кілька голів. Зацькований, замучений судами Дже-Дже й справді почав гірше грати. У вирішальному матчі між командами «Льєж» і «Стандард» останню було розгромлено. Підкуплена князем бельгійська преса почала вимагати дострокового повернення бразильця Міланові, а міланська преса загаласувала проти прийняття Дже-Дже до свого клубу.

Але і в цьому дуже скрутному становищі «бразільєро» не занепавав духом, — надійною опорою йому була Джованна. Знову і знову кидалися вони у судові поєдинки.

І ось у шостому судовому турі справу було вирішено. Брудні махінації князя викликали обурення бельгійської громадськості як спортивної, так і неспортивної. Осточортів цей сиятельний пережиток минулих епох і бельгійським суддям. Суддя визнав всі князівські «документи» фальшивками, а всі його «аргументи» — виявом найогиднішого расизму. І тут-таки дав закоханим дозвіл на одруження.

Цього разу його світлість було нокаутовано остаточно і безповоротно.

Щасливі закохані, не переводячи подиху, побігли одружуватися у церкву святої Бернадетти. А другого дня Дже-Дже з дружиною полетів до своїх батьків-селян, які живуть у маленькому селищі Консельхейро Пена, у 800 кілометрах від Ріо-де-Жанейро.

У Ріо «тіфозі» влаштували молодим таку тріумфальну зустріч, яку навряд чи бачив коли-небудь найпопулярніший футболіст. На чолі зустрічаючих були гравці команди «Фламенго».

Дже-Дже готується стати скоро щасливим батьком, а сиятельний князь — дідом мимоволі. Бразильські «тіфозі» задалегідь вирішили відзначити цю важливу подію поздоровчими телеграммами дідові з приводу народження онука — майбутнього футболіста або онуки — майбутньої кінозірки. А оскільки в Бразилії у число «тіфозі» входить половина населення країни, тобто близько 35 мільйонів чоловік, то князеві загрожує справжня повінь з 35 мільйонів телеграм.

ДО СВОЇХ... Дружині ватажка англійських фашистів Йордана довелося відсидіти деякий час в одній з італійських в'язниць. Не за якісь політичні справи, просто італійські митники схопили місис Йордан на гарячому, коли вона спробувала провезти через кордон контрабандні товари.

Вийшовши на волю, дружина англійського фюрера поскаржилася кореспондентам газет на «поганий прийом» італійців і повідомила, що має намір оселитися на довгий час у Західній Німеччині, в Мюнхені. «Там я сподіваюся зустріти щирість і гостинність», — сказала місис Йордан.

ІСТІВНІ КІНОЗІРКИ. Одна кондитерська фірма у Неаполі пропонує тепер своїм покупцям дивну новинку: вона випускає тістечка і морозиво у вигляді... популярних кінозірок! Ви можете «з'їсти» Софі Лорен чи Марчелло Мастоїані, а кому до вподоби, то й Джіну Лолобріджіду.

До того ж, окрім «серійної продукції» загальноновідомих кінозірок, фірма приймає також індивідуальні замовлення. Назвіть лише ім'я улюбленої вашої кінозірки і за якийсь час приходьте по замовлення!

ЗАСПОКОЇЛИСЯ. До останнього часу в Західній Німеччині було багато бажаних позбутися слідів татуїровки. Наприклад, спеціальний салон у Мюнхені мав дуже широку клієнтуру, зокрема колишніх есесівців, які хотіли вивести традиційну для військ СС татуїровку з позначенням групи крові. Тепер цей салон закритися, — колишні есесівці вже не соромляться носити на собі сліди гітлерівських часів. «У всякому разі, — заявив власник салону, — татуїровка не завдає їм поступати на державну службу...».

ПОДИХ ЖИТТЯ

«Коли ми розкриваємо книги Фюрнберга, нас огортає подих життя двадцятого століття», — сказав Й. Бехер у скорботній літній дії 1957 року про письменника, якого в 48 років скосила смерть.

Як це нерідко траплялося в історії мистецтва, доля творчої спадщини Фюрнберга, німецького письменника з Чехословаччини, склалася парадоксально. Видатний революційний поет і громадський діяч, який поряд з Й. Бехером і Е. Вайнертом, Б. Брехтом і Е. Мюзамом прокладав шляхи німецькій соціалістичній ліриці, до 1946 року був зовсім невідомий на батьківщині Гете і Гейне, чия творчість правила йому за взірць. Вірші Фюрнберга, покладені ним самим на музику, стали народними піснями; та, співаючи їх, німецька молодь і досі часто не знає імені їх автора. Лише в останнє десятиліття літературознавці НДР почали глибоко вивчати творчість Фюрнберга. Вона поки що маловідома і радянському читачеві. А тим часом життєвий і творчий подвиг цієї скромної, лагідної і разом з тим незламної людини, самовідданого комуніста й вірного друга СРСР, гідний пильної уваги.

Луїс Фюрнберг народився 24 травня 1909 р. в моравському місті Іглава, в родині дрібного фабриканта. Дитинство і юність поета пройшли в Карлових Варах. В 1925 році Фюрнберг залишає гімназію, вступає до школи кера-

мічного живопису і починає працювати на порцеляновій фабриці.

У 1926 році з'являються перші вірші Фюрнберга. Він приєднується до так званого «Нойролауерського гуртка» молодих поетів, які кохалися в «світовій скорботі» й розпачі. Кумиром для молодого Фюрнберга стає німецький поет з Чехословаччини Райнер Марія Рільке. У 1926 р. Фюрнберг навіть здійснює паломницьку подорож до Рільке, який на той час жив у Швейцарії.

Захворівши па сухоти, юнак змушений відмовитися від професії художника по кераміці. В 1927 році він переїжджає до Праги. Велике враження справляє на Фюрнберга сучасна революційна чеська поезія. Знайомство з «Маніфестом Комуністичної партії» і працею В. І. Леніна «Держава й революція» приводить до вирішального повороту в житті поета: в 1928 році він вступає до Комуністичної партії Чехословаччини і стає функціонером КПЧ у справах культури.

Протягом 30-х років Фюрнберг веде напружену повсякденну політичну роботу. Він створює пролетарські акторські трупи, пише для них вірші, пісні, кантати, кладе їх на музику, виступає сам як акомпаніатор і співак. Під керівництвом Фюрнберга ці театральні колективи об'їздили мало не всю країну. Часто виїжджаючи на гастролі за кордон, трупа Фюрн-

берга здобула заслужений успіх в СРСР, Швейцарії, Франції.

В березні 1939 року німецько-фашистські війська вторглися в Чехословаччину. Фюрнберг з дружиною переходять на нелегальне становище і намагаються таємно перейти польський кордон. В Остраві поета заарештовують, перекидають з однієї в'язниці до іншої. В місті Соколов його ставлять на вантажну машину і провозять під вікнами робітничих бібліотек, звідки фашистські бандити скидають на голову письменника паки книжок. Фюрнберг втрачає слух. Однієї ночі гестапівці «жартома» примушують поета виміряти й вирити власну могилу. В серпні 1939 р. завдяки тому, що друзям Луїса пощастило підкупити гестапівських чиновників, Фюрнберг вирвався з в'язниці і виїхав за кордон. В еміграції з дружиною і сином він жив до 1946 р.

Після повернення до Чехословаччини, поет поринув у громадську роботу. В 1949—1952 рр. Фюрнберг працює першим радником посольства в справах культури при чехословацькій дипломатичній місії в НДР. Виступає з численними доповідями про чеську культуру й літературу. Дуже багато робить для зміцнення братерських відносин між народами Чехословаччини й Німеччини. В 1953 році стає керівником відділу культурного обслуговування іншомовних національних меншостей при чехословацькому Міністерстві освіти.

В 1954 році Фюрнберг приймає громадянство НДР і переїжджає до Веймара. Тут він виконує обов'язки директора національного Будинку-музею класичної німецької літератури. При Інституті німецької літератури засновує відділ дослідження німецько-слов'янських літературних взаємо-

зв'язків, а також присвячене проблемам германістики наукове видання — «Веймарер байтреге». Фюрнберга обирають дійсним членом Німецької академії мистецтв, а в 1956 році нагороджують Національною премією НДР.

Опівночі 23 червня 1957 року серце поета зупинилося.

Фюрнберг був різнобічно обдарованою людиною. Композитор, піаніст, перекладач, письменник. Він писав новели, п'єси, літературно-критичні та публіцистичні статті, пробував свої сили в романі. Та насамперед кожною клітиною свого ества, до останнього подиху, Фюрнберг залишився поетом, який, за виразом А. Цвейга, вмів впливати в ніжні, як бруньки, словосполучення все те, що хвилювало його душу. Незважаючи на переважаність партійно-громадською роботою, Фюрнберг завдяки залізній самодисципліні творив безперервно... Йому це вдавалося тому, що життя й творчість були для нього нерозривно поєднані. «Повнозвучність його віршів є ніщо інше, як мелодика самого життя, ритм, що окриляє його строфи, — це ритм життя», — писав Й. Бехер.

Ідейно-творча еволюція Фюрнберга типова для багатьох західноєвропейських дрібнобуржуазних інтелігентів, які рішуче порвали із своїм класом і назавжди зв'язали власну долю з долею революційного пролетаріату. Фюрнберг — поет, учень Рільке, пройшов шлях, як писав Е. Е. Кіш, від «естетських і романтичних захоплень, від любові до крилатих серафимів, закутих у панцир лицарів, мадонн із слонові кістки... від захоплення Прагою алхіміків, храмів барокко й Голема» через агітаційно-плакатну, політично-пропагандистську поезію до самотніх шедеврів поетичного мистецтва. Неповторність його лірики полягає в здатності поета всю глибину політично-філософських і морально-етичних проблем дійсності, всю неосяжну повноту життя людини й людського суспільства охоплювати, розкривати й узагальнювати через суб'єктивно-особисті настрої й відчуття. «У лавах пролетарських поетів Фюрнберг належить до тих, в чиему

мистецтві приватний феномен піднято до громадсько-соціалістичного», — відзначав поет Куба.

Перу Фюрнберга належать поетичні збірки і цикли «Луна зліва» (1932), «Пекло, ненависть і любов» (1943), «Іспанське весілля» (1944—1945), «Ель Шатт» (1946), «Брат Безіменний» (1947—1955), «Вранішній мандрівник» (1951), «Чудесний закон» (1956) та численні вірші, що друкувались у періодичній пресі, в різних антологіях або залишились в рукописній спадщині письменника.

Поезія Фюрнберга позначена безмежним багатством форми, невичерпною різноманітністю ритміки й римування, оригінальними, завжди новими композиційними й структурними комбінаціями, своєрідністю циклічного обрамлення, безліччю жанрових різновидів. Тематику ж його віршів чітко окреслити дуже важко. Зарисовки настрою і природи, звернення до рідних і друзів, філософські роздуми про сенс життя й смерті, екскурси в історію й думи про майбутнє, випадкові, здавалось би, спостереження, епізоди повсякденного життя, асоціативні ремінісценції, пов'язані з античними, біблійними, євангельськими мотивами — все це складається в своєрідний щоденник поета. Та з цього щоденника зримо постають і грандіозні події епохи — війни, революції, двобій між варварством і прогресом і переможна хода людства до комунізму.

Одночасно у віршах Фюрнберга можна виділити тему, яка незмінно проходить крізь усю його зрілу лірику. Йдеться про принципову полеміку, спрямовану проти песимістичного декадентського мистецтва та його згубного впливу на душі людей. «Поезію розпачливих настроїв я вважаю нелюдською і антигуманною... Писати треба вірші конкретні, як хліб на столі, щоб пахли житом, пряні, як м'ясо, і прекрасні, як вино, в якому міниться сонце», — твердив поет.

Однією з провідних тем творчості Фюрнберга була тема Жовтневої революції — цієї, за його словами, головної сили, яка вивела його та багатьох його колег

по перу на єдино правильний шлях.

У 1942 році, в розпалі другої світової війни, у вірші «Моя найулюбленіша пісня» Фюрнберг писав:

Я найулюбленішу пісню
в душі сховав.
Ії я ще не написав —
найкращу пісню.

Не можу я знайти для неї слів,
коли планету огортає лихо.
Дзвенить у серці небувалий спів
і гасне тихо...

Той спів зі мною в радості
й журбі.
Та присвятить тобі яку годину,
о пісне про Радянську країну!
Затиснуть як тебе в строфу
хвилину, —
бо ж кожним віршем я несу
данину
лише тобі!¹

В цьому програмному творі Фюрнберга висловлено почуття найвищої відповідальності поета перед таким безмірно важливим завданням, як висвітлення в художній творчості всесвітньо-історичної місії Країни Рад. Як писав Фюрнберг в іншому вірші, це почуття примушувало його протягом цілого життя невтомно шукати «чисте й велике слово, щоб уславити її існування».

Поет справедливо твердить, що кожен його рядок, кожен вірш, вся його творчість — це насамперед пісня, присвячена СРСР. Адже все його свідоме життя, громадсько-публіцистична діяльність, літературна праця, особиста доля невіддільні від Країни Рад. Протягом трьох десятиліть поет систематично відгукується на всі важливі події, пов'язані з існуванням і поступом радянської держави, і тому його творчість становить своєрідний поетичний літопис, в якому етап за етапом відбито історію СРСР.

Тему Радянської країни поет висвітлює в найрізноманітніших аспектах — міжнародному, історичному, соціально-філософському, політичному, морально-етичному. Така широчінь проблематики, пов'язаної з радянською дійсністю, надзвичайно збагачувала художню палітру митця, примушувала його шукати все нові ори-

¹ Переклади віршів Фюрнберга, крім позначеного окремо, зроблені авторкою статті.

гінальні словесні засоби. Не дивно, отже, що твори Фюрнберга про СРСР відзначаються великою формальною й жанровою різноманітністю. Серед них можна зустріти і урочисту ораторію, і піднесений гімн, і задушевний ліричний вірш, і маршову пісню, і епічну розповідь, і величну поему, і гостру сатиру, спрямовану проти ворогів СРСР.

З молодих літ серце Фюрнберга належало Радянській країні. Вже у віршах початку 30-х років, створених ним для трупи «Луна зліва», поет тісно пов'язував актуальні завдання класової боротьби європейського пролетаріату з практикою радянської дійсності. Він підкреслював думку, що особливо тепер, в дні розгулу фашизму, Радянський Союз, як зразок творчого втілення в життя марксистських ідей, мусить бути прикладом для трудящих світу.

Незабутньою подією стала для Фюрнберга подорож навесні 1933 р. до СРСР, куди він приїхав з трупю «Луна зліва» — учасницею Міжнародної олімпіади революційних робітничих театрів у Москві. З натхненням розповідав поет про свої враження в листах до батьків: «Ленінград величний. Уявити собі це просто неможливо... Треба згадати, крізь що пройшов СРСР, щоб зрозуміти велич того, що тут відбувається». Не менше захоплення викликала у Фюрнберга Москва.

Щі безпосередні враження знайшли поетичне відбиття і в творчості Фюрнберга. Він побачив радянську дійсність на власні очі, тому зображення її стає менш декларативним, конкретизується, стає наочнішим. Так, у творі «З московського подорожнього щоденника» (1933) — своєрідних віршованих подорожніх нотатках — автор послідовно, у хронологічному порядку, викладає читачам те, що найбільше вразило його в нашій країні. Він розповідає про зустрічі з робітниками підприємств важкої промисловості, про ентузіазм радянських людей, про Мавзолей Леніна. Спокійна, епічна розповідь переривається схвильованими авторськими відступами, в яких висловлюється

думка, що радянська сучасність — це майбутнє батьківщини поета.

В роки війни, коли, як згадує дружина поета Лотта, «ми не тільки своїм духовним існуванням, а й кожним подихом, що нам судився, були зобов'язані радянському народові», письменник постійно горів бажанням «сплатити хоч крихітну частку цього великого боргу вдячності».

Поезії Фюрнберга цього періоду були дійовою зброєю виховання людей в дусі любові до СРСР («Спів про чотири осені», «Коли переповерхене серце», «Горький» та ін.). «Уся любов, на яку я здатний, належить радянському народові», — писав поет. Найвидатніший твір його з присвячених СРСР у період еміграції — кантата «В ім'я вічної людяності».

Слід нагадати, що одна з заслуг Фюрнберга-новатора полягала в широкому впровадженні в німецьку поезію такого специфічного національного жанру, як поетично-музична кантата. Більш того, Фюрнберг поряд з Й. Бехером, автором «Великого плану», ще в тридцятих роках вперше узаконив у німецькій літературі так звану сценічну кантату, в якій сполучалися декламація і рух на сцені, окремий голос і хор.

Як майстер кантати Фюрнберг пройшов певний шлях розвитку. Якщо перші його твори цього жанру дещо страждали через надто прямолінійну агітаційність і плакатність, то згодом поет знаходить для них інший зміст та іншу форму і перетворює їх на засіб публічно-особистого поетичного самовиразу, на широкеру розмову з глядачем. Праця над кантатами, присвяченими Радянському Союзові, особливо сприяла такому удосконаленню майстерності митця.

В кантаті «В ім'я вічної людяності» поет створює разучі, зримі картини страждань і горя людей, що стали жертвами фашистських недолюдів:

Землю вкрила пітьма. І пригаслі
зірки з небосхилу
мовчки слухали зойки людей
під вогнем лиходіїв.
І здавалося, що велетенську
розверсту могилу
не осяє ніколи омріяний промінь
надії.

Але надія засяяла. Її воскресив переможний наступ Радянської Армії. І поет славить захисників Сталінграда, Ленінграда, Севастополя, чиї звитяги навіки затьмарили легендарні подвиги під Фермопілами й Троєю.

Поет славить радянських людей, що піднялися, всі як один, аби «встромити ножа в серце підступному ворогові», розповідає про зростання визвольної боротьби народів в окупованих країнах, натхнених перемогами радянських військ. Поет пише й про провинку тих держав, які свого часу не дали належної відсічі гітлеризмові, наголошує на гуманістичній місії Радянського Союзу, який несе визволення і цілим народам, і кожній окремій людині.

В повоєнний час Країна Рад залишається в центрі інтересів Фюрнберга. Як згадує російський письменник і перекладач Л. Гінзбург, під час його зустрічі з поетом у Веймарі Фюрнберг гаряче цікавився життям СРСР, розпитував про нашу країну з любов'ю друга й товариша, борця за спільну справу. Дізнавшись про перші переклади своїх творів в СРСР у 1956 р., Фюрнберг сказав: «Для мене немає вищої честі, ніж дістати можливість розмовляти через свої твори з радянськими людьми, які протягом усього мого життя такі близькі моему серцю».

У численних віршах поет славив Комуністичну партію. У пісні «Партія» (1950) він писав:

Усе нам вона дарувала,—
тепло і порив вітерця,
і кров життєдайну вливала
щедро у наші серця,
ніколи не кидала в гори.
Хоч доля була б гірка,—
вела нас крізь будні суворі
міцна материнська рука.

Чимало віршів своїх письменник присвятив Великому Жовтню. З року в рік вітав він свято революції.

У «Листопадовій кантаті 1935 року», виконаній трупю «Луна зліва» в листопаді 1935 р., розповідь ведеться від імені радянських людей. Їхніми устами автор оповідає про новий характер праці в соціалістичному суспільстві, радісній праці на благо людини й людства, про нову мораль, про

благотворну роль партії, нерозривно пов'язаної з народом, про принципово новий характер Радянської Армії, покликаної боронити владу робітників і селян. Кантата «Березневі бурі», створена того ж року, розкриває тему Жовтневої революції в іншому аспекті. Поет зображує Жовтень як кульмінацію боротьби людства за свободу, як результат безперервної естафети поколінь, як історично логічне завершення кращих традицій французької революції 1793 року, європейських революцій 1848 року, Паризької Комуні 1871 року.

У вірні «Напередодні 7 листопада», написаному Фюрнбергом після повернення на батьківщину, свято перемоги над фашизмом зливається з святом Жовтня. Незадовго до смерті поет знову повертається до своєї «Листопадової кантати» і ґрунтовно її переробляє. Якщо кантата 1935 року складалась з окремих віршів, то тепер він створює послідовну епічну розповідь про історію нашої країни. В урочистих, енергійних, лаконічних строфах перед нами постають виразні картини першої світової війни, революційних переворотів, громадянської війни, соціалістичного будівництва, перемог над фашизмом, відродження країни з руїн і попелу... Головна ідея твору — інтернаціоналістська, гуманістична місія Радянського Союзу, «батьківщини вільних людей». В кожному рядку кантати Фюрнберг підкреслює, що вся багатогранна діяльність радянського народу спрямована на благо всього людства і є виявом найвищого, найактивнішого, всеосяжного людинолюбства.

З 1956 р. поет готує подарунок Країні Рад — поему до її сорокаліття. Він також палко мріє знову відвідати радянську землю, планує подорож до СРСР на жовтень 1957 р., щоб особисто вручити свій твір радянському народові. Смерть не дозволила справдитися мріям поета. І його пое-

ма — «Вселенський гімн» — залишилась незакінченою; згодом її завершив друг Фюрнберга поет Куба. Але те, що встиг зробити Фюрнберг, без кінця переробляючи й шліфуючи кожний рядок поеми, належить до кращих у світовій літературі творів, присвячених великому Жовтню.

Шукаючи в нетрах теорії
правду чи мрії політ,
я вчитав з книги історії,
як оновлявся світ.

Так починає Фюрнберг свою поему, а далі в таких самих стрімких, крилатих строфах знову розгортає історію нашої країни, створюючи напрочуд яскраву картину величних перетворень, що їх викликав Червоний Жовтень у Країні Рад та за її межами з 1917 року і до наших днів.

В центрі «Вселенського гімна» — образ Леніна. До постаті Ілліча поет неодноразово звертається ще з початку 30-х років.

В оригінальних ліричних образах Фюрнберг прагне відтворити роль, яку відіграли в історії робітничого руху, в історії людства геніальні ленінські праці. Він називає слово Леніна «польотом ластівки крізь мрії, крізь дні, крізь часи»; воно звільнило душі людей від сум'яття й кошмарів, втілилось у діяння, які увінчалися перемогою, славою і безсмертям.

В поемі «Брат Безіменний» Фюрнберг малює незабутню картину могутнього впливу ленінських ідей на духовний розвиток людини. Розповідаючи про свої безплідні шукання сенсу життя, герой поеми, втомлений песимістичними працями буржуазних філософів та естетів, натрапляє на книгу Леніна «Держава й революція»:

Та книга ця горіла у руці.
Дивився довго я на підпис —
«Ленін»,
І полум'я заграло на лиці,
Немов не я, а він дививсь
на мене.

Що за чаклун, за дивовижний
маг
Мене скував і відпустить не хоче?
Горіла книга ця в моїх руках,
Мов обіцяла зцілення пророче.

(Переклад М. Петренка).

Одночасно Фюрнберг висвітлює образ Леніна і в іншому аспекті. Німецького поета, як і В. Маяковського, приваблює у вожді світового пролетаріату «обличчя людини». Прагнучи розкрити людські риси Леніна, поет пов'язує з ними глибоко людський зміст найвеличнішої соціальної революції. У вірші «Ленін у Цюріху», написаному в другій половині 40-х років, автор розповідає про мало кому тоді відомого емігранта Ульянова, який наймав кімнатку на одній з цюріхських вулиць. Цілком земний портрет Леніна органічно переростає в образ великого гуманіста з палким серцем, визволителя поневоленого людства:

Давню казку вічної надії
гостре око бачило крізь ніч.
І в життя відлив казкові мрії
він, Ілліч!

Найширшого ж охоплення цієї теми Фюрнберг досягає у «Вселенському гімні». Ленін постає в цій поемі як великий керманіч революції. З її серця — Смольного, оточений своїми соратниками, він мудро спрямовує хід історичних подій. І разом з тим ніщо не відділяє Леніна від народних мас. Їх серце — це його серце, його життя — це наше життя, Ленін і його вірні товариші — «такі самі люди, як ви і ми».

За влучним висловом німецького дослідника Г. Ріхтера, «пізнавати і переконливо роз'яснювати іншим значення Жовтневої революції і безприкладний, усіяний жертвами шлях Радянського Союзу було і залишалось для... людини й поета Луїса Фюрнберга потребою серця».

„НАДЬ ВІЛАГ“

Журнал «Надь вілаг» (за жанром такий самий як «Иностранная литература», «Всесвіт», чеський журнал «Светова література», румунський «Секолул ХХ») заснований видатним поетом-комуністом Ласло Геріб'ешем. Ласло Геріб'еш був учасником руху Опору у Франції під час другої світової війни. Йому, як одному з видатних поетів Угорщини, було присуджено премію Аттілі Йожефа.

Після повернення на батьківщину він одразу ж заснував тижневик під назвою «Надь вілаг». На сторінках цього журналу редактор широко висвітлював процес, що точилися в світовій літературі. Через кілька років журнал припинив своє існування, а наприкінці 1956 року знову вийшов у світ уже як щомісячний. Протягом десяти років невпинно зростала популярність журналу, а відповідно і його тираж. Ось уже протягом кількох років щомісяця друкується 24 тисячі примірників «Надь вілага», що зовсім непогано для країни з населенням 10 мільйонів чоловік.

Журнал «Надь вілаг», як і його «брати» — журнали,

що виходять в Радянському Союзі, Чехословаччині, Румунії, — друкує тільки твори зарубіжної літератури, критичні статті, дослідження угорських літературознавців, присвячені творчості зарубіжних авторів. Це специфічний щомісячник, який знайомить угорського читача з кращими зразками сучасної світової літератури.

«Надь вілаг» друкує найкращі прозові твори світової художньої літератури малої форми — новели, короткі повісті, оповідання. Багато уваги приділяє журнал поетичним публікаціям. Дуже часто друкуються на сторінках часопису «Надь вілаг» драматургічні твори. Особливою популярністю читачів користуються твори таких відомих драматургів, як Ежен Йонеско, Едвард Олбі, Гарольд Пінтер та інші. Дуже велике місце посідає на сторінках журналу критичний та публіцистичний матеріал, присвячений найпекучішим проблемам світового літературознавства. Найвідоміші критики і літературознавці Угорщини та братніх соціалістичних країн висловлюють свої думки з приводу виходу в

світ нових творів таких ушлавлених митців світового письменства, як Луї Арагон, Генріх Белль, Анна Зегерс, Чарлз Сноу, Грем Грін та інші. Друкуються в журналі матеріали з історії світової кінематографії, статті про художників і скульпторів, рецензії на радіо- і телевізійні вистави тощо.

Цікаві розділи документального репортажу та інтерв'ю з відомими літераторами світу.

Журнал особливо цікавиться новими течіями, напрямками, характерними для літератури будь-якої країни. Тільки у виняткових випадках, скажімо з нагоди якої-небудь річниці, на сторінках «Надь вілага» з'являються переклади творів класиків. Навіть твори, що виходили в період між двома світовими війнами, дуже рідко знаходять місце на сторінках часопису, бо періодичний журнал має на меті досліджувати сучасну літературу в усій її багатогранності.

Засновник «Надь вілага» і колишній його головний редактор Ласло Геріб'еш зараз уже на пенсії. Продовжує його благородну справу Ласло Кардош, ві-

домий перекладач і науковець, професор філологічного факультету Будапештського університету, лауреат премії Кошута, член-кореспондент Угорської академії наук. Бойове марксистське вчення стало творчою зброєю журналу. В цьому велика заслуга Ласло Кардоша, переконаного марксиста, людини тонкого художнього смаку.

Завдання, що їх поставив перед собою журнал, нелегкі. Як з величезної кількості вибрати найкращі зразки сучасних літератур, який взяти твір, якому авторові віддати перевагу?

Наприклад, так звані «бестселери» майже зовсім не друкуються в «Надь вілагу». Ні для кого не секрет, що багато творів французької, англійської, амери-

канської літератур відзначаються вигадливістю форми, але іноді зовсім позбавлені глибокого змісту, тоді як твори, написані менш блискуче, що виходять у світ в соціалістичних країнах або інших кутках земної кулі, несуть у собі справжні художні цінності. Витонченість форми не може правити за перепустку для творів, порожніх за змістом.

«Надь вілаг» не пропагує також снобістських літературних творів, якою б не була на них мода.

Буває так, що потяг до творів, призначених для «обраного кола», придушує інтерес до справжніх літературних цінностей. Це негативне явище, і ми намагаємося перешкоджати йому.

Після перемоги Народного ладу в Угорщині література соціалістичних країн і особливо Радянського Союзу одразу стала «зіркою першого плану».

Досягненням журналу, на наш погляд, є те, що вперше на його сторінках з'явилися тверді естетичні критерії (тобто почали друкуватися критичні роботи і дослідження). «Надь вілаг» прагне знайомити угорського читача з найкращими здобутками радянської літератури, зокрема літератури Радянської України, класичні і сучасні автори якої стають все більш відомими угорським читачам завдяки зусиллям «Надь вілага».

Ласло СЕНЦЕІ

м. Будапешт.

МУДРІСТЬ НАРОДНА

ПРИКАЗКИ НАРОДУ НЬЯНДЖА

(МАЛАВІ)

В одну ніздрю два пальця не встромиш.

Куди миша, туди й хвіст.

Іздалеку й лев мавпою видається.

Одній мурашці мурашника не збудувати.

Розлилу воду не збереш.

Лиш те твоє, що ти з'їв.

Багатство — як хвіст ящірки: легко втратити.

Поки мати жива, можна дурня клеїти, як осиротієш, то порозумнішаєш.

Як не пощастить, то й черпаку за камінь приймеш.

Однією пучкою тягаря не піднімеш.

Ледачий учень схожий на лисого: тому теж ніщо не допоможе.

Що сподобалося сьогодні твоєму другові, завтра може сподобатися тобі.

Як закинеш сіті, допомоги проси у терпіння.

Хто раз став слону на дорозі, вдруге цього не зробить.

ДУШКО КАЛИЧ

Малюнки І. Толчачова

НЕДОКУРОК

ОПОВІДАННЯ

Ніч приносила їдкий запах втоми згаслого дня; під своїм темним покривом несла надії і розраду після гірких сліз, глухих зітхань, марних сподівань і прагнень. У заляклому тілі прискорювався біг крові, вона зігрівала виснажені кістки, і думки сягали в безкрай неба в пошуках спокою і забуття. Здавалося, що ночами припинялися війни, вщухав скажений рев гармат, ховалася в своє холодне лігво смерть, а земля виповнювалась пахощами гіацинтів і бузку.

Тихе травневе надвечір'я викупалося в рум'янці дня, що доживав свої останні хвилини, і відігнало його в блакитну далечінь. Воно обіцяло нічний подих життя і сонливу музику цвіркунів. Довкола панувала тиша. Лише внизу, на Дунаї, сплескували весла рибальських човнів і приглушено дихав мотор самотнього катера. Нечутно ступали вартові, а може, то м'яке вбрання ночі поглинало звуки їхніх кроків. Можливо, десь у цій темряві ховалося отруйне жало чієїсь долі, можливо, десь причаїлася смерть і когось підступно виглядала, мов та гадюка, що підстерігає серед вируючого життя необачну жертву. Хто міг виміряти підступність цієї ночі, хто наслідився б опоганити її красу або розгребти зорі, щоб хоч там віднайти солодку оману?

Чоловік років сорока в арештантському одязі сидів на підлозі під прочиненим вікном барака. Його темно-карі очі з великими мішками, де наче злилися всі невидані сльози, були втуплені в далекий зоряний простір. Вимучене обличчя світилося хвилюванням, яке охоплює людину в таку травневу ніч. Це був відблиск пережитої — а може, тільки передчуття майбутньої? — радості. Піднявши затерплу руку, що нею він спирался на вікно, чоловік прошепотів:

— Яка тиша! Чому не всі ночі бувають, як оця?!

Йому довго ніхто не відповідав. Потім поруч нього безгучно, як тінь, опустився ще один чоловік з таким самим змученим обличчям і набряклими мішками під очима. Він поглянув туди ж, куди дивився його товариш, зіниці його очей теж сповнилися сивом визореного неба, і він тихо проказав:

— Такими ночами люди вигадували казки про рай...

— У мене таке відчуття, наче мене підхопив вітерець, і я ширяю в безкрайньому просторі...

Табір тону в темряві ночі. Кам'яні мури, переплетені колючим дротом, з вишками для вартових, ховалися в тіні. Довкола було

тільки небо з мерехтливими зірками й повітря, сповнене ароматом весни й подихом вологої землі.

— Ти сьогодні одержав листа? — запитав другий в'язень.

— Так, — відповів перший. Вони дивилися на темні обриси вишок.

— Від неї?

— Так. Від Соні...

Вони знову підвели очі до визореного неба, потім подивилися на вузьку доріжку під вікном, і їхні погляди зустрілися.

— Тягне прохолодою. Ніч уже минає... — промовив другий і підвівся.

Товариш притримав його за руку:

— А тобі дружина так і не пише?

Той сумно всміхнувся і відповів не зразу — дивився з-за плеча друга на дах сусіднього барака, де худа кішка визвірилася на власну тінь.

— Не пише, — прошепотів він, лягаючи на нари. — Не забувай, що підйом о п'ятій ранку.

В'язень з темно-карими очима прихилив голову до рами вікна і поринув у тишу. Якийсь час він нерухомо сидів у блідому світлі ночі, потім витяг з-за пазухи маленького блакитного конверта й безшумно розкрив його. Наблизивши аркушик до світла, він кілька разів перечитав листа, знову схилився до вікна й потонув у тиші, яку порушував тільки його шепіт. Його очі зволожилися ще більше і світилися радістю. Пальці рук тремтіли, коцюрбилися, нервово стискаючи підібгані коліна.

— Я повернуся до тебе, Соню, — шепотів він; йому хотілося закричати про це так гучно, щоб луна його голосу відбилася від мертвих тіней і розполохала нічну тишу. — Вибач, люба, але я можу написати тобі в листі лише те, що я живий. Вибач, що ти не знала всієї правди про мене. Адже зараз війна, кохана... Були на це й інші причини. Легше один раз зазнати болю, ніж постійно відчувати небезпеку. Хіба не так, Соню? Тепер ти знаєш, що я був зв'язаний з червоними...

Шепіт перетворився на виразну розмову, яку чув і розумів він один. Отямившись від приємного забуття, він вимовив останні слова: — Чекай на мене, Соню. — А може, йому тільки почулися ці слова у глибокому зітханні.

— Час уже лягати, — нагадав йому з наратовариш.

— Я однаково не зможу заснути, — відповів він, випроставши ноги, і запитав:

— У тебе немає закурити?

— Хіба ти не знаєш, що ми висмоктали останній недокурочок! Краще спробуй заснути.

Він знову присів на підлогу й причинив одну раму вікна, щоб не так тягло.

Товариш кинув йому ковдру:

— Укрийся, бо змерзнеш.

— Треба було залишити хоч маленький бичок для такої ночі, — сказав він, кутаючись у ковдру.

— Нагадаєш мені про це завтра, коли знайдеш його...

Він нічого не відповів на це. Десь у темряві на високій вишці вартовий запалив сигарету. В'язень побачив вогник запальнички, очі його заблищали, а ніздрі розширились, силкуючись відчутися аромат тютюну.

— На третій вишці вартовий запалив сигарету, — прошепотів він другові.

— Коли б ти вже лежав, то не побачив би цього... Дай заснути, бо мені теж хочеться курити...

Він посидів біля вікна ще з півгодини і тільки-но намірився лягати, аж на доріжці біля барака зачулися кроки. Так пізно могли ходити тільки блокфюрери. Боячись, що його помітять, він схилився на підлогу і принішк. Кроки завмерли оддалік. Він знову визирнув у вікно, хотів був зачинити його, та враз мов заляк.

— Егей, — прошепотів він. — У нас перед самісіньким носом лежить «адміральський» бичок! Ще навіть тліє. Мабуть, його кинув той, хто оце проходив.

Товариш не відповів. Тоді він додав натхненно, ніби той недокурочок був уже в нього в зубах:

— Слово честі, справжній «адміральський» бичок!

За десять кроків од вікна на доріжці димився довгий недокурочок. В'язень прочинив обидві рами вікна і припав до нього, вп'явши очі в сигарету, що жевріла зовсім поруч. Йому навіть здавалося, що вітерець доносить до нього дим, який лоскоче йому ніздрі і горло. Недокурочок поволі згасав, а коли попіл охолонув, його стало видно ще краще. Справді, такого довгого «бичка» ще ніколи не щастило знайти.

Нараз йому перед очима постала картина: уранці юрба в'язнів кинеться до цієї сигарети. Люди битимуться, видаючи її з рук один в одного, і від довгого недокурка не залишиться нічого...

Він глибоко вдихнув холодне повітря, прагнучи знову відчутися солодкий аромат тютюну, і схилив голову на схрещені руки, щоб затамувати раптовий біль. «Кілька спритних рухів — і недокурочок буде твій...» — проговорив у ньому якийсь голос. Запах тютюну примусив його підвестися. «У блокфюрерів завжди дорогі сигарети... А це справжній «адміральський» бичок. Досить зробити один крок — і...»

Йому здалося, що він уже тримає в руці цей недокурочок, що він поспішає до сонного товариша, щоб здивувати його, пустити йому

в обличчя цівку пахучого диму. Він квапливо підхопився на ноги і зупинився біля вікна, вскрай збуджений.

Надворі панував спокій глибокої ночі, сповненої подихом весни, що долинав у барак крізь прочинене вікно. Легенький вітерець гнав геть дим крематоріїв, і разом з тим димом зникало все, що породжувало страх під цими високими мурами. Тінь від барака падала під гострим кутом сантиметрів на двадцять далі недокурка. Очі в'язня радісно заблищали. Він метнувся од вікна, рішуче скинув з себе ковдру. Його напарник розплющив очі:

— Ти ще й досі не лягав?

— Ні, ходімо! — сказав він, простуючи до вікна.

— Куди?!

— По «адміральський» недокурки! Такого ми з тобою ще ніколи не мали...

— Ти збожеволів! Повернись назад! — покликав товариш.

Але той уже стрибнув за вікно і безшумно, наче злодій, причаївся в темряві. Двома кроками він подолав половину відстані до недокурка і знову припав до стінки барака. Тепер він повніше відчував нічну тишу. Між небом і землею чулися тільки шелест вітерця і гучні удари серця. Він нашорошив вуха, щоб почути найменші звуки, що їх доносили вітер. Його босі ноги захололи, і він лише тоді зрозумів, що стоїть у вологій траві, що росте обіч вузької доріжки біля барака. Але ні холод, ні шелест вітерця, що ставав дедалі чутніший, не могли відволікти його від головної мети. На вишці № 14 спалахнула запальничка. Наглядачі курили по черзі. З вишки № 13 — найближчої до барака — долинали звуки важких, неквапливих кроків. По тілу в нього побігли мурашки. Це вже був не мерзлякуватий дрож, що від нього тільки щулилась шкіра. Це було передчуття жаху, від якого в нього пересохло в горлі й підкосилися ноги.

«Мене можуть помітити», — зринула думка. Він іще не встиг відчувати страху, як на вишці з'явився вартовий, який, трохи постоявши, враз попрямував до згаслого прожектора, що був прикріплений до кулемета.

В'язень, який лишився у бараці, висунувся з вікна і придушеним голосом проказав: — Вертайся назад, дурню!

Він притиснувся ще ближче до стіни барака. Тепер йому було байдуже, що робити: він гадав, що вартовий уже помітив його, і тому вирішив стояти на місці. Він бачив, як на нього дивився вартовий, готуючись ввімкнути прожектор. В цю мить він забув про «адміральський» бичок, — його заповнив страх, і одна думка пекла мозок: чи зможе він одним стрибком дістатися до вікна? Відстань була невелика, але часу, потрібного на

те, щоб подолати її, вистачило б вартовому, аби показати свою майстерність стрільця...

— Мерщій назад! — так само придушено крикнув товариш з барака. — Він іще не помітив тебе...

І справді: вартовий лівим потягнувся. В'язень скористався з цього моменту і, мов підтятий, упав у траву. Так і лежав, причаївшись, не дихаючи, але тепер почував себе впевненіше, бо на рівні його плечей здіймалася бруківка, що тяглася вздовж вимощеної доріжки. Пересвідчившись, що вартовий його не вгледів, він знову почав думати про недокурки, який тепер був зовсім поруч. В такій ситуації було б безпечніше повернутися назад, до вікна. Та він вирішив проповзти по-пластунськи ці кілька кроків, що лишалися до сигарети. Вартовий на вишці № 13 прикурив, прикрившись полою шинелі, і зник у зашкленій частині вишки. В'язень озирнувся на вікно, де стирчала голова його товариша, і, облизнувши пересохлі губи, прошепотів:

— Відчини друге вікно — мені до нього ближче.

Він показав пальцем на вікно поруч. Відстань од нього до недокурка була менша, але на те вікно падав промінь прожектора, що висів під кам'яним муром. Товариш підскочив до другого вікна і, прочинивши його, сказав:

— Тут небезпечно...

— Пусте. Вартовий не бачив мене. Поки він там викурить сигарету, я встигну...

— Ну, то не барися ж, — підганяв його товариш.

— Слухай, а ти бачиш його?

— Кого?

— «Адміральського» бичка... Він уже наш...

— Ти зовсім збожеволів!

В'язень махнув товаришеві рукою і поповз уздовж бруківки, поки нарешті не схопив недокурка. Це була майже ціла сигарета з першокласного тютюну.

— А тепер мерщій назад! — придушено крикнув в'язень з барака.

Той переможно підніс угору руку з недокурком, потім затиснув його в губах і рушив назад.

Вартового на вишці не було видно. В'язень спокійно доповз до барака. Товариш висунувся з вікна, щоб допомогти йому влізти, але той спочатку віддавав другові недокурки. Підвівшись, він обмацав собі груди і схвилювано проговорив:

— Лист! Загубив Соніного листа!

Він знову пошукав у кишенях, озирнувся навколо і побачив конверт на тому самому місці, де допіру лежав недокурки.

— Залазь! — суворо сказав товариш, про-

стяг руку і схопив його за комір. Та він рвучко сіпнувся, визволився і поповз до бруківки.

— Загинеш, вернись! — кинув йому вслід в'язень з барака.

Припавши до землі, він спритно підтягнувся на ліктях, ще, ще. Та враз на вищці № 13 спалахнув промінь прожектора. Від несподіванки він був підвівся на коліна, потім знову припав до землі. Просвистіли кулі і, запорошивши йому очі, ввігналися в землю. Кулемет на мить замовк, і він почув голос товариша:

— Тікай! Піднімайся и біжи!

Він підвівся, протер руками запорошені очі і кинувся вперед, та раптом зігнувся й долілиць упав на землю.

Промінь прожектора погас. Навколо знову запала тиша. Тьмяно мерехтіли зірки. Вартовий на вищці № 13 запалив сигарету і повернувся до заклої будки. В'язень біля прочиненого вікна мовчки дивився на довгий недокурок, затиснутий в руці. Потім люто зім'яв його і гірко заридав, прикривши обличчя долонею, яка огидно пахла тютюном.

СНІЖИНКИ

ОПОВІДАННЯ

Ще вчора я жахався цих нош, незручних навіть для мерця. Їх ніхто ніколи не мив, хоч вони завжди супроводжували нас як обов'язковий інвентар смерті, що чатувала на нас щохвилини. Ми виносили їх із табору вдвох, а коли поверталися назад, то несли вже вчотирьох, бо вони ніколи не були порожні.

Трикляті смердючі ноші! На них проводжають в останню путь тих, хто потім розвіється димом із крематорію.

Ще вчора я ніс ці ноші. На них лежав труп мадяра, якому на каторжній роботі перебили хребет. Старий уже досяг вершини свого життя й не мав навіть сили звести очі на оскаженілого офіцера. Той припилював його киркою до землі, кинувши:

— Тобі випала велика честь — удобрити німецьку землю!

«Коли б не цей дід, — майнуло мені в голову, — можливо, тут лежав би я». Це саме подумали й інші в'язні, які йшли зі мною в одній колоні. А завтра? Хто лежатиме завтра на цих смердючих ношах?

Думкою про це закінчувався кожен день, згасали останні промені сонця, й наставав ранок, несучи приховану радість, що пережито ще одну ніч.

Вчора... Воно таке далеке, бо «завтра» вже не буде; воно таке далеке після останньої сльози, що скотилася від туги за згаслими світанками.

Мій останній світанок згас дві години тому. Тепер я лежу мертвий на холодних сірих ношах. Я майже голий, але не стидаюся цього. Такий у нас закон — вирушати в останню путь голим. Сорочку з мене чомусь не зняли. Я знаю, чому: вона проклята. Куля

продірявила її біля самого серця, під номером і жовтою єврейською зіркою. У величезній картотеці з тавром КТС¹ про мене не сказано більш нічого. А сьогодні звідти ви-креслять і моє ім'я.

Мій убивця так ніколи й не знатиме його, та йому зовсім байдуже, як мене звали: Арон, П'єр, Отто чи Іван. Зараз він радіє — до крематорію несуть іще одну жовту зірку.

Мене завжди обурювало те, що ми не вкриваємо наших мертвих товаришів. А тепер це мене нітрохи не хвилює — очі мої лише розплющені. Дома у нас про мерців з розплющеними очима старі люди кажуть, що вони пішли з життя з якимсь нездійсненим бажанням.

Бажання! Скільки їх було у мене за моїх неповних вісімнадцять літ?

— Я вперше бачу небіжчика, який усміхається, — каже хтось біля входу до табору.

— Дурень! — відповідають йому. — Очі в нього розплющені зі страху...

— Зі страху?! Хіба мерця вже чимось налякаєш?! Поглянь на нього, чоловіче, — він іще зовсім дитина...

— Ти диви, й справді усміхається.

Люди пішли далі, розмовляючи про смерть, про те, як умирають, але кожен із них думав, кого на ці ноші покладуть завтра.

— Ти його знав?

— Кого?

— Отого хлопця.

Повз мене проходить група в'язнів з кошами на спині.

¹ Концентраційний табір смертників.

— Цієї ночі він співав уві сні...

— Про нього піклувався іспанець з блоку «А». Він часто награвав на губній гармонії його улюблені пісні...

— Кажуть, цей хлопчина з Іспанії...

— Я знаю тільки, що його мати була єврейка.

— Бідолашне хлоп'я. Лікар Прохазка так боявся за нього. Казав, що діти тут довго не витримують...

— Дурень! Ти що, не бачив крові?!

— Крові? Я помітив тільки, що в нього усмінене обличчя...

— Його підступно вбили. Може, він саме дивився на птахів...

— Тут птахи не літають...

— Він виглядав їх. Сподівався, що бодай один із них залетить і в наше небо...

Так, обличчя моє усмінене, але сьогодні я не виглядав птахів. Я усміхнувся першим сніжинкам, що на холодних білих крильцях спустилися мені на замерзлі руки. І саме тоді, в ту радісну мить, хтось обірвав подих мого життя. Це сталося так несподівано. Сніжинка швидко танула на моїй долоні, мов дивний сон. Моя радість першому снігу тривала б недовго, — на мені була тільки благоденська сорочка й дерев'яні шкарбани. Та вбивця не став чекати, поки я підведу голову.

Поруч мене тоді стояв той дідусь із чужеродною скуйовдженою борідкою, кирпатим носом і величезними вухами, який зараз самотньо плаче на голому пустирі, де сіють смерть. Два дні цей дідусь розважав мене розповідями про свою кмітливую бабусю, яка замолоду була гарна, мов весна. З нами працювало багато людей з жовтими знаками на грудях, і щоразу когось із них клали на носі. Ще вчора, несучи старого мадьяра, ми з дідусем міркували над тим, кого з нас не стане раніше. Сьогодні німці подбали про те, щоб ми не сушили цим собі голови.

Ранок видався похмурий. Десь у низьких білих хмарах гелготали дикі гуси.

— Чуєш, і в нашому небі літають птахи... — сказав дідусь.

Я підвів голову й побачив першу сніжинку. Кинув лопату й простяг до неї руки.

Вдалині хтось насвистував. То вартовий на вищі зустрічав пісенькою сніг.

Розглядаючи сніжинку, що впала на мою долоню, ми говорили про красу далеких снігів. Білі крильця сніжинки швидко танули.

— Отак і наше життя... — сказав я дідусеві.

Пролунав постріл.

Сніжинки не стало. Перед очима мені загойдався безмежний пустир. Дідусь подав був мені руку, але я тільки оглянувся на

нього, шукаючи очима сніжинку, яка допіру випурхнула з моєї долоні.

— Де ти, де ти, чарівна сніжинко? — шепотів я.

Повернувся дідусь, несучи мені цілу жменю сніжинок. Я хотів був подякувати йому, та встиг лише усміхнутися.

Добрий дідусь і досі плаче, дивлячись на незліченні сніжинки, що вкривають порожній пустир і вишку вартового, який насвистував пісеньку снігові.

Підійди до мене, мій добрий дідусю! О, коли б ти міг почути мене, я розповів би тобі дивний сон, мій останній сон, що наснився мені після того пострілу.

Я раптом здійнявся вгору й полинув за хмари. Летів довго й легко, мов сніжинка. Потім замість хмар довкола простяглася безмежна білина. Звідусіль лилося загадкове світло блакитної ночі.

Я оглядаюсь навсбіч. Ніде ані душі, тільки я один серед сріблястого мигтіння снігу. Поруч видніють сліди чийось маленьких ніжок. Щось спонукає мене піти ними. Куди ведуть ці маленькі сліди? Байдуже. І я пішов.

Ішов довго. Мені здавалося, що я ось-ось побачу кінець ночі, дістануся до того місця, де починається світанок. Та блакитній далечині не було кінця-краю.

Загадкові сліди зникли. Я вже хотів закричати, як раптом переді мною виросла висока сосна. Я зрадів, що моя самотність нарешті скінчилася, і мерщій кинувся під крону дерева. Місяць, що супроводжував мене в цій тривалій мандрівці, плів далі, гордо всміхаючись. Я помахав йому картузом і сказав:

— Щасливої дороги, місяцю!

А потім побачив її — велику сніжинку, таку ж самотню, як і я. Вона зіскочила з гілки сосни й поволі, безшумно полетіла. Звідкись линула пісня... Самотньо зітхала скрипка, і знову бриніла пісня, тиха, чарівна, як і ця прозора ніч.

Я радісно підхопився на ноги й побіг назустріч сніжинці. Мені хотілося спіяти її і потримати на долоні. Я знав, що вона швидко розтане, але після неї в мене на долоні ще довго лишатиметься вологий слід. Вона випурхнула з моїх рук і зникла в блискучій білині, потрапивши в обійми своїх сонливих сестричок.

Місяць зупинився, опустився низько-низько, майже на саме верховіття сосни. Зірки більше не мерехтіли. Все вкрило біле сріблясте сяйво. «Отут кінчається ніч», — подумав я. З моїх грудей вихопилося тужне зітхання за красунею-сніжинкою. Чому ти так швидко покинула мене, люба сніжинко? І раптом під сосною, на тому місці, де щойно зникла сніжинка, з'явилася дівчина, яку я раніше бачив тільки уві сні. Її довгі золотисті

коси прикрашала велика сніжинка, що сяяла, мов самоцвіт. Невже це місяць вирішив пожартувати зі мною? Я наблизився до неї. Сніжинка! Так, це вона, красуня-сніжинка, яка допіру сховалася від мене. Знову забриніли струни самотньої скрипки. Почулася пісня, що линула з блакитної далечі. Дівчина — я назвав її Сніжинкою — бігала по білому полю. Вона танцювала, кружляла довкола самотньої сосни, пурхала вгору й знову поверталася на землю. Вона простягла до мене свої ніжні білі ручки. Я погладив їх — вони були холодні.

Ми разом танцювали, довго кружляли навколо сосни, аж доки відчули приємну втому. Я підсковзнувся і впав. Вона опустилася поруч мене, і я схилив голову їй на крило. Так я і лежав, щасливий, що зі мною — вона, моя мрія, моє перше кохання. Очі я розплющив тільки тоді, коли відчув на своїй щоці дотик її губ. «Сніжинко, люба моя...» — прошепотів я і тільки-но простяг руки до її кучерів — вона зникла.

— Сніжинко! Сніжинко! — марно гукав я її. Мій голос губився в білому просторі. Місяць знову рушив у свою далеку подорож. Десь у блакитній далечі лунав спів скрипки. Я гірко заплакав і впав під самотньою сосною.

Пісня блакитної далечі тишила мене. Вона перенесла мене в садочок старого чарівника. Білий простір поволі почав блакитнішати, а потім перетворився на фіалки в казковому садочку. Неподалік, за білими стовбурами високих тополь, росла самотня біла квітка. Я полинув до неї на крилах пісні.

То була моя Сніжинка.

— Сніжинко! Люба моя Сніжинко!

Вона побігла мені назустріч. Ми обнялися й знову закружляли в танку. Спів самотньої скрипки зливався з довколишніми голосами. Разом з нами кружляли фіалки, танцював увесь чарівний садок.

Ми із Сніжинкою поволі вибралися з кола танку й сховалися в заростях диких ягід.

Вона пригорнулася до мене й почала пестити своїми холодними ручками. І знову, відчувши на своїй щоці дотик її холодних губ, я розплющив очі...

О, добрий мій дідусю, скажи, щоб мені не закривали обличчя. Скажи, щоб мені не закривали очей. Повз мене може пройти мій убивця. Я вже не побачу його, я — мрець. Та можливо, моя остання усмішка, призначена сніжинці, і очі мої запитають його: «За віщо ти мене вбив? Хіба то гріх — радіти першому снігу? Чом ти не стріляв у небо, звідки падав сніг? Та що я кажу! Ти б радо зробив і це, коли б знав, що небо також можна убити. Ти знищив би і його. Хіба ж ні? Ти вбив би і небо за те, що воно теж порушило твій закон і на якусь мить подарувало щастя дитині з жовтою зіркою. Тож умри і ти, кляте небо! Так, ти міг би вчинити й це».

Я хотів би багато чого сказати йому. Тож прошу тебе, дідусю, скажи, щоб мені не закривали обличчя. А тепер прощай, добрий дідусю!

Сніг падає й досі. Летять крилаті сніжинки, сідають на руки й обличчя живих людей і тануть від їхнього тепла. Падають вони й на мене. Заквітчують мені волосся й руки. Та я вже не відчуваю їх. Сніжинки лежать на моєму тілі, мов білі зірки, й не тануть, бо я такий же холодний, як і вони.

Кружляють, падають тисячі сніжинок, вони можуть зовсім засипати мене, і тоді виросте м'який білий горбик. Я прошу вас, любі сніжинки, — зупиніться, не закривайте мені очі й лице...

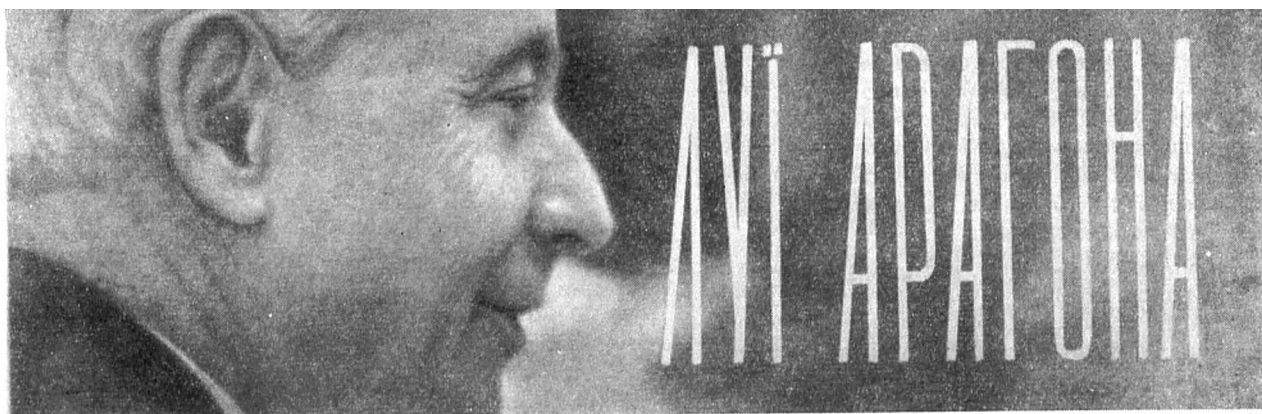
— Його занесе снігом, — каже хтось у колоні в'язнів.

— Не вкривайте його, друзі, — крізь сльози мовить добрий дідусь. — Сьогодні сніг падає тільки для нього.

*З сербохорватської переклав
Юрко ЧИКИРИСОВ*

КОНЦЕПЦІЯ РЕАЛІЗМУ

ЯН ФІШЕР

Як Арагон підходить до кардинального питання — зв'язку мистецтва і реальної дійсності? В дослідженні «Світло Стендаля» (1954 рік) Арагон показує: безсмертя Стендаля полягає не в тому, що він був «велетнем всіх епох», «а, навпаки, в тому, що й на листуванні і на творчості Стендаля лежить печать його часу, в тому, що його твори — свідчення доби, в тому, що в них виявляється постійний зв'язок між людиною та її часом, словом, ми бачимо це безсмертя в стендалівському реалізмі».

Ось перший критерій реалізму Арагона: «постійний зв'язок між людиною та її часом».

Постає друге питання: що можна вважати реалістичним і як точиться боротьба за реалізм? Не існує двох окремих історій мистецтва: історії реалістичного мистецтва та історії мистецтва «нереалістичного». Боротьба за реалізм точиться завжди, коли народжується мистецький твір. Ще в 1937 році Луї Арагон писав: «Мистецький твір — підсумок цієї боротьби життєвих, суспільних суперечностей у свідомості людини, підсумок боротьби її внутрішніх суперечностей. Стосовно до історії живопису це надає нам права вбачати риси реалізму не тільки в творах, які на загальну думку написані в реалістичній ма-

нері, але вгадувати їх і в таких творах, які начебто від реалізму далекі. Бо людина не може створити і ніколи не створювала нічого, що не народжувалося з реальності; на якомусь творчому етапі в ній неминуче виникає боротьба між ангелом та демоном: вона опиняється на роздоріжжі між реалізмом та його протилежністю, яка має безліч назв.

Ось чому ми будемо розглядати історію мистецтва взагалі, а в даному разі історію живопису, як історію реалізму, що втілений у творі митця і становить саму суть всієї історії мистецтва».

Арагон, аналізуючи твор-

чість Руссо, свідчить: вороги реалізму, прихильники цієї «протилежності реалізму з безліччю назв» спираються на смаки сильних світу цього, які не терплять реальної дійсності, на умовності, фальшиві філософські концепції, прикрашальний академізм, забобони, модний екзотизм.

Ці думки Арагон висловлює в нарисі «Приклад Курбе» (або в своїй передмові до книги Роже Гароді), де йдеться про письменників, які за своїми поглядами є ворогами реалізму, а насправді існують тільки завдяки тим творам, в яких вони виступають як реалісти, хоч самі цього й не усвідомлюють (Арагон порівнює цих художників з ученим, що вірить в бога, а в своїй лабораторії поводить, як переконаний матеріаліст). Зі сказаного ви ще можна зробити важливий висновок: реалізм для Арагона не являє собою ніякої школи, ніякої нормативної естетики, зведення правил або заборон. Художники-реалісти є і мусять бути дуже різними.

Широко відома книга «Гюго—поет-реаліст» (1952 рік). Зараз ми не торкаємося питання: міг чи не міг Гюго бути реалістом, залишаючись водночас романтиком? Нас цікавить, на якій підставі Арагон вважає Гюго «поетом-реалістом»? Перш за все, пише Арагон, поезія Гюго завжди була поезією ідей. Ще зовсім молодим Гюго писав свій наречений: «Отже, ти питаєш: хіба вірші не поезія? Власне, вірші ще не поезія. Поезія полягає в ідеях, а ідеї народжуються в душі. Вірші — тільки гарне вбрання на прекрасному стані».

Для Арагона слова «поезія полягає в ідеях» становлять принцип реалізму, бо про реалізм можна говорити там, де література не є самоціллю, а служить справі виховання та перевихо-

вання людей і створення типових образів героїв. «Реалізм — це поезія ідей і героїв», — зазначає Арагон. — Ідеї є твором не однієї людини, а народу, класу. Велич Гюго полягає в тому, що він постійно змінювався не заради користі, а внаслідок надзвичайної здібності дослухатися голосу історії, голосу народу, який творить історію, внаслідок надзвичайно гострого сприймання історичних процесів...». Отже, поезія Гюго — це «поезія ідей» і «ці ідеї не просто якесь фантастичне відбиття переживань душі, це світ ідей, що надихають французький народ в його революційному становленні...».

Ось ми й підійшли до першого критерію Арагонової концепції реалізму: **«Мистецтво, яке рухається в ногу з історією й прогресом і яке виражає ідеї народу в його революційному становленні».**

Та форму від змісту відокремлювати не можна. Арагон вбачає застосування реалістичного принципу у формі найбільш зрілих віршів Гюго. Він вважає за триумф реалізму його вірш «Згадка з ночі 4 грудня 1852 року», що починається строфою:

Дві кулі хлопчика поцілили
в голову,
Квартира чистенька, низенька,
затишна,
Іконка і при ній галузка
запашна,
Й бабуся, що в куті ридала
без уговку.¹

Детально аналізуючи цей вірш, Арагон показує, що кожне слово в ньому — на своєму місці і кожне відтворює точну картину. Він порівнює ці вірші з мемуарами Гюго, де письменник змалював цю саму сцену, і доводить, що для Гюго-поета найголовніше — об'єктивна дійсність, конкретна обстановка, реальний образ. Римоване ж слово підкоряється цьому образу.

¹ Вірші в перекладі Миколи Терещенка.

Тепер можна назвати другий критерій концепції реалізму Арагона: **це конкретний повнокровний образ, а не абстрактні викрутаси, не вірші заради віршів або рими.**

Тепер можна зрозуміти обидва критерії творчого принципу Арагона: 1. Мистецтво, що рухається в ногу з історією; 2. Конкретний повнокровний образ. З цих двох питаннями тісно пов'язаний принцип «обставин», якому надається велика вага в естетичному кредо Арагона. Немає іншої поезії, крім поезії обставин, пише Арагон. До неї належить кожен вірш, «датований», «народжений» певними обставинами, а не випадком.

Для Арагона поетичним може бути тільки те, що є реальним. Теорія мистецтва для мистецтва — це «триумф жонглера», який «виконує, але не розуміє».

Арагон невтомно бореться проти теорії «чистого мистецтва», в ім'я того, щоб зробити поезію піснею, «піснею, що заперечує поетичну самотність. Піснею, яка є сполучною ланкою поезії, її єдиною об'єктивною реальністю». Пісня для Арагона — це реальність у найширшому розумінні слова, «коли в словах є чорний смак шовковиці, біль розлуки, відблиск кохання у вмираючому погляді жінки, краса романсу, рух, яким ти розплітаєш коси...».

Щоб надати поезії такого звучання, треба розглядати її в конкретному контексті, який вдихнув у неї життя. Поезія починається там, де ми її розуміємо.

Але обставина, конкретна деталь ще не є реалістичним мистецтвом. З цього приводу Арагон писав у статті «Треба називати речі своїми іменами»: «Навіть у творах, далеких від реалізму, реалістична деталь відіграє головну роль. І тоді деталь бере верх над загаль-

ним. Я не виступаю ні «за», ні «проти» символістів, сюрреалістів, Пруста, Джойса. Я просто констатую, що різні теоретики, виступаючи проти «реалізму», завжди мають справу з мистецтвом, яке не може відокремитись від реальної дійсності, яке протиставляє себе реалізму лише відмовою підкорити собі реальну дійсність, тобто тріумфом деталі над загальним смислом».

Боротьба за реалізм завжди була боротьбою за ідейний зміст твору: «В усі часи боротьба в мистецтві була зовсім не боротьбою чистого вимислу проти спостереження, без якого неможливо обійтись, а боротьбою ідейного змісту твору проти дріб'язкових деталей. Свобода мистецтва завжди полягала в можливості вкласти певний ідейний зміст у кожний твір».

Арагон виступає проти натуралістичної концепції, за якою мистецтво — чисте дзеркало. В дослідженні, присвяченому Стендалю, Арагон показує Стендаля сучаснішим і ближчим до нас, ніж Золя, який завжди стояв за фізіологічний опис, будуючи концепцію роману лише на природознавчих науках. Що ж до романів Стендаля, то це твори «упереджені, зовсім не безневинні, зовсім не безсторонні... Вони — зброя боротьби проти соціального середовища, яке треба підірвати, змінити, перетворити від початку й до кінця. Це не натуралізм — це реалізм».

Світ Стендаля — це світ реалістичного мистецтва, реалізму, цього «світла історії».

* * *

Глибоке розуміння реалізму стало вихідною точкою Арагонової концепції соціалістичного реалізму. З перших статей і промов, розміщених у збірці «За соціалістичний реалізм» (1935 рік), боротьба за соціалі-

стичний реалізм була для нього тісно пов'язана з боротьбою за повернення до національних реалістичних традицій. В умовах розвитку французької культури XX століття йшлося про «випередження» часу, про відродження традиційних форм французької літератури.

Соціалістичний реалізм — реалізм нової історичної доби, бо «з розвитком людських відносин разом із суспільством змінювалась і природа реалізму. І настав час, коли людину більше не вдовольняло звичайне тлумачення світу, бо вона вирішила його перебудувати; ...і реалізм тепер позбувся характеру простого змалювання, щоб стати засобом боротьби, активним чинником перебудови світу».

Звідси вимога: писати на високому художньому рівні, бо тільки так написані твори можуть допомагати перетворювати світ. Арагон ніколи не назвав би представником соціалістичного реалізму письменника, який тільки ілюструє загальновідомі й визнані істини. Маяковський для нього — Шекспір нашого часу, бо його твори йдуть прямо з життя, бо його поезія «допомагає людству йти вперед...». Маяковський став поетом, який відкрив сторінку по-справжньому нової поезії, «ототожнивши себе з переможним пролетаріатом».

За Арагоном, новаторство соціалістичного реалізму полягає в його активній ролі в боротьбі за майбутнє, за нову людину. Не треба підходити до цього нового мистецтва із старими естетичними мірками, тому що мистецтво — «це не раз і назавжди дана річ»; на закиди деяких критиків щодо стилю М. Островського Арагон відповідає: «хіба все це може бути протипагою тому ентузіазмові, тим слъзам юності, тим палким мріям?.. Соціалістичний реалізм від-

крив людину, яка перестала бути самотньою; це, мабуть, його найбільше відкриття».

Великого значення в боротьбі проти догматичного трактування соціалістичного реалізму набуває Арагонове дослідження «Казок про Італію» М. Горького. Крізь призму творів Горького краще видно західну літературу, сповнену суперечностей. «Виховне» значення мистецтва Горького невід'ємне від самого мистецтва, від реальної дійсності в усій її багатогранності, складності, суперечливості. Реалізм Горького живиться з дійсності такої, якою вона є, живиться вірою в людину.

Слід зазначити, що Арагон не робить всебічного аналізу проблеми новаторства, характерного для соціалістичного реалізму в порівнянні з попередніми літературними методами. Але Арагонові висловлювання про радянських письменників красномовно свідчать про те, як саме він сприймає це нове мистецтво, в якому людина не самотня, в якому поетове «Я» щільно переплітається з долею пролетаріату, з новим мистецтвом, що допомагає змінювати реальний світ.

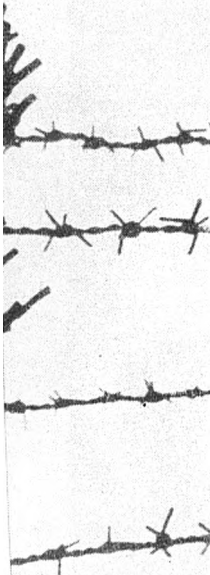
Справжній реалізм тісно пов'язаний з історичною правдою, яку сьогодні представляє соціалізм. Арагон розвинув цю думку в «Московській промові» 1958 року, полемізуючи з Камю: «Всяка відмова від реалізму в історичному розумінні цього слова є зрадою поступального руху історії. І саме тому реалізм не може бути чимсь відокремленим, він завжди зв'язаний з даною епохою і з даним суспільством. І розвивати в наші дні під ім'ям реалізму мистецтво, не осяяне світлом соціалізму, означає заперечувати це світло, заперечувати соціалізм як новий етап життя людства».

*Скорочений переклад
з французької.*

Здається, начебто один всевидючий об'єктив націлили на планету Земля, аби зафіксувати радість і страждання, любов і ненависть, злочин і добродіє, горе і щастя, діяння, які красять людину, і вчинки, які ганьблять її.

Серед творчого доробку майстрів є і звичайні, шаблонні, штучні фотографії, які не викликають справжніх почуттів, але є і шедеври фотомистецтва, бо не можна пройти повз них, лише кинувши байдужий погляд, вони примушують зупинитися, вони викликають тривогу, біль, радість, навіюють думки і асоціації, вони хвилюють серце і поглиблюють уявлення про життя людини на нашій планеті.

Ми продовжуємо альбом «Всесвіту» з експонатами «Інтерпрес-фото 66».

Світ втомився від ненависті,
Адже вона існує з давніх-давен;
як і гори,
як і моря,
як і вулкани,
як дощ і грозовиця.

Можливо, ненависть народилася...

Втім, ніхто з людей не може визначити дату її народження, мабуть, ненависть оселилася на планеті, коли сильний почав примушувати слабого працювати на себе, намагаючись підкорити його своїй волі, збити його своїм слухняним знаряддям.

Ненависть є автором легіону злочинів, та за всю історію людству не доводилося зустрічати таке організоване, заплановане, доведене до автоматизму виявлення ненависті. Ненависть вони написали на своєму прапорі у вигляді свастики, ненависть стала основою основ їх державної «мудрості»; отрута їх ненависті, за попередньою калькуляцією, мала винищити цілі народи, спеціальні інститути удосконалювали отрути й гази, аби раціоналізувати процес знищення людства.

Ненависть до людей і світу заповнила їх єство.

Кажуть, що акула буде радіти, якщо весь світ опиниться під водою. Яке щастя, що знайшлася на планеті сила, здатна за допомогою гарпуна потопити акулу.

— Історія, — заявив якимсь промисловий магнат Генрі Форд, — це купка попелу.

Цим автомобільний король мав на меті висловити своє презирство до історії, до минулого.

Та виявляється, що є попіл, який стукає

ЛЮДИНА І СУЧАСНІСТЬ

Отто Неккер (ФРН).

Як не парадоксально, та прозріння прийшло до нього з заплізненням, вже тоді, коли він важко перевалюючись, шкандибав на дубових ногах.

Наче подув вітру промайнула пора божевільних надій, пора нетерпіння і сподівань.

Здавалося, ще одне зусилля, і життєвий простір, який дарував йому фіорер, можна буде «покласти в кишеню».

Чимало з тих, хто марширував по Європі, вже вважали себе володарями всесвіту і частогусто вихвалялися, звичайно, не досягненнями в галузі філософії і моралі, а могутньою расовою імперією.

Луснула як мильна бульбашка та імперія. Для її «лицарів» почали збивати труни, хрести і миліці із звичайнісіньких дубових колод.

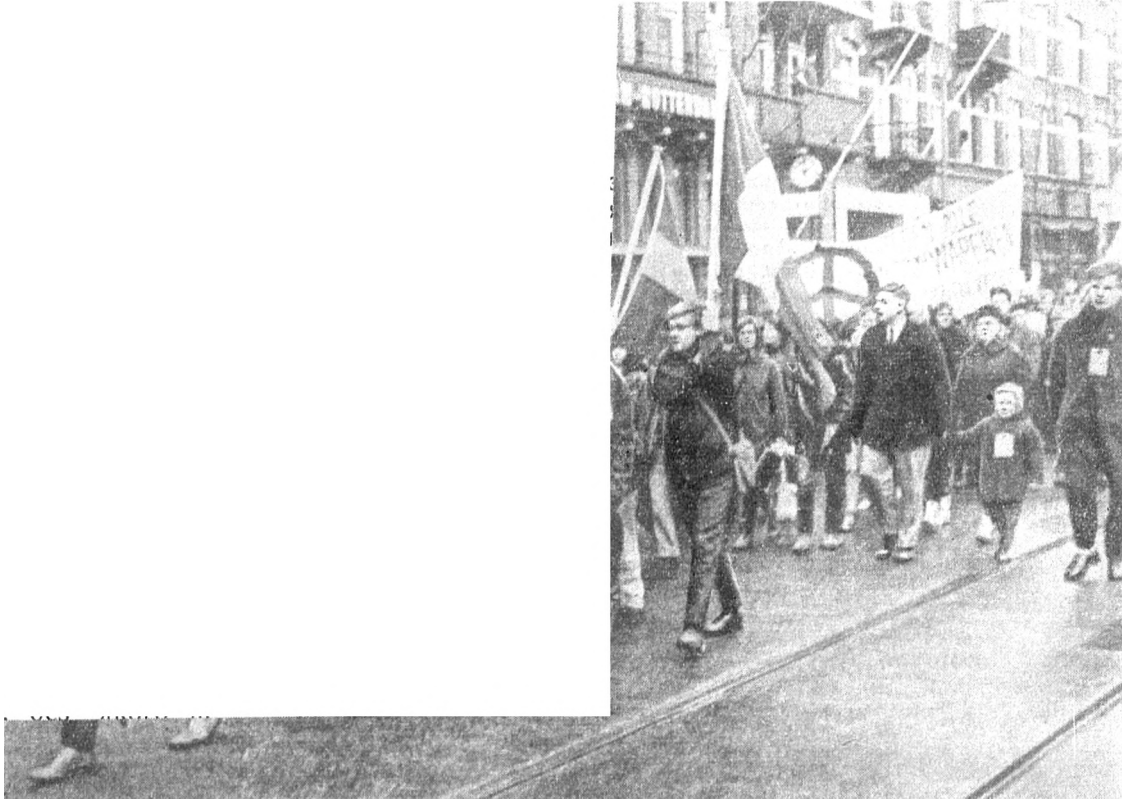
Вже понад двадцять років блукає він по фатерланду, позбавлений звичайних людських радощів, і його вже не лихоманить думка про завоювання світу.

Тепер він засмучено шкандибає повз тих, хто, втративши розум, взяв зброю і готується до руйнування і знищення. Та хіба тільки готуються. Адже гарматні залпи вже лунають по світу, бомби лягають у ціль, гвинтівки винористовують не тільки для марширування на параді або під час несення караулу.

Справді, сліпий курці — все пшениця.

І знову, в який раз, від цих молодих приховали, чого коштував людству «бліцкриг». Понад 50 держав з населенням 1 700 мільйонів людей, а це 80% населення всієї земної кулі, брали участь у другій світовій війні, розпочатій гітлерівською Німеччиною. Від них приховали втрати людства — 32 мільйони убитих, 35 мільйонів покалічених. Така ціна людства за завоюваний мир.

Війна і мир.

Демонстрації проти атомної бомби.

Кор Я р і н г (Нідерланди).

«Людина в суспільстві мусить рости згідно з своєю природою, бути самою собою і єдиною, — писав М. Пришвін, — так само як на дереві кожен листок відрізняється від іншого.

Але кожен листок має щось спільне з іншими, і ця спільність перебігає по сунах, судинах і утворює міць стовбура та єдність усього дерева».

Різноманітне, різноплеменне людство неодмінно мусить стати могутнім стовбуром могутнього дерева, щоб перепинити шлях атомній бомбі. Вона не повинна вибухнути! І це залежить від самих людей, від їх ясної свідомості, від їх волі, єдності й ще раз єдності.

Це добре розуміють ці хлопці й дівчата, вони хочуть, аби люди доброї волі на нашій планеті не були благодушні, байдужі до долі всього дерева, — адже від його існування залежить життя кожної гілки.

Прапори і транспаранти над колонами, дитяча коляска і малюки, з якими їхні батьки вийшли на вулиці, — це заклик до всіх бути пильними, стати до лав активних борців за мир.

На полях буяє пшениця, цвіте бавовник, пальмами прикрашена земля. Талановита людина на родючій землі з'явилася для того, щоб жити, а не вмерти від атомного вибуху.

Освенцім. Петр Яник (Польща).

Світ втомився від ненависті,
 Адже вона існує з давніх-давен;
 як і гори,
 як і моря,
 як і вулкани,
 як дощ і грозовиця.

Можливо, ненависть народилася...

Втім, ніхто з людей не може визначити дату її народження, мабуть, ненависть оселилася на планеті, коли сильний почав примушувати слабого працювати на себе, намагаючись підкорити його своїй волі, зробити його своїм слухняним знаряддям.

Ненависть є автором легіону злочинів, та за всю історію людству не доводилося зустрічати таке організоване, заплановане, доведене до автоматизму виявлення ненависті. Ненависть вони написали на своєму прапорі у вигляді свастики, ненависть стала основою основ їх державної «мудрості»; отрута їх ненависті, за попередньою калькуляцією, мала винищити цілі народи, спеціальні інститути удосконалювали отрути й гази, аби раціоналізувати процес знищення людства.

Ненависть до людей і світу заповонила їх ество.

Кажуть, що анула буде радіти, якщо весь світ опиниться під водою. Яке щастя, що знайшлася на планеті сила, здатна за допомогою гарпуна потопити анулу.

— Історія, — заявив янось промисловий магнат Генрі Форд, — це купка попелу.

Цим автомобільний король мав на меті висловити своє презирство до історії, до минулого.

Та виявляється, що є попіл, який стукає в серця людей, будить пам'ять, розвіює благодущність, закликає, насторожує, обурює, породжує мужність, горде сумління, розмовляє мільйонами голосів наших батьків, братів, матерів і друзів, він дзвонить, б'є на сполох — попіл Освенціма!

Кинути людину за колючий дріт — це зовсім не означає перемоги її. Проте тисячолітня історія боротьби за свободу, на жаль, не навчила поневолювачів цієї прописної істини. З дивовижною впертістю силкуються вони батогами, ножем, вогнем загнати людську душу в пекло, перетворити живих невольників у живих роботів, позбавлених думки й свідомості, гідності й гордої мети. Так діється в багатостраждальній Анголі — цій мало не останній цитаделі колоніалізму.

Борець за свободу Анголи — виснажений, голодний, зв'язаний, — відгороджений від світу колючим дротом, але незламний.

Він уже не вірить маячній легенді, ніби самим богом йому судилося підставляти спину під нанчук жорстокого колонізатора.

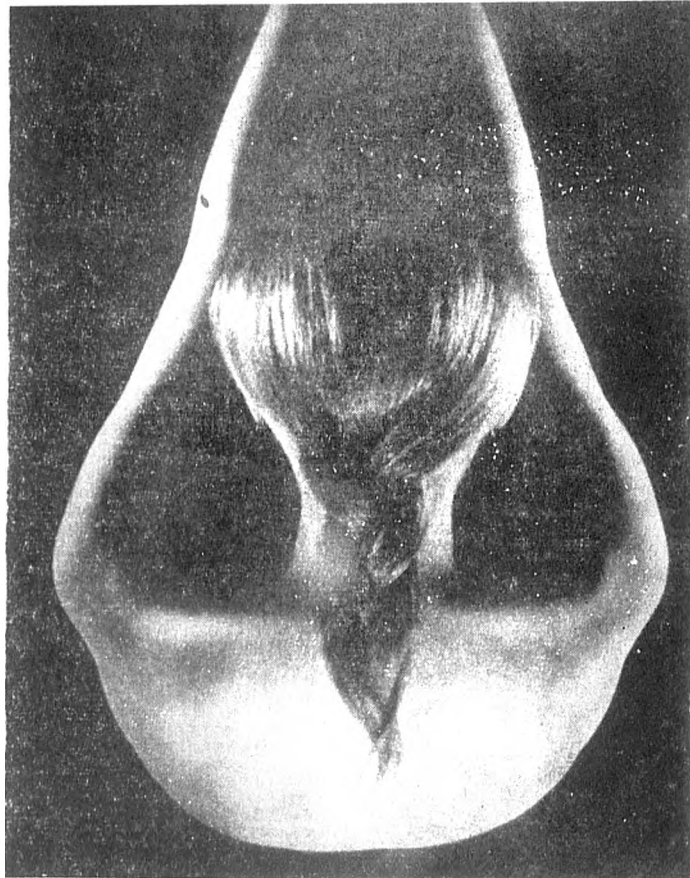
Він уже схвилюваний усвідомленням власної сили, розумінням, що і сам він, і його діти мають право на щастя, бо людина народжується для щастя.

«Щастя здобувають у бою і творять, а не одержують у готовому вигляді з рук благодійника, — писав Писарев. — І найважча частина завдання полягає саме в тому, щоб сили собі поняти про щастя й відшукати собі той шлях, який має привести до нього. Коли життєва боротьба вже перетворилася у свідоме прагнення до певної мети, тоді людина може вже вважати себе щасливою, бодай їй довелося впасти і померти...»

Иозеф Халіфакс Ашрафі (Тана).

Борець за свободу Анголи.

Петер Бандолц (Данія).

Дівчина.

Звівши отак молитовно свої руки, дівчина, можливо, й не молилася. Може, вона просто дивиться в дзеркало, адже навіть найвродливішій присмню зайвий раз переконатися, що вона стала ще гарнішою.

Чи можуть бути люди щасливі під отаною солом'яною стріхою, коли хатинка на курячих лапках от-от може осісти, завалитися від дощу, а вбогий сніданок править і за обід, і за вечерю? Не єдиним хлібом живе людина.

Чисте небо сяє блакиттю. У повітрі дзвенить пісня жайворонка.

Збентежений юнак знову нерішуче стоїть перед дівчиною, і кілька метрів між ними здаються йому величезною відстанню. І може, в цьому чеканні — велика радість майбутнього — незбагненого і томливо-прекрасного.

Про що думають молоді люди в цю хвилину? Напевно не про те, що світ подібний до вулкана і з-за обрію насувається гроза.

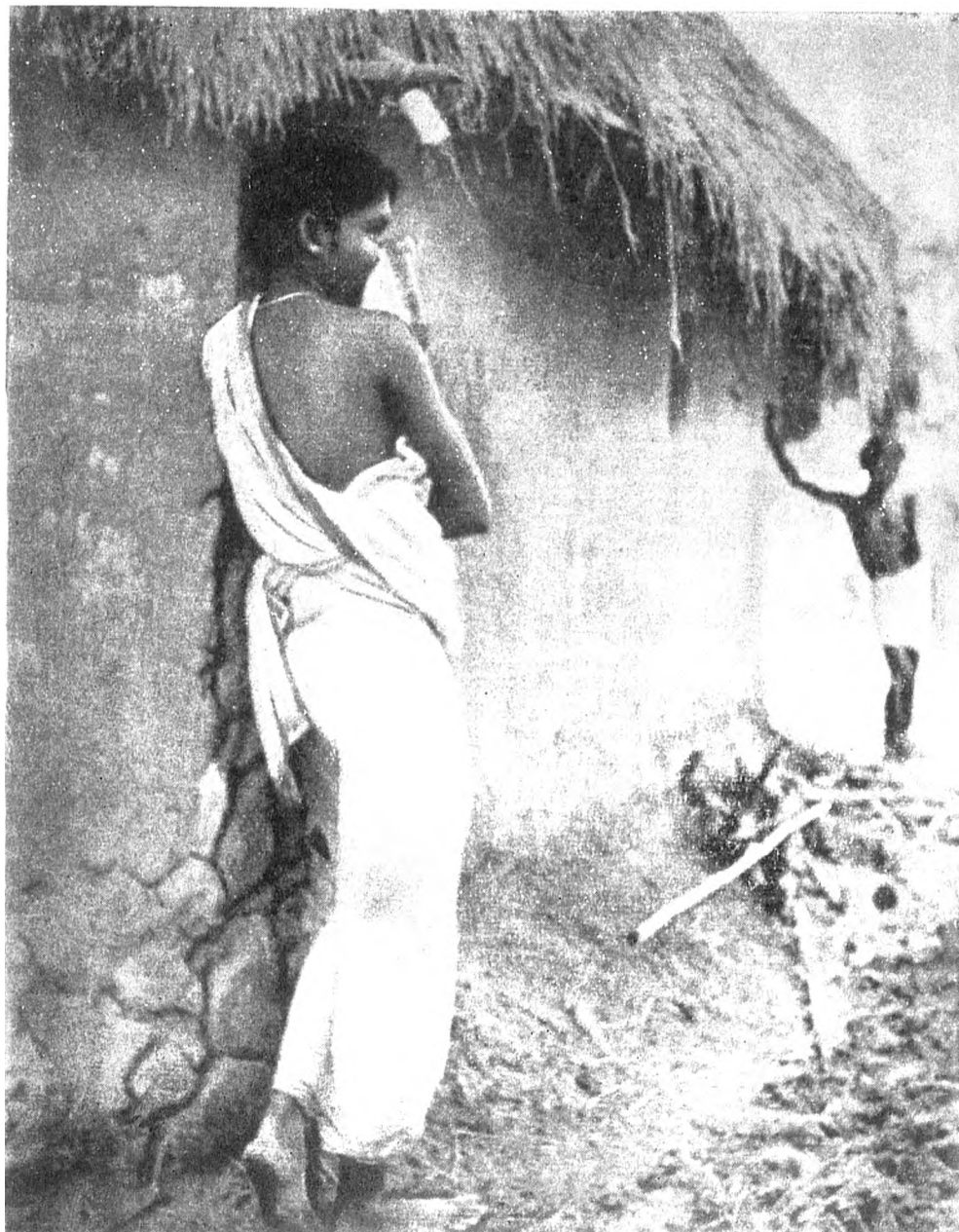
Світ здається їм зараз напружод ясным, осяйним.

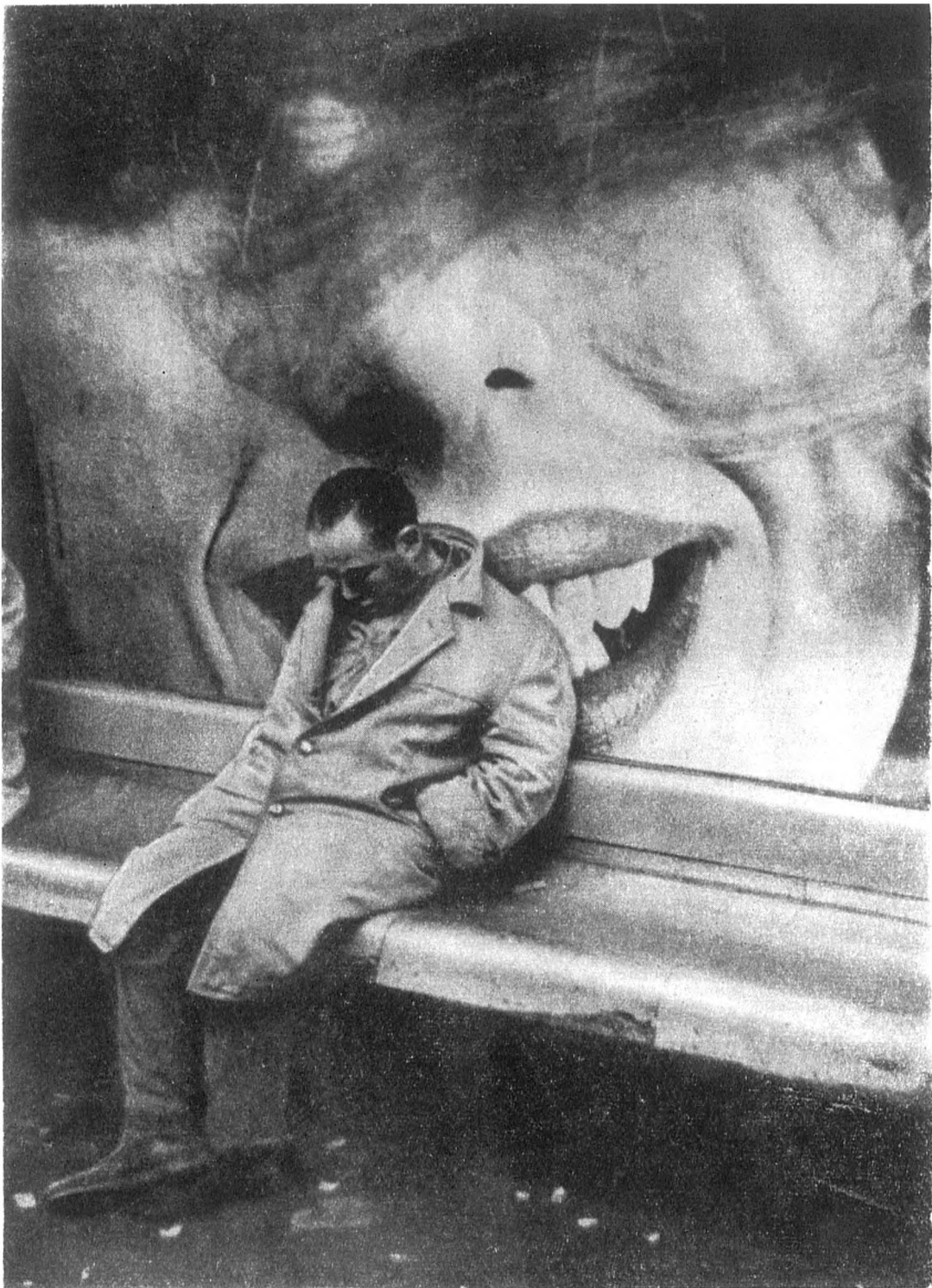
І хтозна, може в цьому мальовничому куточку двоє людей — а в людині закладена вічна потреба любити, яка звеличує і очищує, — відкрили в собі найпрекрасніше в житті.

«...кохання має тисячі аспектів, — пише К. Паустовський, — і в кожному з них — своє світло, своя печаль, своє щастя і свій аромат».

Раджа Н. М. Деб (Індія).

Романтичний куток.

Самотність,

Маріо Дондеро (Італія).

Настане час, коли на всій землі житимуть вільні громадяни, і розум людини служитиме тільки для блага суспільства. Але поки що розум і руки цього самотнього чоловіка не знадобилися суспільству, і він має змогу користуватися перевагами «вільного світу». Ніхто не примушує його працювати.

Він може безтурботно дрімати, пригрітий сонцем, а вночі спати просто неба. І хоч цей світ, де він живе, населений багатьма мільйонами людей і сяє усмішками красунь з рекламних плакатів, — він лишається самотнім і безпорадним.

Ніхто його не тривожить, бо нікому він не потрібен, і він уже зненавидів цей вимушений спокій.

Серед мільйонів людей він самотній із своїм смутком і турботами, із своєю безнадією, а проте він міг би...

Навряд чи варто перелічувати все, що може людина. Та «коли людей ставлять в умови, які личать тільки тваринам, — писав Ф. Енгельс, — їм нічого більше не лишається, як або повстати, або їй справді перетворитися на тварин».

Хорст Брікс (ФРН).

Джой, Дівчина № 5.

Хто ти? Звідки? Про що думаєш?
Який є світ твоїх інтересів, дівчино № 5? З якого століття прийшла ти глянути на людей такими повними чи то благання, чи то зненависті очима? Всі мріють про щастя.

А ти?

Коли судити з твого обличчя, з твого погляду — ні про що ти вже не мрієш. Ти лише № 5, а хто ж № 1, № 2, № 3, № 15, № 25?

У XX столітті свідомість не може миритися з порядковою нумерацією людей. Але стривай-но, ти певне з «Ями» — з давнішої Купрінської «Ями»! Ти одна з персонажів Купріна, які так хвилювали нас своєю трагічною долею. Авжеж, ти з минулого, дівчино № 5, з того минулого, про яке ми дізнаємося з творів Золя, Флобера, Толстого, Горького, Купріна.

Західна Німеччина. XX століття. Наші дні Хорст Брікс розповів нам про трагедію людини в державі, яка вважається економічно найсильнішою серед усіх країн Західної Європи і посідає друге місце в капіталістичному світі щодо обсягу продукції, держава, де всім її громадянам обіцяно «вічне благоденство».

Вічне благоденство в країні так званого «економічного чуда» під номером 5. Жахливо? Зовсім ні — закономірно! І стає соромно і боляче, коли дивишся на обличчя цієї дівчини № 5.

Побачивши цих плетух — ми не чудувалися. Давні знайомі.

Їх пізнають усюди.

Бозна в який спосіб, але вони майже однакові по всіх містах велетенського світу.

З самого дитинства в нашій пам'яті закарбувалися подібні картинки.

Мабуть, десь у Парижі або Марселі підгледів фотооб'єктив цих плетух.

Та їх можна побачити не тільки у Франції, а й в якій завгодно країні, на першій-ліпшій вулиці. Так, особливість цих старих жінок полягає саме в тому, що вони всевітні плетухи.

Пригадайте вашу вулицю. Надвечір'я, спала спена, наповзають сині сутінки. Всі хто виходить на вулицю, потрапляє під їх всевидюче око. Жоден не сховається від їх суду, хоча правда, вони ніколи не виносять людині остаточного вердикту і це, власне, єдине, що заспокоює і втішає, бо пусті плітки ніяк не затримують плину життя. Щоправда, придивляючись до старих жінок, ми часом починаємо роздумувати про наше майбутнє.

А насправді, без них пейзаж багатьох вулиць втрапить свій колорит, свої дивні принади. Вибачимо плетухам їх старечі звички, але й не будемо співати їм хвалу.

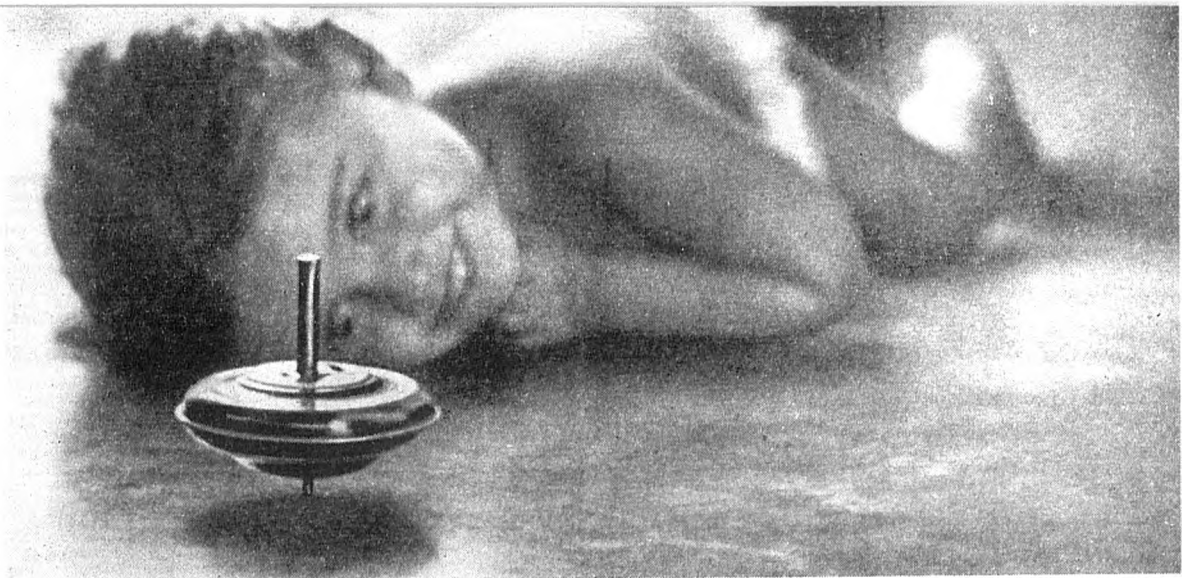

Конесса Роже (Франція).

Плетухи.

Гурчаран Сінгх (Індія).

Дзіга.

Коли дивишся на це фото, на думку мимоволі спадає щира й невимушена пісня:
«Хай завжди буде сонце»...

С. М. К. Чітт (Таїланд).

Вечірня пісня.

Що несе він за плечима у
своїй торбині? Смуток дощу чи
радість райдуги? Купку рису
дітям чи світлі надії? Шматок
хліба чи тужливу нескінченну
пісню?

Та бодай би пересидів у за-
тишку, поки підсохне земля і но-
ги його не вгрузатимуть у баг-
нюку. Ні, він крокує в будь-яку
негоду, навіть коли небосхилу
зовсім не видно. Та сьогодні йо-
му світять яскраві зорі. Вони
дарують йому тепло і світло.
Мільйони років о певній порі
спалахують вони немов ліхтарі,
запалені чистею вправною ру-
кою.

Зірні торують йому путь. І
хоч подорожнього ченає ще
довгий шлях у вечірньому при-
віллі, він не сумує, життя люд-
ське не стомливе, якщо ти муж-
ньо і ніжно любиш землю, по
якій ходиш.

Так, він не жалкував зусиль,
м'язів своїх, аби мотикою пле-
кати її, землю, яка тепер наби-
лася йому під нігті чорною лип-
кою грязюкою.

Земля дає йому тепло і
прохолоду,
навіює аромати всіх часів
року,
земля годує смачним рисом,
соковитими плодами.

Земля надихає добрими
почуттями.
Земля дзвенить піснею —
веселою і сумною.
Земля розкриває йому свою
широчінь,
овіює його своїм привіллям.

Земля кличе його щоранку
до праці.
На землі він зустрів свою
кохану,
земля дала йому вершину і
безодню.
земля навчила любити і
ненавидіти.

На землі кожного року цвіте
мигдаль.
Якби не було землі,
не було б і неба,
і самого життя.
Слава землі — так
називається його вечірня
пісня.

Помилка?

Каролі Хемзе (Угорщина).

Фатальна помилка?

Затьмарився небосхил, наче завжди сховалося сонце, і все стало немилим, все причаїлось, а немилосердне сумління вмить зробило життя безбарвним і гнітючим.

Так, йому нортить втекти з поля бойовища. А втім, не можна остаточно зганьбити себе.

А людська маса гуде, як великий рій роздратованих шершнів, як штормове море.

Ніякі слова не можуть заспокоїти винуватця трагедії і лише різне сюрчання суддівського свистка повертає його до реальної дійсності.

Не легко чути зойк стронатої, багатоліної людської маси, яка любить і ненавидить. О, всі зневажливі епітети, що їх кинуть сьогодні ті, хто так вірив у нього, — все це ніщо у порівнянні з тим, як він сам картає себе.

Адже він міг, вік мусив....

«У вбранні старайся бути елегантним, а не франтом: ознака елегантності — пристойність, а ознака франтуватості — надмірність».

Говорячи про надмірність у вбранні стародавній публіцист Ісократ (436—338 рр. до н. е.) безперечно не мав на увазі цю дівчину з Гани.

Ми навіть можемо відзначити надзвичайну скромність милої дівчини.

Але це — з нашої точки зору. Наші киянки у своїх сміливо декольтованих і вкорочених сукнях напевно здалися б їй надміру строгими.

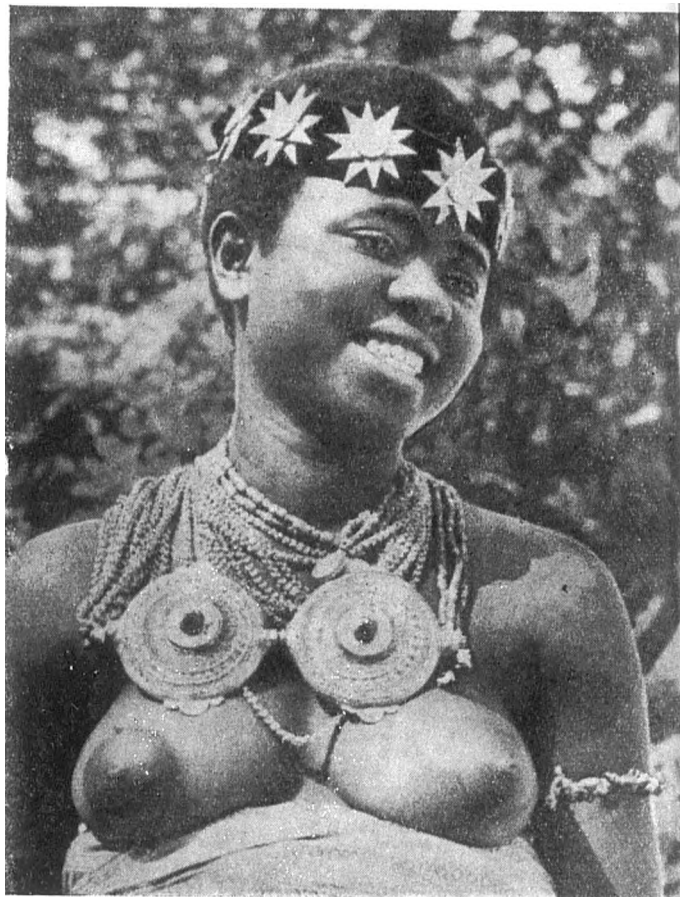
Що ж, кожен народ має свої звичаї, своє національне вбрання.

Важливо інше — дівчина щаслива, а лиха людина ніколи щасливою не буває. А дівчина ця радіє сонцю, зеленому листю, своїй юності й тихому небу над головою, життю, що так багато обіцяє. Перед нею цілий, ще непізнаний світ.

Можливо, вона гадає, що планета наша — це тільки Африка, і ніяких інших частин світу не існує.

Настане день, і вона почує про всесвіт те, що знаємо ми, розум її збагатять Бальзак і Шекспір, Толстой і Пушкін, Руссо і Роллан, Горький і Хемінгуей. І тоді, якщо навіть життя її буде цілком звичайним, все, що вона робитиме, буде позначено її душевною чистотою. А це — найкрасивіше в людині, краще за будь-яке вбрання.

Святкове вбрання. Йозеф Халіфанс Ашрафі (Гана).

Яке магічне слово примусило його так замислитись? Так хочеться знати, що прочитала ця дитина, що примусило її забути на мить про навколишній реальний і досить таки жорстокий світ і полинати у світ ілюзій.

Те, що ми шукаємо, завжди лежить у найдальшій кишені.

Маленькій людині хочеться самій збагнути істину.

Чому? Чому? Чому?

Ледве дитина збагне щось одне своїм допитливим розумом, як виникають нові й нові проблеми. Навіть учитель навряд чи зможе тут зарадити й відповісти на сто тисяч «чому».

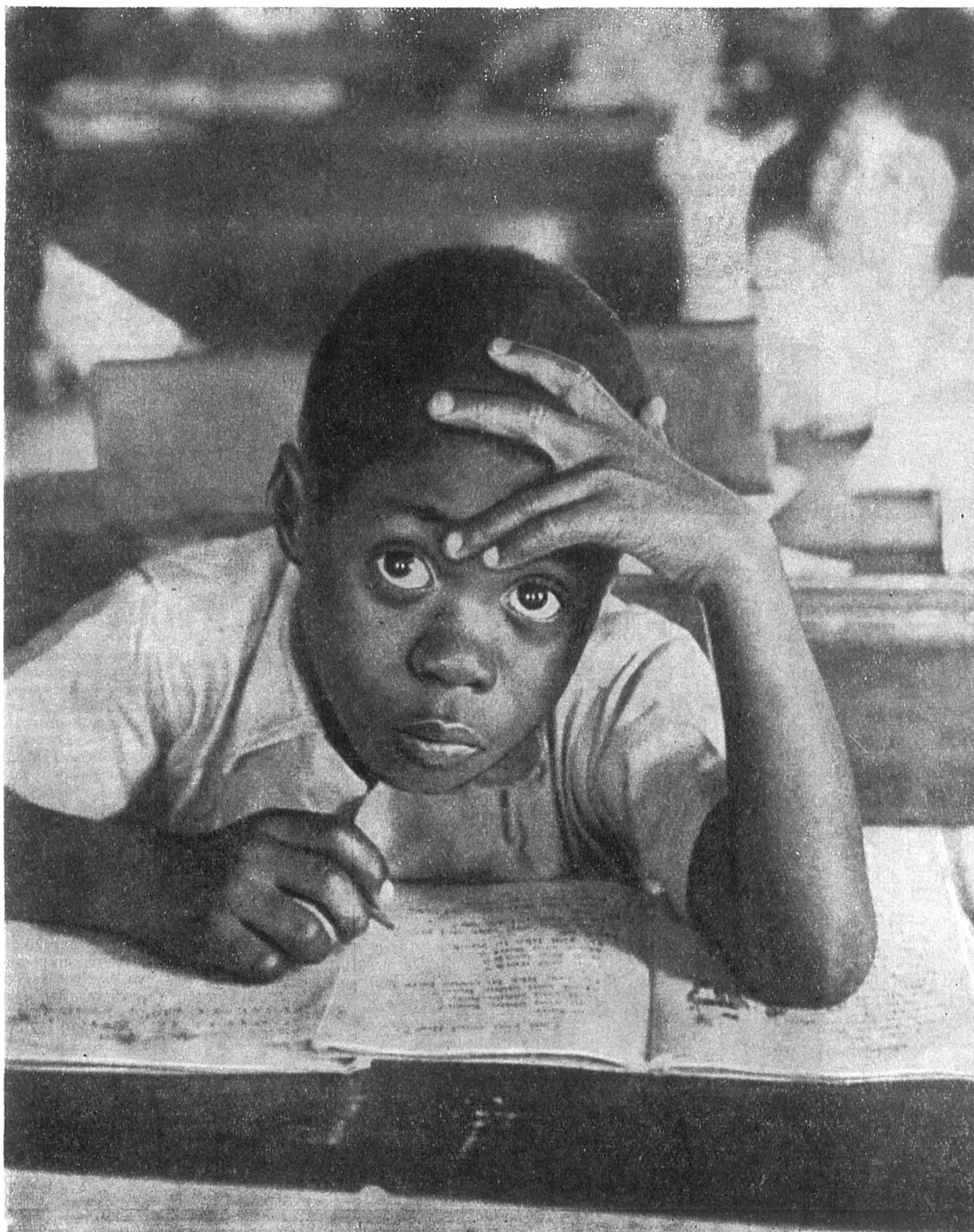
Та нехай метинує, життя і роздуми просянять і сформують його свідомість.

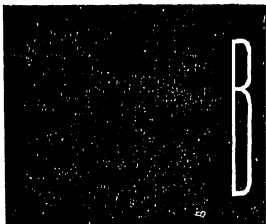
«Ньютонове яблуко» неодмінно наведе людину на розв'язання багатьох складних задач. Адже, всім відомо, що за переказом, геніальний англійський фізик Ісаак Ньютон відкрив закон всесвітнього тяжіння, що керує рухом небесних світил, з допомогою випадкового спостереження: він побачив, як стигле яблуко впало з дерева на землю, і збагнув, що земля має силу тяжіння. Багато загадок природи розкрив відтоді людський розум, і неначе прояснився світ.

Цей негритянський хлопчик неодмінно має побачити своє «ньютонове яблуко».

Ф. Стоппельман (Нідерланди).

Літературні проблеми.

Відвідувачів Британського музею в Лондоні обов'язково покажуть в єгипетському відділі одну із мумій дружин фараонів і попередять:

— Це дуже небезпечна мумія. Протягом десятиліть, що вона тут перебуває, біля неї померло кілька чоловік...

Відвідувач, природна річ, сахається вбік, не бажаючи власним тілом поповнювати колекцію померлих жертв фараонші, а в його пам'яті назавжди залишається намальоване на дерев'яному

У храмі Карнак — справжній ліс отаких гранітних колон.

ПОТРИВОЖЕНІ ТІНІ

Фрески, якими оздоблений храм Карнак.

саркофагу стилізоване обличчя древньої красуні.

З муміями й взагалі з могилами, де було замуровано фараонів, пов'язано чимало всіляких страхотливих легенд, які обіцяли кожному, хто порушить спокій пірамід, неминучу смерть. Між тим, в цих легендах є певна доля істини. Досить пригадати «загадкові» смерті кількох дослідників, які в свій час розшукали й розкрили гробницю фараона Тутанхамона. Щоправда, пізніше з'ясувалася справжня причина їхньої смерті: протягом віків у гробниці накопичилося чимало отруйних речовин, які згубно вплинули на людський організм. Дослідники не вжили запобіжних заходів і стали жертвами археологічної науки.

Мабуть, до виникнення цих легенд й спричинилися загадкові смерті тих, хто наважувався вдертися до фараонових гробниць. Мова йде, насамперед, про грабіжників, які, починаючи з давньоєгипетських часів, прагнули дістатися до пірамід, щоб пограбу-

вати золото й дорожчості, покладені разом з тілами померлих володарів. Отже, цілком можливо, що разом із дорожчостями вони діставали й солідну дозу смертоносних бацил. Але це не зупиняло жадібних до наживи людей. Тому до нас дійшло надзвичайно мало пам'яток древнього побуту, зразків ювелірного мистецтва. Найбільше їх збереглося в похованні фараона Тутанхамона.

Одне з найцікавіших місць масового поховання фараонів — це так звана Долина фараонів, на берегах Нілу.

На вході до цієї Долини розміщено невеличке поховання начальника фараонської поліції. Очевидно, древні владки вважали, що поліцей і в посмертному вартанті буде для них належною охороною. Далі йде чимало могил урядовців стародавнього Єгипту, теж, очевидно, за принципом яблука, що не мусить падати далеко від яблуні: адже поблизу тіні фараона щось може перепасти й тіням його церемоніймейстерів та міністрів.

Давні архітектори, будівники цього кладовища, виявили велику майстерність, розташували в стінах гробниць дзеркала, які відбивають сонячне проміння й заливають могили яскравим світлом.

Поховання фараонів грандіозні за розмірами й величні на вигляд. Вони складаються з кількох коридорів і камер, вирубаних у скелях. Внутрішні стіни приміщень оздоблені великою кількістю орнаментів — дорожчим образотворчим матеріалом, який дає досить повне уявлення про життя єгипетського двору, а також про богів і релігійні культури тих часів.

Та більшість могил тепер порожня. Цінності пограбовано, а мумії вивезені до різних музеїв, зокрема до Каїра.

Археологічний музей в Парижі позичив у Єгипту і виставив у своїх залах все, що було знайдено в могилі Тутанхамона. Газети писали, що за кількістю відвідувачів ця експозиція могла конкурувати хіба що з ювілейною виставкою творів Пабло Пікассо (про неї дивись в № 8 «Всесвіту» цього року).

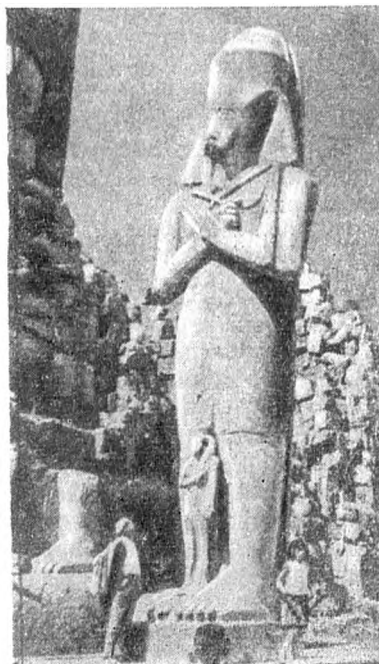
Неподалік від могили Тутанхамона знайдено руїни храму фараонші Хатчепсут. Вона вважалася одною з наймудріших правительниць Єгипту й царювала довгі десятки років. Її зять з нетерпінням чекав смерті Хатчепсут, та коли вона, нарешті, померла, зять у численних невдахах війнах втратив спадок своєї тещі. Проте, як це бувало й пізніше, наступник мудрої фараонші поклав собі будище-що винищити в пам'яті нащадків її ім'я і для того побудував свій храм вище Хатчепсутиного. Руїни храму Тотмеса III, отого

злопам'ятного зятя, нині реставрує велика група польських археологів під керівництвом професора Домбровського. Ентузіастів-археологів не зупиняють ні містичні легенди, ні куди більш реальні труднощі роботи під пекучим сонцем, у непозбутній єгипетській пилюці.

Луксорський берег Нілу — це, насамперед, величезний храм Карнак. Можна сміливо сказати, що з усіх пам'яток давнього Єгипту цей храм — найбільш грандіозна споруда. У цьому храмі, між іншим, помітні впливи античних, грецької та римської культур. Карнак такий великий, що справляє враження лісу, створеного із гранітних колон. Цим храмом можна блукати годинами, захоплено роздивляючися чудові старі скульптури й барельєфи.

Саме місто Луксор зазнало долі багатьох стародавніх міст. Колись воно було гомінливою столицею могутньої держави, центром, куди сходилися пілігрими, а нині — майже забуте всіма невеличке містечко з населенням у 12 тисяч, славне лише своїм минулим. Єдине, з чого живе Луксор — це прибутки від туристів.

Фігура дружини фараона Хатчепсут.

КАТЕГОРІЯ ВСЕСВІТУ

ПРОСТО І ЗРОЗУМІЛО.
В інструкції до будильника, який випускає одна фірма у Ліворно (Італія), написано так:

«Звечора ви ставите стрілку будильника на ту годину, о котрій вам треба прокинутися. Проте, коли будильник не розбудить вас вчасно, ви маєте можливість поставити його на будь-який інший час».

ПРИЙДЕШНЄ... ЗУБІВ.
Міжнародний конгрес дантистів, що має зібратися в Парижі, обговорюватиме проблему збереження зубів у європейців. Виявляється, що у шести-семирічному віці 90 процентів дітей в Європі мають зіпсовані зуби. Вважається, що житель нашого континенту в 40 років позбавлений дев'яти зубів. У людей старшого віку справа з цим, як відомо, стоїть ще гірше. Загалом у Європі потреба в дантистах у шість разів перевищує їх теперішню наявність.

НАГОРОДА НАВПАКИ.
Нещодавно у Франції затверджено нову премію для молодих художників, аби заохотити їх для подальшої творчості. У зв'язку з цим один французький критик зауважив, що в такій нагороді нема жодної потреби, бо й так по світу ходять досить молодих мазитів, які псують полотно й фарби. Критик запропонував затвердити спеціальну нагороду, яка б «знеохочувала молодих художників до дальшої праці».

ПІЩАНЕ ШАЛЕНСТВО.
Лижі на піску — то тепер дуже модний спорт у Перу, де не знають снігових опадів, хоча вершини Андів вкриті вічними снігами. На прибережній смузі, що тягнеться на 1400 миль вздовж океану, перуанці обладнали собі піщану лижню.

Брендан Біен.

СЕРДИТИЙ СМІХ

БРЕНДАНА БІЕНА

Спочатку глядач чує сумну пісню, потім бачить тюремну площадку, куди виходять металеві двері камер. На дверях прибито таблички з іменами в'язнів. Тюремник із низкою ключів оглядає вільні камери. Двое в'язнів виходять на площадку й обмінюються репліками. «Чудовий день для скачок», — зазначає один з них. «Навряд я зможу йти сьогодні», — відповідає другий. Так починається п'єса англійського драматурга Брендана Бієна «Смертник».

У 1964 р. талановитий драматург пішов з життя, не встигнувши здійснити багатьох задумів. Йому був тільки 41 рік. Літературну спадщину Бієна складають дві повісті, дві книжки подорожніх нотаток, збірка

новел і нарисів, кілька радіоп'єс та дві повнометражні драми. У жанровому відношенні спадщина досить різноманітна, але саме дві драми («Смертник» і «Заложник») принесли Бієну справжній успіх і світову популярність.

Шлях цих п'єс до глядача був нелегким, як і життєвий шлях Бієна. Здобувши початкову освіту, він чотирнадцятилітнім підлітком вступив до Ірландської Республіканської Армії. За участь у політичних акціях його незабаром засуджують до трирічного ув'язнення в колонії для неповнолітніх (враження тих років відбито в автобіографічній повісті «Хлопець із Борстала»). У 1942 р. його знову заарештовують, і він виходить на свободу

тільки через шість років. Незабаром по тому з'являються його перші літературні спроби — кілька ірландських поезій. Бієн і п'єси свої писав спочатку гельською мовою, але сталося так, що вони ввійшли до історії англійської, а не ірландської літератури...

На початку 50-х років, працюючи в дублінських газетах, Бієн написав радіоп'єсу, яку згодом переробив на одноактівку для театру «Абатство». П'єсу відхилили і театр, і дублінське радіо. Тоді драматург переробив її на драму на три дії, яка в 1954 р. була поставлена в маленькому дублінському театральному клубі «Пайк Сієтр» під назвою «Смертник». На великій сцені «Смертника» показали в 1956 р. — Джоан Літлвуд поставила цю п'єсу у театрі «Уоркшоп», яким вона тоді керувала. Згодом, у 1958 р. там же побачила світло рампи й друга п'єса Бієна «Заложник». Але повернімося до розмови про «Смертника», яку ми розпочали вище.

Ця п'єса не дуже насичена подіями. За одну добу, якою обмежено час дії, вирішується доля в'язня, засудженого до страти. Всі чекають — помилюють його чи ні, але сподівання не справджуються, і його страчують. Незвичайність п'єси полягає в тому, що заголовного ге-

роя — Смертника — глядач не бачить. Смертник є по суті лише символом трагедії: про його долю говорять інші ув'язнені, до страти його готуються тюремники, очікування нашої хвилини деяких персонажів на сумні роздуми тощо. Дія не виходить за тюремні мури. Але в програмі театру «Уоркшоп» до цієї вистави сказано: «Це п'єса не про в'язницю, а про людей». Бо справді — хоче того англійський глядач чи ні, але тюремне життя, яке він бачить, викликає в нього асоціації з його власним існуванням.

Центральною подією першого акту є відвідання тюрми інспектором Хілі. Перед його приходом наглядачі дозволяють в'язням випити денатурат, що його видають ревматикам для розтирання суглобів; звеселілі в'язні зустрічають «дядечка» Хілі дружним вигуком: «Скарг немає, сер!» Чи змінилося б щось у тюремних порядках, якби ув'язнені виклали інспекторові всі свої скарги? Навряд чи: Хілі зацікавлений у зміні тюремних порядків не більше, ніж брехтівські боги у зміні способу життя Сезуана. «Суспільство не може існувати без в'язниць», — переконує інспектор тюремника Рігена. І в тюремному житті, як у клітині, добре видні хиби великого суспільного організму. Слова Гамлета про «світ-в'язницю» могли б стати епіграфом до п'єси Бієна.

Дійові особи п'єси розподілені на дві групи: в'язні і тюремники. Але суттєвої різниці між життям тих і тих немає: всі вони позбавлені волі. Наглядачі аж ніяк не кращі за своїх «підопічних», більше того, вони стоять на нижчому моральному щаблі: брутальність, догідництво, доноси — постійні атрибути їхнього життя.

В'язні ставляться до тюремників з презирством: во-

ни розповідають анекдот про повію, яка вийшла заміж за тюремника й опустилася до його рівня. В'язень може вийти з тюрми, тюремник — ні. Трагедія всіх і всіляких наглядачів втілена в долі Рігена — тюремника, який за роки служби так і не звик до страт, крові, споглядання людських страждань.

Отже, автор не вірить у те, що все в світі зміниться, якщо тюремників і в'язнів поміняти місцями, не сподівається він і на визволення «зверху». Діагноз, що його ставить Бієн сучасному капіталістичному суспільству, сповнений трагізму. Адже навіть страта в цьому «світі-в'язниці» — не найстрашніше: в'язень, якому страту замінили на довічне ув'язнення, заподіює собі смерть.

Викриваючи капіталістичну дійсність, Бієн сердито сміється, та кожен похмурий жарт його наводить на серйозні роздуми. Драматург не пропонує ніяких конкретних ліків од соціального лиха, але він примушує читача й глядача усвідомити необхідність змінити існуючі нелюдські порядки.

Серед в'язнів є в п'єсі юнак-ірландець, який використовує будь-яку нагоду для спілкування з ірландцем-тюремником, бо з ним він може поговорити гельською мовою; їх хвилюють речі, незрозумілі англійцям. Але в цій п'єсі ірландське питання не акцентується автором. Ця проблема стала провідною в другій п'єсі Бієна «Заложник».

Історія її створення досить цікава. «Товариство борців за відродження ірландської мови» звернулося до Бієна з проханням написати ірландську п'єсу. Так з'явилася драма «Заложник». Вперше вона була поставлена в маленькому дублінському театрі «Сент-Стівен», і ірландська преса страшенно розкритикувала її. Справжнє сценічне життя п'єси по-

чалось в тому ж таки театрі «Уоркшоп», а згодом «Заложник» був поставлений театрами багатьох країн світу. Радянським глядачам «Заложника» показав у 1965 р. Югославський драматичний театр у постановці Мирослава Беловича.

Що ж у цій п'єсі так роздратовало дублінських рецензентів? Адже ірландське питання тут, здавалося б, стоїть на першому місці; ми навіть знайомимось з діяльністю Ірландської Республіканської Армії — ІРА — в п'ятдесятих роках. Під час політичних заворушень у Белфасті англійські солдати заарештували юнака з ІРА; у відповідь ірландські націоналісти здійснюють терористичний акт — захоплюють молодого англійського солдата й тримають його як заложника в одному з дублінських домів розпусти. В цьому кублі й відбувається дія всіх трьох актів драми. В ній беруть участь і ті, хто колись із зброєю в руках боровся за свободу Ірландії, і нинішні солдати Ірландської Республіканської Армії, нові та їхні клієнти, проповідники якоїсь релігійної організації та інші персонажі. Безперечно, Бієн — колишній борець ІРА — уявляє собі всю трагічність долі рідного острова (один з найкращих доказів цього — його цікава книжка «Острів Брендана Бієна»), але це ще не означає, що він цілковито на боці ірландських націоналістів. Для автора п'єси ірландське питання є лише однією з численних світових проблем.

Чи не найколеритніша фігура в п'єсі — Патрік, який фактично веде всі справи дому, чий власник, на прізвище Мусьє, впав у недовірство. Під час Великоднього повстання 1916 року Патрік бився у лавах ІРА під командуванням Мусьє і в боях з англійцями втратив ногу; побував він і у в'язниці. Тепер колишні гасла

втрапили для Патріка будь-який зміст, він скептично дивиться на ентузіазм націоналістів з ІРА і навіть ладен відпустити на волю заложника-англійця. «Я не герой, — відверто заявляє він, — я те, що ви називаєте екс-герой». Для цинічного Патріка «гроші — найкраща в світі релігія й найкраща політика». Але як зворушливо піклується він про старого Мусьє, свого колишнього бойового командира! Цілковито змінюється Патрік і тоді, коли співає пісню ірландських бійців.

Якщо англійський солдат Леслі ніяк не може зрозуміти різницю між становищем англійців та ірландців, то Патрік розуміє все чудово. З якою ненавистю говорить він про королеву Вікторію, що послала свого часу 5 фунтів стерлінгів на допомогу голодним ірландцям і 5 фунтів — на утримання собачого розплідника! Пат-

рік — патріот Ірландії, але він тверезо дивиться на життя. До того ж він не любить крові, вбивств, фанатизму, зокрема фанатизму націоналістів. І в цьому погляді героя збігаються з авторськими. Ось чому ірландські націоналісти не прийняли п'єси Бієна, так само як театр «Абатство» не прийняв колись п'єси Б. Шоу «Другий острів Джона Буля», а в двадцятих роках прийшов до розриву з Шоном О'Кейсі.

З Бернардом Шоу споріднює Бієна не тільки ірландське походження, доля його п'єс в Ірландії та скептичне ставлення до ірландського націоналізму; деякі традиції Шоу своєрідно відбиваються в художній специфіці драм Бієна. Наприклад, у «Заложнику» типово «шовіанський» персонаж — уражений старечим маразмом Мусьє, хазяїн публічного дому. Це — живий пара-

докс. Виявляється, довгі роки Мусьє вважав себе англійцем, замолоду навчався в кращих англійських коледжах, але, дізнавшись про своє ірландське походження, віддав усі симпатії рідному народові і життя своє присвятив боротьбі за його незалежність. Його антианглійські настрої виявляються навіть у тому, що він не бажає, щоб його називали англійським словом «містер», віддаючи перевагу французькому «мусьє». Він єдиний без суму зустрічає звістку про те, що ірландському юнакові в Белфасті відмовили в помилуванні: е ще, мовляв, люди, які можуть вмерти за Ірландію! І тут же Мусьє приязно розмовляє з англійцем-заложником, ласкаво називає його «синку» і з сльозами в очах згадує свою молодість, проведenu в Англії.

Старий живе в своєму, вигаданому світі, де ірландці воюють з англійцями: носить старий мундир, віддає безглузді накази, розучує на волинці урочистий марш — і все це на тлі життя повій... Постаць Мусьє — чудова ілюстрація до слів Патріка про анахронічність Ірландської Республіканської Армії та її ідеалів. За півстоліття багато що змінилося: на високих словах чимало спекулювала ірландська верхівка, чия політика заподіяла населенню острова не менше лиха, ніж панування англійців. Тепер старим патріотичним гаслам місце хіба що в промовах божевільного.

А якої символічної еволюції зазнав будинок Мусьє! Колись він був надійним притулком для ірландських патріотів, але минули роки, і цей будинок набув нових функцій, які принесли йому вельми сумнівну репутацію.

На відміну від «Смертника», в цій п'єсі головний персонаж перебуває в центрі подій. Англійський солдат Леслі Уільямс стає жерт-

Сцена з спектаклю «Заложник» у виконанні югославських акторів.

вою незрозумілої йому ворожнечі, яка виникла задовго до його народження. Як може юнак відповідати перед цими ірландцями за злочини всіх англійських королів і урядів? Леслі розуміє, що в Лондоні нікого не хвилює його доля. Цілком природно входить у драму тема «Ромео і Джульєтти» — кохання між Леслі і покоївкою-ірландкою Терезою.

Щирості почуттів, людяності й доброті гуманіст Бієн віддає безумовну перевагу перед фальшивими й застарілими націоналістичними гаслами, перед фанатизмом і жорстокістю таких людей, як наприклад офіцер ІРА. Гуманістичний пафос зростає у фіналі п'єси. Цей фінал трагічний: поліція, дізнавшись про місце, де тримають заложника, оточує будинок, і в перестрілці сліпа куля знаходить Леслі.

І все ж п'єса не завершується на ноті трагізму й відчаю.

Музика, пісні чудово гармоніюють з поетичним ладом драми Бієна. Деякі пісні в ній відверто публіцистичні; в своїх сатиричних куплетах герої п'єси згадують Даллеса, англійського та ірландського прем'єрів. Чимало сарказму містить у собі пісня Мусьє «Капітани і королі». Навіть пісенька проповідниці закінчується куплетами про те, як підприємці визискують робітників.

Але не ці сміливі, хоча й трохи прямолінійні, атаки визначають ідейний зміст п'єси. Важлива перш за все гуманістична концепція драматурга, яка живить весь твір. Бієн викликає у глядача співчуття і сум з приводу загибелі Леслі. П'єса стає виключно серйозною, коли герої згадують про Кенію, Кіпр та інші об'єкти англійської колоніальної експансії; але так само непримиренно ставиться драматург і до фанатизму та обмеженості ірландських націоналістів.

Не тільки поетичний тем-

перамент і специфічне ірландське почуття гумору, але проблемність драматургії Бієна дали серйозній англійській критиці підстави характеризувати його як талановитого продовжувача кращих традицій Бернарда Шоу і Шона О'Кейсі — великих ірландців, які вписали найяскравіші сторінки в історію англійської драми двадцятого століття.

«Напевно, так уже судилося Ірландії, — писав відомий англійський театрознавець і театральний критик Кеннет Тайнен, — висувати кожні двадцять років драматурга, який сильним ударом переводив би англійську драму з минулого в сучасне. Містер Бієн з успіхом зможе посісти місце Шона О'Кейсі». Для Бієна, який неодноразово висловлював свою велику пошану до творчості О'Кейсі, це була дуже висока похвала...

М. СОКОЛЯНСЬКИЙ

м. Одеса.

ПРИГОДИ ГОЛУБОВОГО „МАВРІКІЯ“

Ця маленька поштова марка з невеликого острова в Індійському океані давно вже стала легендарною. З нею пов'язуються нездійсненні мрії мільйонів філателістів, її історія подібна детективному роману з карколомними пригодами, сповненому інтриг, грабунків і вбивств. А почалося все так несподівано, цілком випадково...

ІДЕЯ ЛЕДІ ГОММ

З 1847 року на острові Маврікії стали панувати англійці, змінивши своїх попередників — французьких, голландських і португальських колонізаторів. Колоніальну владу очолив лорд Гомм. Його життя на острові спливало нібито спокійно, без особливих подій.

Проте влітку того року дружина губернатора леді Гомм захопила дивні справи. Вона готувала в губернаторському палаці в Порт-Луї, столиці острова, пишний банкет, на який задумала запросити «кожного, хто щось важить». Меню її не непокоїло, музика теж, і все-таки ночами вона довго не могла заснути.

— Я хочу, — призналася вона чоловікові, — щоб цей бал запам'ятався, щоб кожен гість згадав про нього ще багато років.

І леді Гомм пощастило домогтися цього. Після кількох безсонних ночей честолюбна губернаторша нарешті придумала:

— Запрошення ми надішлемо гостям поштою, і на кожний конверт наліпимо одну з тих марок, що їх вигадали у нас в Англії.

Адже вони зараз у великій моді! (Слід нагадати, що перша у світі марка була випущена в Англії 6 травня 1840 року).

Губернатора її примха вразила. — Марки? Але ж Маврікій не має не тільки поштових марок, але й друкарні, де б їх можна було виготовити!

І все-таки леді Гомм не могла відмовитися від своєї ідеї. Її люди обнищорили весь Порт-Луї та інші селища невеликого острова і нарешті знайшли напівсліпого ювеліра Джозефа Бернарда, який погодився виготовити марки.

ПОМИЛКА СТАРОГО ЮВЕЛІРА

Старенький майстер кілька днів провів над тонкими металевими пластинками, на яких гравірував першу марку острова. За фотографією він зобразив голову англійської королеви — фотографія була давня, тому королева виглядала значно молодшою, ніж була в ті роки насправді. Вгорі Бернард написав текст «Postage», праворуч — назву острова «Mauritius», а внизу ціну — «one penny» «two pence» (один пенні, два пенси).

Але що викарбувати в лівому кутку марки? Бернард звернувся

до поштмейстера острова, містера Браунрігга, але той не дав йому ради. Тоді старий ювелір вирішив: «Ліворуч слід зробити напис «Post office» — поштове відомство».

Так влітку 1847 року на острові Маврікії народилися його перші поштові марки вартістю в один і два пенні, голубі й рожеві. Леді Гомм дуже пишалася ними і власноручно наклеювала на запрошення. І не зразу люди звернули увагу на те, що марка вийшла з грубою помилкою: на ній мало бути написано не «Post office», а «Post paid» (пошту оплачено). Друге видання марок острова Маврікія мало вже виправлений текст.

ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ТОМУ

Минуло ще двадцять років, коли про марки з острова Маврікія заговорили знову, тепер вже у французькому портовому місті Бордо.

Одним з найвидатніших жителів цього міста був тоді Боршар, оптовий торговець вином і зброєю. Його дружина мадам Боршар вважалася першою красунею міста, і ліхі язички з насолодою подекуди про її дивні уподобання.

— Уявіть собі, — шепотілися про неї, — вона збирає марки з листів!

Мадам Боршар справді збирала поштові марки і вкладала їх до спеціальних зошитів. Торгове підприємство її чоловіка мало широкі міжнародні зв'язки, і не тільки

з сусідніми країнами. Мадам Боршар старанно переглядала кореспонденцію свого чоловіка і коли знаходила якусь гарну марку (після 1840 року слідом за Англією поштові марки почали видавати й інші країни), то акуратно її відклеювала, змочувала теплою водою і вклеювала до свого альбома.

В 1864 році, перебираючи стару чоловікову кореспонденцію, мадам Боршар знайшла дві марки острова Маврікія. Невдовзі вона приєднала до них ще одну, а 1869 року, коли чоловік ліквідував свою торгову фірму, мадам Боршар виявила аж дев'ять голубих і рожевих марок. Отже, всього в неї було тепер дванадцять «Маврікіїв»!

Кінець кінцем мадам Боршар втратила інтерес до збирання марок і віддала своїй приятельці мадам Дебуа всю колекцію, в тому числі дюжину «Маврікіїв». Мадам Дебуа також збирала марки, але при нагоді ще й торгувала ними. Вона продала всі дванадцять «Маврікіїв» за грубі гроші бельгійському торговцеві Моенсу.

Ж. Моенс був перший в історії відомий професіональний торговець поштовими марками. Він розумів, що колекціонування марок набиратиме більшого розмаху і зробив торгівлю цим незвичним товаром своєю професією. Його діло розросталося з року в рік, і він швидко розбагатів.

ПОЧАТОК ЛИХОМАНКИ

Ж. Моенс звернув увагу на придбані ним дванадцять марок острова Маврікія. Не знайшовши таких марок навіть у найбільших колекціях, він зрозумів, що тримає у своїх руках справжній скарб! Залишалось тільки розрекламувати його. І Моенс постарався, щоб звістка про «рідкісні» марки поширилася серед колекціонерів усього світу. Запопадливий торговець добився неймовірного: за марками острова Маврікія, голубими і рожевими, почали ганятися, кожний філателіст мріяв мати їх у себе. Ціна на марки швидко зростала і зрештою досягла казкової суми. Ними цікавилися і ладні були заплатити будь-які гроші філателістичні королі, як наприклад банкір Ротшільд, а також новоплечені американські мільйонери.

Найнещаснішими вважали себе ті, що в 1847 році дістали від леді Гомм з острова Маврікія запрошення з цією, тепер такою рідкісною маркою. Кожний з них шукав його серед старих паперів,

ТРАГЕДІЯ АДВОКАТА НУАРЕЛЯ

У столиці острова Порт-Луї жив адвокат Жан Нуарель. В 1868 році він переїжджав у новий дім. Збираючи речі, Нуарель перебрав свій архів і викинув з нього непотрібні папери. При цьому йому до рук потрапив старий конверт, на якому було дві марки вартістю в один пенні — «голубі Маврікії».

Адвокат хвилинку дивився на марки, і вже вирішив було їх викинути, але роздумав — вирізав з конверта і сховав.

За кілька днів він зустрівся із своїм приятелем, який збирав марки, і запропонував йому оті «Маврікії». Оскільки марки були однакові, приятель взяв тільки одну. Другу адвокат Нуарель поклав до кишеньки жилета.

Через кілька тижнів він одержав пошту з Європи. Двоюрідний брат писав йому про те, який у них великий попит на марки з острова Маврікія і як підскочили на них ціни. Адвокат Нуарель не хотів вірити своїм очам, коли читав, що за звичайну голубу марку «Маврікії» в Європі платять кілька сотень франків!

— Я ж маю таку марку! — збуджено вигукнув він. Спершу він ніяк не міг пригадати, куди її подів, і аж через кілька днів у нього саянуло: вона ж лежить у кишені жилета! Але в кишені її не було. Розгублений Нуарель пам'ятав, що віддавав жилет разом з костюмом у чистку. Коли здавав — марка напевно була в кишені, а коли костюм принесли, її вже там не було.

Очевидно, хтось із майстрів знався на філателії.

Філателістичні «детективи» встановили, що цей «голубий Маврікії» різними шляхами потрапив аж до Швеції і тепер зберігається у Поштовому музеї в Стокгольмі.

ДУРНИЙ ЗЛОДІЙ

Сліди ще двох марок острова Маврікія виявилися після першої світової війни в Індії, в портовому місті Мадрасі. Власник чайної плантації англієць Уокер і американський турист Бретт, які вдвох прогулювалися по місту, побачили на базарі серед поштових марок з усього світу дві марки з Маврікія — голубу і рожеву.

Англієць не був філателістом, а в американця заблищали очі:

— «Маврікії», голубий і рожевий!

Не вагаючись, він одразу ж купив їх, заплативши якийсь дріб'язок. Бідний продавець навіть і гад-

ки не мав, який скарб він прогавив.

Містер Бретт поклав марки між двома захисними кришками свого золотого годинника.

Коли він прокинувся вранці, його чекав неприємний сюрприз: золотого годинника, що лежав на нічному столику, не було! Бретт гарячково перевернув усе в кімнаті, але дарма — годинник зник безслідно. Забувши про все, він побіг у поліцію. Там його байдуже вислухали і пообіцяли щось зробити. Проте, коли він назвав велику суму винагороди, мадраські поліцаї привели бандита із золотим годинником вже надвечір того ж дня.

— А марки де? Де ті дві марки? — закричав Бретт.

— Я кинув їх у вогонь... Це ж були прості брудні папірці.

ДОЛЯ ПЛАСТИНКИ

Коли лорд Гомм залишив острів Маврікії і повернувся до Англії, він, крім іншого, взяв з собою як сувенір і ту металеву пластинку, з якої було відтиснуто перші марки острова. Коли в Англії і в усьому світі настала ера «голубих Маврікіїв», почали, природно, розшукувати і пластинку. Тільки до того часу лорд Гомм уже помер, померла і його дружина, якій світ завдячує найдорожчими марками, і пластинку не змогли знайти.

Лише у 1912 році один з нащадків Гомма, лорд Колнегі переглядаючи різні речі, що залишилися після його предка, випадково натрапив на ту пластинку. Не знаючи, що зробити з цієї дивною річчю, він поклав її на робочий стіл і використовував як прес. Одного разу лорд згадав про неї в розмові з приятелем, а той розповів журналістам, які й повідомили світ про реліквію лорда Колнегі.

За кілька днів невідомий злодій пробрався до кабінету лорда, але рідкісної пластинки не знайшов, хоч вона і лежала на столі.

Після цього лорд Колнегі оголосив ціну пластинки і продав її за 3500 фунтів стерлінгів торговцеві марками Девіду Фільду, який перепродав унікальну реліквію її теперішньому власникові (котрий, до речі, має і голубого, і рожевого «Маврікія») Сіднею Лодеру.

* * *

Те, що ми тут розповіли, становить тільки незначну частину надзвичайно цікавої і бурхливої історії голубих і рожевих «Маврікіїв». За них лилася кров, організовувалися різноманітні шахрайства, приятелі ставали ворогами — «Маврікії» є однією з найрідкісніших, але разом з тим і найфатальніших поштових марок світу.

(З чехословацького журналу «Беседа»).

„АНГЛІЙСЬКА ГРА“

У роки другої світової війни десятки і сотні тисяч патріотів у різних західноєвропейських країнах, окупованих гітлерівцями, піднялися на боротьбу проти фашистських загарбників. Антифашисти Голландії, Данії, Бельгії, Норвегії співробітничали із американською й англійською розвідками, щиро бажаючи сприяти цим розгромаві гітлерівської Німеччини. Але іноді ці люди просто ставали розмінними пішаками в складній грі деяких розвідок і правлячих кіл Сполучених Штатів та Англії.

Про один такий трагічний епізод, який коштував життя багатьом сміливим голландським антифашистам, розповідається в нарисі «Англійська гра», який ми з деякими скороченнями передруковуємо з польського журналу «Пшекруй».

У березні 1942 року гітлерівці заарештували в Гаазі перекинутого з Лондона активного учасника голландського руху Опору Лауверса. Потрапивши у безвихідь, той удавано погодився на співробітництво з німцями. Під диктовку майора військової розвідки (абвера) Гіскеса він передавав у Лондон різні радіограми. Однак не вживав у них свій так званий «секюріті чек», тобто умовний знак, котрий означав, що все гаразд. Цим він намагався якось застерегти Лондон, повідомити, що працює під контролем фашистів.

Незважаючи на це, англійці продовжували й далі засилати агентів, котрі потрапляли до рук гестапо. Піддаючи їх тортурам, гестапівці діставали нові прізвиська й адреси. В руках у німців опинилися майже всі зв'язки голландського руху Опору з Лондоном.

Двом англійським агентам, Дурляйнові й Уббінеку, у серпні 1943 року вдалося втекти з в'язниці. Втеча ця зірвала німе-

цькі плани. Але англійці вже й так припинили скидати своїх агентів на територію Голландії.

Більшість ув'язнених підпільників загинула у гітлерівських концтаборах.

* * *

Радист Лауверс, закутаний по самі вуха, сидів у холодній кімнаті. Він витяг з чорної скриньки передавач і одягнув навушники. Руки його були скоцюрблені. Ключ тремтів, ніби і йому дошкуляв мороз.

Згодом ключ заспокоївся, а в навушниках почувся свист. Губертус Герардус Лауверс (для англійської розвідки — «РЛС») розпочав чергову передачу.

Несподівано двері відчинилися й до кімнати увійшов Теллер. Лауверс мало знав про Теллера та його дружину, вродливу лагідну і веселу жінку. Знав лише, що вони виконували якісь доручення в голландському рухові Опору. Місяць тому, по приїзді Лауверса з Лондона, вони віддали йому свою кімнату. Зараз, коли радист сидів біля передавача, Теллер поглядав на вулицю.

— У районі спокійно? — спитав Лауверс, не підводячи голови. — Немає німецьких патрулів?

— Я бачив вантажну машину з солдатами на Фаренгайтстраат, але солдати були без зброї. Напевне, вони мають звільнення.

Лауверс раптом закріп. Швидким рухом вимкнув передавач і зняв навушники.

— Чому ти гадаєш, що вони мають звільнення?

— Гм... мені так здається.

Радист мовчки розібрав передавач, складаючи його до чорної скриньки. Потім сказав:

— Ходімо.

За мить вони опинилися на вулиці. Йшли швидко, і у цей холодний вечір нічим не вирізнялися серед небагатьох перехожих.

На протилежному боці вулиці стояла

вантажна машина. Теллер не помилився: солдати справді мали звільнення. Вони юрмилися біля входу до нічного ресторану. Лауверс усміхнувся й полегшено зітхнув.

Вони були вже на розі Сайпрустраат і тільки-но хотіли перейти вулицю, як поруч зупинився «мерседес». Їх оточила зелено-чорна зграя, зв'язала, обшукала. За хвилину під'їхала друга машина, з якої висипало ще кілька гітлерівців.

Теллер був рядовим учасником руху Опору, нецікавою здобиччю для гітлерівців, отже, на нього просто чекав концтабір.

До Лауверса ж поставилися інакше. Його ніхто не бив, не зневажав. Його лише посадили в машину й привезли до будинку Теллера. Він знову опинився в кімнаті, звідки кілька хвилин тому передавав радіограму в Лондон. Дружина Теллера сиділа в кутку, намагаючись стримати сльози.

Наступного дня, 6 березня 1942 року, Лауверс прокинувся в невеликій чистій кімнаті, зовсім не схожій на тюремну камеру. Та й лежав він не на нарах, а на справжньому ліжку.

Радист був спокійний — страх вже лишився позаду. Він нічого їм не сказав. Зуби, щелепи й нігті в нього були цілі, отже, виходить, його не катували.

У дверях заскрипів ключ. На порозі з'явився солдат з чайником гарячої кави. Налив один кухоль, потім другий. Цієї миті до камери увійшов майор Герман Гіскес, одягнений в цивільне.

— Лейтенанте Лауверс, ви відмовилися видати нам свій код, — мовив Гіскес. — Я певний, що вам усе зрозуміло, але ще раз повторю те, що говорив учора.

На перший погляд майор Гіскес здавався

добродушною людиною, та все одразу мінялося, коли загоралися його бистрі оченята. Вони таїли в собі якусь гіпнотизуючу силу. Саме ця його риса й привернула увагу шефа абвера, адмірала Канаріса.

Гіскес говорив повільно, карбуючи кожне слово:

— Треба покінчити з цим безумством. Інакше кращі солдати, такі, як ви, будуть скинуті на парашутах і схоплені нами. Тоді я вже не зумію вберегти їх від смерті!

— Зрештою, — вів далі Гіскес, — не думайте, що ви перший агент СОЕ¹, якого ми перехопили.

Майор уперше назвав англійську організацію, до якої належав Лауверс. Почувши цю назву, в'язень здригнувся. Це була метода Гіскеса: застати зненацька, приголомшити.

Розвідник мовчав. У Лондоні його підготували до такої ситуації, і те, про що говорив Гіскес, не турбувало його. Він міркував лише над тим, хто зрадив.

Гіскес відчув цю байдужість, і майже довірливим тоном пояснив, у який спосіб вдалося схопити Лауверса.

— Один з наших агентів, голландець Ріддергофф, котрий проник в англійську розвідку, повідомив нас, що дружить з кимсь, кого й ви добре знаєте... з Великим Зевсом.

У Лауверса кольнуло під серцем. Зевс, Великий Зевс, а насправді Таконіс, належав до його групи. Ні, цей високий чоловічина з оливковим кольором обличчя не зрадив. Німці могли його схопити, але він не зрадив. Зевс був твердий. Він, можли-

¹ СОЕ — Служба спеціальних операцій.

во, був єдиною людиною на світі, якій Лауверс повністю довіряв.

— Я не знаю такого прізвища,— сказав Лауверс.

— Хай так. В усякому разі Зевс, «поінформований» нашою людиною Ріддергоффом, якого він вважав учасником руху Опору, передав вам чимало вигаданих повідомлень. Ви, певне, й не здогадувалися, лейтенанте, що протягом трьох місяців так довірливо передавали в Лондон наші інформації.

Лауверс схопився з ліжка:

— Ви брешете!

— Лейтенанте Лауверс,— мовив Гіскес,— будьте обережні. Я завжди був до вас ласкавий. Будьте й ви ввічливі заради себе.

Згодом він спокійно вів далі:

— Коли ви не вірите, що ми про Зевса знаємо все, я вам щось запропоную: наш фахівець протягом п'яти хвилин розшифрує радіограму, яку ви мали передати вчора. Якщо я виграю — ви скажете свій шифр.

— Це йому не вдасться.

— А я кажу, що він це зробить. Ви зволікаєте, лейтенанте, а тим часом ваші колеги потраплятимуть до наших рук.

Майор підвівся.

— Лейтенанте, доля ваших товаришів залежить тільки від вас.

Гіскес вийшов, і крізь відчинені двері Лауверс побачив, як двоє солдатів тягли високого худорлявого чоловіка. Потім якась невидима рука замкнула двері камери. Чоловіком, якого тягли вартові, був Таконіс, на прізвисько Великий Зевс.

19 липня 1940 року, коли йшли бої за Англію, було офіційно створено Службу спеціальних операцій, скорочено СОЕ. Черчілль, її засновник, мав намір зробити цю організацію незалежною від Інтелідженс сервіс.

Сотні голландців, норвежців, бельгійців, французів, поляків, югославів, які покинули окуповану гітлерівцями батьківщину, прагнули до боротьби. Їх залучили до роботи в СОЕ.

СОЕ мала і голландську групу. У серпні 1940 року нова організація почала діяти. Годовним завданням СОЕ було «підпалити Європу», підготувати вторгнення. Саме про це в той час думав Черчілль.

У серпні 1941 року Канаріс відрядив майора Гіскеса до Гааги. Його завданням було виявити і схопити агентів СОЕ.

Та Гіскес зробив би небагато, коли б 3 вересня 1941 року в його кабінеті не з'явився кремезний веселий баварець Йозеф Шрайдер, шеф гестапо в Гаазі. Він запропонував таке, що страшенно зацікавило майора абвера.

— Дорогий друже, незлагодженість дій між нашими організаціями спричинилася вже до кількох невдалих операцій. Непогано було б об'єднати наші зусилля.

Гіскес відповів, що він не проти такого співробітництва, але за умови, що гестапо не буде цікавитися приватними справами абвера. Шрайдер погодився, і відтоді гестапо мало передавати всіх схоплених агентів майорові.

У резиденції гестапо Лауверса весь час питали про одне й те саме: ким був до війни (журналіст), чи одружений (ні), скільки років (двадцять п'ять), де стрибав з парашута (тут він збрехав, сказавши, що англійський моторний човен висадив його на пляжі поблизу Коотвійк).

Несподівано есесівець Май, котрий провадив допит, вдарив кулаком по столі, підніс лампу до обличчя Лауверса і гримнув:

— А зараз, Лауверсе, скажете нам свій шифр!

— Я вже казав майорові Гіскесу, що не зроблю цього,— спокійно відповів Лауверс.

Шрайдер, намагаючись наслідувати Гіскеса, заборонив бити радиста. Його лише допитували. Протягом ночі Лауверс кілька разів втрачав свідомість, але нічого не сказав.

Прокинувшись вранці, він побачив перед собою майора Гіскеса, цього разу в мундирі. Майор наказав принести ув'язненому сніданок.

Лауверсу пригадалися слова, безліч разів повторювані інструкторами СОЕ: «Можете сказати все, навіть шифр. Але краще загинути, ніж видати свій «секюріті чек».

«Секюріті чек» був останнім порятунком у разі провалу. Англійці передавали своїм агентам не лише шифр. Розвідники повинні були у кожній радіограмі зробити помилку — завжди ту саму.

По цьому визначали, чи не контролюють часом агента гітлерівці.

— Сподіваюсь, ви мали досить часу, щоб вирішити,— почав Гіскес.

Лауверс проковтнув останній шматок і схвально кивнув. За годину він опинився в квартирі Теллерів. У кімнаті за рацією Лауверса сидів лейтенант Генріх, есесівець з найближчого оточення Гіскеса. Він розшифровував радіограму, яку Лауверс не встиг передати.

«Надаремне,— подумав Лауверс.— Розшифрування вимагає багато часу. Навряд, чи йому це вдасться».

— Тут йдеться про те,— сказав раптом Генріх,— що «Принц Євгеній» перебуває в Східній Європі.

— Лейтенанте Лауверс, чи так звучав текст? — лагідно запитав майор Гіскес.

— Ви виграли, — сказав Лауверс, понуривши голову.

Все одразу стало зрозумілим. Гіскес не брехав. Цей Ріддергофф, завданням якого було підсовувати Таконісові фальшиві відомості, сам склав цю радіограму про крейсер «Принц Євгеній». Таконіс, повіривши, передав її Лауверсу, який у свою чергу мав передати її в Лондон.

— А зараз ви мусите дотримати слова, — сказав Гіскес. — Більше того, я вам довіряю: ви самі будете передавати.

Гіскес мав з цього приводу свої міркування. Він хотів продовжити гру, внаслідок якої агенти, котрих усе більше прибувало з Англії, потрапляли до рук німців.

О шостій Лауверсу подали навушники. Готуючись до передачі, він відчув на плечі руку Гіскеса. Майор холодно посміхнувся:

— Не забудьте про свій «секюріті чек».

Почувши це, Лауверс зажадав смерті. Він потрапив у безвихідь. У нього було лише кілька секунд, щоб знайти відповідь.

— Справді, — мовив Лауверс, — я маю зробити помилку: після кількох речень передавати не «стоп», а «стіп».

— Тільки це? — здивувався Гіскес. — Якщо ви говорите неправду, то тим гірше для вас.

— Я не обманюю, — запевнив Лауверс.

Він почав передавати. Був здивований, що німець так швидко повірив. Адже його справжній «секюріті чек» полягав у перестановці знака через кожні 16 літер.

Лауверс уперше не зробив цієї помилки. Він був певен: англійці одразу зрозуміють, що він передає під контролем ворога.

Через 10 хвилин його місце зайняв Генріх, щоб дістати відповідь. Поруч нервово стукав каблуками Гіскес. Якщо Лауверс ошукав його, відповідь англійців має бути обережна. Вони, очевидно, зажадають повторення передачі. Так вчила багаторічна практика «радіогри».

Нараз Генріх здригнувся. Лондон відповідав. Есесівець нотував запис азбукою Морзе.

— Вони повідомляють, що радіограму отримали, — сказав він, звертаючись до Гіскеса.

9 березня Лауверс сидів перед своєю рацією в резиденції абвера. Через підземний хід його провели до залу, що нагадував клас. У кутку, схилившись над шифрами, сидів Генріх, а посередині, за найновішими чутливими апаратами, — ще кільканадцять солдатів.

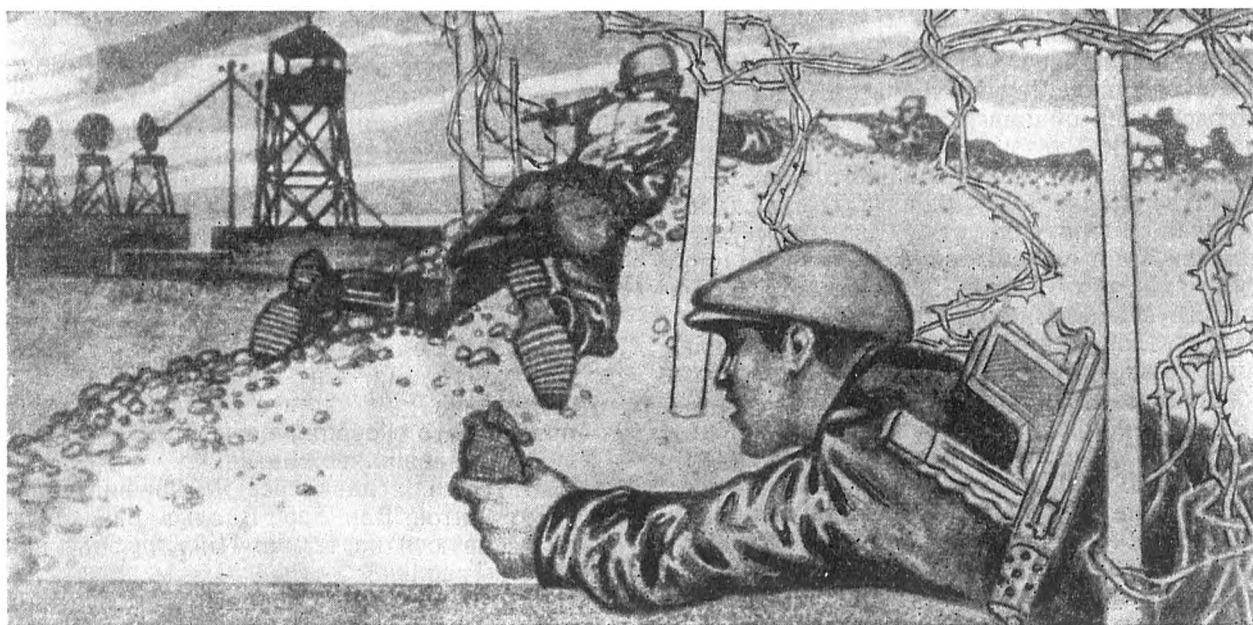
Голландець тричі вистукав свій шифр. Одразу ж дістав з Лондона наказ: «Можна передавати».

Радіограма, яку він мав послати сьогодні, була набагато довша, ніж учора. Вона містила вигадані детальні інформації: просування військ, чисельність авіації, розташування приморської бази... Гіскес посміхався, уявляючи собі англійських офіцерів, схилених над картою. Для нього це була найзахоплюючіша гра на світі.

Невдовзі надійшла відповідь:

«Радіограму отримано. Зрозуміло. Агента Абора буде вислано 25 березня. Підготуйте зустріч».

Лауверс був приголомшений. Англійці відповідали. Не помітили, що бракувало «секюріті чек». Отже, він, погодившись на пропозицію Гіскеса, став агентом ворога.

— Я не буду більше передавати! Ніколи!
Це був четвертий контрольований сеанс. Англійці знову відповідали, знову говорили про агента Абора, повідомляли, що операцію перенесено на 27 березня. Видно було, що вони знову не помітили відсутність «секюріті чек».

25 березня 1942 року о 6 годині вечора Лауверс вдесьте передавав під контролем. «Агента Абора буде скинуто на парашуті післязавтра вночі», — підтверджували англійці.

Лауверс був у розпачі. Лондон нічого не помітив!

Цього дня радисту здавалося, що Лондон з нетерпінням чекає його виклику. В радіограмі, яку дав Гіскес, йшлося про те, що все готове для зустрічі агента Абора.

Англійці відповіли одразу. Їхній текст був короткий і сухий: «Агент Абор хворий. Операція, призначена на 27 березня, відкладена».

Лауверс з полегшенням зітхнув. Англійці, нарешті, зрозуміли все...

Лауверс знав, що зрадив. Усі в'язні також знали про це. Чути було, як по каналізаційних трубах передавалися азбукою Морзе повідомлення:

«Лауверс зрадив. Лауверс продав. Передай далі. Лауверс працює на гестапо. Передай далі».

Що він міг відповісти? «Я не видав свій справжній «секюріті чек». Передайте далі. Я поглумився над німцями».

В одній із камер в'язниці сидів Таконіс. Він обов'язково мусить знати правду. Таконіс не може вмерти з думкою, що його зрадив Лауверс.

Лауверс почав вистукувати: «Лауверс викликає Таконіса. Передай далі. Я не виказав свій «секюріті чек», Таконіс. Таконіс, я не зрадник»...

«Я знав про це», — відповів Таконіс.

На світанку Лауверса вивели з камери. Невдовзі він опинився у великому залі, де на нього чекали майор Гіскес і Шрайдер у товаристві близьких співробітників.

Лауверс глянув на підлогу. Там лежало десятка зо три кулеметів без кулеметних стрічок і багато відозв із закликом до учасників руху Опору департаменту Дроме. Лауверс підняв одну з них, вдаючи, що читає. Слова миготіли перед очима. Судячи з кількості окличних знаків, відозви закликали до зброї.

Цю здобич принесли події минулої ночі. Англійці скинули все це на парашутах, і воно одразу потрапило до рук абвера і гестапо. Але у великих металевих ящиках СОЕ була лише непридатна зброя і відозви до французів.

Усе це підтверджувало сподівання Лауверса. Лондон розумів, що трапилося...

27 квітня майор Гіскес, читаючи радіограму, що надійшла з Лондона, ледве стримав хвилювання. У радіограмі говорилося: «Піти до кіоску в Гаазі. Спитати Пійла».

— Кіоск у Гаазі. Який кіоск, лейтенанте Лауверс? Адже їх у місті понад триста.

— Я не знаю який саме, — відповів Лауверс і зблід. Він не міг нічого втямити. Лондон і далі звертався до нього так, ніби він був на волі. Передаючи протягом останнього місяця тричі на тиждень радіограми, він жодного разу не застосував свого «секюріті чек». Але цього ніхто не завважив.

— Я не знаю, про який кіоск йде мова, — повторив Лауверс.

Гіскес не наполягав. Може, Лауверс справді не знає, адже радіограма не була адресована безпосередньо йому. Він мав передати її Таконісу.

Майор Гіскес повідомив Шрайдера.

27 квітня, о сьомій ранку, до камери Таконіса увійшов Шрайдер.

Тиждень тому Великий Зевс плюнув би йому в обличчя, але сьогодні він був лише людською подобою.

— Таконіс, адреса Пійла! — крикнув Шрайдер.

Таконіс назвав адресу. Він більше не був собою, був лише власною тінню.

Коли до кіоску наблизився посланий Шрайдером Антон Ван дер Ваальс і назвав прізвище Пійла, кіоскер, зв'язковий Аккі, нічого не підозрюючи, відповів:

— Ходімо.

Вони вийшли й попрямували вулицями Гааги.

Ван дер Ваальс нервував. Сьогодні вранці Шрайдер сказав йому:

— Я доручаю вам справу, котра, можливо, вирішить вашу кар'єру.

Працюючи лише рік агентом гестапо, Ван дер Ваальс виказав близько ста учасників руху Опору. Увійшовши в довір'я організації і видаючи себе за агента з Лондона, він позбавляв життя десятки відважних, але недосвідчених ще підпільників.

Аккі привів його до палацу Стаатспорт. Там вони застали Пійла. Це була безкомпромісна людина типу Таконіса. Побачивши незнайомця, він зморщив чоло. Аккі представив йому «агента з Лондона, котрий прибув, щоб скоординувати дії».

Пійл недовіркою спитав:

— Тебе прислав Зевс? Як він виглядає?

Тут Антон Ван дер Ваальс ризикував, розраховуючи на те, що Пійл не знає про арешт Таконіса.

— Він високий, чорнявий, мовчазний. Схожий на індонезійського метиса.

Виходячи з кав'ярні, Ваальс відчував, що виграв. Аккі і Пійл домовилися з ним про зустріч.

Наступного дня вони сиділи у кав'ярні і чекали на Ваальса. Замовили по чарці ялівцівки, але не встигли випити її. Семеро людей у сірих габардинових плащах кинулися на них, одягли наручники і повели.

Тільки-но катували Аккі, за ним Пійла. Есесівці Бауер і Май безжально мучили свої жертви, вимагаючи назвати прізвища й адреси.

Нарешті Аккі признався, що агенти зустрічалися в кав'ярні «Термінус» в Утрехті. Обмінювалися там інформаціями, які один з них, колишній радист, передавав у Лондон. Саме цю людину і хотів заарештувати Гіскес.

30 квітня згряя гестапівців у цивільному вдерлася до готелю «Термінус». Шукали недовго. Чотирьох учасників руху Опору видавали підняті кміри пальт, таємничий вираз обличчя і молодість.

Один із цих молодих людей, Рас, виявився на диво педантичним хлопцем. Все, що знав, чув, підозрював, він занотовував до записної книжки. Шрайдер одразу знайшов там прізвище й адресу того, кого шукав. Це був Якоб Йордаан, званий Джефрісом, котрий мешкав у Ларені. Поруч з прізвищем Рас записав: «радист».

Антон Ван дер Ваальс без особливого ентузіазму сів у поїзд, що відходив на Ларен. Приїхавши в місто, він спробував зв'язатися з Йордааном по телефону, видавши себе за приятеля Пійла, Раса, Таконіса та інших.

3 травня 1942 року Ван дер Ваальс крокував одним з майданів зруйнованого Роттердаму, прямуючи до телефонної kabіни, де призначив побачення Йордаану. Навкруги стояв легкий туман, і Ваальс здалеку не міг розгледіти, чи на нього хтось чекає.

Кроків за десять від kabіни туман нараз розсіявся, і Ваальс побачив молодого білочубого хлопця, який усміхнувся і побіг йому назустріч.

І тут, ніби за помахом чарівної палички, з руїн вискочило кілька гестапівців.

— Навіщо ви це зробили! — вигукнув Йордаан.

У підземеллі «Цитаделі» (голландської резиденції абвера) Гіскес розклав на столі найважливіші докази, добуті Ван дер Ваальсом. Радист Йордаан упізнав свій блокнот і товстий шкільний зошит, куди записував шифри, зміст і дати переданих до Лондона радіограм та свою рацію.

Йордаан запитав також єдину в групі людину, одягнену в цивільне, і почав уважно до неї приглядатися.

— Лейтенант Лауверс, — ввічливо пояс-

нив Гіскес. — Цей чудовий офіцер два місяці тому погодився працювати з нами, аби скінчити цю безглузду війну.

Йордаан далі мовчки приглядався до Лауверса і думав над тим, що ж примусило його піти на це. Адже до цього він був людиною, гідною поваги.

— Лейтенант Лауверс не єдиний член вашої організації, котрий погодився працювати з нами, — вів далі Гіскес і, щоб переконати Йордаана, додав:

— Вас скинули на парашуті 28 лютого разом з Расом на околиці Гольтен. Того ж дня скинули також агента Аккі й радиста Маартенса, котрий загинув під час приземлення. Мені відомі імена й багатьох інших агентів. Усіх їх заарештовано, і всі вони погодилися з нами співробітничати.

— Я не мерзотник і ніколи не буду працювати з вами! — закричав Йордаан.

29 травня 1942 року з літака, що летів над Стеєнвійк, стрибнули на парашутах двоє агентів: Парлевліет і Ван-Стеєн. На землі посланців Лондона вже чекали. Хвилюючі привітання, обійми. Парашутисти пояснюють мету свого прибуття: вони мають встановити на узбережжі червоні ліхтарі, щоб спілкуватися з кораблями союзників, що причалюють до голландських берегів. Привезли також план саботажу монтування радарних установок військового флоту.

Агентів уважно вислуховують, а потім одягають наручники. Наперед виходить Шрайдер.

Щотижня на парашутах приземляються двоє агентів і щоразу їх зустрічають люди Шрайдера.

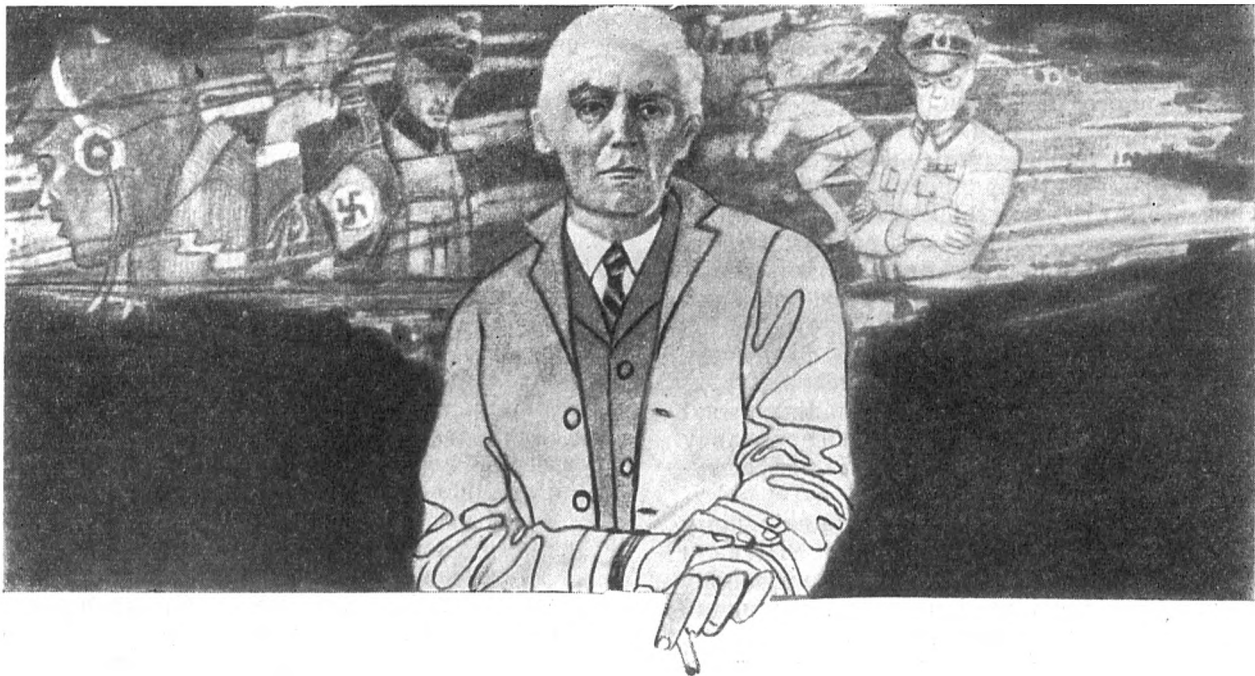
У чому річ? Невже англійці не зрозуміли, що Лауверсом керують вороги. Він надіслав близько 50 радіограм, і жодна з них не мала «секюриті чек».

Ось чому Лауверс починає божеволіти. Ось чому Йордаан, якого не катували, Йордаан, який кричав, що він не мерзотник, зрештою погодився працювати з німцями.

4 червня 1942 року під час чергової передачі Лауверсу і Йордаану вперше вдалося, приспавши пильність есесівця Генріха, що контролював передачу, чотири рази підряд відкритим текстом попередити англійців про те, що вони перебувають в руках ворога.

Чотири рази Лауверс передав, що вони схоплені, виразно застеріг, що не можна більше нікого скидати на парашутах, що ця комедія і так уже триває надто довго.

Протягом п'ятнадцяти хвилин він чекав на відповідь. Нарешті в навушниках почулося гудіння. Англійці тричі повторили: «Зрозуміло! Зрозуміло! Зрозуміло!»

Саме тоді, коли Лауверсу вдалося повідомити, що вони схоплені, в Англії готувалася важлива операція під назвою «Голландія».

Керувати операцією, під час якої мобілізоване за кілька тижнів підпілля повинне паралізувати живу силу й об'єкти противника, призначено видатну людину — колишнього професора фізики Утрехтського університету Георга Луїса Ямбреса. Йому допомагатимуть 10 інструкторів і 10 радистів, які належали до великих партизанських груп.

Пересторога Лауверса надійшла вчасно. Але чи справді Лондон все зрозумів?

24 червня 1942 року двоє людей стрибнули на парашутах з літака, що пролітав над Голландією. Приземлилися вони на відстані ста метрів один від одного. Назустріч їм бігли люди, вигукуючи:

— Хай живе королева!

— Хай живе Голландія!

Зворушлива зустріч. Нараз з'являється присадкуватий чоловік, одягнений в цивільне:

— Хто такі?

Дивним здається цей тон, особливо акцент товстуна.

— Мене звуть Буккенс,— відповів молодший.

— А вас?

Другий вагається, озирається навколо. Окрім присадкуватого товстуна, всі приємно посміхаються.

— Ямбрес,— говорить він до Шрайдера, бо це був саме він...

Англіїці нічого не зрозуміли! Послали найкращого керівника голландського руху Опору в саму пашу ворога!

Відтоді у в'язниці Гаарен, де перебували жертви операції «Північний полюс», ширилися чутки, що англійці важать життям голландських агентів. «У Лондоні є зрадники»,— запевняли одні.

Інші йшли далі. «Англіїці вдають, що нічого не знають, щоб ошукати німців. А розплачуються за це голландці».

Але чому? Заради якої таємної мети?

Роттердам. Серпень 1942 року. Маленьке буксирне судно з німецьким прапором ледве тягне величезну баржу. На її кормі з-під брезенту виглядає хвіст «Мессершмітта-109». Під брезентом видніються також обриси інших літаків.

Несподівано у той момент, коли буксир наблизився до старого мосту, повітря струснув вибух. З баржі піднявся густий сірий дим.

За сто метрів від місця вибуху сухорлявий чоловік у цивільному, ховаючи бінокль, звертається до свого товариша:

— Прекрасно, Хрістмане. Ми з вами створили голландський рух Опору.

Так, не хто інший, як Річард Хрістман з абвера, годину тому заклав на баржі вибухівку. Очевидно, «літаки», які транспортували до Німеччини, були просто купою залізничя.

Проте Хрістман на цьому не заспокоївся. Кожні два дні він організовував фальшиві замаху й саботажі, які преса приписувала «терористам».

Але справжній голландський рух Опору існував. Сталося так, що протягом 9 місяців його учасники надаремне чекали зброї, матеріальної допомоги чи навіть інформації. Нічого не надходило. Вони були відрізані від Лондона. Усі зв'язки тримав у своїх руках Гіскес.

Інколи у вантажах, скинутих англійцями, Шрайдер знаходив інструкції. В одній з них, наприклад, говорилося:

«Граната, схована в літаку, вибухне під впливом зниженого атмосферного тиску на висоті 1500 метрів». Але справжні підпільники ніколи не побачили цих інструкцій.

Вночі з 3 на 4 березня 1943 року в Голландії приземлився Петер Дурляйн, голландець за національністю, нині агент СОЕ, котрий не був на батьківщині з 1940 року.

Його зустріли трое молодих людей. Один із них подав склянку гарячої кави.

— Де мої товариші, Богаарт і Аренс? — спитав Дурляйн. — Вони стрибали переді мною.

— Тут, за деревами.

Вони й справді лежали там, зв'язані. За хвилину Петер теж був у наручниках. На світанку він опинився в резиденції гестапо.

Комісар Бауер розклав на столі знайдені у Дурляйна речі, гадаючи у такий спосіб одразу зламати його опір.

Дурляйн не відповідав на жодне запитання комісара.

— Ми знаємо про вас усе, — говорив комісар. — Вашим шефом є капітан Ліфтікк. Ви згодні? Англієць Бінгем відповідає за вашу підготовку. Так?

Це був дивовижний сон. Бауер привів його у тюрму і показав в'язнів.

— Ви знаєте цього? — питав він щоразу.

Так. Він знав їх усіх. У Лондоні гадали, що вони висаджують у повітря залізницю й мости. А вони сиділи у в'язниці. На їхніх обличчях Дурляйн читав розпач і примирення.

Однак Дурляйн витримав шок. Бауер припустився великої психологічної помилки. Він сподівався, що Дурляйна охопить розпач, коли він зрозуміє безнадійність своєї місії.

Але Дурляйн не піддавався. Тільки-но зачинилися двері в'язниці в Гаарені, він почав думати про втечу.

31 серпня 1943 року. Світає. Дві тіні промайнули у вікні й спустилися по мотузці, зв'язаній із простирадел, на тюремне подвір'я. Дощ лив як з відра. Тіні торкнулися землі й потягли мотузку саме у той момент, коли по стіні ковзнуло жовте світло прожектора.

Так 31 серпня 1943 року двом англійським агентам Дурляйнові й Уббінеку вдалося втекти.

Для майора Гіскеса ця втеча дорівнювала катастрофі. 1 вересня об 11 годині ранку він прибув до в'язниці, де на нього чекав Шрайдер.

— Ви присягалися, Шрайдере, що жоден агент з «Англійської гри» не зуміє втекти! А зараз з вашої вини двоє агентів, котрі знають усю правду, перебувають на волі. Коли ви не зловите Дурляйна й Уббінека, це буде кінець «Англійській грі»!

— Я мобілізував усі сили, — виправдовувався Шрайдер. — Голландська поліція, жандармерія, а також прикордонна служба одержали опис їхньої зовнішності. Обіцяно високу винагороду...

Шрайдер справді робив усе можливе. Піднято на ноги поліцію. Стіни вкрилися об'явами з фотографіями втікачів. Німці обіцяли 500 гульденів кожному, хто сприятиме арешту. Сотні людей з поліцейськими собаками прочісували міста і села.

Але втікачів так і не знайшли.

Чи закінчилася на цьому «Англійська гра»? Ні. Незважаючи ні на попередження Лауверса, ні на втечу Дурляйна й Уббінека, ні на повідомлення, які просочувалися із в'язниці, Лондон продовжував гру.

25 грудня 1943 року Гіскес, якого тим часом абвер перекинув до Дрібергена, ще й тепер ставив собі питання: знають англійці чи не знають, чи вони кепкують з мене, чи я з них?

Після довгих роздумів майор Гіскес дійшов висновку, що англійці зорієнтувалися в ситуації, але, можливо, щоб зберегти життя своїм агентам, вирішили тримати зв'язок до кінця.

Він остаточно переконався в цьому, коли 5 січня 1944 року англійці повідомили, що відтепер засилатимуть людей і зброю на територію Бельгії.

Сумнівів більше не лишалось. «Англійську гру», яка тривала майже два роки, було закінчено.

Однак, бажаючи закінчити її дотепом, яким він міг би пізніше похвалитися, ма-

Йор Гіскес 4 березня 1944 року надіслав англійцям таку радіограму.

«Нам стало відомо, що тепер ви провадите свої дії на території Бельгії, й до того ж без нашої участі. Дуже шкодуємо, адже ми віддавна із задоволенням працюємо як єдині ваші представники. Можемо також запевнити, що коли ваші люди захочуть відвідати нас на континенті, ми приймемо їх з такою ж шанобою, як і раніше. До скорої зустрічі».

14 квітня 1944 року Гіскес і Лауверс зустрілися знову.

— Я хочу до кінця зберегти вам життя,— сказав Гіскес.— Ви зробили мені величезну послугу.

Лауверс затремтів. Його душив гнів.

— Я ніколи вам не допомагав! — кричав він.— Я зробив усе, щоб перешкодити вам. Я передавав радіограми, вживаючи у них фальшивий «секюріті чек»! Я відмовився від передачі термінових повідомлень. Я зраджував з самого початку і певний, що англійці знали все. Це вас пошили в дурні! «Він, напевне, збожеволів»,— подумав Гіскес.

— Я ніколи не був вашим другом! — кричав Лауверс.— Ви хочете послати на смерть моїх товаришів, а мене врятувати? Хочете зробити мене зрадником? Не буде цього!

Майор не заперечував. Він повернувся і мовчки вийшов з камери.

Лауверса і Йордаана лишили живими. Решта агентів були засуджені на смерть. 24 серпня 1944 року о п'ятій годині ранку п'ятсот політв'язнів з Гаарена посадили в товарні вагони. Через два дні їх привезли в концтабір Маутгаузен. Чимало в'язнів загинуло під час подорожі, але всі агенти доїхали живими.

6 вересня 1944 року двадцять учасників голландського руху Опору було розстріляно в каменоломнях. Наступного дня розстріляли ще двадцять. Серед них були професор Ямбрес та інші учасники операції «Північний полюс».

8 березня на світанку загинуло восьмеро останніх. Такою кривавою розправою закінчилася «Англійська гра».

Герман Гіскес, майор абвера у відставці, мешкає нині у Штарнбургу в ФРН. Під кінець війни він вскочив у халепу. Суперництво між СС і абвером закінчилося поразкою абвера, і чимало співробітників Канаріса тремтіло, боячись, що їх спіткає

доля їхнього шефа, повішеного 9 квітня 1945 року.

Тоді Гіскес перейшов до союзників.

Французький журналіст Філіпп Генье-Раймон так розповідає про свою зустріч з колишніми учасниками «Англійської гри»:

«У Штарнбургу я зустрів високого, при здоров'ї старого. Сімдесятирічний майор ще їздить верхи, купається у крижаній воді. Коли він згадує свою кар'єру, у нього починають блищати очі.

В його кімнаті стоїть макарбичне свідчення операції «Північний полюс»: металева посріблена фляга з написом «Made in England». Таку флягу мав кожен агент СОЕ.

— Я від самого початку й до кінця кепкував з англійців,— запевняє Гіскес.— Доказом цього було те, що вони передавали нам інформації незмірної ваги, в яких йшлося про мету бомбардувань. Інформації завжди були правдиві.

— А радіограми Лауверса?

— Радіограми Лауверса? Так, звичайно. Але я хотів би їх побачити. Лауверс людина, яку я дуже поважаю. Та уявіть собі його становище. Після війни він був зовсім скомпрометований, його вважали майже воєнним злочинцем. Цілком очевидно, що він вигадав історію з «секюріті чек» у радіограмах, які передавав під нашим контролем, щоб виправдати себе.

Гіскес якось мить помовчав.

— Все почалося з того,— продовжував він,— що англійці працювали як погані аматори. Керівництво СОЕ втратило контроль над ситуацією. Їм бракувало фахівців, професіональних розвідників. У штабі СОЕ було лише двоє фахівців — полковники Гордо і Сеймур. Я певний, що радіограми розшифровували недосвідчені люди. Отже, немає нічого дивного, що англійці так довго вірили нашим байкам.

Такої ж думки і Йозеф Шрайдер, котрий нині також мешкає у ФРН.

— Я певний,— сказав Шрайдер,— що англійці здогадувалися в чому річ ще з вересня 1942 року, після невдалої висадки в Дьєпі.

— І, знаючи про все це, прислали потім 17 агентів?

— Необов'язково. Вони, можливо, підозрювали, що щось не так. Але не були певні. Лише під кінець війни усвідомили, якою величезною була небезпека.

Отже, виходить, англійці дали себе ошукати повністю. Але голландців дуже дивують деякі факти.

Наприклад, особлива доля Антона Ван дер Ваальса, агента гестапо. Після війни він опинився в Західному Берліні і англійці довгий час не хотіли передавати його голландським властям.

Засуджений в Голландії на смерть, Антон Ван дер Ваальс до останньої хвилини твердив, що був агентом англійської розвідки всередині гестапо. Він був надто спокійний, ніби сподівався, що в останній момент його хтось врятує. Звідкіля така впевненість? Це теж належить до числа таємниць цієї дивовижної справи.

Трохи світла пролила на цю незвичайну історію Беатріса Фервіндт, колишня агентка СОЕ, яку було скинуто на територію Голландії в ніч з 14 на 15 лютого 1943 року, отже, тоді, коли ще тривала «Англійська гра».

Після невдалого приземлення вона опинилася спочатку в лікарні, а пізніше — у Шрайдера. Він просив її назвати «привадища відповідальних боягузів, котрі відважились послати жінку на таке завдання, яке самі боялися б виконати». У відповідь Беатріса розсміялася.

Шрайдер ставив їй багато питань. Але вона не відповідала, навіть не слухала. Думала про щось інше, намагалася пригадати свої останні години перед вильотом.

— Усіх ваших схоплено, — ввічливо пояснював їй Шрайдер. — Пані є тридцять дев'ятим агентом... І першою жінкою!

Невиразні спогади пропливали в уяві Беатріси. Нараз їй згадався капітан Нейве. Був вечір. Перед вильотом він особисто вручив їй фальшиві документи, гроші, коробку сірників з адресами...

Випили останню чарку віскі у спорожнілому барі на аеродромі. Потім Нейве машиною підвіз її до літака з погашеними вогнями. Саме тоді хтось сказав це речення. Але зараз, як не намагалася, вона не могла його пригадати.

В автомобілі, що віз Беатрісу до жіночої в'язниці, нарешті, пригадала. Біля літака, коли вона вже підіймалася по трапу, відчула раптом на плечі руку капітана Нейве. Вона й зараз пригадує цей голос.

— Міс Беатріса, будьте обережні. Не попадіться, як інші.

Ніхто в Лондоні тоді не знав, що агенти схоплені. Офіційно було відомо, що вони розкидані по всій Голландії, де висаджують у повітря залізничні й мости...

Беатрісу трічі марно допитували агенти гестапо, а потім відправили до Равенсбрюка. Там у травні 1945 року її звільнили англійці. В Голландії вона стала майже народною героїнею.

«Не попадіться, як інші»... Ці слова капітана Нейве є ще одним доказом, який вар-

то було б долучити до справи про «Англійську гру».

Капітан Нейве помер 1949 року.

А що сталося з Дурляйном і Уббінеком, котрі втекли із в'язниці в Гаарені?

11 листопада, одягнуті в робочі комбінезони, вони сіли в поїзд, який ішов до Антверпена. Наступного дня вони були в Брюсселі, а двома днями пізніше в Монсі. Ще через три дні — в Парижі.

У Берні, куди вони прибули в грудні, вперше розповіли свою історію офіцерові англійської розвідки. Той, вислухавши розповідь, відіслав їх до Іспанії, звідки вони дісталися до Англії.

1 лютого 1944 року Дурляйн і Уббінек опинилися нарешті в Брістолі. Там їх зустріли двоє поліцейських, які, не вітаючись, сухо кинули:

— Ідіть за нами!

— Я хочу бачити полковника де Брюїна, негайно! — крикнув Дурляйн.

Полковник де Брюїн був шефом голландської групи СОЕ. Однак Дурляйн і Уббінек мусили чекати понад три місяці, перш ніж опинилися віч-на-віч із своїм шефом. Вони мусили десятки разів детально переказувати свою історію підозрілим і холодним чиновникам контррозвідки.

— Ваша історія неясна, — сказав якось один з них.

— Дуже неясна, — додав інший.

Наступного дня двоє агентів знову опинилися за ґратами, у в'язниці Брікстон.

Дурляйн, задихаючись від люті, щодня писав листи до де Брюїна й Ліфткінка, своїх шефів. Ті нарешті відвідали їх на початку травня 1944 року.

— Будьте мужні, — підбадьорював Ліфткінк, — незабаром вийдете звідси. На жаль, англійці недовірливі. Німці повідомили, що ви працювали на них. В усякому разі будьте певні, що більше агентів не скидають на територію Голландії.

Через тиждень Дурляйна й Уббінека було звільнено.

Петер Дурляйн, принижений і розчарований, прагнув смерті. Він зголосився на службу в голландській авіації, й до кінця війни був повітряним стрільком 320-ї ескадрильї. Але й там не знайшов смерті, лише постарів.

— Я зустрів Петера Дурляйна, — згадує французький журналіст, — в Гаазі. Нині він морський офіцер.

— Я знаю, що англійці насміялися з мене, — говорить Дурляйн, — але не хотів би більше цим себе тривожити.

Однак мужній чоловік не може не дума-

ти про це. Чому було стільки недбальства? Чому його посадили у в'язницю після повернення до Англії?

— Ми, напевне, були небажаними свідками брудної справи. Інші голландці, які перебували в еміграції, не повинні були нас зустрічати. Так, я певен, ми стали жертвами. Але заради чого?

Чимало голландців ставили собі подібні питання. Після війни вони вимагали правди про всю операцію, адже 48 патріотів загинуло, не знаючи за віщо.

Ось чому в 1947 році на вимогу голландського парламенту було створено слідчу комісію на чолі з Донкером.

Уряд Великобританії спочатку не відповідав на запитання Донкера. Пізніше, після його настирливих вимог, англійці відрядили до Гааги двох працівників міністерства внутрішніх справ.

Донкер не бавився словами, він вимагав відповіді на такі питання:

— Чи штаб СОЕ пожертвував життям голландських агентів, маючи на увазі високую мету?

— Чи правда, що Лауверс зумів повідомити своїх шефів, що перебуває під контролем, і, незважаючи на це, агентів продовжували посилати?

— Чи правдивою є гіпотеза, що деякі англійські чиновники перебували на службі у німців?

Англійці відповіли:

— Ні, ніколи не було зрадників на Бейкер-стріт.

— Ні, не пожертвовано життям жодного агента.

— Якщо ж ідеться про радіограми Лауверса — ніколи Лондон їх не одержував.

Донкер і його комісія небагато дізналися. Вони виїжджали до Англії й кілька місяців вели розмови з керівниками СОЕ та Інтелідженс сервіс. Хотіли також вивчити архіви. Але, на жаль, приміщення на Бейкер-стріт, де розташувалася СОЕ, згоріло невдовзі після війни. «Це була гідна жалю пожежа, викликана недбальством», — пояснювали в Лондоні.

Під час пожежі вдалося врятувати більшість документів, але архів голландської секції згорів. Згоріли радіограми Лауверса. Згоріло також попередження, яке Дурляйн зумів переслати перед втечею з Гаарен. Загублено свідoctва, зникли докази...

Через два роки англійці й голландці опублікували спільне комюніке, яке деякою мірою виправдовувало СОЕ, але не давало відповіді на жодне з основних питань і не заспокоїло голландської громадської думки.

Немає сумніву, що англійці одержали і розшифрували радіограми Лауверса. Щодо «секюріті чек», то, як твердять тодішні фахівці, фізично неможливим був контроль всіх депеш. П'ятнадцяти працівників, котрі розшифровували їх, було замало. Тому, починаючи з серпня 1942 року, ніхто, фактично, не звертав уваги на «секюріті чек».

Готуючи своїх агентів, англійці припускалися великих помилок. Погано підібрані документи, гроші, що вийшли з обігу, — усе це було серйозним недоглядом. Англійці майже не знали правди про справжнє становище в окупованих країнах Західної Європи.

У Більдховені, поблизу Утрехта, мешкає мовчазний, відлюдкуватий чоловік. Це Гербертус Герардус Лауверс. Німці його не розстріляли і не вислали до Маутхаузена разом з іншими. Його ввіпхнули до останнього вагона конвою в'язнів, що відходив з Голландії до Німеччини. Союзники врятували Лауверса весною 1945 року, хворотою на серце і сухоти.

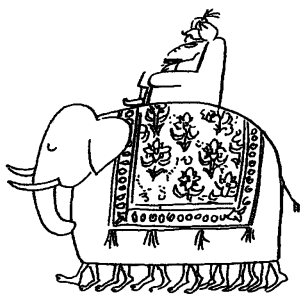
Після повернення на батьківщину, Лауверс звернувся до англійців з проханням допомогти йому довести свою невинність. Не доставши відповіді, він поїхав у Лондон. Англійці не хотіли ні про що слухати, даючи зрозуміти, що вважають його зрадником.

У Голландії Лауверс був арештований і мав стати перед судом. Але ним зацікавився майор де Грааф. Колишній керівник групи інструкторів СОЕ дав перед комісією таке зізнання: «Лауверс не винен. Він попередив Лондон. Я сам бачив його радіограми».

Лауверс вийшов на свободу. Почав вивчати стоматологію. Нині працює зубним лікарем. Одружився з удовою Теллера, з квартири якого передавав радіограму до Лондона в день свого арешту, 5 березня 1942 року.

Отже, Лауверса реабілітовано. Але для сусідів рішення суду не є доказом і люди обминають його.

Магараджі пристосувалися

Шістсот один магараджа налічувався в Індії за часів, коли вона ще була англійською колонією. У переважній більшості ці феодальні владки були слухняним знаряддям своїх європейських хазяїв, ділили з ними повноту влади над сотнями мільйонів індійців, за що зберігали свої, часом незліченні, родинні багатства й маєтки.

1944 року Джавахарлал Неру писав у своїй книжці «Відкриття Індії»: «Одна з головних проблем сьогоденної Індії це місцеві князівства. Вони дуже неоднакові за своїми розмірами: найбільше з них займає територію, що дорівнює Франції, а найменші трохи перевищують невеличкі селянські господарства. Більшість князівств дуже відстала — це автократичні монархії, де до підданих ставляться справді по-деспотичному. Відсутність громадянських свобод — ось спільна риса всіх без винятку індійських князівств».

В Індії були не лише самі магараджі. Великі феодали мали й інші титули, наприклад «нізам Хайдарабату», та всі вони зрештою означали одне й те саме.

Після проголошення незалежності Індії в становищі магарадж сталися деякі зміни. Дехто з них поспішив виїхати за кордон, переважно до Західної Європи чи до США, прихопивши з собою всі цінності або грубі чекові книжки. Проте понад п'ятсот князівських родин залишилося в країні, вони й досі відіграють певну політичну роль у житті республіки. Більшу частину їхніх величезних маєтків було викуплено або державою, або спілками землеробів. Зрідка траплялися й випадки безоплатної конфіскації майна. У князівських палацах розмістилися школи, лікарні, сирітські будинки, в деяких з них влаштували музеї. Двірську гвардію магарадж було розпущено, а солдатів забрано до регулярної індійської армії. Народження нащадка роду нині вже не відзначають салютом з 21 гармати, як це робилося раніше.

Однак на цьому, власне, і закінчилися всі обмеження князівських прав у сучасній Індії. З настанням 15-річного віку, кожному з магарадж сплачується величезна компенсація за втрати, яких

вони зазнали внаслідок проголошення республіканського ладу. Сини магараджі одержують половину цієї суми, а онуки — одну четверту частину. Розміри таких компенсацій, однак, досягають багатьох сотень тисяч доларів.

Англійська журналістка Фей Левін розповідає в журналі «Атлантик», що два десятка магараджі досі засідають в індійському парламенті й відіграють значну роль в різних політичних інтригах та міжпартійних сутичках. Центральний уряд Індії призначив князів Кашміру й Майсору губернаторами цих провінцій. Магараджа Джайпуру, який володів цілим містечком палаців з рожевого каменю, нині є послом Індії в Іспанії.

Часом імена того чи іншого феодала потрапляють на сторінки газет. Так, нещодавно мешканці однієї з індійських провінцій вбили свого колишнього володаря, бо він знехтував ухвалою центрального уряду й намагався по-старому знущатися зі «своїх підлеглих». Іншого владика зловили на тому, що він украв цінності з колишньої власної колекції, за яку центральний уряд заплатив йому велике відшкодування.

Однак серед магарадж можна знайти кілька досить прогресивних, а може, просто розумних людей, які визнали за краще піти на службу до нового уряду. Дехто став чиновником, дехто працює наглядачем у власних палацах, перетворених на музеї. Серед них є також один викладач вищої школи, є й портьє в готелі для іноземних туристів. Та це винятки. В масі своїй згадані понад п'ятсот магарадж відіграють роль виразно негативну: вони сіють серед своїх колишніх підданих зерна партикуляризму й роздмухують у них ненависть до центрального уряду, вони виступають за скасування будь-яких обмежень землевласництва й контролю держави над продажем сільськогосподарської продукції.

Демократична громадськість давно вимагає від уряду скасувати привілеї магарадж. Нині це питання обговорюється в парламенті. Якщо відповідний закон буде прийнято, це піде лише на користь народів Індії.

РЕТІВІД • СТОЛ
ВСЕСВІТУ

ЯКЕ ІХАЛО, ТАКЕ Й ЗДИБАЛО... Англійський драматург-модерніст Дональд Говарт заради оригінальності назвав свою чергову п'єсу «Обожезнавце-наперед», написавши цю назву отак, у вигляді одного слова. Театральний критик лондонської газети «Дейлі експрес» Майкл Вальш свою рецензію на нову п'єсу Говарта назвав «Обожезозанісенітніця», також не відокремивши слова одне від одного.

РОЗУМ НА МІЛІГРАМІ. Одна західнонімецька фармацевтична фірма почала випускати нові дивні пілюлі. За її твердженням, оті пілюлі, вживані дітьми шкільного віку, сприяють їхньому розумовому розвитку. У рекламних проспектах фірми написано таке:

«Міліграма нового, досі невідомого вітаміну, який міститься в одній нашій пілюлі, досить, щоб школяр вільно розв'язав будь-яку математичну задачу...».

Потрібно було два чи три роки, доки батьки почали помічати, що нові пілюлі чомусь не дуже позначаються на успішності їхніх дітей.

ВЕЛІННЯ ЧАСУ. На вулицях Мадрида можна тепер побачити досить дивне явище: черниці поспішають вулицями іспанської столиці, вдягнені в міні-спідниці. Ігуменя одного з мадрідських жіночих монастирів пояснила це просто:

«Бідолашні черниці у своїх старих довгих спідницях були позбавлені можливості користуватися міським транспортом. Тепер їм значно легше сідати у вагони трамвая і автобуси».

АНГЛІЯ

У видавництві «Аллен анд Анвін» вийшла однотомна «Автобіографія Бертрана Рассела», в якій відомий прогресивний діяч і борець за мир розповідає про першу половину свого життя. Події «Автобіографії» Бертрана Рассела охоплюють понад сорок років і закінчуються напередодні першої світової війни.

* * *

Газета «Таймс» надрукувала колективний лист, підписаний відомим актором Полом Скофілдом і трьома провідними письменниками Англії — Уільямом Голдінгом, Джоном Ле Карре і Чарлзом Сноу. Автори листа висловлюють протест проти брудної війни у В'єтнамі, вимагаючи від англійського уряду, щоб він припинив підтримку американських агресорів. Автори листа цілком солідаризуються з виступом американського поета Томаса Мертона, який писав, що йому важко зрозуміти американську політику у В'єтнамі, але ще важче збагнути, чому цю політику підтримує англійський уряд.

БОЛГАРІЯ

«Сандалове віяло» — назва нової збірки Серафима Северняка, що складається з десяти різних за тематикою оповідань.

Письменник часто береться за перо, щоб, за його власним виразом, зробити «велику справу — маленьке оповідання».

Після появи в 1952 році першої книжки Северняка «Хазяї», критика одностайно вітала його як талановитого співця нового болгарського села.

Роки розширили творчий діапазон письменника. Не

ПРЕМІЯ «ПОПЮЛІСТ—67»

Нещодавно в Парижі було відзначено літературною премією «Попюліст—67» відомого французького письменника Андре Стіля. Ця премія присуджується письменникові за всю його творчість.

Вітаючи Стіля з великим успіхом його останніх творів і премією, тижневик «Франс нувель» згадує слова Луї Арагона:

«Для Стіля, як і для мене самого, реалізм є обов'язковим мірилом навколишнього світу».

Сам Андре Стіль теж зазначає, що в його творчості головне — відтворення навколишньої дійсності. Якимось, розповідаючи про свою останню збірку оповідань «Дім просто неба», письменник сказав:

«Мої герої списані з натури, бо я з ними знайомий з самого дитинства».

Той факт, що премією «Попюліст—67» (тобто «Народний письменник—67») відзначено творчість Андре Стіля, є новим свідченням того, що реалістична традиція у французькій літературі розвивається й перемагає.

Андре Стіль.

НАНТСЬКИЙ ФЕСТИВАЛЬ

Вже вп'яте у французькому місті Нанті відбувається щорічний фестиваль студентських аматорських театрів. Цього року на фестиваль прибули двадцять чотири студентські колективи. Згідно з програмою кожного трупала мала показати одну виставу на свій вибір (тривалістю 1 годину) та імпровізовану п'єсу на запропоновану тему (тривалістю 20 хвилин).

Цей фестиваль об'єднав палко закоханих у мистецтво юнаків і дівчат, що приїхали з різних куточків світу: Радянського Союзу, США, Канади, Індії, Сінгапуру, Лівану, Нігерії, Колумбії. Мета фестивалю — у творчому змаганні висвітлити спільні проблеми; завдання студентського театру, його роль у пошуках оригінального розв'язання літературних, історичних, естетичних, політичних і су-

спільних питань, моральна підтримка талановитих колективів.

На п'ятому фестивалі особливо відзначився колектив студентського театру міста Хельсінкі. Він показав п'єсу «Пісня про 1000 квартир», в якій викриваються спекулянти квартирами. Цей колектив було відзначено великою премією «За високу виконавчу майстерність у виставі на запропоновану тему». Першу премію за виставу на свій вибір одержав студентський театр з міста Бірмінгема. Дві спеціальні заохочувальні премії поділили між собою колективи театрів з Нігерії та Варшави. Заохочувальними преміями були нагороджені також самодіяльні студентські колективи міст Мадраса й Мадрида.

Високий художній рівень та акторська майстерність, глибокий зміст

показаних вистав роблять Нантський фестиваль визначною подією в культурному житті Франції й усього світу. Велика кількість лауреатів п'ято-

го фестивалю студентських театрів, розширення їх «географії» свідчать про те, що він був кращим і пліднішим за всі попередні.

«ПІРАМІДА» У. ГОЛДІНГА

Новий роман англійського письменника Уільяма Голдінга, на думку багатьох критиків, докорінно відрізняється від усіх попередніх творів письменника.

Трагікомічний роман «Піраміда» складається з трьох окремих, але пов'язаних між собою новел, в яких розповідається про дитинство та юнацькі роки героя і оповідача Олівера (прізвище його в романі не називається).

Дія відбувається в маленькому англійському містечку Стілборні в двадцятих та тридцятих роках нашого століття. Оповідач Олівер приїздить до Стілборна 1960 року вже немолодою людиною, і його охоплюють спогади, з котрих, власне, і складається роман «Піраміда». В романі розповідається про шкільні роки Олівера, єдиного сина місцевого фармацевта, про перше його юнацьке кохання, про участь у діяльності «Стілборнського оперного товариства» тощо.

«В розповіді комічний елемент до-

мінує над трагічним, — зауважує один з англійських критиків. — Щоб визначити коріння цього явища в творчості Голдінга, треба звернутись до його попередніх романів, переглянути п'єсу, есе, і, звичайно, зупинитись на двох оповіданнях, в яких ідеться про дитинство письменника. Це «Хлопчик Біллі» та «Драбина й дерево». Подібність ситуацій у цих оповіданнях і в новому романі настільки разюча, що неможливо не прийти до висновку про зв'язок між містом Стілборн і Мальборо, де минули дитячі роки самого Голдінга; напрошується також паралель між юним Оллі — героєм «Піраміди» — та самим Біллі Голдінгом».

Так само, як оповідання «Хлопчик Біллі» та «Драбина й дерево» (див. «Всесвіт» № 4, 1967 р.), новий роман У. Голдінга — твір реалістичний; письменник відійшов у ньому від школи «екзистенціалістського роману», яскравим представником якої він досі вважався.

розлучаючись з улюбленою темою (оповідання «Мій батько», «Вовча порода», «Обійня прелюдія»), Серафим Северняк в новій збірці «Сандалове віяло» пропонує читачеві три оповідання, дія яких розгортається за межами Болгарії, а також кілька оповідань на чисто «місцеву» тему.

ГРЕЦІЯ

Відомий кінорежисер Мініс Какоянніс, який змушений зараз працювати поза межами своєї батьківщини, закінчив зйомки нового фільму під назвою «День, де риби...».

Дія нового твору Какоянніса відбувається в наші дні в маленькому порту; герої фільму — рибаки.

В розмові з журналістами режисер сказав, що не втрачає надії зняти фільм на своїй батьківщині, хоч грецька військова хунта суворо заборонила демонстрацію його стрічок, зокрема фільму «Грек Зорба», у Греції.

Кіноакторка Кандіс Берген під час зйомок фільму «День, де риби...»

РОЗПОВІДАЄ ПОЛ СКОФІЛД

Газета «Дейлі Мейл» вмістила інтерв'ю з видатним англійським актором Полом Скофілдом. Нещодавно Скофілда було відзначено почесним Дипломом як кращого актора року на V Міжнародному кінофестивалі у Москві за виконання ролі Томаса Мора у фільмі «Людина на всі часи».

Актор розповів про свою працю, про ставлення до своєї професії.

«Я ніколи не ганявся за славою. Слава — пастка для тих, хто мріє тільки про неї. Актор не розвиває тоді всіх своїх можливостей, блиск власної персони затьмарює йому все навкруги.

Для мене важлива та роль, в яку я можу привнести щось своє, і та правда, яку я в цій ролі можу відтворити. Я дуже поважаю режисерів, але завжди намагаюся, щоб в кожній ролі, яку я граю, була моя концепція, моя особиста інтерпретація.

Томас Мор у фільмі «Людина на всі часи» — найскладніша роль в моєму житті, і я радий, що вона сподобалася моїм сучасникам».

Пол Скофілд в ролі Шекспірового Короля Ліра.

ІТАЛІЯ

Премією Спільки журналістів Італії «Золоті глобуси» щороку нагороджується кращий вітчизняний фільм, а також кращий кіноактор і кіноакторка.

Цього року цю премію одержав П'єтро Джермі за фільм «Пані і панове». Кращим актором року визнаний відомий італійський комік Тото (помертньо), кращою акторкою — Ліззі Гастоні.

КАНАДА

В збірці «Канадські оповідання», яка вперше побачила світ кілька років тому, а нещодавно вийшла другим виданням, зібрано найкращі твори англійських і франкомовних канадських письменників — Ірвінга Лейтона, Морлі Келлегена, Стівена Лінона, Малколма Лоурі та інших відомих канадських літераторів.

В минулому році Спілка художників Німецької Демократичної Республіки запропонувала художникам і графікам усіх країн світу взяти участь у Міжнародній виставці графіки, яка відбулася в Берліні наприкінці літа.

Кілька місяців в столиці НДР експонувалися праці 400 художників з тридцяти п'яти країн.

Велика кількість творів присвячена героїчній боротьбі в'єтнамського народу проти агресії Сполучених Штатів Америки. Цікавий той факт, що серед художників, які сміливо виступають за мир і відкрито вимагають припинити агресію у В'єтнамі, чимало американських митців.

На виставці було також представлено багато творів, присвячених іншим пекучим проблемам сучасності. Так, наприклад, західнонімецькі художники в своїх роботах виступають проти неонацизму в ФРН.

Після закриття виставки в Берліні експонати її вирушають у велике дворічне турне по Угорщині, Польщі, ЧССР, Норвегії, Кубі та інших країнах.

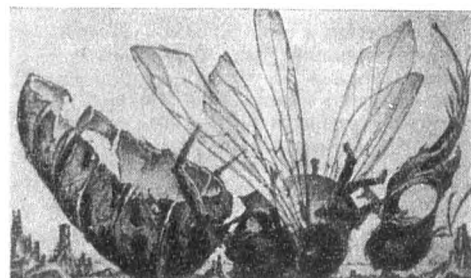
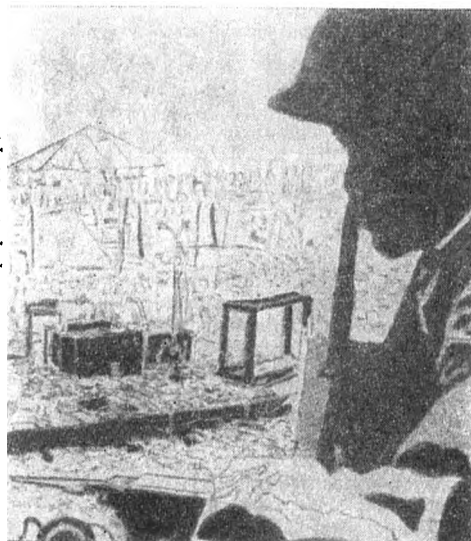

Чарлз Уайт (США). Фінал. Кольорова літографія. 1966 р.

Мішель Сірі (Франція). Самотність.

Аттіліо Стефаноні (Італія). Книжки (В'єтнамська школа після бомбардування). Кольоровий офорт. 1966 р.

Ганс Іоахім Цайдлер (Західний Берлін). Мертва бджола.

Преслав Каршовський (Болгарія). Вони виступили проти агресії США. Кольорова літографія, 1967 р.

ТЕЛЕФІЛЬМ З МІШЕЛЬ МОРГАН

Відома французька кіноактриса Мішель Морган з'явилася нещодавно на голубих екранах у головній ролі в новому кольоровому телевізійному фільмі «Кохана», який поставив Даніель Валькрос за новелою Люсі Фор.

Героїня фільму Фанні приїздить до Парижа з провінціального містечка Ангулем. В Парижі Фанні закохується. Щоб не скомпрометувати коханого — батька сімейства, директора банку, — вона погоджується тримати все в таємниці. Коли вмирає директор банку Фрезак, ім'ям якого називав себе її коханець, Фанні дізнається, що він усі ці роки обдурював її, зіграв з нею мерзенну комедію. Він — не Альберт Фрезак, директор банку, а Альфред — один з його племінників і службовців.

«Фанні — жінка чиста і до нестями закохана. Через призму її пережи-

Мішель Морган у телевізійному фільмі «Кохана».

вань можна виразити глибокі почуття», — каже Мішель Морган.

ЩЕ РАЗ ПРО РУМУНСЬКУ СПІВАЧКУ

Маргарета Пислару.

У «Всесвіті» № 4 цього року ми розповіли про румунську співачку Маргарету Пислару. Нещодавно до редакції надійшов лист від читача Івана Непогоди з Бухареста. Він розповів біографію відомої співачки:

«Народилася Маргарета Пислару в Бухаресті.

П'ятнадцятирічною ученицею вперше виступила на сцені будинку культури району Гривіца Рощі (Червона Гривіца). Через рік дівчина дебютувала перед глядачами голубого екрана з піснею композитора Джордже Грігоріу «Кемаря мирій» (Море кличе). Пісня ця й ім'я її виконавиці швидко облетіли країну.

М. Пислару — тричі лауреат Національного фестивалю легкої музики в Мамайі.

1965 року Маргарета Пислару виступає на сцені театру ім. Луції Стурдзи-Буландри в ролі Поллі у брехтівській «Тришлаговій опері».

В 1966 році закінчилися зйомки спільного румунсько-радянського фільму «Тунель», де вона зіграла роль молодой співачки-підпільниці.

Маргарета грає головну роль також у «Фільмі з чарівною дівчиною».

Талант молодой актриси зараз розквітає».

КУБА

В Гавані експонувалася велика виставка образотворчого мистецтва латиноамериканських країн. Кращі твори були відзначені преміями. «Великий приз міста Гавани» одержав чилійський художник-літограф Ернесто Фонтевіль. Кубинський митець Хуан Баес нагороджений другою премією «Портінарі».

Заохочувальними преміями нагороджено бразильського художника Енріке Амарелу та Рауля Сотомайєра з Чілі.

НОВА ЗЕЛАНДІЯ

У видавництві «Оксфорд університі прес» вийшла збірка оповідань новозеландських письменників. Тут домінує сільська тема, хоча є і кілька оповідань з міського життя. Критика вважає новелу Моріса Шедболта «По-передники» найцікавішим з оповідань, присвячених життю новозеландських фермерів. В новелі розповідається про європейського поселенця та його двох синів.

Фермер прибув до Нової Зеландії порівняно недавно, і його анітрохи не цікавить, хто жив на його землі раніше. І ось одного разу на ферму прийшла група маорійців. Вони принесли свого поміраючого родича, який хоче востаннє перед смертю подивитися на землю, де він народився і де жили його батьки...

Соціально загострені також і оповідання Моріса Дагана, Джеймса Каріджа і Девіда Болантіна, в яких порушується проблема стосунків європейців з тубільним населенням Нової Зеландії — маорійцями.

ПОЛЬЩА

Один з провідних польських композиторів Кшиштоф Пендерєцький створив ораторію «День гніву», присвячену пам'яті жертв гітлерівського концтабору в Освенцімі. Вперше цей твір був виконаний оркестром і хором Кранівської філармонії в Освенцімі в день відкриття пам'ятника жертвам фашизму і справив на слухачів величезне враження.

Ораторія, всі тексти якої написані латинською й грецькою мовами, складається з трьох частин: «Плач», «Апокаліпсис» і «Апофеоз».

Пендерєцький розповідає: «Я давно виношував думку про створення цієї ораторії. Найважче було підібрати текст, що промовляв би про мучеництво. Автори текстів — люди різних епох: від Есхіла до Луї Арагона, який написав вірш про Освенцім».

Люцина Вінницька

Творчість цієї чудової польської актриси театру і кіно добре відома радянським глядачам. Цього року вона була членом журі на Московському міжнародному кінофестивалі.

Її шлях у кінематографі розпочався порівняно недавно. Люцина дебютувала на екрані після того, як закінчила юридичний факультет університету і одержала звання магістра права.

Працюючи за фахом, вона починає вчитися у Варшавській вищій театральній школі. Після трирічного навчання її приймають до Щецинського драматичного театру.

Близько дванадцяти років тому на екрани виходить фільм «Під фрігійською зіркою», знятий за романом сучасного польського письменника Ігоря Неверлі «Щоденник з фабрики «Целюлоза». Роль молодій комуністці-підпільниці Мадзі виконувала актриса-дебютантка Люцина Вінницька.

Ось як сама актриса розповідає про свій кінодебют:

«Чеслав Петельський, який працював тоді асистентом режисера Кавалеровича, запропонував мені знятися для проби. Я читала твір Неверлі і зрозуміла, яку роль він мені хоче запропонувати. Їхала я впевнена, що зіграю цю роль. І

справді — проба вдалася... Ця перша роль дорога мені, як перше кохання».

Роль Мадзі відразу висунула Л. Вінницьку в ряд кращих польських кіноактрис. Відтоді, не залишаючи театр (один з останніх театральних успіхів її, наприклад, — це головна роль у п'єсі Артура Міллера «Після гріхопадіння»), Люцина Вінницька виступає в кіно, головним чином у фільмах Єжи Кавалеровича.

Фільми Є. Кавалеровича, в яких знімалася актриса, завжди, незалежно від теми, розкривають суспільно-значущі проблеми.

Після ролі Мадзі Вінницька зіграла у фільмах «Справжній кінець великої війни» (в нашому прокаті — «Цього забувати не можна»), «Поїзд» («Загадковий пасажир»), у кіновтіворі Александра Форда «Хрестоносці», кіностріч-

ках «Година червоної троянди», «Мати Йоанна від ангелів», «Щоденник пані Ганки», «Сам посеред міста» та у фільмі режисера Яна Рибковського «Спосіб буття».

Сюжет фільму «Цього забувати не можна» здається камерним: жінка кохає одного чоловіка і не може залишити другого. Але за особистими стосунками героїв постановник і актриса побачили щось більше, ніж банальний «трикутник», і створили фільм про важку людську долю, про людину, в якій війна відібрала щастя.

З персонажів, що їх вона зіграла в кіно, Вінницька найбільше любить Марту з «Поїзда» («Загадковий пасажир»). Як розповідає сама актриса, роль була дуже важка для виконання — дія фільму відбувається в тісному купе та коридорі спального вагона поїзда, до того ж образ Марти був неяс-

ний, нечітко виписаний сценаристом. Тільки від актриси залежало, чи повірить глядач, що Марта пережила якусь невідому йому трагедію. Люцина Вінницька розповідає, що вона виграла цілу історію життя для своєї героїні.

Але найважчою актриса вважає роль Йоанни, за яку вона нагороджена дипломом Французької кіноакадемії, як краща актриса року.

«Роль Йоанни страшенно важка, — каже Л. Вінницька. — Але вона дуже цікава і тому дуже дорога мені. В середньовічних монастирських декораціях я грала молоду сучасну жінку. Мені хотілося показати глибину почуттів, складний внутрішній світ цієї інтелігентної, незвичайної жінки...»

Актриса зображає це мовчки — очима, мученицькими очима матері Йоанни. В глибині їх читаєш, що божевілля її не від «нечистого духа», який нібито вселився в неї, а від усвідомлення власної безпорадності.

Люцина Вінницька — актриса широкого діапазону. Вона з однаковим успіхом виступає і в трагедійних, і в комедійних ролях. Ще однією гранню свого таланту сайнула вона у фільмі Станіслава Ленартовича «Щоденник пані Ганки».

«Ганка — моя перша комедійна роль у кіно, і я люблю її. Точніше, я люблю не роль саму по собі, а героїню цієї трагікомедії. Інакше мені не вдалося б зіграти її щиро. Граючи Ганку, я обвинувачую не стільки її, скільки суспільство, до якого вона належала, я обвинувачую людей, що привели Польщу до катастрофи 1939 року», — розповідає актриса.

Люцина Вінницька любить і кіно, і театр, — «для мене важливо не те, де я граю, а те, кого я граю», — каже вона.

Нещодавно на сторінках популярного польського журналу «Пшекруй» було надруковано серію цікавих нарисів про радянські республіки Середньої Азії. Автором їх була Л. Вінницька, яка вирішила спробувати свої сили і в журналістиці. Багато часу віддає актриса і вихованню доньки і... домашньому господарству.

Глядачі багатьох країн світу люблять цю чудову кіноактрису, милу, вродливу жінку, яка створила низку незабутніх образів.

Актори фільму «Мати Йоанна під ангелів» з режисером Єжи Капалеровичем (праворуч).

Кадр з фільму «Спосіб буття».

Збігнев Цибільський та Люцина Вінницька у фільмі «Сам посеред міста».

Цікавим явищем у культурному житті Бухареста стала виставка творів румунської художниці Лідії Мановей. Графіка її була

Л. Мановей. Ілюстрації до віршів Тудора Аргезі «Заповіт» та «Рада».

представлена ілюстраціями до творів Михайла Емінеску та Тудора Аргезі.

З-поміж живописних творів художниці загальну увагу привертала прекрасно виконані картини «Селянка з дочкою», «Двоє в парну» і «Лялька».

Американський драматург і романіст старшої генерації, тричі лауреат Пулітцерівської премії письменник Торнтон Уайльдер після тривалої перерви знову виступив на американській літературній сцені. Він випустив у світ новий роман «Восьмий день». Уайльдер відомий своїми п'єсами «Наше місто», «На волосину від смерті», а також романами «Міст Сан-Луї-Рей» і «Жінка з Андраса».

ЖОВТЕНЬ І ПОЛЬЩА

Нещодавно видавництво «Ксьонжка і ведза» випустило в світ цінну книжку Генрика Яблонського та Адама Кручковського «Велика Жовтнева соціалістична революція Польща 1917—1967 рр.».

Твір цей, розрахований на широке коло читачів, складається з чотирьох розділів, в яких висвітлюється значення Жовтневої революції для створення польської держави, вплив Жовтня на боротьбу польських народних мас в міжвоєнний період, спільна боротьба народів СРСР та Польщі проти гітлерівського фашизму та союз і дружба Народної Польщі і Країни Рад.

«Для поляків Жовтнева революція мала особливе значення. Саме вона, — пишуть автори цієї книжки, — відіграла дуже важливу роль в на-

ціональному визволенні Польщі в 1918 році, в здобутті незалежності після 120 років неволі. В результаті перемоги СРСР над гітлерівською Німеччиною перша соціалістична держава знову зробила величезний внесок у справу визволення польського народу і завоювання незалежності. В полум'ї важкої війни народився союз, заснований на братерстві і дружбі між обома народами».

В усіх чотирьох розділах автори книжки Г. Яблонський та А. Кручковський докладно висвітлюють і трактують історичні процеси, ясно і переконливо викладають історію Великого Жовтня. Звернувшись до цієї праці, польський читач знайде відповідь на найважливіші актуальні питання сьогодення.

УСПІХИ МОНГОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

П'ять років минуло після останнього з'їзду монгольських письменників. Напередодні 46-ої річниці республіки зібрався IV з'їзд літераторів, на якому письменники країни розповіли про піднесення і розквіт монгольської літератури, багатство жанрів, підвищення ідейного і художнього рівня творів, виданих після III з'їзду письменників.

В останні роки з'явилася низка великих і цікавих романів — «Прозорий Тамир» Ч. Лодойдамби, «Го-

ре і щастя» Ц. Уламбаяра, «Єдиний син» З. Сандага та багато інших.

До успіхів монгольської літератури можна віднести і розквіт жанру повісті. В цьому жанрі написані твори «Осінь лірика» і «Молоді роки» Б. Басти, «Наречена» Ж. Шагдара та ін. В незвичайній за формою повісті «Перші тринадцять» письменниця С. Удвал розповідає про сучасну молодь країни, юнаків і дівчат, які працюють на будівництві нових промислових об'єктів там, де колись

Група монгольських письменників (зліва направо): Д. Гарма, Ж. Лодой, Б. Явухулан, Д. Тарва, С. Дашдоргов, Б. Басти, Д. Намдак, Д. Мягмар, Б. Няма.

брали участь у запеклих боях їхні батьки.

Державної премії Монголії удостоєний письменник С. Ердене за цикл ліричних новел.

Великі зміни відбулися за цей час і в монгольській поезії. Тема миру і праці знайшла своє публіцистичне відображення в збірці віршів Ч. Чи-

мида «Сучасність», в поемах Ц. Гайтава «Карл Маркс», «Ленін з нами». Цікаву збірку «Крила» видав монгольський поет старшого покоління С. Дашдендева.

В театрах з успіхом йдуть нові п'єси монгольських драматургів: «В новому домі» Д. Намдака, «Прості люди» Л. Вангана та інші.

* * *

В Нью-Йорку на шістдесят п'ятому році життя помер відомий негритянський поет, прозаїк та публіцист Ленгстон Х'юз. Палкий бо-

Ленгстон Х'юз.

рець за права негрів, Х'юз залишив величезну творчу спадщину: понад сорок томів поетичних творів, романів, п'єс, сценаріїв, монографій про негритянський театр в Америці тощо. Провідною темою в творчості Ленгстона Х'юза було життя негрів у США. Ім'я Ленгстона Х'юза буде назавжди вписане в історію негритянської прогресивної думки.

* * *

У видавництві «Четто енд Уіндус» вийшла збірка «Листи Марна Твена з Гавайських островів». Упорядник її Гроув Дей зібрав і видав кореспонденції Марна Твена, надіслані письменником до сакраментської газети «Юніон» у 1866 році, під час його подорожі на Сендвічеві острови.

ФРАНЦІЯ

Газета «Леттр франсез» повідомляє, що у видавництві «Арман Колен» нещодавно вийшло друком стереотипне перевидання монографії «Політична й соціальна думка Бальзака» професора Бернара Гюйона, декана факультету літератури та гуманітарних наук в університеті Екс-Марсель. Перше видання цієї фундаментальної праці (1947 р.) добре відоме радянським філологам.

Газета зазначає, що Б. Гюйон виявив інтелектуальну мужність, написавши в післямові до книги: «Якщо б я переробляв свій твір сьогодні, то він був би зовсім іншим. Я не став марксистом. Але я навчився (на жаль, пізно, і мені соромно за це спізнєння, в якому я обвинувачую не стільки моїх перших католицьких вихователів і мою буржуазну родину, скільки університетських винадачів, засліплених ідеалістів), розуміти марксизм і ту ясність, якою він озброює дослідника...»

ГОЛЛІВУД БІЛЯ ГАНЕБНОГО СТОПЛА

«Символ» — назва нового роману американського письменника Альви Бессі. Тут, як і в попередніх своїх творах, автор виступає з викриттям американської дійсності. Цього разу об'єктом критики письменника став Голлівуд.

Альва Бессі, який довгий час жив у Голлівуді і добре знайомий з його звичаями й мораллю, розповідає про народження голлівудської «зірки», змальовує жіночу долю, яка багато в чому стала вже типовою для американського суспільства.

Незаконнонароджена дитина, самотня дівчинка, яка в шістнадцятилітньому віці зважилася на одруження,

щоб втекти від нестерпного життя в домі названих батьків, далі манекниця, акторка в сумнівних фільмах — героїня роману Ванда Олівер за десять років стає популярною «зіркою» кіно, «секс-бомбою» із світовою славою.

Шлях до успіху в суспільстві, де панує аморальність, був трагічний для Ванди. Цілковита духовна спустошеність — ось ціна, яку їй довелося сплатити. «Це тіло, тіло, яке ми купуємо і продаємо», — гірко зауважує автор.

Новий роман Альви Бессі висвітлює й причини трагічної загибелі Мерілін Монро.

«ГРОМАДЯНИ-СОЛДАТИ»

Така назва нової п'єси відомого англійського письменника, недавнього гостя України Алана Сіллітоу, яку він написав разом із своєю дружиною Рут Фейнлайт.

Прем'єра її відбулася в енфілдському «Контемпорарі тієтр».

...Одного похмурого вечора в листопаді 1936 року група солдатів-республіканців, що захищає Мадрид од фашистів, зупиняється на привал у покинутому театральному приміщенні.

Серед солдатів є кілька колишніх акторів, які вирішують показати своїм товаришам по зброї старовинну п'єсу. В ній йдеться про боротьбу проти тиранії, про те, як селяни пов-

стають проти феодала-хазяїна і мстяться на ньому за наругу й тортури.

Це славнозвісна «Фуенте Овехуна» іспанського драматурга XVII століття Лопе де Веги.

Солдати спочатку без особливого ентузіазму сприймають суть п'єси, бо вони втомилися, хочуть спати, а завтра їм знову в бій. Але потроху захоплюються грою і змістом твору, що грають актори-солдати, й стають не тільки глядачами, але й учасниками її. Адже події, про які йдеться в п'єсі, хоч і написані дуже давно, — близькі їм, бо у людини немає нічого дорожчого за волю, в ім'я якої варто навіть жертвувати життям.

ПОЛЬСЬКІ ВИСТАВКИ

Наступного року у Варшаві відкриться друга Міжнародна бієнале плаката. Виставка експонуватиметься три місяці.

В минулому році в бієнале взяла участь понад 200 художників з 32 країн світу.

Учасників нового — другого бієнале чекають премії по трьох тематичних групах: для плакатів на гро-

мадські теми, плакатів — відгуків на культурні події, а також рекламних плакатів.

Експонуватимуться також індивідуальні виставки творів лауреатів минулого бієнале Хіросі Танака (Японія), Яна Леніца (Польща) та Казумаса Нагаї (Японія).

Водночас у Кракові відкриється 11 міжнародна виставка художньої графіки.

М. СОКОЛЬСЬКИЙ

... Це було в 1920 році. В Київській консерваторії, на третьому поверсі її старого будинку (зруйнованого під час війни фашистськими окупантами), студенти влаштували виставку, присвячену 150-річчю з дня народження Бетховена. Виставка була вельми скромна, так би мовити, самодіяльна, всі експонати розмістилися на 5—6 стендах, та згадували її довго.

Музика Бетховена завжди звучала в консерваторських стінах, на концертних естрадах Києва. Та вперше маленька виставка відкрила нам, тодішній київській консерваторській молоді, Бетховена не тільки геніального композитора-класика, а й Бетховена — співця Революції, художника-демократа, композитора передового людства. І через те особливо близького, співзвучного і потрібного революційним масам молоді Радянської Республіки.

Тепер, у наші дні, все це широко відоме і все це можна знайти в першій-ліпшій статті про Бетховена. Але тоді, в 1920 році, ще не було марксистських підручників з історії мистецтва, і Бетховен-митець, по-

Людвіг ван Бетховен (літографія Гофмана з портрета Шімона, рік 1818).

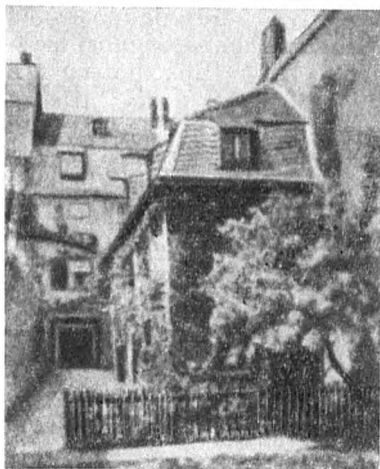
В Е Л И К А

С И М Ф О Н І Я

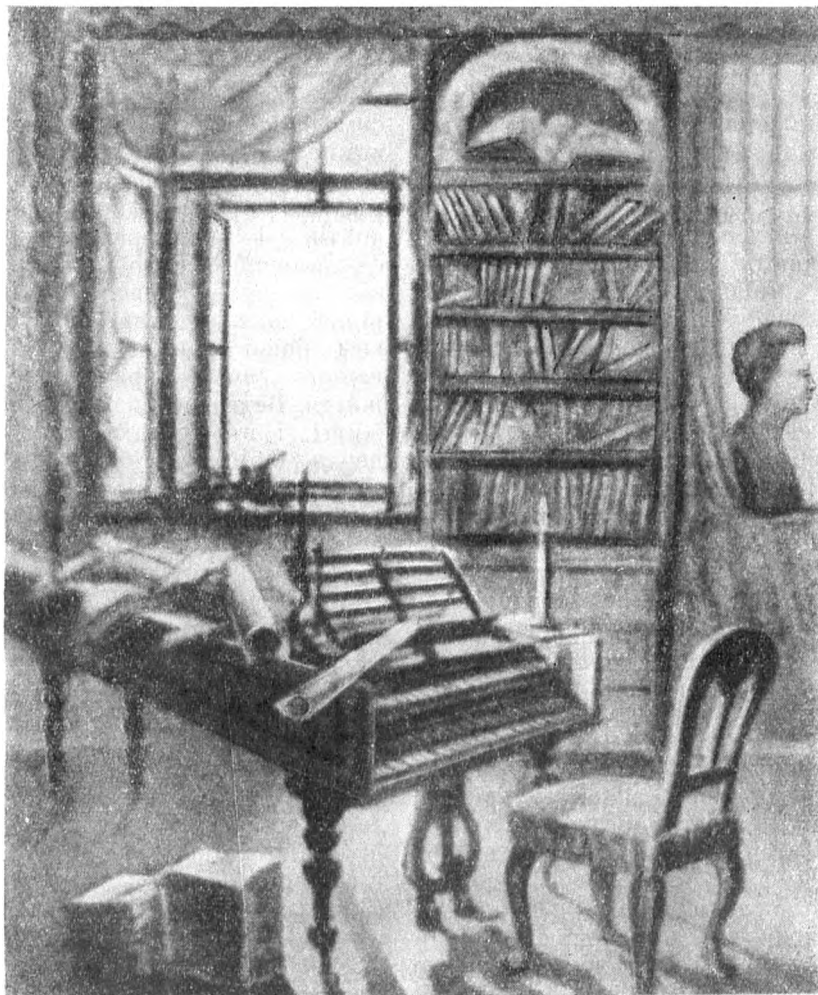
в'язаний з історією суспільного руху, з розвитком революційного мистецтва, був незвичайним відкриттям, хвилюючим, сьогоднішнім. Такий Бетховен не тільки широко розсував межі традиційної, звичної історії музики. Його творчість була незаперечним свідченням, наочним прикладом плідного союзу музики й революції, живих зв'язків мистецтва з дійсністю. Ось чому для музикантів мого покоління, для київських консерваторів тих незабутніх років, маленька виставка Бетховена на все життя лишилася зарубкою в пам'яті.

Великий Жовтень відкрив нам справжнього Бетховена. А сам Бетховен знайшов у нас нову, справді масову, демократичну аудиторію: вихований на ідеях революції, композитор почував себе «наче вдома» в країні великої революції.

Творча спадщина Бетховена неосянна і невичерпна. Немає музичного жанру, в якому він не залишив би справді великих творів. Сонати й пісні, меси й увертюри, струнні ансамблі — тріо, квартети, концерти, опера («Фіделіо») — усі сфери музики були йому підвладні. В світовій музиці дев'ять симфоній Бетхо-

Будинок, де народився Бетховен.

Робочий кабінет Бетховена (з малюнка Й. Хехле, рік 1827).

вена височать, мов величаний гірський кряж, увінчаний Монбланом — дев'ятою симфонією.

* * *

«Батьком симфонії» завжди називають Йосифа Гайдна, славнозвісного композитора, попередника і вчителя Бетховена. Гайдн, Моцарт, Бетховен становлять тріумвірат так званої «віденської музичної школи». Взагалі кажучи, і до Гайдна багато композиторів писали твори, які називали симфоніями. Але Гайдну належить честь створення симфонії класичного типу. Перша частина Гайднівської симфонії (як правило, на чотири частини)

стала головною — у ній містився вибуховий драматизм, що виростав із зіставлення двох контрастних тем та їхньої «боротьби». Перше алегро симфонії визначало розпорядок і характер інших трьох частин симфонічного циклу. За контрастом з драматичною першою частиною — друга частина симфонії мала бути ліричним роздумом, спокійним адажіо чи анданте (повільна музика). Потім — знову контраст: третя частина симфонії була танцювальною «розрядкою» після повільної другої. Звичайно це був менует — поширений танець тієї епохи. Гайдн в цей танець придворного етикету при-

вносив чималий демократичний заряд народної музики. А потім — у Гайдна ішов енергійний, життєрадісний, мажорний фінал, що увінчував усі твори.

* * *

Бетховена справедливо вважають спадкоємцем Гайдна і Моцарта. Але Бетховен розширив форму сонати і симфонії, оновив їх зміст. Це правильно — коли порівнюєш симфонізм Бетховена з симфонізмом, скажімо, Гайдна лише з погляду музичної технології, не беручи до уваги той переворот, що його зробив в мистецтві симфонії Бетховен. В творчості Бетховена вона насамперед знайшла зовсім нове призначення. Якщо Гайдн — багаторічний музикант-слуга у графа Естергазі — писав свої симфонії й сонати відповідно до графських побажань і смаків, для розваги його родини і гостей, то для Бетховена симфонії його були виходом у великий світ, великим подвигом громадянськості, втручанням у життя, щоб допомогти його змінити. Вже тільки в цьому величезна принципова відмінність між Гайднівською і Бетховенською симфонічною творчістю. Самі форми — могутні, велетенські форми Бетховенських симфоній виростили з цієї ідейної передумови, нового і новаторського завдання. Для Гайдна, попри безперечний демократизм його музичних ідей і музичної мови, характерний був вплив естетики рококо, Бетховен же розірвав ці пута старої, по суті камерної форми, подолав традиційну техніку симфонічної композиції і, головне, дав музиці новий закон, нове уявлення про музично-прекрасне, новий еталон мистецької краси. Простежити творчі зв'язки між симфонією Гайдна та симфонією Бетховена не важко. Близькість — безпе-

речна, але й віддаленість величезна — так неспізнано змінилася під пером Бетховена гайднівська форма симфонії. Бетховен став композитором нового типу. Демократ за переконаннями, що ненавидів аристократів і старорежимний феодальний устрій життя, він співчував революції і вірив, що вона стане початком нової ери і принесе людству нове, справедливе життя, Бетховен прагнув і в житті, і в мистецтві оновлення. Йому потрібна була свобода, свобода для всіх людей в світі. І трагічна боротьба за цю свободу, проти старого, віджилого світу, стала громадянським і мистецьким символом віри Бетховена, визначала все в його музиці. Зокрема — його сміливе новаторство в мистецтві.

Якщо в перших двох своїх ранніх симфоніях Бетховен ішов ще шляхом Гайдна й Моцарта (хоч уже й тут, і в Першій та Другій симфоніях відчувалася «левова вдача»), то, починаючи з Третньої, Бетховен набагато збільшує кількісний склад оркестру, потрібного для виконання велетенських партитур. Ми вже раніше зазначали — 3-тя частина Гайднівської (і Моцартівської) симфонії була звичайно танцювальною — менуетом. Бетховен замінив його скерцо, — іскристим, швидким, енергійним, часто сповненим грубуватого народного гумору. Не будемо вдаватися до багатьох прикладів. Скажемо тільки, що Бетховен часто порушував установлені «правила» і «традиції», і ці порушення самі незабаром ставали новими правилами, новими традиціями. Щодо цього вирішальним зрушенням, небачено сміливим новаторським твором Бетховена була, повторюємо, його Третя симфонія, написана в 1804 році. Цікаво тут відзначити, що для першої теми першої

частини цієї симфонії Бетховен взяв Моцартівську мелодію — але ж що він з нею зробив! Як по-своєму трактував, яким героїчним пафосом сповнив усю першу частину симфонії! Відомо — спершу Бетховен мав намір присвятити Третю симфонію Наполеону. Та коли Бонапарт узурпував владу й прийняв титул імператора, обурений цим демократ Бетховен розірвав сторінку з ім'ям Наполеона і присвятив симфонію «пам'яті героя» (другу частину твору становить величний жалібний марш). Відтоді Третя симфонія Бетховена і називається «Героїчною».

Бетховен — цей Прометей музики, що викрав вогонь з неба, аби принести його людям («музика повинна викреслювати вогонь з душі людини», — казав він), — був поінтий одним прагненням, однією ідеєю. Але ж які різноманітні були його твори! Його симфонії — кожна надзвичайно індивідуальна, своєрідна, неповторна! І разом з тим усі вони, усі дев'ять були рідними сестрами, дочками одного батька!

Після велетенської «Героїчної» Четверта симфонія ніби скромна за розміром. Її музика сповнена тонкого і високого ліризму, адажіо відзначається інтимною мрійливістю. Фінал Четвертої симфонії Чайковський називав фантастичною картиною з Шекспірівського «Сну літньої ночі». Шоста симфонія зветься «Пасторальною», і тиха сцена «Над струмком» стоїть тут поруч з картинами сільського життя, сільського побуту. Але не мирну, ліниву ідилію змальовує Бетховен. В центрі твору — страшна гроза із зливою, гуркотом грому і блискавками, що, мов вогняні стріли, прорізають важкі чорні хмари. І який, після бурі, оновлений, свіжий, щасливий навколишній краєвид! Як і

в житті, в самій природі бурі, боротьба — неминучі і плодотворні — такою уявляється ідея «Пасторальної» симфонії Бетховена.

А між Четвертою й «Пасторальною» стоїть П'ята симфонія, популярна й відома, мабуть, чи не більше, ніж «Героїчна». П'яту теж можна було б назвати героїчною за характером музики і внутрішнім змістом. І знову в ній боротьба — і подолання, боротьба — і перемога! З приводу енергійного мо-

тиву вступу в цій симфонії, що складається з чотирьох нот — чотирьох грізних ударів, сам Бетховен якось сказав: «Так доля стукає у двері». Життя Бетховена було надзвичайно тяжким, особиста доля нещасливою — досить сказати, що порівняно молодим Бетховен почав втрачати слух. Чи можна уявити більшу трагедію для музиканта, композитора? Але Бетховен не здавався, не поступався; він казав: «Долю треба схопити за глотку».

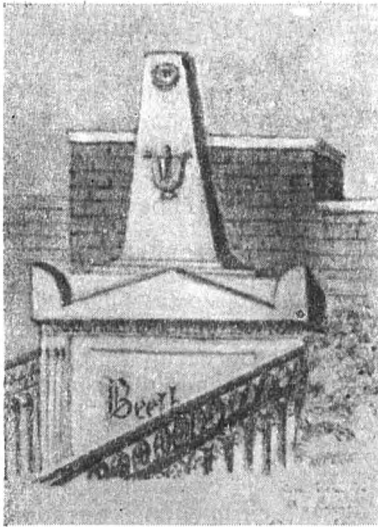
І коли у своїй П'ятій симфонії він вийшов на герць з чорною долею, то думав не тільки про своє нещастя, а про все людство, якому теж треба схопити долю за горлянку, щоб завоювати своє щастя, своє ясне майбутнє.

Вісім симфоній Бетховена були вісьмома шаблями, якими композитор піднімався до свого найпрекраснішого, найвеличнішого твору — до своєї Дев'ятої симфонії.

Можна сказати, що Дев'яту симфонію Бетховен писав мало не все своє життя. І не тільки в тому розумінні, що єдина ідея всієї творчості Бетховена — від її початку і до завершального етапу — Дев'ятої симфонії — знайшла тут свій найвищий вияв. Річ не тільки в цьому. Цікаво, що ідея написання музики на текст Шіллерівської оди «До радості» виникла у Бетховена ще в 1793 році, коли композиторові було лише двадцять три роки (зберігся ескіз цієї музики, що належить до 1798 року). Бетховен мав намір покласти шіллерівський текст на музику «кожну строфу окремо». У «Фантазії для фортепіано, хору і оркестру» (1809 р.) ми знаходимо уже цілком мелодію майбутньої оди (до речі, у нас є чудовий грамзапис цієї фантазії у виконанні Святослава Ріхтера як соліста). На той-таки 1809 рік припадають перші записи початку симфонії, а в 1815—1817 роках на нотний папір лягла основна тема другої частини симфонії — скерцо. В 1822 році Бетховен дістав замовлення Лондонського філармонійного товариства на нову симфонію. Гостра матеріальна скрута змушує композитора прийняти замовлення (винагорода мізерна — п'ятдесят фунтів стерлінгів!). Бетховен завершує всю партитуру Де-

* Бетховен і Гете в Теплиці в 1812 році. (З картини Р. Ромлінга).

Могила Бетховена. (Малюнок з натури Вінченца д'Синдрі).

в'ятої симфонії в лютому 1824 року. Перше виконання Дев'ятої симфонії відбулося у Відні 7 травня 1824 року в театрі Кертнертор. На той час Бетховен був уже зовсім глухий і не міг чути захоплених овацій публіки. Тоді одна з виконавиць обернула композитора лицем до залу, щоб він хоча б побачив свій триумф.

Це, здавалося б, загальне визнання публіки не завадило реакційній критиці писати про Дев'яту симфонію грубо-зневажливо. «Окремі геніальні думки в морі незрозумілого», — так писав один з віденських рецензентів.

В Росії Дев'ята симфонія була виконана в 1836 році, і наш Глінка плакав, коли вперше слухав її. Дев'ята симфонія написана, як і всі попередні симфонії Бетховена, в чотиричастинній (сонатній) формі. Небаченим новаторством було те, що композитор в останній частині використав людське слово — фінал, написаний для співаків-солістів, хору та оркестру на слова Ф. Шіллера — його оди «До радості».

Відомий російський композитор і критик О. Серов

вважав, що ода «До радості» є головною, що всі попередні три частини — це тільки вступ до неї. На нашу думку, точніше було б сказати — ода є підсумком всього твору. Радість, свободу треба здобути, завоювати — вона не дається просто й легко. І ось три перші частини Дев'ятої симфонії — три етапи цієї боротьби, становлення людської свідомості. Народження «радості через страждання» (слова самого Бетховена).

Перша частина симфонії сповнена трагічного пафосу. В ній закладено основне зерно конфлікту, зіткнення протидіючих сил. Перші звуки симфонії народжуються ніби непомітно — немовби тихо, ледь чутно починає дзвеніти саме повітря навколо нас. «Мерехтіння» оркестру, його мінливий ритм, що нагадує хвилювання суворого океану, одразу створює атмосферу незвичайної значущості того, що відбувається, глибини і разом з тим неосяжної широчини змальовуваної композитором картини. Цілий світ — таємничий, похмурий, грізний, пустельний, — відкривається перед нами.

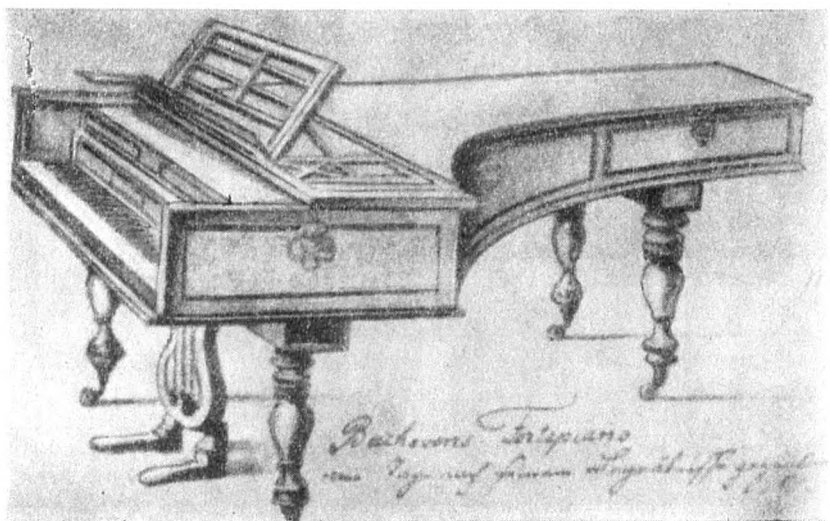
З розміреного руху початку, можна сказати, на

наших очах народжується і формується перша тема алегро — могутня, рішуча, мужня. Їй в дальшому протистоїть інша тема — більш лірична, ніжна, жіночна. Зіткнення цих двох тем — двох начал, їх розробка — і становлять музичний зміст першої частини Дев'ятої симфонії.

О. Серов вважав, що в першій частині Дев'ятої дано «надзвичайно глибоке філософське втілення в звуках темних сторінок історії людства, сторінок вічної боротьби, вічних сумнівів, вічного смутку, вічної печалі, серед яких — радість, щастя миготять коротким, мов блискавиця, проблиском... Царство свободи і єднання має бути завойоване».

Хочеться додати, що музичні теми цієї частини симфонії, їх обробка, розвиток — надзвичайно виразні, красиві і на диво реалістично прості, людяні, зрозумілі, справді народні.

Друга частина симфонії — грандіозне за розмірами, бойове скерцо. Саме бойове, сповнене вогню, владного ритму, гумору, драматизму, життя. Його головна музична тема — танцювальна. Це по-своєму, по-бетховенському оброблена мелодія

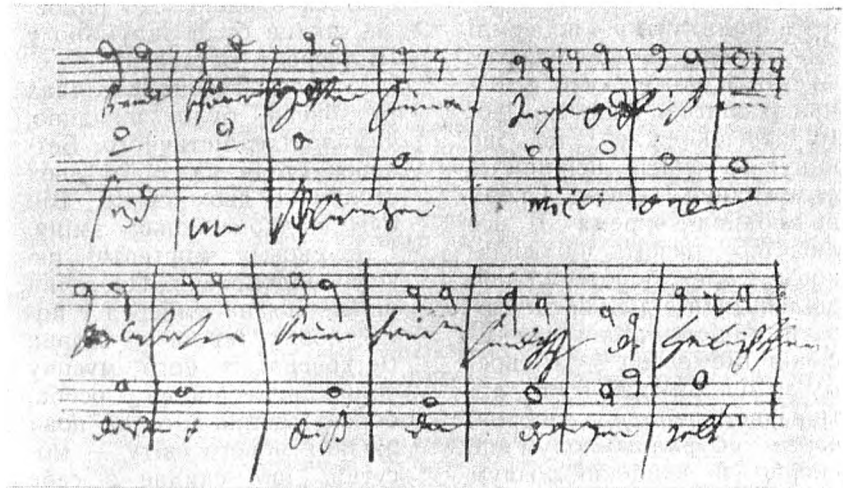
Рояль Бетховена.

австрійського селянського танцю. Середній епізод скерцо — так зване тріо — побудований теж на народному мотиві. Але іншого походження: Серов вбачав у цьому мотиві безперечну спорідненість зі слов'янським фольклором. Весела, хвацька тема тріо вносить у музику скерцо на кілька секунд чудесний гумор і якесь ясне, спокійне начало. Мотив тріо у скерцо Дев'ятої симфонії нагадує російські й українські фольклорні мелодії.

Третя частина Дев'ятої симфонії — повільне, співуче адажіо. Це одна з перлин бетховенської ліричної поезії. На противагу скерцо, де все — рух, порив, стрімкий біг, величезні динамічні наростання, — третя частина — це глибокий роздум, думки героя про життя. Спокійна, зосереджена плавна мелодія — при кожному своєму поверненні варіюється, трохи змінює свій «костюм», обличчя. Друга тема цієї частини теж лірична, задумана, на диво щира й приваблива мелодія, що за ритмом трохи нагадує старий віденський вальс. Скільки ясної грації і щирої любові до людини в цій музиці!

І ось ми підійшли до кульмінації всієї симфонії, до її фіналу — оди «До радості». Бетховен звертається «до мільйонів»! Чуття загального братерства має об'єднати людство. І радість, завойована у боротьбі і загартована у горнилі випробувань, хай буде здобутком усіх людей світу!

Але який мотив потрібний для подібного гімна мільйонів, для оди радості? О, цей мотив має бути новим, особливим, справді масовим, глибоко демократичним, народним, доступним кожному. І композитор «шукає» цей мотив, що пісню-гімн. Він немовби «перебирає» у нас на очах усе, що було в попередніх частинах симфонії. Може, взяти тему

Уривок з рукопису Дев'ятої симфонії.

першої частини Дев'ятої симфонії? Ні, вона для гімна, для «підсумку» не підходить, — вона не охоплює всього, що треба сказати людям в оді. Чи не зупинитися на темі скерцо? Ні, і її «відкидає» композитор, так само як і мотив третьої частини симфонії. І тоді, після «проб» і «відкидання» попередніх мелодій в тихих, глухих басах оркестру зароджується нова, небувало-прекрасна й горда мелодія. Вона стане символом радості, вона втілить у собі сподівання і почуття мільйонів. Мелодія, яку шукав

і знайшов у фіналі композитор, синтезує і волю до перемоги, що звучала у першій частині симфонії, і сміливий, войовничий народний дух скерцо, і мудрий роздум, і ясну печаль третьої частини. І додати до цього — почуття визволення, радість перемоги і єднання.

Радість! Чому саме це слово і це почуття так важливі для Бетховена? Чому їх він обрав як кінцеву мету для своєї симфонії? А тому, що — і це було характерно для передових умів того часу — Бетховен

Кертнертор — театр, де вперше виконувалася Дев'ята симфонія. (Акварель Хюттера).

був переконаний, що люди на народжується на землі для радості і все людство мусить і може жити в єднанні, злагоді і щасті. Цьому перешкоджає зло, що панує в світі, нерівність, страждання і злидні. І кожна людина зокрема і все людство разом, об'єднавшись, має боротися, щоб звільнитися від зла і завоювати радість. Дев'ята симфонія Бетховена — в своєму музичному поступі від трагічної першої частини, через бурхливо-полум'яне скерцо й глибокий роздум про життя третьої частини — до оди радості немовби відображає самий процес життя, поступальний рух від мороку до світла, до торжества добра. «Тема радості» проходить у фіналі симфонії в одинадцятьох варіаціях — то як пісня, то як марш («Брати, так завжди вперед, бадьоро, як до перемоги воїн!») — і вже наприкінці симфонії — як бурхливий, радісний, всенародний танок.

Свого часу передові російські музиканти, такі як О. Серов, А. Рубінштейн та ін., вважали, що оду «До радості» Бетховен задумав як оду «До свободи». І відповідно має бути змінений текст фіналу. Тепер ми, однак, розуміємо: в епоху боротьби з російським самодержавством важливо було проголосити гімн свободі. Але сама свобода — це засіб добути для людей щастя і радість. Завоювання свободи входить в поняття Радості як неодмінна і сама собою зрозуміла умова. Таким чином, для нас тепер свобода і радість не протистоять і не підміняють одна одну, а входять одна в одну, неможливі одна без одної. Тому у нас, на наших концертних естрадах нині «Дев'ята симфонія» вико-

нується з одою «До радості», як це було задумано у Шіллера і Бетховена.

У філософських поглядах Бетховена було, звичайно, чимало ідеалістичного. Бетховен стояв на зламі двох століть і двох світів. Він був свідком їхньої зміни. І в своєму мистецтві цю зміну відобразив. Ця зміна виявилася насамперед у появі нових героїв у творах Бетховена. В його музику прийшла героїчна особа, борець, палка і горда нова людина нового світу — могутня, що скидає з себе «ветхого Адама» феодальної епохи. Та велич Бетховена не тільки в цьому. У своїй творчості він протистояв корисливим інтересам нового класу — буржуазії. Бетховену, як і творцям Відродження, буржуазна обмеженість була притаманна найменше. Він відчув ілюзорність буржуазних ідеалів, розпізнав їх обмеженість, фальш буржуазного світу. Бетховенські високі ідеали гуманізму, справжньої свободи людини були несумісні з практикою будованого капіталістичного суспільства — суспільства вселаддя грошового мішка, корисливості, безпощадної експлуатації людини людиною, нерівності, нового рабства і міщанського, філістерського добробуту. В цьому новому світі, що йшов на зміну старому, феодальному, Бетховен мав відчувати себе як Гуллівер у країні ліліпутів. Його світлий погляд великого музиканта сягав у далеке майбутнє. В цьому плані Дев'ята симфонія Бетховена — це симфонія прозріння великого майбутнього. Це майбутнє настало, воно вже — сучасність і існує ось уже п'ятдесят років! Ось чому таке дороге й близьке мистецтво Бетховена радян-

ським людям — воно для нас на диво сучасне, і ми не відчуваємо холоду історичної дистанції, коли слухаємо «Дев'яту симфонію». Це — наша симфонія.

Бетховен справив величезний вплив на весь дальший розвиток світового музичного мистецтва. Брамс, Малер — буквально всі великі симфоністи другої половини XIX і першої половини XX стст. не уникли впливу титанічного генія симфоній — Бетховена. Що ж до нашої країни, то вже саме ім'я великого російського симфоніста Чайковського говорить само за себе. Бетховен немовби передав симфонічну естафету нашому Петрові Іллічу Чайковському, який обожнював Бетховена і сам диригував його Дев'ятою симфонією. Не зайве нагадати, що юний Чайковський ще на консерваторській лаві теж написав оду «До радості» на той самий Шіллерівський текст. А в наші дні естафету від Чайковського взяв великий симфоніст сучасності Дмитро Шостакович. Коли слухаєш його Сьому, «Ленінградську» симфонію — мимоволі згадуєш симфонії Бетховена і насамперед Дев'яту. Тут справа не в порівняннях, не в паралелях, не в грандіозних розмірах «Ленінградської» симфонії, не в новаторському стилі і чудесній майстерності Шостаковича. А в тому дусі героїчної боротьби, в перемозі світла, прогресу й гуманізму над чорною реакцією, палкій любові до людини, перемозі її над людиноненавистництвом, перемозі миру над війною. Про це говорили, цим були пройняті великі симфонії великого Бетховена, і найбільше — безсмертна, вічно жива Дев'ята симфонія.

Меч-риба

і океанський

лайнера

Малюнки польського художника С. Копфа.

Христофор Колумб добирався з Європи до Америки кілька місяців. Нинішній океанський лайнер долає цю відстань за кілька днів. Пасажири сучасного пасажирського літака «Боїнг» у Брюсселі чи Копенгагені лаються:

— Знову посадили нас на цю стару калошу! Подумати тільки — вісім годин у дорозі. Звичайний ТУ на це витрачає всього шість годин! Все це справді так. Ви сідаєте в літак у Москві й через якихось півдобу можете опинитися в Нью-Йорку. Врахуйте до цього ще різницю в часі — от і виявиться, що ви пере-

чотири години. І недалеко той час, коли ви дістанетесь до Америки... на кілька годин раніше, ніж вилетіли туди з Європи! Реально це означатиме, що ви зможете двічі за одну й ту саму добу добряче виспатися або двічі пообідати — що кому до вподоби.

У спеціальних журналах час від часу друкується дві дуже промовисті криві. Перша крива показує зменшення кількості пасажирів на океанських кораблях, друга — зростання трансатлантичних авіаційних перевезень. Нова техніка перемагає стару, і це цілком нормально. Однак ця істина аж ніяк не влаштовує власників судноплавних компаній. Вони вживають всіх можливих заходів, щоб привабити на свої кораблі тисячі пасажирів, знижують вартість квитків, поліпшують обладнання лайнерів, вигадують різні атракціони, лотереї з великими грошовими призами тощо. Але всі ці заходи пасують перед фактором швидкості. Ясна річ, що на літаку не влаштуєш ні тенісного корту, ні купального басейну, як скажімо, на кораблі «Куїн Елізабет»,

— та вони там і не потрібні, пасажир встигне хіба перегорнути сторінки одного-двох журналів, погомоніти з сусідом, поснідати й пообідати — і от уже перед очима американські береги.

Перемагає швидкість. Як стало відомо, «Куїн Мері» вже перетворено на плавучий готель, а «Куїн Елізабет» теж збираються через збитковість зняти з атлантичних рейсів.

Щоправда, поки що загроза ліквідації стоїть тільки перед пасажирськими суднами: навряд чи невдовзі літаки типу слав-

шим, залежить розмір і характер коливань корабля під час шторму. Адже менш стійкі кораблі, певна річ, пливуть куди повільніше, ніж ті, які краще протидіють силі хвиль і вітру.

У пошуках шляхів до збільшення швидкості конструктори вже давно звернули увагу на фізичні проблеми руху твердого тіла в рідкому середовищі. Нова наука біоніка пильно вивчає форму тіла риб, намагаючись перенести її на форми корабельних суден. Помічено, наприклад, що тіло дельфіна, пересуваючися в воді, не утворює дрібних завихрень, які помічаються при русі корабля. У дельфінів виступають специфічно укладені потовщення шкіри, які притамовують ці завихрення. Коли дельфін перебуває у спокійному стані, ці потовщення спадають і шкіра дельфіна знову стає гладкою. За допомогою отих потовщень дельфін легко може розвивати швидкість до 40—50 км на годину. Тунець досягає швидкості 80 км/год, а чемпіон з плавання на довгі дистанції — меч-риба — може долати за цей час понад сто кіло-

нозвісного радянського «Антея» зможуть замінити собою нафтоналивні й суховантажні кораблі. Та конструкторам океанських лайнерів доводиться все частіше ламати собі голову над проблемами збільшення швидкості цього виду транспорту. На зміну парусному флоту прийшли пароплави, потім турбо- й електроходи. Тепер час замислитися й над такими винаходами останніх років, як кораблі на підводних крилах або на повітряній подушці.

Проблема швидкості далеко не така проста, як могло б здаватися: будуй, мовляв, потужніші мотори — чим більше число обертів гвинта, тим більше швидкість. Однак не слід забувати, що двократне збільшення кількості обертів колінчатого вала незначно прискорює хід судна.

Величезну роль в прискоренні руху відіграє й форма корабельного корпусу. Від неї, між ін-

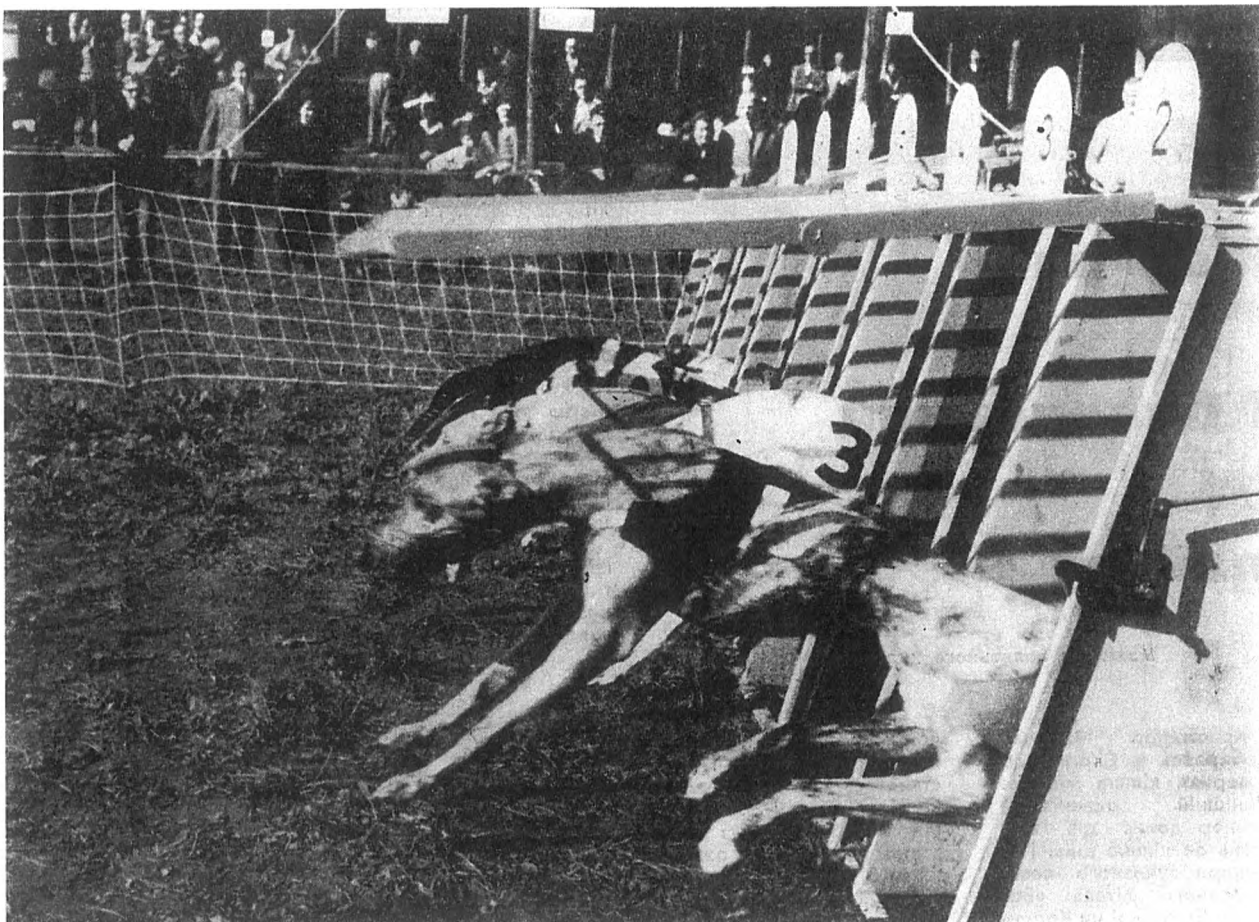

метрів. Увагу біоніків звернено тепер на те, щоб пильно вивчити всі природні особливості руху риб — починаючи від згаданої меч-риби й до карася включно — й перенести їх на креслення гігантських лайнерів.

Свої позиції такий класичний вид транспорту, як океанський лайнер, очевидно, без бою не здасть літакові ні в якому разі!

бували в повітрі, як-що після московського годинника подивитися на місцевий, — нью-йоркський, — усього якихось

Так починаються собачі перегони. Гончак вискакують з пронумерованих стартових ящиків і кидаються наваздопін за фігуркою механічного зайця.

КІНЕЦЬ

Викрадення кубка «Золотої богині»... Пограбування поїзда з асигнаціями Англійського банку... Звір'яче вбивство чотирьох поліцейських... Викриття зграї поліцейських-гангстерів...

Усі ці «грабунки століття» й «суперубивства» раз по раз приголомшують англійського обивателя. Мабуть, тому скоро забулася історія, що два роки тому наробила в країні багато галасу. Та зовсім недавно вона знову з'явилася на шпальтах газет. І ще раз проілюструвала звичай, що панують за кулісами спортивного бізнесу.

Ось річний звіт англійського Національного товариства собачих перегонів, надрукований в газеті «Морнінг стар». Виявляється, в минулому році в Англії більш як 10

мільйонів глядачів відвідали 5 889 змагань гончаків на 57 спеціальних стадіонах. Любителі цього спорту не тільки дивилися перегони, але й грали на тоталізаторі. За офіційними даними, «собачий» тоталізатор мав оборот у 60 мільйонів 83 тисячі фунтів стерлінгів, з якого було сплачено державі податків на суму 2 мільйони 735 тисяч фунтів.

Додамо ще, що в Англії зареєстровано 11 200 бігових собак, загальною вартістю близько мільйона фунтів. Їхні перегони стали в Англії великим бізнесом, квітуною галуззю спортивно-видовищної індустрії.

Така передмова необхідна, щоб належно оцінити подію, яка сталася неподалік від Лондона в ніч з 1 на 2 січня 1965 року. Тієї ночі з собачого розплідника в місті

Еппінгу був викрадений найвідоміший і найдорожчий гончак Англії — сухорлявий і мускулястий пес Хі Джо.

Зникнення собаки першою виявила тренер Хі Джо — Норін Коллін. Під'їхавши до розплідника, вона одразу помітила, що двері псарні розчинені навстіж, а замок валяється на землі. Жінка вбігла до приміщення. Бокс, де тримали Хі Джо, був пустий.

Коллін негайно викликала поліцію. Прибулий на чолі загону детективів інспектор Піт Джеррот лаконічно заявив: «Ми не припинимо пошуків, поки Хі Джо не буде знайдений».

Опис і фотознімки викраденого собаки того ж дня розіслали в усі поліційні відділки країни. Детекти-

ви взяли під нагляд вокзали, порти й аеродроми.

Тим часом уся Англія з нетерпінням чекала повідомлень про долю Хі Джо. Газети нагадували, що за два дні до викрадення «король гончаків» приніс своєму господареві, відомому букмекеру (власникові тоталізатора) Віктору Чандлеру багатий приз. Вартість пса визначалась, приблизно, в 5 тисяч фунтів стерлінгів.

Спочатку поліція вирішила, що Хі Джо слід шукати десь на собачих стадіонах Шотландії, оскільки там діє «незалежна компанія» — запеклий конкурент Національного товариства. До того ж, якийсь шофер заявив, нібито він бачив, як двоє невідомих тягли чорного собаку до спортивного автомобіля марки «ягуар» на шотландській автомагістралі М-6. Очевидець навіть назвав номер «ягуара», але поліція встановила, що машина з таким номером давно продана на злам.

Потому в пресі було висловлено думку, що викрадачі наваряд чи випустять Хі Джо у перегонах на Британських островах. Адже собака має досить характерні прикмети: крутий лоб, тавро з трьох латинських літер «VNH» на правому вусі. Крім того, виявилось, що Національне товариство собаків перегонів зберігає відбитки лап усіх зареєстрованих гончаків.

Минув рік. Хі Джо потроху забули. На лондонському «Уайт сіті» та на інших стадіонах засяяли нові чотириногі «зірки». Щоправда, коли-не-коли нічні телефонні

знову й призначив місце зустрічі для переговорів з Норін Коллін — лондонську таверну «Три гончаки», де звичайно збиралися засідники перегонів.

Інспектора Джеррота сповістили про цю зустріч, і, коли Норін прийшла в таверну, там уже сидів детектив, попиваючи джин. Норін зайняла столик поряд і замовила пляшку віскі. Рівно о восьмій годині вечора, до неї підійшов миршавий чоловік з прилизаним волоссям і мовив: «Здається, мем, ви чекаєте на мене». За кілька хвилин до їхнього столика підсів ще один відвідувач.

Переговори почалися. Скоро в Норін склалося враження, що її співбесідники самі не мають відношення до крадіжки, але дещо знають і хочуть на цьому заробити. Вона щедро пригощала їх віскі, і, коли в обох незнайомих розв'язалися язики, зуміла з'ясувати, що один із них працює в провінційній будівельній конторі, а другий — офіціантом у лондонській пивниці.

Джеррот вирішив поки що їх не заарештовувати, а встановити нагляд і викрити їхні зв'язки із злочинцями. Але незнайомці зуміли втекти від Джеррота. Здавалось, слід знову загублено. Однак виправдав себе один тактичний хід, задуманий інспектором. За його порадою, Норін запропонувала своїм співбесідникам подзвонити їй ще раз, якщо вони матимуть якісь новини. І коли через кілька днів пролунав дзвінок, попереджені телефоністки встанови-

Втім, досить скоро вдалося встановити, що Хі Джо виступав на перегонах на стадіоні «Блетчлі», в Букінгемширі, під кличкою Супер-Блейк; власником його вважався Кейзі. Чому ж у такому разі «короля гончаків» там не впізнали?

Кейзі і його спільникам допоміг деякий збіг обставин. По-перше, «Блетчлі» не значився в офіційних списках стадіонів, де проводяться собачі перегони — власники цього стадіону ухилялися від сплати податків. Отже, контролери Національного товариства собаків перегонів там не бували. По-друге, довжина бігової доріжки на «Блетчлі» становила всього 200 метрів, тобто була вдвічі коротша за прийнятну, а в Хі Джо був повільний старт. Тут треба дещо пояснити. Перед початком перегонів собак тримають у спеціальних ящиках із зачиненими дверцятами. Дверцята відчиняє суддя, який за мить до цього запускає фігурку механічного зайця, за яким і женуться гончаки. Хі Джо з самого початку бігової кар'єри «засиджувався» на старті й до середини дистанції звичайно пас задніх. Однак потому він поступово нарощував швидкість і на «Уайт сіті» й на інших великих стадіонах, де дистанція дорівнює 400 метрам, не тільки встигав надолужити згаяний час, але, як правило, фінішував перший.

Інша річ на стадіоні з вкороченим колом, на зразок «Блетчлі». Тут новоз'явлений «Супер Блейк»

КАР'ЄРИ ХІ ДЖО

дзвінки примушували Норін Коллін схоплюватися з ліжка й вислуховувати «найвірогідніші повідомлення» про таємницю викрадення. Всі ці повідомлення старанно перевірялися, але виявлялися недостовірними. Інспектор Джеррот зовсім зневірився. «Видно, ми так ніколи й не дізнаємося, куди подівся собака», — заявив він.

Та одного дня в квартирі Норін Коллін пролунав, мабуть, тисячний дзвінок. Хрипкий голос просив підтвердити, чи дійсно на правому вусі Хі Джо є тавро, а разом уточнити суму винагороди. Через «Грейхаунд експрес», газету, спеціально присвячену собачим перегонам, Чандлер підтвердив, що виплатить 1000 фунтів особі, яка доведе, що собака живий і перебуває в добром здоров'ї. Через кілька днів невідомий подзвонив

ли, що незнайомці вели переговори з поштового відділення містечка Данстейбл, за 45 кілометрів від Еппінга, де містився собачий розплідник.

Затримати їх не пощастило й цього разу, але Джеррот тепер мав дві вихідні точки: Данстейбл і пивничка в Лондоні, де працював запідозрений офіціант Джім. Його скоро знайшли, допитали, й він назвав місцеперебування собаки: Данстейбл, Евелін-роуд, гараж, власником якого є 27-річний механік Бартоломео Кейзі.

Детективи разом із Норін кинулися туди. Згодом вона розповідала: «В гаражі було темно, та все ж я відчула — тут хтось є. Хі Джо! Він одразу впізнав мене. Страшенно зрадів. Навіщо його ховали тут? Спитати не було в кого — Кейзі зник...»

не встигав розігнатися й обійти лідерів, тому він займав другі й треті місця, теж призіві.

Отже, славнозвісний гончак був знайдений, а викрадачі покарані. Цікаво, що на суді їх обвинуватили не в крадіжці собаки, а у викраденні собачої шкури. Виявляється, за англійськими законами крадіжку пса вважають злочином незначним і малодказовим (мовляв, собака сам може причепитися до чужої людини). А собаче хутро — це вже цінність, сировина для коміра, шуби та інших виробів. Те, що Хі Джо, як і раніше, був у своїй шкурі, чомусь не вплинуло на кваліфікацію злочину. Такі парадокси британського судочинства.

ГЕНРІК КУРТА

АВІАПОШТА

По двох днях після похорону Хуана Лопеса до редакції газети «Ла Тарде» у Вальпараїсо надійшов лист. Його було адресовано редактору відділу репортажів Хосе Гарсія Ернандесу. Пепіто — як охрестили Хосе Гарсія співробітники — не дуже зрадів тому листові ще хоч би й тому, що довелося заплатити подвійну плату, — адже марки не було, як і поштового штемпеля; натомість в лівому верхньому кутку конверта виднілася блакитна смужка з позначкою «авіапошта». Та наклейка відрізнялася від звичайних, впроваджених державною поштою країни тим, що замість силуету двомоторного літака на ній було зображено усміхненого круглоликого янгола.

Лист був надрукований на машинці із старомодним шрифтом. Починався він так: «Querido Pepito!» — «Дорогий Пепіто!». Лист не був датований, і його автор не побажав зазначити місця відправки. Хосе Гарсія Ернандес — Пепіто для приятелів — напевне викинув би листа у кошик, коли б не мав досхочу вільного часу, до того ж він помітив, що в кінці листа стояв підпис трагічно загиблого Хуана Лопеса, — «найкращого і найталановитішого репортера нашого часопису, котрий згуртував навколо себе найсвітліші уми міста», як високомовно

говорив він над труною колеги, в душі вважаючи його за дурня і ходячу антитезу справжнього журналіста.

«Дорогий Пепіто! — читав він у листі. — Попри мою нову, трохи дивну ситуацію, не можу перемогти в собі бажання написати ці кілька слів до тебе. Адже я був свідком події, про яку ще ніхто не написав. Знаю, що маєш мене за патентованого графомана і прийняв до своєї редакції лише тому, що я був сином сенатора, котрий міг придатися тобі в твоїй політичній кар'єрі. Та гадаю, цей лист об'єктивно переконає тебе в тому, що твоя оцінка моєї праці була щонайменше поспішною. То ж почну.

Як тобі відомо, у четвер я мав повертатися літаком з Нью-Йорка, де для нашої газети писав репортажі про роботу Генеральної Асамблеї і збирав матеріал про цю Вавилонську вежу XX століття. Отож, у четвер в Айдлуайлді всівся я у літаку, зайнявши місце десь позаду. Як з'ясувалося пізніше, вибір того місця був вдалий, бо я мав перед собою майже всіх пасажирів як на долоні. За годину ми вже були в повітрі на висоті близько 12 тисяч метрів. Стюардеса почала розносити їжу. За три ряди переді мною сиділо двоє пасажирів з несимпатичними обличчями. Та вони здалися мені ще менш симпатичними, коли відмовилися взяти щось з'їсти. Адже є речі, від яких просто неможливо відмовитися — як, скажімо, паштет французький (із самого Парижа!), салат з омара або куряча ніжка. До того ж, чарівна панянка подала чудове каліфорнійське вино й трубочки з кремом. Ти ж знаєш, як я люблю, вірніше, любив трубочки з кремом. Але, уяви собі, що ті двоє типів відмовилися щось взяти попри те, що вже заплатили за це небесне пригощення, коли купували квитки. Моє обурення ще більш зросло, коли за півгодини вони повиймали з течки сендвічі з якоюсь там шинкою. Я подумав собі одразу, що не мають вони чистого сумління і чогось побоюються.

Тим часом ми летіли далі і були вже десь, мабуть, над Мексікою, коли із сало-

ну першого класу вийшов усміхнений і трохи напідпитку добродій і сказав, що виграв у Лас-Вегасі значну суму, отож ставить всім присутнім шампанське. Майже всі страшенно зраділи, бо в літаку було так жарко. Лише троє відмовилися випити на честь щасливого гравця — якась літня черниця, та ті двоє гангстерів (так я їх назвав про себе), вони спали (а може, тільки удавали). Стюардеса принесла пляшки вишуканого «Veuve Clicquot». Добродій взяв до рук першу пляшку і почав поволі одкручувати дротики. Стюардеса тримала тацю з келишками. Одна американка у потворному капелюшку з райськими птахами (чи то був натяк на те, що за хвилину мало статися!) задоволено хихотіла. Зрештою корок вистрелив... Майже тієї самої миті один з тих двох дикунів випустив довгу чергу. Виявилося, корок од пляшки поцілів просто в око сплячого гангстера (тепер у цьому вже не було жодного сумніву), який з переляку вихопив зброю. На підлозі літака лежав, спливаючи кров'ю, змішаною з шампанським, новоспечений мільйонер. Тільки й встиг вимовити: «Ти знову був надто щедрий, Гаррі». І сконав. Якось мить в літаку панувала тиша, коли раптом черниця впала на коліна і вигукнула: «Грішні! Помолімося, бо тонемо!» Мабуть, їй геть запаморочилося в голові, і вона думала, що ми у відкритому морі. Ситуація могла б видатися кумедною, якби не труп і те, що крізь розбитий кулями ілюмінатор (внаслідок різниці тиску) почали вилітати різні речі. Всі гарячково ухопилися за поручні крісел, а стюардеса рушила до черниці, яку щомиті міг підхопити вир повітря, що із скаженою силою витікало з машини.

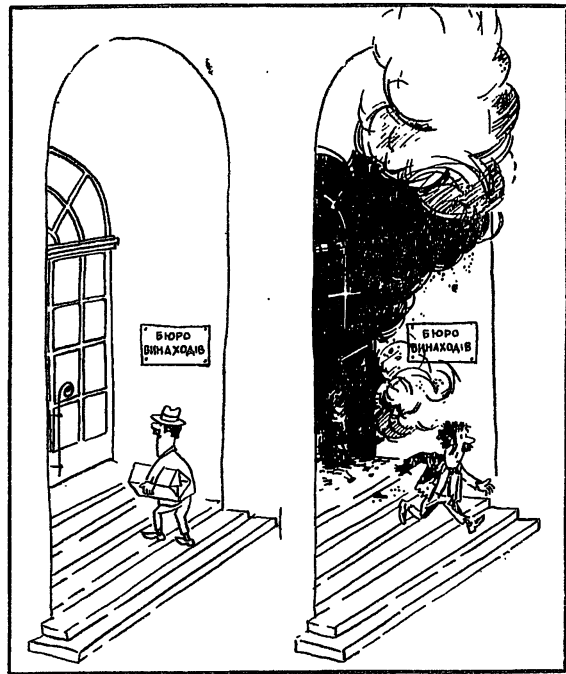
Ми почали швидко падати. Американка істерично сміялася і белькотіла: «Де ж те шампанське? Де ж те шампанське?» За кілька секунд почувся страшенний гуркіт, а потім настала глибока тиша.

От і все. Так загинули пасажери літака на трасі Нью-Йорк—Буенос-Айрес. Так загинув і я. Як бачиш, Пепіто, було про що писати. Кінчаю і обнімаю. Твій Хуан Лопес.

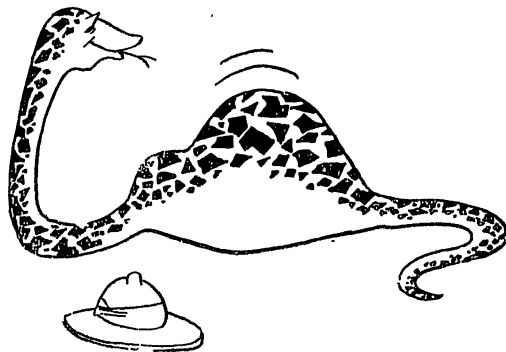
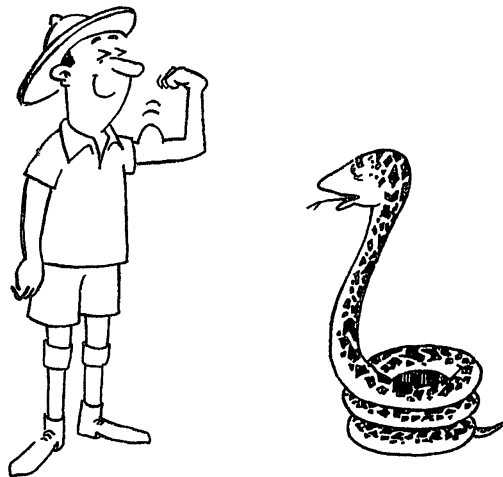
P.S. І хочу ще додати, що твоя промова над моєю труною не була найліпшою, а твої похвали скеровані були швидше на адресу мого бідного батька. Адже я добре знаю, якої ти про мене гадки. Х. Л.»

* * *

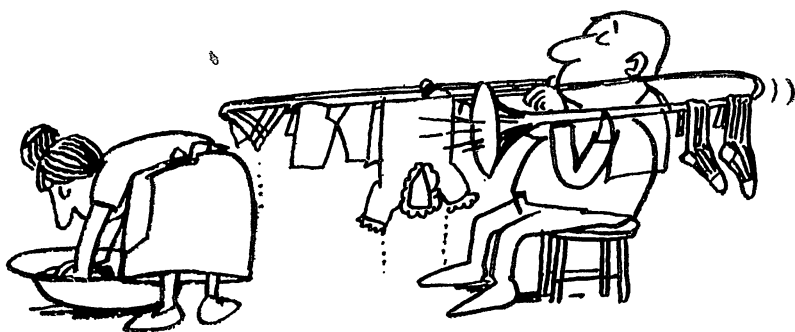
Від дня отримання того листа минуло кілька місяців. У відділі репортажу «Ла Тарде» працював тепер молодий Філіп Гонсалес — колишній кур'єр редакції. Якось його викликав до себе редактор Пепіто. На столі у нього лежала копія листа Хуана Лопеса, яку він знайшов у столі Філіпа Гонсалеса.

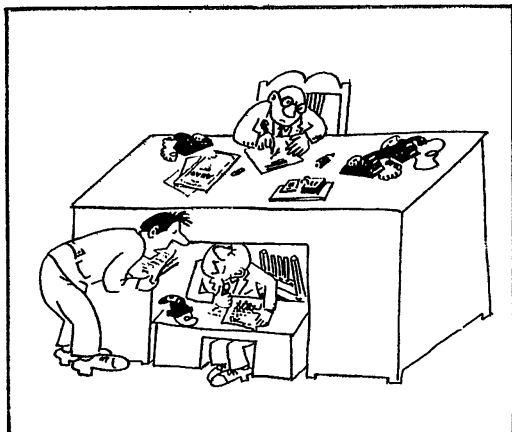
Без слів.

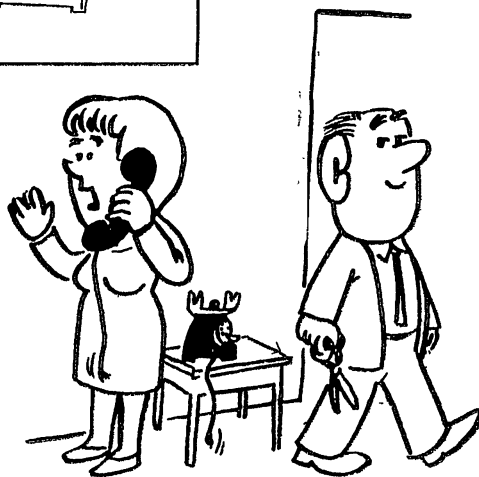
Без слів.

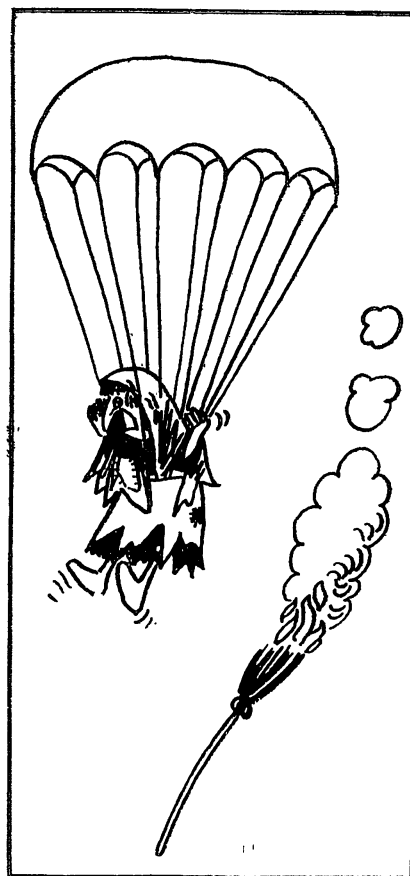
Музикант вдома.

— З дрібними справами не турбуйте директора, звертайтеся до мене!

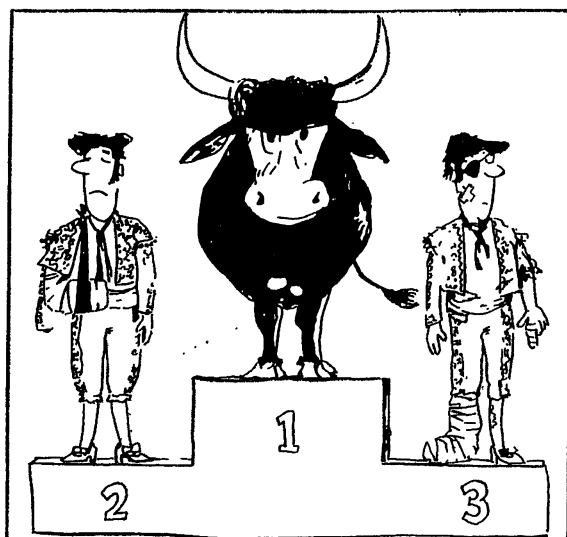
Без слів.

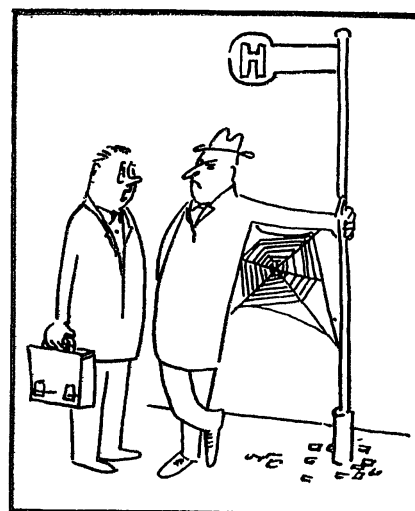
Випадок з відьмою.

На брудершафт.

Призові місця.

— Давно вже не було автобуса?

КОРОТКІ ОПОВІДАННЯ

ЯНУШ ОСЕНКА

ГОДИННИК ІЗ ЗОЗУЛЕЮ

ПОКУПЕЦЬ. — Беру цього годинника.

ПРОДАВЕЦЬ. — Це годинник із зозулею.

ПОКУПЕЦЬ. — Гаразд, загорніть, будь ласка.

ПРОДАВЕЦЬ. — На жаль, не можу вам його продати.

ПОКУПЕЦЬ. — Чому?

ПРОДАВЕЦЬ. — Бо це годинник із зозулею, але без зозулі. Зозуля відламалась і десь загубилась.

ПОКУПЕЦЬ. — Та хай, візьму без зозулі.

ПРОДАВЕЦЬ. — Так то воно так, але ж ціна із зозулею.

ПОКУПЕЦЬ. — Що ж, заплачу і за зозулю.

ПРОДАВЕЦЬ. — Як то можна платити таку ціну, коли зозулі нема?

ПОКУПЕЦЬ. — Ви не можете брати в мене стільки грошей? Але ж я згоден заплатити за зозулю, якої нема.

ПРОДАВЕЦЬ. — Не можу брати за зозулю, якої нема. У нас усе на обліку і не повинно бути ніяких надлишків. Це державний магазин. Я матиму неприємності через цю зозулю.

ПОКУПЕЦЬ. — Є вихід! Якраз маю з собою зозулю, яку відламав од зіпсованого годинника. Купіть її у мене, приладняйте до цього годинника і продайте мені годинника із зозулею.

ПРОДАВЕЦЬ. — Ми не можемо купувати зозуль у приватних осіб.

ПОКУПЕЦЬ. — Якесь чортівиння!

ПРОДАВЕЦЬ. — На жаль.

ПОКУПЕЦЬ. — Є ідея — купіть у мене цю зозулю приватно.

ПРОДАВЕЦЬ. — Навіщо? Мені не потрібна зозуля.

ПОКУПЕЦЬ. — Але приватно ви можете її купити?

ПРОДАВЕЦЬ. — Певно, що можу.

ПОКУПЕЦЬ. — Тепер слухайте. Ви приладняйте свою приватну зозулю до державного годинника, продасте його мені як годинника із зозулею, а я поверну вам гроші за зозулю.

ПРОДАВЕЦЬ. — Ні. Ми не можемо продавати годинники із нашими приватними зозулями.

ПОКУПЕЦЬ. — Хвилиночку, хвилиночку... Я бачу он на тій полиці якийсь інший годинник із зозулею!

ПРОДАВЕЦЬ. — Це приватний годинник. Клієнт приніс його нам, щоб ми приладнали зозулю.

ПОКУПЕЦЬ. — Отже, у вас є зозулі?

ПРОДАВЕЦЬ. — Були, але всі вийшли. Зараз не маємо.

ПОКУПЕЦЬ. — А, хай йому чорт... Вже знаю!

ПРОДАВЕЦЬ. — Ну?

ПОКУПЕЦЬ. — Відламаємо зозулю від того приватного годинника, ось так...

ПРОДАВЕЦЬ. — Що ви робите?

ПОКУПЕЦЬ. — Хвилиночку! Відкладаємо її вбік. Це зозуля державна. Зараз ви приладнаєте приватну зозулю до приватного годинника. Так можна?

ПРОДАВЕЦЬ. — Можна, але після роботи...

ПОКУПЕЦЬ. — Гаразд, після роботи. А державну зозулю приладнаємо до мого годинника, ось так... І ви мені його продаєте як годинника із зозулею!

ПРОДАВЕЦЬ. — Так, мабуть, можна... Платити дві тисячі триста злотих.

ПОКУПЕЦЬ. — Ось гроші...

ПРОДАВЕЦЬ. — Дякую. Ось чек. Але що це ви знову робите?

ПОКУПЕЦЬ. — Відламую зозулю; бо не терплю кування!

І НАВІЩО НАМ ЦЕ ЗДАЛОСЯ

Малий Паташонський повернувся з літнього табору. Ми зібрались увечері, щоб вислухати його звіт. Після розмови з дитиною планувалась вечерея, отже ніхто з нас не прагнув, щоб розповідь Паташонського-молодшого затяглася. Але ми чомусь одразу ж зустріли у зайву дискусію.

— Було так, як треба! — сказав малий. — Спочатку начальник держав промову.

— Не говори так: «начальник держав промову», — зауважила пані Соловейчик.

— А хто ж, як не він, — здивувався малий Паташонський. — Адже всі саме до нього зверталися: «пане начальнику».

— З начальником усе гаразд, — втрутився магістр Канкульчинянський. — Заперечення викликає лише самий зворот: «держав промову».

— Але ж то була справжня промова, — сказав малий, — така, як для дорослих.

— Не про це йдеться, дитинко, — пояснила пані. — «Держати промову» — вислів невдалий. Начальник не держав промову.

— Тоді що ж він держав? — розгнівався малий. — Я там був чи ви?

— Звичайно, ти там був, але керівник промову виголошував.

— І це було, — погодився Паташонський-старший. — Можна також сказати — мав слово.

— Звичайно, — погодився Паташонський-молодший.

На хвилину запала тиша. З кухні запахло бараниною.

— Держати можна виделку, — сказала пані Соловейчик. — Можна держати когось за руку.

— Не лише за руку, — пожвавішав малий. — Один мій товариш...

— Не будемо відхилятися від теми, — перебив магістр Канкульчинянський.

— Отже, що було з тим начальником? — запитав після короткої паузи Безпальчик.

Паташонський-молодший вагався.

— Мені дуже жаль, — сказав він, — але начальник справді держав промову. Потім на хвилинку випустив її, аби собі щось поправити на брюках. І промова полетіла до

озера. А начальник став, як баран, і не знав, що говорити далі.

Цього разу і ми не знали, що сказати.

На щастя, Безпальчик знайшов-таки вихід із цієї складної ситуації.

— До речі, про барана, — сказав він. — Здається, баранина вже готова.

З полегкістю ми перейшли до столу. А взагалі дискусія з дітьми не призводить ні до чого доброго. Надто часто діти мають рацію.

ФЕЛІКС ДЕРЕЦЬКИЙ

БАМБІНО

Тільки-но акробати закінчили свій номер, як на арену вибіг клоун Бамбіно. Власне, не вибіг, а викотився. Публіка привітала його доброзичливим гомоном. Клоун з успіхом почав вдавати, що бере участь у велогонках. Потім він пародіював дискобола. Коли кидав уявний диск, то ніяк не міг встояти на одній нозі, і під веселі вигуки публіки клоун розтягувався на арені. А коли він після того оббігав сцену, немов спринтер, б'ючи себе нижче крижів, його супроводив шквал оплесків та веселих вигуків.

Але з клоуном Бамбіно ми мали найбільше клопоту.

— Ви не дбаєте про особисту гідність. Літня людина, а не можете нормально виходити на арену. Хіба обов'язково треба викочуватись? — зауважили ми.

В наступній виставі Бамбіно вже просто виходив на арену і оплески лунали лише під час виконання пародій.

— А взагалі, — констатували ми, коротко порадившись між собою, — чи потрібні пародії на спорт? Адже наші рекордсмени здобули заслужену славу за кордоном і навіть завойовують медалі на олімпіадах.

— Але люди ж сміються, — наполягав Бамбіно.

— Люди сміються будь з чого. А як хто копне, пробачте, з іншого боку, буде скандал. Усе повинно мати певний сенс. Ви не абстракціоніст. Працюєте в певних соціально-політичних умовах і для певної публіки.

Бамбіно послунався нашої поради і відмовився від спортивних номерів. Тепер він пародіював аптекаря, який, прагнучи швидше виконати план, замість десятків маленьких пілюль зробив одну велику. Публіка сприйняла це некритично, а нам було зовсім не до сміху.

— Це спеціальність рідкісна, — роз'яснювали ми клоунові. — Молодь неохоче йде у фармацевти, на місцях відчутний брак фахівців. Номер з громадської точки зору — просто шкідливий. І взагалі навіщо цей дешевий гумор? До глядача не доходять ваші витівки. Правда, глядач сміється, але як ви йде з цирку і пригадає, з чого сміявся, може заплакати.

Нарешті Бамбіно з тріумфом повідомив, що підготував новий номер. Не треба говорити, як нетерпляче ми чекали наступної вистави.

Нарешті ми побачили цей новий номер. Вбрання клоуна було традиційне, зшите з барвистих клаттів. Нам перехопило дух, ко-

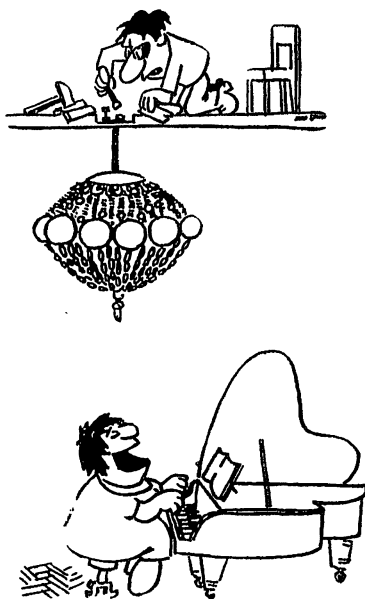
ли ми побачили, що в руці він тримає череп з пластику. Зал теж завмер. Бамбіно почав декламувати «Бути чи не бути, от питання...»

Коли відлунали останні слова гамлетівського монологу, в залі запала тиша. А Бамбіно спокійно повернувся і попрямував до виходу.

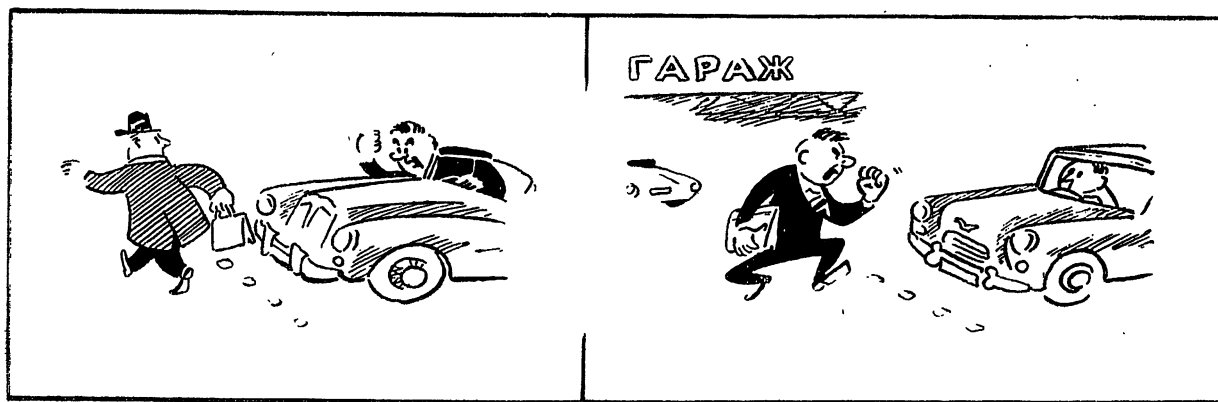
Ми й досі не можемо збагнути, чи він зробив це навмисно, чи його переслідувала невдача, але Бамбіно заплутався в широких штанах і розтягнувся на арені, а череп випав з рук і покотився геть.

Справжній вибух сміху струсонув цирк.

— Блазень, чистий блазень, — не витримав хтось із нас. — А подумати тільки — він вже був на один крок від успіху!

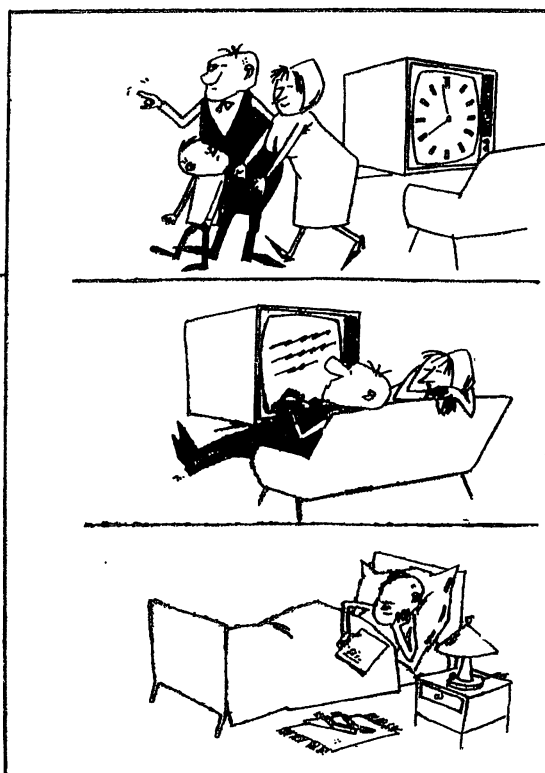
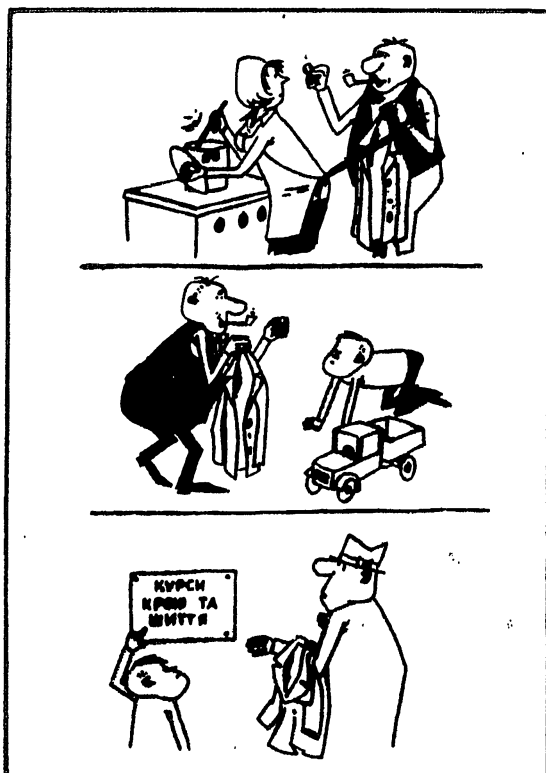
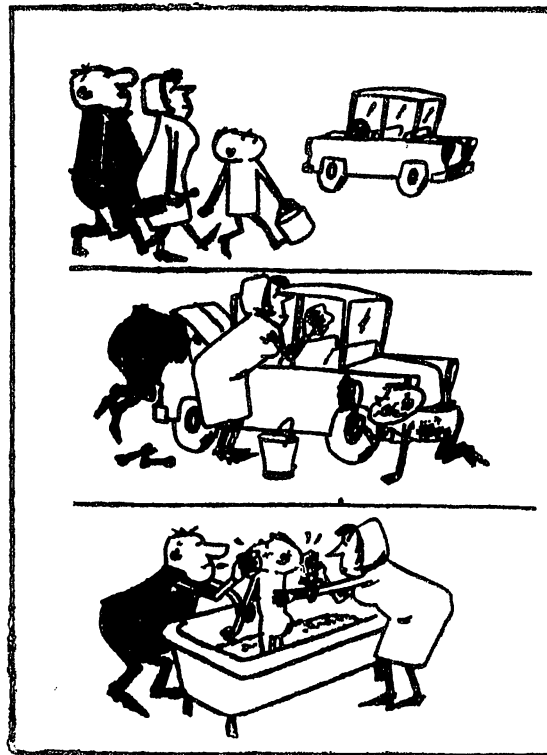
Без слів.

Без слів.

ТАТО, МАМА ТА Я

З циклу малюнків німецького художника Руді Рібе.

ГУМОР ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ. Недавно лондонська «Таймс» вмістила фотографію британського міністра фінансів. Міністр знятий на повний зріст, одну руку він тримає в кишені. Через кілька днів редакція одержала лист від одного з читачів: «Спасибі за фото. Мені було дуже приємно побачити містера Каллагана з рукою, встромленою цього разу у свою власну кишеню».

НАУКОВИЙ ПРОГРЕС. Англійський міністр внутрішніх справ на запитання в парламенті відносно причин невдач детективів з Скотленд-Ярду, відповів: «На мій погляд, успіхи злочинців слід пояснити перш за все тим, що серед них тепер значно більше людей з вищою освітою, ніж серед тих, що повинні боротися із злочинами».

МАКАРОНИ ВО СЛАВУ БОЖУ. Італійське місто Болонья тепер назавжди увійшло в історію макаронного мистецтва. Робітники однієї з місцевих фабрик взяли на себе обітницю зробити щось приємне богам і виготовили макаронину завдовжки кілька метрів.

БАТЬКІВСЬКА СТАТИСТИКА. Один мексиканець, залишившись якось вдома з двома дітьми, хронометрував протягом дня свої дії і старанно записував всі домашні справи. Він 53 рази відчиняв дітям двері, 24 рази зав'язував їм шнурки на черевиках, 9 разів вибачався перед сусідами за пустощі дітей, 136 разів відповідав на запитання своїх малюків, 146 разів не знав, що відповісти, і тому промовчав.

ПРОДАНО З АУКЦІОНУ...

У березні цього року було відзначено двохсоту річницю з дня заснування найвідомішого в світі аукціонного салону — лондонського «Крісті», де завжди продавалися виключно твори мистецтва. Багато з них потрапили під молоток за незвичайних і навіть загадкових обставин. Часто невідомі картини великих майстрів тільки в «Крісті» були ідентифіковані і належно оцінені. Стіни славетного лондонського салону стали свідками багатьох цікавих, часом навіть драматичних подій в історії визначних творів мистецтва.

Життя засновника аукціону Джеймса Крісті також сповнене таємниць. Він народився 1730 року в Лондоні, в родині чи то вибвача перин, чи то барона, який став губернатором Вірджинії. Джеймс Крісті, дарма що мав неабиякий ораторський талант, якому, власне, і зобов'язаний своїми успіхами, публічно відносно свого походження не прохопився й словом.

Діставши чин лейтенанта британського королівського морського флоту, він у тридцять років вийшов у відставку і найнявся помічником до одного аукціонера в лондонському Ковент-Гардені.

Центрами торгівлі мистецькими творами в XVII столітті були Рим, у XVIII — Париж і Амстердам, а в другій половині XVIII століття до них приєднався і Лондон. У 1763 році Джеймс Крісті найняв будинок на аристократичній вулиці Пелл-Мелл, 123. Вже в березні 1764 року перші клієнти довірили 30-річному новачкові продати дві картини — Гольбейна і Тіціана.

Твір Гольбейна продали за 14 фунтів 18 шилінгів, а картину Тіціана — за якихось два фунти. Але початок було зроблено і оборот першого року існування нового аукціону — 16 000 фунтів — перевершив усі сподівання.

Через деякий час будинок аукціону зайняла Королівська академія і Крісті переселився на другий кінець тієї ж вулиці. Вдячні художники задарма розписали

йому інтер'єр нового приміщення.

Авторитет Джеймса Крісті швидко зростає. З ним радилися в усіх більш-менш значних торговельних операціях. Наприклад, коли російська цариця Катерина II захотіла придбати колекцію полотен, що належала серу Роберту Уолпоулу, її власник попросив Крісті встановити на неї ціну.

На одному з останніх аукціонів, які провів 70-річний, вже відомий в усьому світі Крісті, продавалося цінне зібрання картин з колекції сера Уільяма Гамільтона. Був прийнятий на аукціон і портрет самої леді Емми Гамільтон, написаний Джорджем Ромні. Дізнавшись про це, адмірал Нельсон, який був закоханий в леді Гамільтон, зі свого фланганського корабля «Святий Георг» звернувся до Джеймса Крісті з настійною проською: «Настійно прошу вас не допустити продажу цієї картини».

І хоча портрет леді Гамільтон було виставлено на аукціоні, Крісті зробив так, що його придбав адмірал Нельсон, заплативши нечувану тоді суму в 300 фунтів.

Провівши за 40 років 1200 аукціонів, Джеймс Крісті-I заповів свою фірму синові — Джеймсу Крісті-II. Новий власник салону виховувався в Ітоні і був добре відомий в Англії як критик і автор книг про образотворче мистецтво. Насадки Джеймса Крісті володіли аукціоном до 1883 року. Нині він належить аж десятиком компанійонам.

У 8000 томів аукціонних документів за два віки існування салону зареєстровано чимало драматичних історій, пов'язаних з продажем творів славетних майстрів.

Але, безперечно, найдраматичніші 90 секунд в історії салону «Крісті» розігралися 19 березня 1965 року в присутності представників найзначніших музеїв світу і власників найбільших приватних картинних галерей. В той день продавалася відома картина Рембрандта «Син Тітус». Про неї розповідають таку майже неймовірну історію.

150 років тому торговець картинами Джордж Бейкер зацікавився в Гаазі на поїзд і йому довелося заночувати в одному з гаагських заїжджих дворів. Коли Бейкер вранці прокинувся і оглянув свою кімнату, йому перехопило подих: на стіні висіло полотно Рембрандта. Побачивши, яке враження справила на гостя картина, хазяїн заїжджого двору накинув півзолотого за сніданок і з хитрою посмішкою сказав Бейкеру:

— Я дарую вам цю картину і буду дуже вдячний, коли ви пе-

реказуватимете своїм знайомим, що ночівля і їжа у мене добрі.

У 1915 році цей твір Рембрандта придбав за 60 тисяч фунтів англійський колекціонер Герберт Кук. А тепер ціна на аукціоні за нього досягла 777 тисяч фунтів. Аукціонер було вже опустив молоток. Картина продана! Але тієї ж миті підвівся один з присутніх:

— Я ще набавлю!

Торги продовжувалися. Невідомий набавляв до 798 тисяч фунтів і нарешті став власником картини.

Так «Син Тітус» дістався Нортону Сімону, одному з найбагатших колекціонерів творів мистецтва у Сполучених Штатах. Однак, Нортон Сімон бажав залишитися інкогніто, поки не дістане від англійських властей дозволу на вивезення придбаного скарбу до США. За англійськими законами, такий дозвіл необхідний для всіх предметів давністю понад 100 років і вартістю більш як у 100 фунтів.

Хроніка фірми «Крісті» рясніє історіями про несподівано великі прибутки від продажу неідентифікованих їхніми власниками шедеврів світового мистецтва. Так, наприклад, одна жителька острова Мальта надіслала до «Крісті» шкатулку з кількома античними срібними прикрасами. В листі вона просила продати дуже цінну, на її думку, шкатулку. Що ж до срібних прикрас, то вона й не сподівалася дістати за них якусь значну суму. Вражена мальтійка дістала за шкатулку лише 14 фунтів, а за її вміст — 11 тисяч!

У 1945 році один лондонець побачив на вулиці торговця картинами і поцікавився, скільки він хоче за один з малюнків. Той запросив фунт стерлінгів. Лондонець ще спробував поторгуватися, а потім заплатив гроші. Через кілька тижнів він одержав у «Крісті» за цей малюнок, який виявився твором Раулендсона, 2730 фунтів.

У 1955 році в «Крісті» прийшла якась літня жінка. Шпурнувши на стіл згорнуте полотно, запитала: — Що мені робити з цією шинкою? Висить у моїй кімнаті кілька десятків років, і я вже не можу на неї дивитися! Чи не допомогли б ви позбутися її?

«Крісті» продав це полотно на одному з найближчих аукціонів за 94 тисячі фунтів стерлінгів — то був твір Томаса Гейнсборо.

Останньою знахідкою експертів «Крісті» був «Суд Паріса» — один з найбільш значних ранніх творів Рубенса. 30 років тому якийсь нью-йоркський торговець картинами обміняв це полотно на кілька дешевих позолочених багетів. Тепер картину продано з аукціону за 24 тисячі фунтів стерлінгів...

КРАШІЙ ГОТЕЛЬ ВСЕСВІТУ

СЛОВЕСНА ДУЕЛЬ. Жорстока конкурентна боротьба точиться між двома сусідніми італійськими готелями на узбережжі Адріатичного моря. Один з них почав себе рекламувати як «Готель біля блакитного моря». Другий відповів на це так: «Готель біля самого блакитного моря». Далі пішли — «Кращий готель з першорядним Адріатичним морем біля самих вікон», а у відповідь — «Кращий готель з першорядним Адріатичним морем біля самих ліжок».

Словесна дуель продовжується.

В'ЯЗНИЧНІ ОРДЕНИ. Знаменита нью-йоркська в'язниця Сінг-Сінг нагороджує тепер своїх арештантів за добру поведінку орденами різних ступенів. Начальник в'язниці вважає, що ці ордени допоможуть колишнім арештантам повернутися до «дільного життя». Але дивні нагороди вже стали предметом спекуляції. Любителі різних сувенірів платять за них грубі гроші.

ВИБРИКИ «АВАНГАРДИСТІВ». Новий американський журнал «Аспен», який видає одне з численних об'єднань «авангардистів», виходить у вигляді... коробки з-під мильного порошку. Містить цей «журнал» кілька аркушків паперу із зразками так званого поп-мистецтва і пластинку із записами модерної музики, точніше, звичайної какофонії.

Як повідомила редакція, один з найближчих номерів «Аспен» має врахувати смаки нігілістів: це буде та сама коробка з-під мильного порошку, але зовсім порожня.

ЗАСУДЖЕННЯ КОМПРОМІСУ

Арнольд Уескер, Їхнє власне і золоте місто, п'єса, журнал «Плейз енд плейєрз», серпень 1966 р., Лондон.

В сучасній (особливо зарубіжній) літературі досить часто зустрічається особливий спосіб оповіді. Побудовані в хронологічній послідовності події деякі автори перебивають своєрідними відступами в минуле, розповідаючи, скажімо, про дитинство і юність дорослих уже головних персонажів. Такі відступи допомагають письменникові створювати більш широке, переконливе і логічно обґрунтоване полотно, допомагають повніше характеризувати героїв.

В п'єсі Уескера таку композиційну побудову певним чином переосмислено. Замість відступів у минуле автор впроваджує досить несподівані «відступи у майбутнє», які й є основою композиції п'єси. Реальна історія героїв розгортається в сценах, що відбуваються у 1926 році. А відступи переносять нас у 1933, 35, 36, 47, 48 і навіть — наприкінці п'єси — у 1990 рік.

Одразу зазначимо, відступи вдалися Уескеру. Його композиційно-сценічні знахідки не викликають заперечень і роблять п'єсу цікави-

шою. Пояснюється це тим, що автор не намагався приголомшити глядача екстравагантністю своїх рішень: складна форма органічно впливає з драматургічної концепції Уескера.

І все ж таки, п'єса не стала високохудожнім твором і насамперед через свою декларативність. Автор зловживає театральною умовністю, він показує своїх героїв такими, якими вони повинні бути в кожному окремий момент дії, але розвиток їхніх характерів, їхнє особисте життя, зміна їхніх поглядів — усе це лишається десь поза сценою, а тому персонажі частенько сприймаються як дуже схематичні і не цілком достовірні фігури. Динаміка розвитку характерів підмінюється динамікою розвитку зовнішньої дії, що не може не позначитися на художніх якостях п'єси.

Однак, попри зазначені вище вади, твір Уескера став помітним явищем в англійській драматургії, бо автор порушує в ній надзвичайно цікаві проблеми громадського життя сучасного Заходу.

П'єса, час дії якої — майже ціле сторіччя, звучить актуально і вчить принципності. Невипадково член міжнародного журі, яке присудило п'єсі Уескера одну з премій, пише, що журі добре бачило недоліки твору, але вважало за потрібне відзначити його прогресивний характер, оптимістичну тональність, а головне — його гуманістичну ідею, яка полягає в тому, що людина мусить бачити — навіть у тяжкі й неспокійні часи — високу мету, яка завжди стоїть перед нею і всім людством. Коротко кажучи, журі вирізило п'єсу з-поміж багатьох творів драматургії, пройнятих страхом перед майбутнім, розгубленістю і панічними настроями героїв, що не мають мужності діяти, налякані складністю світу, і безнадійно замкнулися в собі.

Драматург аж ніяк не прагне повернути нас до часів, що давно минули. Головним героєм п'єси є зовсім молодий (у 1926 році) геніальний архітектор Ендрю Кобем, який захоплюється благородною ідеєю створення абсолютно нових прекрасних міст, що цілком належали б трудівникам, які в них живуть. Йому здається, що побудова шести таких міст змінила б людей, дала б їм щастя, привела б до зміни всієї суспільної системи. Він не хоче задовольнятися півзаходами, яскравими латками на фасаді, що вже руйнується, не хоче йти на жодні компроміси. Він прагне до радикальних змін, і як йому здається, знаходить належний шлях — шлях побудови міст майбутнього на кооперативних засадах. «Золоті» міста (Кобем має намір побудувати їх за п'ятнадцять років) мають задовольнити і старих і молодих, закоханих і дітей, їхні широкі проспекти мають сполучатися із затишними провулками, житлові будинки, оточені чудовими садами, — з модернізованими і не менш зручними

промисловими підприємствами. Одне слово, вони мають бути прекрасними, і Кобем спроможний спроектувати їх. Захоплений своєю ідеєю, утопічності якої він не помічає, Кобем спочатку цурається політики, та життя владно нагадує про себе, і архітектор стає громадським діячем, а незабаром пізнає й гіркий смак компромісу. Для створення промисловості в «золотих» містах йому потрібна допомога тред-юніонів і властей, а крім того, йому з самого початку загрожує небезпека безробіття.

Кінець кінцем Кобем змушений відмовитись від побудови шести міст, завершивши тільки одне. Здається, вся справа його життя пішла нанівець, бо одне місто, на його думку, — це тільки експеримент, а експеримент — це також тільки «латка». Проте наприкінці життя хворий старий, що з іронії долі одержав від уряду непотрібний йому титул, вже розуміє, що і всі шість міст також були б тільки «латкою».

Кобем створив чудо архітектури, увічнив своє ім'я, але пішов на компроміс там, де цього не можна було робити. І в фінальній сцені, сидячи за ломберним столом з міністром-консерватором Мейтлендом і капіталістом Херрінгтоном, він з гіркотою каже жінці, що кохає його:

— Знаєш, Кейт, яюсь після лекції до мене підійшла дівчина і сказала: «Сер Ендрю, — вона наче виплюнула це «сер», — сер Ендрю, — сказала вона, — я не вірю вам. В усе, що ви говорили, я вірю, та я не вірю вам».

Трагедія Кобема — не трагедія утопіста, що переконався у нездійсненності своїх мрій, а трагедія людини, яка пішла на ідейний компроміс. Його могла примусити зробити так безпринципна політика продажного керівництва тред-юніонів або страх лейбористського уряду перед справді послідовною соціалістичною політикою (у п'есі, повторюємо, багато таких злободенних висловлювань), але так чи інакше компроміс стався.

П'еса Уескера об'єктивно засуджує офіційну буржуазну антидемократичну практику наших днів.

Ю. ЛІДСЬКИЙ

П'ЯТЬ ОПОВІДАНЬ

Мирослав Журавський, Собака зірка,
Варшава, «Чительник», 1966.

Ім'я Мирослава Жулавського досить добре відоме в польській післявоєнній літературі. Він автор збірки оповідань «Остання Європа» (1947) і, головне, цікавого роману «Червона ріка» (1953), що вийшов у перекладі на українську мову в 1956 році. Саме цей роман приніс письменникові заслужену славу, як правдива книжка, де автор, змальовуючи боротьбу героїчного в'єтнамського народу за своє визволення, не вигадував нічого і нікого: люди, події і обставини були взяті з реального життя — і в цьому полягала велика пізнавальна сила й ідейна цілеспрямованість роману.

Потому М. Жулавський довгий час працював на дипломатичній роботі в Парижі як постійний делегат Польщі в ЮНЕСКО. І от тепер, після тривалої перерви, він видрукував книжку нових оповідань під назвою «Собача зірка», що відразу привернула до себе увагу критики. Що ж нового написав цей письменник, відомий і своєю соковитою мовою, і вміням правдиво відтворювати локальний колорит?

Нова книжка М. Жулавського складається з п'яти оповідань, дія яких точиться в різних куточках світу: в далекій Індії, у маленькому провансальському містечку Франції, на узбережжі Мармурового моря і на трансатлантичному пароплаві компанії «Кюнард Лайн». Як бачимо, діапазон творів досить широкий: письменник ґрунтує оповідання на своєму ба-

гатюшому досвіді людини, що чимало подорожувала і чимало бачила. Полювання в Індії («Час тигрів»), автомобільна подорож по Франції («Вдосвіта»), специфічна атмосфера дипломатичної міжнародної конференції («Собача зірка»), подорож на розкішному пароплаві з Шербурга до Нью-Йорка («Бінго») — можна було б подумати, що М. Жулавський шукав для своїх оповідань найекзотичніші теми, прагнучи вразити читача несподіваними колізіями, мальовничими пейзажами тощо.

Щодо локального колориту в цих оповіданнях, то автор «Червоної ріки» залишився вірний собі. Письменник знову широко використовує місцеві деталі, реалії, як людина, що прекрасно знає їх і вміє вплести в загальний візерунок художньої розповіді. До того ж, повторюємо, М. Жулавський досконало володіє літературною мовою і поетичні образи його завжди свіжі й чіткі.

Читач збірки справді немов опиняється в місці дії оповідань, так майстерно документоване воно автором, — будь то полювання на тигра-людоджера в хащах Індії чи вимушена бездіяльність на дипломатичній конференції. Всі такі деталі служать М. Жулавському для найповнішого психологічного розкриття характерів героїв.

Ми сказали «героїв»; але, по суті, герой всіх цих оповідань — один, і чим далі вчитуєшся в примхливе мереживо згадок письменника (а саме вони, ці згадки,

дуже характерні для творчої манери Жулавського), тим більше переконалися в цьому. Свідомо чи несвідомо робить це автор, але в тексті його весь час виникає досить переконливий образ спустошеної людини без будь-якої мети у житті, яка прожила довгі роки, сповнені головним чином любовних пригод. Все інше для героя оповідань Жулавського мало важливе — в тому числі й його праця, яку він виконує механічно, без найменшої зацікавленості. Правда, герой цей весь час згадує про свої марні мрії — написати якийсь справжній, значний літературний твір; але ці мрії лишаються тільки деклараціями, не підкріплюються ніякими конкретними діями.

Згадки, численні ремінісценції про ті чи інші любовні пригоди — є лише фоном, потрібним письменникові для розгортання психологічного малюнка одного й того самого героя, який переходить з оповідання в оповідання.

Чи виправдане це? На нашу думку — ні. Якби письменник прагнув створити переконливий образ справжнього героя, такий прийом був би цілком виправданий. Але герой М. Жулавського — і це впливає з усіх оповідань книжки! — просто нездатний на активні громадські вчинки, його поривання беззмістовні, порожні. І стає навіть дивно: адже цей герой — освічена, культурна людина, з великими вимогами до зовнішнього оточення, людина, що тонко відчуває і красу природи, і різноманітні нюанси людських почуттів. Чому ж ця людина, цей герой такий обмежений у своєму власному духовному житті? Відповіді на ці запитання книжка не дає.

Герой М. Жулавського свого часу був навіть активним бійцем-партизаном — про це він також згадує, хоч і побіжно. То як же сталося, що він перейшов зрештою на «вегетативне» існування, типову хіба що для людей, яким чужі громадянські інтереси, чуже все, що не стосується їхнього обмеженого, рослинно-споживацького життя? І на це М. Жулавський відповіді не дає.

В сучасній західній літературі з легкої руки екзистенціалістів поширилися мотиви «зайвої людини», яка декларує своє нігілістич-

не ставлення до суспільства. Такі мотиви звучать час від часу і в новій польській літературі. На жаль, доводиться констатувати, що М. Жулавський у своїй новій книжці мплується антисоціальними, егоїстичними рисами героя який не може викликати симпатії, бо з початку й до кінця сприймається як рафінований хлюпик, що ввібрав у себе тільки зовнішні ознаки культури і нічого більше.

Читаць закриває нову книжку оповідань Мирослава Жулавського з почуттям невдоволення. А що написана вона рукою талановитого письменника, то це тільки посилює гіркоту, бо майстерність, навіть вишуканість літературної форми ще більш загострює й вип'ячує її ідейні хлиби.

Марина РЕКУН-ВЛАДКО

МОРІАК УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Ф. Моріак, Тереза Декейру, Київ,
«Радянський письменник», 1967.

Нещодавно видавництво «Радянський письменник» випустило в світ в перекладі на українську мову один з найцікавіших творів видатного сучасного французького письменника Франсуа Моріака «Тереза Декейру». Це, безперечно, відрідний факт: йдеться-бо про «першу ластівку», першу спробу звернутися до творчості цього великого майстра художнього слова.

Ф. Моріак належить до дуже суперечливих митців. Насамперед, це письменник, творче кредо якого формувалося в запеклій боротьбі різних літературних течій 20—30 років XX ст., письменник, який виховувався на традиціях французької класичної літератури, письменник-естет в кращому розумінні цього слова. Водночас треба сказати, що Моріак зумів знайти своє місце в борні різних літературних напрямків і угруповань,

пов'язавши свою творчу долю з реалізмом.

Суперечливість Моріака з його консервативною й досить запутаною концепцією людини, суспільства, мистецтва, полягає в тому, що він вважає релігію основним джерелом очищення людини, єдиною можливою формою спасіння людських багатостраждальних душ від морального занепаду і тління з одного боку, а з другого — виступає як суворий суддя, що в силу свого великого таланту показує розпад буржуазного суспільства, його багатств, надбань і цінностей.

Таким чином ми бачимо, що надія і уповання Моріака на релігію, виплекані з такою мукою, — ніщо інше, як марево, міраж, фанта-морганна, а його твори — найбільш вдала ілюстрація до цього.

Лейтмотив творчості Ф. Моріака — конфлікт між особистістю і

суспільством, який виростає в драму соціального звучання. Цю проблему письменник безуспішно намагався розв'язати в багатьох творах не тільки раннього, але й сучасного періоду його літературної діяльності.

Перед нами проходить галерея образів знівечених, скалічених, морально спустошених владою «жовтого диявола» людей, які стали жертвами капіталістичного суспільства. Найкращі людські поривання, почуття, сподівання руйнуються безжалісною рукою «золотого молоха».

Шлюб і сім'я — предмет спекуляцій і оборудок, що виключають такі почуття, як любов, повага і взаєморозуміння.

До речі, тема сім'ї звучить особливо пристрасно і трагічно в романі «Тереза Декейру» (1927 р.), який складається з декількох частин: «Тереза Декейру» (1927 р.), «Сумління, божественний інстинкт» (1927 р.), «Тереза у лікарня» (1933 р.), «Тереза в готелі» (1933 р.), «Кінець ночі» (1935 р.).

Роман «Тереза Декейру» посідає чільне місце в літературному доробку Моріака, це сага про долю людини, про нездійснене кохання в світі тьми і брехні, світі патологічної ненависті до всього того, що не пов'язане з власністю.

Звичайно, перебуваючи під певним впливом модерністської школи, Моріак побудував свій твір

за її канонами. Але реалістичне начало бере гору, і ми бачимо, що автор тільки формально дотримується правил і законів цієї школи. Насправді перед нами — реаліст і гуманіст, який, аналізуючи причини та наслідки вчинків своїх героїв, твердо стоїть на реалістичних позиціях.

Спогади Терези, через призму яких ми знайомимось з її минулим, — основна творча манера оповідання художника. Внутрішній монолог Терези виконує найрізноманітніші функції: тут ми бачимо її самотність і відчуженість в родині Декейру, зв'язки героїні з минулим і теперішнім, багатство душі і смертельну духовну травму.

Її спогади не обмежені, вони побудовані на вільних асоціаціях; і уривчастість, хворобливість і нервовість мислення цілком виправдовуються трагічністю становища Терези. Коли Тереза повернулася з-під слідства, картини минулого нестримним потоком проносяться в її уяві, вона бачить весілля («Всі женили їх, бо їхні маєтності, здавалося, для того існують, аби з'єднатися в одну...»), сім'ю Декейру, для якої ...«власність — це єдине щастя на світі, і не варто й жити, не володіючи землею», і знов переживає свій злочин, каяття і душевні муки.

Протиріччя, які краляли душу й серце Терези, добре видні на фоні цієї родини, що довела її до злочину. Ці люди дбали тільки

про «честь» сім'ї, тобто зберігали зовнішню видимість благополуччя і добропорядності ціною за кабалення і жорстокого гноблення людини.

В Терези були два шляхи: або асимілюватись, пристосуватись до всіх інших, або ж повстати, кинути всім виклик і загинути. І вона гине.

Моріак підкреслює, що злочин Терези почався не з акту отруєння, а ще раніше, тоді, коли вона одружилася з розрахунку; очевидно, він їй симпатизує і виправдує її за те, що вона знайшла в собі сили залишитися людиною.

Реалістично подані і образи власників: старих лицемірів Ля Трава і Ларока, кар'єриста Декейру, який всіма неправдами домагається місця в сенаті, цинічного доктора Шварца, жорстокого і бездушного Бернара.

Український читач потребує перекладів Ромена Роллана і Рабле, Анрі Барбюса і Франсуа Моріака, Роже Мартен дю Гара, Луї Арагона і Ельзи Тріоле.

Можна було б продовжити цей перелік імен французьких письменників, яких, в тій чи іншій мірі, ще не торкнулася рука перекладачів. Але будемо сподіватися, що в недалекому майбутньому ця важлива проблема буде успішно розв'язана.

Я. ПОГРЕБЕННИК

м. Житомир.

«Весь мир» (на украинском языке)

Адреса редакції: Київ, вул. Орджонікідзе, 2. Телефони: секретаріат К-3-44-85, відділи: К-3-20-82.

Видавництво «Радянський письменник».

Рукописи обсягом до друкованого аркуша не повертаються.

ВФ 06502. Підписано до друку 18/IX 1967 р. Формат паперу 60×92. Фіз. друк. арк. 20.
Умовних друк. арк. 20. Тираж 45.046. Ціна 60 коп. Зам. 04123.

Видавництво і комбінат друку «Радянська Україна». Київ, Брест-Литовський проспект, 94.

ВЕРБІ

ІНДЕКС 74088

Ціна 60 коп.